

Н.А. КУН

ҚАДИМГИ ЮНОНИСТОН АФСОНА ВА РИВОЯТЛАРИ

Биринчи китоб

ХУДОЛАР ВА ҚАХРАМОНЛАР

ЗЕВС

*

ПОСЕЙДОН

*

АПОЛЛОН

*

ҲЕРАКЛ

*

ТЕСЕЙ

ТОШКЕНТ
«DAVR PRESS» НМУ
2013

84(0)3-жаҳон ғарб.

Ҳар бир зиёли киши қадимий юнон афсоналарининг энг асосий воқеаларини билишга интилади. Николай Куннинг ушбу машҳур китоби асосида бир неча авлод вакиллари антик афсона ва ривоятлар олаmidан бохабар бўлганлар. Қадимий Юнонистон маънавий меросини яхши билган муаллиф воқеаларни аниқ ва ифодали баён этгани боис мазкур китоб ўқувчилар меҳрини қозонди. Энди ўзбек китобхонлари ҳам ушбу маънавият чашмасидан баҳраманд бўлишлари мумкин.

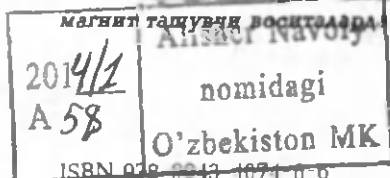
Моҳир таржимон, уткир сўз устаси Қодир Мирмуҳамедов китобни ўзбек тилига ўтириб, улут иш қилди. Бироқ, минг афсуски, аллома ўзининг машаққатли меҳнати маҳсулини китоб шаклида кўришга улгуролмай, дорулбақога рихлат этди. Илоҳим, устозни Аллоҳ раҳматига олган бўлсин.

N1 31814
2 g1

Қодир Мирмуҳамедов таржимаси

Барча ҳуқуқлар амалдаги қонунларга асосан ҳимояланган.

"DAVR-PRESS" нашриёт-матбаа уйининг ёзма рухсатисиз ушбу нашрни қисман ёки тўлиқ ҳолда бошқа оммавий ахборот воситаларида электрон ёки механик кўринишда кучириб босиш, магнит ташуви воситаларида тарқатиш қатъий тақиқланади.

ХУДОЛАР

БОРИҚ ВА ХУДОЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ

(Худолар ҳамда уларнинг гигантлар ва титанларга қарши кураши ҳақидаги ривоятлар асосан қадимги юнон шоири Гесиоднинг "Геогония" ("Худоларнинг келиб чиқиши") номли достони асосида баён қилинган. Айрим ривоятлар Хомернинг "Илиада" ва "Одиссея" ҳамда Румо шоири Овидийнинг "Метаморфозалар" ("Қиёфалар ўзгариши") номли достонидан олинган)

Даставвал оламда фақат азалий, ҳад-ҳудудсиз, зим-зиё Хаос — гайримуташаккил олам бўлган экан. Ана шу Хаос бўлгуси ҳаёт учун манбалик вазифасини ўтайди. Ҳамма нарса: бутун борлиқ ҳам, боқий худолар ҳам поёни йўқ Хаосдан вужудга келади. Маъбуда Гея (Замин)ни ҳам Хаос бунёд этади. Бу қудратли маъбуда — Гея ўз баҳрида яшаб равнақ топувчи жамики нарсаларга ҳаёт бахш этади. У ниҳоятда ҳадсиз жойни эгаллайди. Заминнинг жуда теран қаърида, поёни йўқ мунаввар осмон биздан қанчалик йироқда бўлса, рўйи заминдан шунчалик чуқурликда мангу зулматга чўмган машъум тубсиз жарда — бадқовоқ Тартар таваллуд топади. Беназир қувва соҳибаси, жамики мавжудотга жон ато этувчи Муҳаббат, яъни Эрос ҳам Хаосдан дунёга келади. Буюк Хаос яна мангу Зулмат — Эреб билан қоронги Тун — Нюктани ҳам яратади. Тун билан Зулматдан эса, мангу Ёруғлик — Эфир билан қувончбахш нурафшон Кун — Ҳемера бунёд бўлади. Самовий Ёруғлик ҳамма ёққа ёйилиб, тун ва кун бир-бири билан алмаша бошлайди.

Кейин иқтидорли, файзу баракатли Замин поёни йўқ зангори Осмон — Уранни туғади, натижада Осмон Замин узра кенг қанот ёзади. Заминдан таваллуд топган юксак Тоғлар Осмон сари мағрур қад кўтарадилар, тинимсиз шовулловчи Денгиз она Замин бағрига кенг ёйилади. Уран — Осмон бутун оламга ҳукмрон бўлади. У сернеъмат Заминни ўзига хотин қилиб олади. Уран билан Гея — Ер ўн икки фарзанд (олти ўғил, олти қиз) кўришади; фарзандларнинг бари баҳайбат, даҳшатли титанлар эди. Улар ичида энг паҳлавони титан Океан бутун

рўйи заминни қамраб олади ва маъбуда Фетида билан қовушиб, ўз сувларини денгиз томон оқизувчи барча дарёларни ҳамда денгиз маъбудаларини бунёд этади. Титан Ҳиперион билан Гейдан эса, ушбу фарзандлар: Қуёш — Гелиос, Ой — Селена ва қирмизи Тонг — гулбадан Эос (Аврора)лар дунёга келади. Қоронги тунда осмонда порловчи юлдузлар ҳамда шамоллар (жўшқин шимол шамоли Борей, шарқ шамоли Эвр, рутубатли жануб шамоли Нот ҳамда беадад ёмғир сувларини олиб келувчи мулойим ғарб шамоли Зефир) Астрей билан Эосдан таваллуд кўрадилар.

Иктидорли Замин бу титанлардан ташқари яна учта паҳлавонни — манглайида биттадан кўзи бўлган циклопларни ҳамда бўйи тоғдек келадиган элликбошли учта девқомат Ҳекатонхейрни тугади; бу баҳодирларнинг ҳар бирида юзтадан қўл бўлгани сабабли уларни Ҳекатонхейр, яъни юзқўлли деб атайдилар. Уларнинг мудҳишона қудратига ҳеч қандай куч бас кела олмайди, уларнинг қудрати — қувваи беҳудуд эди.

Уран ўзининг девқомат фарзандларини ёмон кўриб қолади ва уларни маъбуда Заминнинг энг теран зулмат қатърига ҳибс этиб, қайта ёруғ жаҳонга чиқишларини қатъиян тақиқлайди. Бу ҳол онаизор Заминни қаттиқ азобга солади. Зеро, вужудидаги баҳайбат ҳомила унга тинчлик бермасди. Шунда у ўз ўғлонлари — титанларга юзланиб, уларни оталари Уранга қарши бош кўтаришга ундайди. Ўғиллари оталарига қарши чиқишга қўрқадилар. Фақат кенжа ўғил маккор Крон ҳийла ишлатиб, отасини тахтдан ағдаради ва бутун ҳокимиятни ўз қўлига олади.

Лекин маъбуда Тун Кроннинг адабини бериш учун бир талай бадкирдор маъбуд ва маъбудалар тугади. Булар: ўлим — Танат, нифоқ — Эрида, фириб — Апата, маҳвкор маъбуд — Кер, ўзи билан гала-гала қўрқинчли огир тушларни эргаштириб юрувчи уйқу — Ҳипнос, жинояткорларни жазоловчи — бешафқат Немесида ва яна шу каби қатор маъбуд ва маъбудалар эди. Улар ўз падари тахтига ўтириб ҳукмронлик қилаётган Кроннинг салтанатига даҳшат, адоват, фириб, жанг ва бадбахтлик олиб келадилар.

Зевснинг туғилиши

Крон ҳокимиятни ҳамиша қўлда ушлаб туришига ишонмасди. У падари Ураннинг бошига не кулфатлар солган бўлса, ўз фарзандлари ҳам унга қарши чиқиб, уни шундай мусибатларга гирифтор қилиши мумкин эди. Қайтар дунё. Шундай ҳол юз беришидан қўрққан Крон ўз рафиқаси Реяга, ҳар бир туққан болангни менга олиб келасан, деб амр этади ва ҳар битта фарзандини, туғилган заҳоти, шафқатсиз равишда ямламай ютаверади. Мана, у бешта боласини: Гестия, Деметра, Ҳера, Аид ва Посейдонларни ютиб юборади.

Рея кенжа фарзандидан ҳам жудо бўлишни истамайди. У ўз ота-онаси: Уран-Осмон билан Гея-Заминларнинг маслаҳатига кириб, тўлғоқ тута бошлаган пайтда Крит оролига равона бўлади-да, ўша ердаги теран бир горда ўгли Зевсга кузи ёрийди. Кейин у чақалоқни шу горга яшириб қўйиб, зolim отага йўргакланган узунчоқ тош олиб бориб тутқазади. Крон ўзининг алданганини сезмай, у тошни ютиб юборади.

Бу пайт Зевс Крит оролида ўсиб улғаяверади. Санамлардан Адрастея билан Идея кичкина Зевсни ардоқлайдилар. Уни илоҳий эчки Амалфеянинг сути билан боқадилар. Боларилар сарбаланд Дикта тоғининг ён бағридан Зевсга асал ташийдилар. Чақалоқ Зевс ҳар гал бигиллаб йиглаган пайтида маъбуда Рея ва Зевс ётган горни қўриқлаб турган навжувон коҳинлар — куретлар бола йигисини Крон эшитиб қолмасин, унинг бошига ҳам акалари ва опаларининг куни тушмасин, деб шамширларни қалқонларга уриб бонг чала бошлайдилар.

Зевс Кронни тахтдан ағдаради.

Олимпик маъбудларнинг титанлар билан олишув

Зевс улғайиб вояга етади. У ўз отасига қарши исён кўтаради, натижада мағлубиятга учраган Крон ютиб юборган ўз фарзандлари — худоларни бирин-кетин қусиб, ёруғ жаҳонга қайтаришга мажбур бўлади.

Шунда ҳамма ака-ука худолар бирлашиб, жаҳонга ҳукмронлик қилиш учун Крон ва титанларга қарши кураш бошлайдилар. Бу кураш ниҳоятда даҳшатли ва шиддатли бўлади. Кроннинг болалари юксак Олимпни эгаллайдилар. Баъзи бир титанлар, биринчи навбатда, титан Океан, унинг қизи Стикс ҳамда Стикснинг болалари Иштиёқ, Иқтидор ва Зафарлар Кронзодлар томонига ўтадилар. Бу кураш Олимпик тангрилар учун гоятда хатарли эди. Зеро, уларнинг рақиблари қудратли ва даҳшатли эди. Лекин шу пайт циклоплар Зевсга ёрдам бергани етиб келадилар, Зевс учун момақалдиروқ ва чақмоқларни оловда тоблаб берадилар, Зевс уларни титанлар устига ёғдиради. Бу кураш ўн йил давом этади, лекин муваффақият тарозисининг палласи на у томонга, на бу томонга оғади. Ахири Зевс ер қаърида ётган юз қўлли паҳлавонлар — ҳекатонхейларни ҳибсдан озод қилишга ва улардан мадад сўрашга аҳд қилади. Бу даҳшатли ва ҳайбатли паҳлавонлар ер қаъридан чиқа солиб жангга отиладилар. Улар тоғ чуққиларидан бутун-бутун қояларни кўчириб олиб, Олимп пойига бостириб келаётган титанлар устига дўлдек ёғдирадилар. Замин фарёд чекади, фазони ваҳшатли гумбир-гумбир, қалдир-қулдир садолари тутиб кетади, атрофдаги ҳамма нарсa зир титрайди. Бу жангдан ҳаттоки Тартар ҳам ларзага келади. Зевс ганимлари устига ўтли чақмоқлар ва қулоқни батанг қилгудек гумбурловчи момақалдируқларни пайдар-пай отади. Натижада бутун рўйи замин аланга ичида қолади, денгизлар кўпириб қайнайди, қуюқ тутун ва қўланса ис борлиқни қалин парда бўлиб буркаб олади.

Ниҳоят, титанлар ларзага келади. Улар паҳлавонлар ҳамласига дош бера олмай, жангда мағлуб бўладилар. Олимпиклар уларни кишанбанд этиб, мангу зулматгоҳ — мудҳиш Тартарнинг энг теран қаърига улоқтирадилар. Шунда Тартарнинг метиндек мустаҳкам мис қопқаси олдида юз қўлли паҳлавонлар — ҳекатонхейлар соқчилик қила бошлайдилар; уларнинг вазифаси: қудратли титанларнинг Тартар қаъридан қочиб, озодликка чиқишларига йўл қўймаслик эди.

Зевснинг Тифон билан олишуви

Лекин бу билан жанг ҳали тугамайди. Замин маъбудаси — Гея мағлубиятга учраган фарзандлари — титанларнинг ута шафқатсизлик билан жазоланганини кўриб, олимпик Зевсдан қаттиқ газабланади ва зимистон Тартар билан қовушгач, юз бошли сервахшат Тифонни дунёга келтиради. Юзта аждар боши бўлган бу баҳайбат махлуқ ер остидан чиқиб келади ва ҳавони ларзага келтириб, ваҳшиёна наъра тортади. Итларнинг улиши, одамзод товуши, қутурган буқанинг бўкириши, шернинг ўкириши омукта бўлиб эшитилади бу мудҳиш наърада. Тифоннинг атрофида олов бўрони лангиллайди, унинг зилдек огир пойи остида замин ларзага келади. Худолар даҳшатга тушиб титрай бошлайдилар. Лекин чақмоқдор Зевс Тифонга қарши мардона стилиб чиқади ва уртада жанг бошланади. Яна Зевснинг илкида елдиришлар чақнайди, момақалди роқ гумбурлайди. Замин ҳам, осмон гумбази ҳам тамомила ларзага келади. Титанлар билан олишув пайтида бўлганидек, бутун ер юзини ёрқин аланга қамраб олади. Денгизлар Тифон яқинлашиши билан кўпириб тоша бошлайди. Чақмоқдор Зевс ганим устига ўзининг юзлаб оловли ўқлари — чақмоқларини ёғдиради; бу чақмоқлардан ҳаттоки, ҳаво ҳам аланга олгандек бўлади. Ниҳоят, Зевс Тифоннинг юзта бошидан биттасини ҳам қолдирмай, ёндириб кулга айлантиради. Тифон ерга гурсилаб қулайди, шунда бу махлуқ жасаидан чиққан ўтли ҳароратдан теварак атрофдаги жами нарсалар эриб оқа бошлайди. Зевс Тифонни кўтариб, уни дунёга келтирган зимистон Тартарнинг қаърига улоқтиради. Лекин Тифон Тартарда ётиб ҳам худоларга ва ер юзидаги барча жонзотларга таҳдид қилаверади. У бўронларни уйғотади, вулқонларни кўзғотади; у ярим аёл-ярим илон Эхидна билан қовушиб, икки бошли ит Орфни, жаҳаннам кўппаги Кербер (Цербер)ни, Лерна аждарини ва Химерани дунёга келтиради.

Олимпик худолар ўз ганимлари устидан зафар қозонадилар. Энди ҳеч бир жонзот уларнинг ҳукмронлик қуввасига қарши бош кўтара олмайди. Худолар энди дунёга бемалол ҳокимлик қилишлари мумкин эди. Улар ичида

энг қудратлиси бўлган чақмоқдор Зевс ўз тасарруфига самони, Посейден — денгизни, Аид — марҳумларнинг ер ости салтанатини олади. Замин эса, ҳаммаларининг умумий мулки бўлиб қолади. Гарчи Кронзодалар бутун жаҳонни ўзаро бўлишиб олган бўлсалар ҳам, само султони Зевс қолган барча худолар устидан ҳукмронлик қилади; у ҳам бандаларга, ҳам худоларга подшолик қилади, у бутун оламни бошқаради.

Олимп

Зевс мунаввар Олимпнинг юксак чўққисида, худолар жамоаси даврасида ўтириб ҳукмронлик қилади. Унинг завжаси Ҳера ҳам, зулфизар Аполлон билан унинг синглиси Артемида ҳам, соҳибжамол Афродита ҳам, Зевснинг иқтидорли қизи Афина ҳам, яна жуда кўп маъбуду маъбудалар ҳам шу ерда истиқомат қиладилар. Уч нафар гўзал Оралар юксак Олимпга кирадиган қопқани қўриқлаб турадилар; худолар заминга тушишни ихтиёр қилган чоғда ёхуд Зевс мунаввар кўшкига қайтаётганида бу дилбар қизлар олий маскан дарвозасини буркаб олган қуюқ булутларни кўтариб турадилар. Олимп узра жуда-жуда юксакда бепоён тубсиз осмон жойлашган бўлиб, у ердан мудом заррин шуъла ёғилиб туради. Зевс салтанатида на ёмғир, на қор бўлади; у ерда мангу чарогон, фараҳбахш ёз фасли ҳукм суради. Бул арши аълодан пастда булутлар кўпириб, гулгон ўйнайди ва аҳён-аҳёнда жуда олисда — пастда ястанган ер юзини буркаб олади. У ерда, заминда баҳор ва ёз фасллари куз ва қиш фасллари билан алмашинади, қувонч ва шодлик ўрнини бадбахтлик ва ғам-ҳасрат эгаллайди. Тўғри, худолар ҳам ғам чекадилар, лекин уларнинг ғами тез ўтиб кетиб, Олимпда яна вақтичоғлик ҳукм сура бошлайди.

Худолар Зевс ўгли Ҳефест қурган олтин қасрларда базм қиладилар. Шоҳ Зевс сарбаланд олтин тахтда ўтиради. Унинг мардонавор, кўркем чеҳрасида салобат ва беназир иқтидор соҳиби бўлган ҳукмдорлик акс этади. Унинг тахти ёнида тинчлик-тотувлик маъбудаси Эйрена билан чақмоқдорнинг доимий ҳамроҳи музаффарият маъбудаси қанотли Ника туради. Мана, бу кўшкка Зевснинг завжаси муаззама маъбуда Ҳера кириб келади.

Зевс ўз хотинини беҳад эъзозлайди; никоҳ ҳомийси бўлиш Ҳерани Олимпдаги барча тангрилар ҳам ҳурмат қиладилар. У серҳашам либосда, ўз чиройи билан кўзларни қамаштириб базмгоҳга кириб келганида жами худолар оёққа қалқиб, чақмоқдорнинг бу завжасига таъзим қиладилар. Ҳера олтин тахт томон юриб келиб, Зевснинг ёнига ўтиради. Сармаликанинг ёнида унинг муждачиси, камалак маъбудаси тез учар Ирида соҳиббасининг амрини дарҳол бажариш учун камалаксимон қанотларида рўйи заминнинг энг чекка ерларига ҳам "ғув" этиб учиб боришга шай бўлиб туради.

Худолар ишрат қиладилар. Зевснинг қизи навниҳол Ҳеба ва арзандаси — Троя подшоҳининг ўгли Ганимед (Зевс бу йигитга боқий умр ато этган) худоларга амброзия ва оби ҳаёт тортадилар. Дилбар хариталар ва музалар ўз қушиқ ва рақслари билан тангриларга ҳузур-ҳаловат бахш этадилар. Улар қўл ушлашиб давра қуриб қушиқ куйлайдилар, худолар эса, уларнинг нафис ҳаракатларидан, гоятда мафтункор, мангу навқирон хуснларидан мароқланиб ўтирадилар. Мана шундай базмлар пайтида худолар кўп масалаларни ҳал қиладилар, бутун жаҳон қисмати ва одамлар тақдирини ҳам шундай базм пайтида белгилайдилар.

Зевс шу Олимпдан туриб ўз неъматларини бандаларига юборади ва ер юзида тартиблар, қонунлар жорий қилади. Жамики одамзоднинг қисмати бахту бадбахтлик, эзгулигу ёвузлик, ҳаёту мамот — бари Зевснинг ихтиёрида. Зевс қасрининг қопқаси олдида иккита каттакон хум туради. Бир хум эзгулик, иккинчи хум ёвузлик неъматлари билан тўлдирилган. Зевс шу хумлардан эзгулик ва ёвузликни чўмичлаб олиб, ердаги одамларга инъом этади. Зевснинг рўйи заминда жорий қилган тартибини бузган, унинг қонунларига риоя қилмаган банданинг шўри қуриydi. Кронзода қуюқ қошларини таҳдидона чимирса, бутун осмонни қора булутлар буркаб олади. Агар бузург Зевс ғазабланса, бошидаги сочлари муҳишона тиккаяди, кўзларида бетоқат ўт чақнайди; у илкани бир силкиса — момақалдироқ гўмбури бутун осмонни тутати, ўтли чақмоқлар чақилади, юксак Олимп ларзага келади.

Зевснинг тахти ёнида қонунларни ҳимоя қилувчи маъбуда Фемида туради. У чақмоқдорнинг амри билан, Олимпда худолар мажлисини, ерда эса, халқ йигинларини чақиради, Зевс жорий қилган тартиб ва қонунларга қанчалик риоя қилинаётганини кузатиб боради. Зевснинг қизи, адлия ишларининг нозираси маъбуда Дикэ ҳам Олимпда туради. Агар Дикэ Зевснинг қонунларига риоя қилмаган ноодил ҳакамлар ҳақида хабар қилса, бузург тангри ундай нобакорларни дарҳол қаттиқ жазога мустаҳиқ этади. Маъбуда Дикэ — ҳақиқат ҳомийси, фирибгарликнинг душмани.

Ва лекин, гарчи бахту бадбахтликни одамларга Зевс ато этса ҳам, шунга қарамай, одамзод қисматини Олимпда яшовчи бешафқат тақдир маъбудалари — Мойралар ҳал қилишади. Ҳаттоки Зевснинг ҳам тақдири уларнинг қўлида. Жамики фоний бандалару боқий худолар қисмат олдида ожиздирлар. Ҳеч қандай куч худолар ва бандалар қисматиға ёзилган нарсаларнинг ҳеч бир ерини ўзгартира олишга қодир эмас. Тақдирнинг амридан ёлғиз мойраларгина воқифдирлар. Мойра Клото одамзоднинг яшаш муддатини аниқлаб, унинг ҳаёт ипини йигиради. Ип узилса — умр тугайди. Мойра Лахесис одамнинг қисмати ёзилган қуръани кўрмай туриб қўлга олади. Мойралар аниқлаб берган тақдирни ўзгартира оладиган ҳеч қандай қувва йўқ, зеро учинчи мойра — Атропос, одамзоднинг яшаши учун икки опаси томонидан белгиланган барча нарсаларни узундан-узун рўйхатга ёзадики, ушбу тақдир рўйхатиға ёзилган нарсаларнинг содир бўлиши муқаррардир. Муаззама мойралар шу қадар бадқаҳрдирлар.

Олимпда яна саодатли қисмат маъбудаси ҳам бор. Бу маъбуда Тюхэ. У мудом лиммо-лим ноз-неъмат мутузидан (бу илоҳий эчки Амалфеянинг мутузи бўлиб, бир вақтлар гудак Зевсни шу эчкининг сути билан боққанлар) одамларга неъмат улашади, бинобарин, ўз ҳаёт йўлида иқбол маъбудаси Тюхэга рўпара келган одам бахтиёр яшайди. Лекин афсуски, бундай ҳол ниҳоятда сийрак учрайди!

Зевс бутун ер юзида тартиб ўрнатиб, Олимпдаги худолар жамоаси даврасида шундай ҳукмронлик қилади.

ПОСЕЙДОН ВА ДЕНГИЗ ИЛОҲЛАРИ

Денгизнинг энг теран қаърида чакмоқдор Зевснинг оғаси зилзилакор Посейдоннинг гоят муъжизали қасри бор. Посейдон барча денгизлар ҳукмдори, у айри шохли мудҳиш асо ушлаган қўлини бир силкиса, денгиз тўлқинлари унга дарҳол итоат этадилар. Посейдон билан бирга унинг соҳибжамол рафиқаси Амфитрита ҳам денгиз тубида яшайди. Амфитрита денгиз қарияси соҳибкаромат Нерейнинг қизи бўлиб, Посейдон уни отасининг уйидан ўғирлаб келган. Кунларнинг бирида бу зилзилакор тангри Наксос ороли соҳилида бу қизнинг ўз опа-сингиллари билан давра қуриб ўйин-кулги қилаётганини кўриб қолади. Шунда денгиз худоси гўзал Амфитритага мафтун бўлиб қолиб, ўз жангаробасида уни олиб кетмоқчи бўлади. Лекин Амфитрита осмон гумбазини қудратли елкасида кўтариб турган титан Атласникига яширинади. Посейдон Нерейнинг дилбар қизини узоқ вақтгача топа олмайди. Ниҳоят, юнус балиқ (дельфин) қизнинг қаерга беркинганини айтиб беради — бу хизмати учун Посейдон юнус балиқни самовий юлдузлар туркумига киритади. Кейин у Нерейнинг соҳибжамол қизини Атласникидан ўғирлаб кетиб, унга уйланади.

Шундан бери Амфитрита ўз эри Посейдон билан сув ости салтанатида яшайди. Шох қасри узра, юксақда денгиз тўлқинлари тинмай шовуллайди. Посейдоннинг атрофида унинг амрига мунтазир бўлган денгиз илоҳлари парвона. Улар орасида Посейдоннинг ўғли Тритон ҳам бор; бу илоҳ чиганоқ бурғусини баралла чалганида даҳшатли бўрон кўтарилади. Бу ердаги илоҳ ва маъбудалар орасида Нерейнинг қизлари, Амфитританинг опа-сингиллари ҳам бор. Посейдон ғаройиб отлар қўшилган жангаробасида денгиз узра учаркан, тиним билмас долғалар икки тарафга айрилиб, ўз ҳукмдорига йўл очадилар. Гўзалликда Зевсдан қолишмовчи Посейдон поёни йўқ уммон узра ўқдек учиб боради, шунда унинг атрофида юнус балиқлар жавлон уради, денгиз тубидан

сузиб чиққан балиқлар унинг жангаробасини кузатиб боради. Посейдон айри шоҳли мудҳиш асосини бир силкитса, ўркакларини оппоқ кўпик қоплаган тўлқинлар тоғ-тоғ бўлиб кўтарилади ва денгиз узра шиддатли қуюн қутуради. Денгиз долғалари ўшқириб келиб соҳилдаги қояларга урилганида, замин ларзага келади. Лекин Посейдон қўлидаги қудратли асосини тўлқинлар узра чўзгани ҳамона улар тинчийди. Бўрон тиниб, яна денгиз сатҳи мисоли ойнадек теп-текис бўлиб қолади, энди ҳадсиз-ҳудудсиз зангори уммоннинг қирғоққа оҳиста чўлп-чўлп урилганигина эшитилади.

Посейдон маияти ҳисобланган илоҳлар орасида истиқболнинг барча ниҳоний сирларидан воқиф бўлган соҳибкаромат денгиз қарияси Нерей ҳам бор. У бениҳоя доно ўғит ва маслаҳатлар беради. Нерейнинг эликта дилбар қизи бор. Бу навниҳол қизлар ўз ҳуснларини кўз-кўз қилиб, уммон тўлқинида шўх-шўх уйнайдилар. Улар денгиз қаъридан қўл ушлашиб, турнақатор тизилишиб чиқадилар ва тинчиб қолган денгиз тўлқини “шалп-шалп” этиб мулойимгина урилайтган қирғоқда давра қуриб қўшиқ куйлайдилар. Қизларнинг сокин денгиз шовуллашини эслатувчи мулойим қўшиқлари соҳилдаги қояларда акс садо бўлиб янграйди. Нерей қизлари баҳрийларга ҳомийлик қилишади ва уларга беҳатар сафар бахш этишади.

Денгиз илоҳлари орасида яна қария Протей ҳам бор, у ўз қиёфасини денгиз сингари ўзгартириб туради ва хоҳлаган пайтида турли хил ҳайвон ё баҳайбат махлуққа айлана олади. У ҳум соҳибкаромат худолардан, уни фақат гафлатда қолдириб тутиб ола билиш ва гойибдан хабар беришга мажбур эта олиш керак. Зилзилакор Посейдоннинг ҳамроҳлари орасида денгизчилар ва балиқчиларнинг пуштипаноҳи тангри Главк ҳам бор, у ҳам башорат қилиш қобилиятига эга. Купинча у денгиз тубидан сузиб чиқиб, одамларга гойибдан хабар беради. Доно маслаҳатлар тақаллум қилади. Денгиз илоҳларининг қудрати беҳудуд, ҳуқуқлари беназир, аммо уларнинг ҳаммаси устидан бузург Посейдон ҳукмрон.

Барча денгизлар ва бутун замин атрофидан иззат-эътибор ва шон-шухратда Зевснинг ўзига тенг келувчи буюк худо — мўйсафид Океан оқиб ўтади. У жуда-жуذا олисда, дунёнинг энг чекка сарҳадида яшайди, рўйи замин ташвиши билан бу худонинг мутлақо иши йўқ. Океаннинг уч мингта ўгли — дарё тангрилари ва уч мингта қизи — ирмоқлару чашмаларнинг маъбудалари бор. Унинг бу ўғил ва қизлари фоний бандаларни ўзларининг мангу оқиб турувчи оби ҳаётлари билан таъминлаб, уларга маъмурлик ва қувонч бахш этадилар, улар бутун рўйи заминни ва барча жонзотларни ўз сувлари билан баҳраманд этадилар.

ЗИМИСТОЧ АИД САЛТАНАТИ

Зевснинг бадқаҳр, бадқовоқ огаси Аид Заминнинг теран қаърида ҳукмронлик қилади. Бу гурбатгоҳ Аид салтанатига тубсиз жарликлардан тушиб борилади. У ерда сим-сийе дарёлар оқади. Муқаддас Стикс дарёси ҳам шу ерда, бу шундай дарёки, худоларнинг ўзи ҳам энг огир қасам ичишганида, мазкур Стиксни тилга олишади.

Бу ердан яна Коцит ва Ахеронт дарёлари тўлқинланиб оқади; бу дарёларнинг шумшук соҳиллари арвоҳларнинг фарёдидан ларзага келади. Ер ости салтанатида яна Лета дарёси бор, унинг сувини ичганлар хотирасидан барча дунёвий нарсалар тамомила фаромуш бўлади. Аид салтанатининг рангпар, заҳилёввойи лолаларга бурканган далаларида марҳумларнинг гайрижисм, гайривазн руҳлари кезиб юради. Улар ўзларининг рўшнолик кўрмай беэиё ва бешукуҳ ўтаётган ҳаётларидан зорланадилар. Уларнинг оҳу нолалари худди куз шамоли учирган сўлгин баргларнинг шитирлашидек жуда оҳиста, зўр-базўр эшитилади. Бу андуҳ масканидан ҳеч ким қутулиб чиқиб кета олмайди. Зеро, у салтанат қопқасини уч бошли куппак Кербер қўриқлайди, куппакнинг бўйнида даҳшатли илонлар мудом вишиллаб тўлғаниб туради.

Ундан ташқари, марҳумлар руҳини Аид масканига сим-
сиё Ахеронт дарёсидан қайиқда олиб ўтувчи тошбагир
қария Харон ҳам, ҳеч бир арвоҳни ҳаёт қуёши порлаб
турган ерга қайтариб олиб ўтишга рози бўлмайди.

Бул салтанатнинг ҳукмдори Аид ўз рафиқаси
Персефона билан олтин тахтада ўтиради. Бешафқат
интиқом маъбудалари Эриниялар доимо Аиднинг амрига
мунтазирдирлар. Илонбош қамчилар билан қуролланган
бу даҳшатли маъбудалар жиноятчиларни таъқиб қилиб,
уларга бир зум ҳам ором бермай, мудом виждон азобида
қийнайдилар: улардан ҳеч ерга яшириниб бўлмайди,
таъқиб қилган одамларини улар барибир топиб оладилар.
Аиднинг тахти ёнида ўликлар салтанатининг ҳакамлари
— Минос билан Радамант ўтиради. Тахт қошида елкасига
қора ридо ташлаган ўлим худоси Танат қўлида шамшир
ушлаб туради. У жони узилаётган одам тепасига учиб
борганида, унинг тим қора маҳобатли қанотларидан
баданни жунжиктирувчи қабр изгирини келади, шунда
у қўлидаги шамшир билан жон қазо қилаётган одамнинг
сочидан бир тутамини кесади ва бу билан унинг жонини
суғуриб олади. Танатнинг ёнида шум Кералар ҳозиру
нозир. Улар жазавага тушиб, жанг майдони узра тинмай
учиб юрадилар. Кералар жангда бирин-кетин маҳв
бўлаётган сипоҳларни кўриб беҳад қувонадилар; улар
ярадорларнинг жароҳатларига қип-қизил лабларини
босиб, уларнинг қайноқ қонини жон-жаҳдлари билан
сўрадилар ва охири, таналаридан жонларини суғуриб
оладилар.

Шу ерда, Аиднинг тахти олдида навқирон ва гузал
уйқу худоси Ҳипнос туради. У қўлида кўкнор гунчалари
билан замин узра товушсиз учиб юради ва одамлар
устига мугуздан ухлатадиган шарбат қуяди. Сўнг у
ўзининг мўъжизакор асосини фоний бандалар кўзига
оҳиста теккизиб, қовоқларини юмади ва уларни маст
уйқуга гарқ этади. Тангри Ҳипноснинг қудрати беназир,
унга бандалар ҳам, худолар ҳам, ҳаттоки, чақмоқдор
Зевснинг ўзи ҳам монелик қила олмайди: Ҳипнос ҳатто
шу бузург худонинг ҳам пурдаҳшат кўзларини юмиб,
унга маст уйқу ато этади.

Аиднинг зулмат салтанатида туш худолари ҳам учиб юради. Улар орасида кароматли ва қувончли туш тангрилари бор, лекин, шунингдек, одамларни даҳшатга, изтиробга солувчи қўрқинчли туш худолари ҳам учрайди. Яна бу ерда ёлгон туш худолари ҳам йўқ эмас: бу худолар одамни калака қилиб, аксар пайт ўлимга рўпара қиладилар.

Аид салтанатининг ҳамма ёғи даҳшат. У ерда эшакоеқ Эмпуснинг мудҳиш шарпаси қоронги гўшаларни ўзига маскан қилиб олган; бу шарпа зулмат тунларда одамларни хилват жойларга жалб қилиб, қонларини бир томчи ҳам қолдирмай сўриб олади ва жасадларини ҳали жони узилмасданоқ еб юборади. У ерда яна даҳшатли махлуқ Лалия изғиб юради; у кечалари бахтиёр оналарининг ётоқхоналарига кириб, чақалоқларини ўтирлаб кетади ва бу мурғакларнинг қонини сўради. Бу машъум шарпалар ва даҳшатли махлуқлар устидан муаззама маъбуда Ҳаката ҳукмронлик қилади. Унинг учта боши, учта танаси бор. У ой чиқмаган қоронги кечаларда ўзининг даҳшатли мулозимлари билан, Стикс дарёси соҳилида яшовчи баҳайбат итлар кузатувида катта йўлларда ва қабрлар яқинида тентираб юради. У замин аҳли бошига даҳшатлар солади, уларга қўрқинчли тушлар юбориб, жонларини олади. Одатда, сеҳргарлик қилувчилар Ҳекатадан мадад сўрайдилар, лекин айни пайтда, бу маъбуда уч томонга айрилган йўлларда унга сигиниб, қурбонликка ит сўйган одамларни ўз ҳимоятига олади ва уларга қарши уюштирилган жодутарликка барҳам беради.

Қисқаси, Аид салтанати гоятда мудҳиш, одамзод ундан ҳазар қилади.

ҲЕРА

Маъбуда Ҳера — Зевснинг завжаси: у никоҳ ишларига ҳомийлик қилади ва никоҳ риштасини муқаддас сақлайди.

Зевс томонидан маҳв этилган Крон Ҳерани, унинг оға-ини ва опа-сингилларини қусиб ёруғ жаҳонга қайтарганидан кейин, маъбуданинг онаси Рея уни ер юзининг энг чеккасига, мўйсафид Океан қошига элтиб қўяди; у ерда Ҳерага Фетида тарбия беради. Ҳера узоқ вақт Олимпдан олисда сокин ва осойишта ҳаёт кечиради.

Лекин кунларнинг бирида унга чақмоқдор Зевснинг кузи тушадию шайдо бўлиб қолади ва уни Фетиданикидан ўгирлаб кетади. Ирида ва Хариталар Ҳерани гоятда сержозиба либослар билан ясантирадилар, шунда у олимпик худолар даврасида салобатли латофати билан қуёшдек порлаб, Зевс билан ёнма-ён олтин тахтга ўтиради. Барча худолар сармалика Ҳерага бебаҳо тўхфалар тортиқ этадилар, Замин маъбудаси — Гея эса, Ҳерага армуғон қилиш учун ўз бағридан мевалари олтин бўлган ажиб олма дарахти ўстириб чиқаради. Бутун борлиқ Ҳера билан Зевсга ҳамду сано айтади.

Ҳера сарбаланд Олимпда малика. У ҳам худди эри Зевс сингари момақалдироқ ва чақмоқларга ҳокимлик қилади, унинг амри билан ёмғирли қора булутлар бутун осмонни буркайди, бир қўл ишораси билан даҳшатли бўрон кўтаради.

Муаззама Ҳера гоятда гузал. Бошидаги тожи остидан ажиб кокиллари қўнғироқ-қўнғироқ бўлиб чиқиб туради, унинг нигоҳларида бамайлихотир салобат учқунлари акс этади. Худолар Ҳерани эъзозлайдилар, эри булутқувар Зевс ҳам уни иззат қилади, у билан маслаҳатлашади. Лекин Зевс билан Ҳера тез-тез жанжаллашиб ҳам туришади. Аксар пайт Ҳера Зевснинг каломларига эътироз билдиради ва худолар кенгаши пайтида эри билан мубоҳаса қила бошлайди. Бундай пайтларда чақмоқдорнинг газаби қайнайди ва пўписа қилиб Ҳеранинг адабини бермоқчи бўлади. Ҳера тилини тийиб, шаштидан қайтади. Чунки бир вақтлар Зевс унинг икки оёғига зилдай оғир икки сандонни боғлаб, ўзини олтин занжир билан осмону ер ўртасига муаллақ осиб қўйган ва беаёв қамчилаган эди — Ҳера шуларни эслаб жим қолади.

Ҳеранинг қудрати беназир, бу борада унга тенг келадиган биронта ҳам маъбуда йўқ. Бу улугсифат маъбуда ўз қўли билан тўқиган узун серҳашам кўйлакни кийиб, бир жуфт боқий от қўшилган жангаробага чиқади-да, Олимп чўққисидан заминга тушиб келади. Ҳера босиб ўтган ерларда ҳамма ёққа муаттар ҳидлар тарқалади. Тирик жон борки, ҳаммаси Олимپнинг муаззама маликаси қаршисида бош эгади.

Alisher Navoiy

nomidagi

(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)

Зевс Ҳерани тез-тез ранжитиб турарди. Масалан, у соҳибжамол Иони севиб қолганида шундай бўлган. Зевс севгисини Ҳерадан пинҳон тутиш учун Иони сигирга айлантиради. Лекин чақмоқдор худо шунда ҳам Иони қутқара олмайди. Ҳера сутдек оппоқ сигирни, яъни Иони кўриб қолади ва эридан, уни менга тухфа эт, деб талаб қилади. Зевс хотинининг сўзини икки қила олмайди. Ҳера Иони қўлга киритгач, унга юзта кўзли Аргусни пойлоқчи қилиб қўяди. Шўрпешона Ио ўзининг қандай изтироб чекаётгани ҳақида ҳеч кимга зорлана олмас эди, негаки сигирга айлантирилган чоғиданоқ гапириш қобилиятидан маҳрум бўлган эди. Гафлат нималигини билмайдиган Аргус Иони кечаю кундуз сергак бўлиб қўриқлайди. Зевс Ионинг азоб чекаётганини кўриб турарди. Ниҳоят, у ўгли Ҳермесни чақириб, унга Иони ўғирлашни амр этади.

Ҳермес юзта кўзли Аргус пойлоқчилиқ қилиб турган тоғ чўққисига гизиллаб чиқади. Бу ерда у ўзининг ширинсухан нутқлари билан Аргусни аллалаб ухлатади. Ниҳоят, бу махлуқнинг ҳамма кўзлари битта қолмай юмилади, шунда Ҳермес ёнидан ёйсимон шамширини чиқариб, бир зарба билан Аргуснинг калласини чўрт узиб ташлайди. Ио озод қилинади. Лекин шундан кейин ҳам Зевс Иони Ҳеранинг қаҳридан халос эта олмайди. Маъбуда бахти қаро Иони чаққани разил бир сўнани юборади. Сўна Ионинг баданига тинимсиз ништарини санчиб, шўрликни мамлакатма-мамлакат қувиб юраверади. Бу азобдан телба бўлаёзган жафокаш Ио ўзини қўярга жой топа олмай, шаталоқ отиб узоқ-узоқ юртларга қочиб кетади, аммо сўна унинг орқасидан учиб бораверади ва ҳар лаҳза сайин қиздирилган косовдек азобкаш ништарини бечоранинг баданига санчаверади. Ио босиб утмаган ер, бормаган улка қолмайди! Ниҳоят,

у дарбадарликда узоқ вақт овораи жаҳон бўлиб юргач, скифлар мамлакатига етиб боради, бу ерда у қоя тошга занжирбанд этилган паҳлавон Прометейни куради. Прометей бахти қаро Иога фақат Миср мамлакатадагина бу азоблардан фориг бўлиши мумкинлигини айтади. Шунда сўна таъқибидаги Ио яна шамолдек югуриб кетади. У то Миср тупроғига етиб боргунча кўп азобу уқубатларни бошидан кечиради. Ўша ерда сернеъмат, сербарака Нил дарёсининг соҳилидагина Зевс Иони аввалги қиёфасига қайтаради, бу ерда дилбар Ионинг кўзи ёриб, Эпаф дунёга келади. Эпаф Мисрнинг энг биринчи подшоҳи ва қаҳрамонлар авлодининг бобокалони эди. Юнонистоннинг энг бузург паҳлавони Ҳеракл ҳам шу паҳлавонлар сулоласидан эди.

АПОЛЛОН

Аполлоннинг туғилиши

Зиё тангриси зулфизар Аполлон Делос оролида дунёга келади. Маъбуда Ҳера томонидан қувгин қилинган унинг онаси Латона ўзини қўярга жой топа олмайди. У Ҳера юборган аждар Пифондан қочиб, овораи жаҳон бўлиб юради ва ахири бориб, ўша замонларда серталотум денгиз тўлқинларида чайқалиб сузиб юрган Делос оролидан паноҳ топади. Латона Делос заминига қадам қўйиши билан, денгиз қатъридан маҳобатли устунлар ўсиб чиқиб, бу хилватгоҳ оролни сув бетида қалқиб юришига барҳам беради. Шундан буён бу орол ҳозирги турган ерида қимир этмай туради. Делоснинг гир атрофида денгиз шовуллайди. Ундаги шумшук, тақир қояларда ҳатто гиёҳ ҳам унмайди. Ёлғиз денгиз оқчорлоқларигина бу ерга ин қуриб бола очадилар. Лекин мана, зиё тангриси Аполлон дунёга келади-ю, ҳамма ёқ чарогон бўлиб, чамандек яшнаб кетади. Соҳилдаги қоялар ҳам, бу ердаги Кинт тоғи ҳам, воҳа ҳам, денгиз ҳам қуёшдек чарақлай бошлайди. Оролга тўпланган маъбудалар янги туғилган тангрига баралла овоз билан ҳамду сано айтадилар, уни илоҳий неъматлару оби ҳаёт билан боқадилар. Маъбудаларга жўр бўлиб бутун табиат шодланади.

**Аполлоннинг аждар Пифон билан олишуви ва Делфа
башоратгоҳига асос солиниши**

Мунаввар Аполлон қўлига кифара, елкасига кумуш камон осиб ложуварда осмонга парвоз этади; унинг садогида олтин ўқлар жаранглайди. Аполлон зулмат самараси бўлмиш жамики ёвузликларга таҳдид солиб заминдан жуда-жуда юксақда мағрур ва шодон учади. У онаси Латонага тинчлик бермай таъқиб қилган Пифоннинг макони сари кетиб борарди; онаси Латонага қилган барча бадкирдорлиги учун у аждардан ўч олмоқчи.

Аполлон Пифоннинг макони — машғум водийга зумда етиб боради. Ҳамма ёқда азим-азим қоялар осмонга тиралиб турарди. Водий зулмат оғушида. Бу ерда, қутурган тоғ сели жар тубида оппоқ кўпириб шовуллаб оқиб тушади, сел узра туман ястанган. Мана, ваҳшатли Пифон ўз уясидан ўрмалаб чиқди. Унинг бошидан то думининг учигача тангачалар билан қопланган баҳайбат гавдаси қоялар орасида кулча-кулча бўлиб буралар, тўлганарди. Аждарнинг зилдек оғир вужудидан тоғлар ва қоялар ларзага келиб, ҳатто жойларидан силжирдилар ҳам. Бадқаҳр Пифон ҳамма ёқни харобага айлантирар, ҳар томонга ажал уругини сочарди. Даҳшатга тушган санамлару жами жонзотлар зада бўлишиб, бу ердан узоқ-узоқларга қочардилар. Мана, қутурган Пифон баҳайбат гавдасини ростлади ва мудҳиш комини очиб Аполлонни ютишга шайланди. Шунда Аполлон қўлидаги кумуш камоннинг чилласи даранглайди-ю, мўлжалга бехато урувчи олтин ўқ ҳавода яшиндек ярақлайди, бу ўқдан сўнг орқама-орқа иккинчи, учинчи ўқ учади; Аполлоннинг ўқлари аждар устига ёмғирдек ёғилади ва ниҳоят, унинг жони узилиб ер тишлайди. Шунда диловар Аполлоннинг тантанавор зафар қўшиги (пэан) баралла янграйди ва бу қўшиққа тангри илкидаги кифаранинг олтин торлари жур бўлади. Пифон устидан ғалаба қозонган Аполлон бу махлуқнинг жасадини муқаддас Делфа жойлашган ерга кўмиб ташлайди ва ўз падари Зевс иродасини бандаларга ғойибдан хабар қилиб туриш учун бу шаҳарда муқаддас ибодатгоҳ ва башоратгоҳ барпо этади.

Бир кун Аполлон юксак қоя чўққисида турганида, олис денгизда критлик бахрийлар кемасини кўриб қолади. У юнус балиққа айланиб, мовий денгизга шўнгийди ва зумда кемага етиб олиб, денгиз тўлқинлари орасидан чарогон юлдуз бўлиб отилиб чиқади-да, кема қуйрутига инади. Сўнг у кемани Криса шахрининг бандаргоҳи томон бошлайди, Крит бахрийларини ҳосилдор далалардан олиб ўтиб, Делфага олиб келади. Бу ерда улар Аполлон ибодатгоҳининг илк коҳинларига айланадилар.

Дафна

*(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)*

Мунаввар худо Аполлон ҳам гам-андух нималигини билган. У Пифонни маҳв этганидан кейин сал вақт ўтар-ўтмас қайгуга ботади. У мудҳиш махлуқ жасади тепасида ўз галабасидан мағрурланиб турганида, ёнида олтин камонининг чилласини тортиб уни нишонга олаётган севги илоҳи Эротни кўриб қолади. Шунда Аполлон унга кулиб туриб дейди:

– Сенга не ҳожат бундай даҳшатли қурол, о болакай? Маҳвкор олтин ўқларни нишонга отишни менга қўйиб бер, ана, ҳозир ҳам ўқ отиб Пифонни ер тишлатдим. Мендек новакандоз тангрига тенг келиш йўл бўлсин сенга!

Бу гапдан кўнгли ранжиган Эрот Аполлонга шундай жавоб қилади:

– О Феб-Аполлон, тўгри, сенинг ўқларинг нишонга беҳато уради, илло менинг ўқим ҳатто сенга ҳам шикаст етказгай.

Эрот шундай деб, олтин қанотларини қоқади-ю кўз очиб юмгунча, сарбалаңд Парнаснинг чўққисида учиб чиқади. Ўша ерда у садогидан иккита ўқ олади ва муҳаббат туйғусини уйғотувчи биринчи ўқ билан Аполлоннинг юрагини жароҳатлайди; севгини маҳв этувчи иккинчи ўқ билан эса, денгиз худоси Пенейнинг қизи санам Дафнанинг юрагини нишонга олади.

Аполлон кунларнинг бирида соҳибжамол Дафнани учратиб, уни астойдил севиб қолади. Лекин Дафна заркокил Аполлонни кўргани ҳамано худди ёв қувлагандек

қоча бошлайди: зеро, Эрот муҳаббатни маҳв этувчи иккинчи ўқи билан шу санамнинг қалбини жароҳатлаган эди. Кумушкамон тангри санам орқасидан югуради.

– Тўхта, эй соҳибжамол санам, – деб ҳайқиради Аполлон, – нечун мендан худди бўри қувлаган қузичоқдек қочмоқдасан? Ахир мен ганим эмасман-ку! Қара, оёқларингни тиканлар тилиб қонатиб юборди. О, сабр қил, бир дам тўхта! Ахир мен хашаки бир подачи эмас, балки чақмоқдор Зевснинг ўғли — Аполлон бўламан.

Ва лекин соҳибжамол Дафна буни эшитиб, яна-да тезроқ югуради. Аполлон ҳам унинг орқасидан худди елдек учиб бораверади. Мана, у санамга етай деб қолди. Ҳозир қувиб етади! Дафна Аполлоннинг нафас олишини эшитади. Шунда мажоли қуриб ҳоли танг бўлган Дафна ўз падари Пенейга илтижо қила бошлайди:

– Эй падарим, менга кўмак бер! Эй Замин, тезроқ ёрилу мени ютиб юбор! О мени бу ҳуснимдан жудо этинглар, у менга фақат азобу изтироб келтирмоқда!

Дафна шу сўзларни айтиб бўлиши билан жони вужудини тарк этади. Нафис баданини дагал пўстлоқ қоплайди, сочи япроқларга, илтижо билан кўкка кўтарган қўллари дафна дарахтининг шохларига айланади. Аполлон бу дафна қаршисида узоқ вақт лол бўлиб туриб қолади ва ниҳоят, ғамгинлик билан шундай дейди:

– Истайманки, сенинг яшил новдаларингдан ўрилган гултож ҳамиша менинг бошимни безасин, япроқларинг бундан буён кифарам билан садогимга зеб бўлсин. О дафна, навдаларинг ҳеч қачон сўлмасин! Сен ҳамиша ям-яшил бўлиб туравер!

Дафна эса Аполлоннинг бу гапига жавобан қуюқ новдаларини оҳиста шитирлатди ва гўё, маъқул, демоқчи бўлгандек яшил бошини оҳиста эгади.

Аполлон Адмет ҳузурида

Аполлон аждар Пифоннинг қонини тўкиб қилган гуноҳидан покланиши керак эди. Ахир унинг ўзи ҳам қотиллик қилган одамларнинг гуноҳидан ўтади-ку. Шунга кўра, у Зевснинг қарорига биноан Фессалияга, бағоят ажойиб ва олийҳиммат шоҳ Адмет ҳузурига

равона бўлади. У ерда Аполлон шоҳнинг подасини боқиб ўз гуноҳини ювади. Аполлон ўтлоқда ўтириб қамиш най ёки олтин кифарасини чалганида, ваҳший ҳайвонлар ажиб мусиқа куйларига ром бўлиб, қуюқ ўрмондан чиқиб кела бошлардилар. Қоплонлару бадқаҳр шерлар қорамол подаси орасида бамайлихотир айланиб юрардилар. Бутулару кийиклар най навосидан сармаст бўлиб, чор ёқдан елиб келаверардилар. Ҳаммаёқда осойишталик, шодмонлик ҳукм сурар эди. Адметнинг хонадонига қут-барака, бахт-саодат кириб келарди; ҳеч ким ўз боғлари, экинзорларидан Адметчалик мўл-кўл ҳосил ололмасди, бутун Фессалияда энг яхши йилқилар, қорамоллар шоҳ Адметда эди. Буларнинг ҳаммасини унга зулфизар тангри Аполлон инъом этган эди. Булардан ташқари, Аполлон Адметни Иолк шоҳи Пелийнинг қизи Алкестага уйлантиради. Алкестанинг отаси, қизимни шер билан айиқни жангаробага қўша олган азаматга турмушга бераман, деб ваъда қилган эди. Шунинг учун, Аполлон ўз суюкли бандаси Адметга беназир қувва ато этади, оқибат у Пелийнинг топширигини бажаришга муваффақ бўлади. Аполлон Адмет ҳузурида саккиз йил хизмат қилиб, сўнг яна Делфага қайтиб келади.

Аполлон баҳор ва ёзни Делфада ўтказарди. Куз келиб гуллар сўлиши, дарахт япроқлари саргайиши билан, яъни Парнас чўққисини оппоқ қорга бурковчи аёзли қиш яқинлаша бошлаши билан, Аполлон оққушлар қўшилган аробасига чиқиб, қиш нималигини билмайдиган ҳипербореялар мамлакатига учиб кетарди. Бутун қишни у ўша ерда ўтказарди. Лекин баҳор келиб, Делфада ҳаммаёқ кўкаламзор бўлиши, барқ уриб очилган гуллар бутун Криса водийсини турфа ранг гиламдек қоплаши билан, зулфизар Аполлон чақмоқдор Зевснинг иродасини бандаларга башорат қилмоқ учун оққушлар қўшилган аробада яна Делфага қайтарди. Шунда Аполлоннинг ҳипербореялар юртидан қайтишини бутун эл байрам қиларди. Кумушкамон тангри бутун баҳор ва бутун ёз Делфада яшар, шунингдек, ўз ватани Делос оролига ҳам борарди — зеро, бу ерда ҳам унинг шарафига гоят муҳташам ибодатхона қурилган эди.

Аполлон ва музалар

Баҳор ва ёз ойларида Ҳеликон тоғининг қуюқ ўрмон билан қопланган ва муқаддас Ҳиппекрена чашмаси мафтункор жилдираб оқиб турган ёнбағрида, шунингдек, юксак Парнасдаги суви зилол Касталья булоғи бўйида Аполлон тўққиз нафар муза билан давра қуриб ўйин-кулги қиларди. Зевс билан хотира маъбудаси Мнемосинанинг қизлари бўлмиш бу навниҳол дилбар музалар Аполлоннинг доимий ҳамроҳлари эди. Аполлон бу музаларга бошчилик қилиб, олтин кифараси билан уларнинг ҳамовоз қўшиғига жўр бўларди. Бошига дафна новдаларидан тўқилган гултож кийган Аполлон музалар гуруҳи олдида виқор билан кетиб бораркан, унга эпик дostonлар музаси Каллиспа, назм музаси — Эвтерпа, ишқий қўшиқлар музаси — Эрато, фожиавий пиесалар музаси — Мелпомена, комедия музаси — Талия, рақслар музаси — Терпсихора, тарих музаси — Клио, илми нужум (астрономия) музаси — Урания ҳамда муқаддас ҳимнлар (мадҳиялар) музаси — Полиҳимниялар эргашадилар. Уларнинг ҳамовоз қўшиғи тантанавор янграйди, шунда бутун борлиқ бу илоҳий қўшиққа маҳлиё бўлиб қулоқ солади.

Аполлон музаларни бошлаб Олимпга чиқади, шунда бу санъат маъбудаларининг хонишига унинг кифараси жўр бўлади ва барча тангрилар музаларнинг қўшиғига маҳлиё бўлиб лол қоладилар. Арес қонли жанглар суронини унутади, булутқувар Зевс илкида чақмоқлар чақилмайди, тангрилар низою нифоқларини кўнгилларидан чиқарадилар — Олимпда тинчлик-тотувлик ҳукм сура бошлайди. Ҳаттоки Зевс бургутининг даҳшатли овози ҳам тинади: у маҳобатли қанотларини тушириб, ўткир кўзларини юмганча Зевс асоси бошига қўниб, пинакка кетади. Мана шу теран сукунат қўйнида Аполлон олтин торларни шўх-шўх черта бошлайди, шунда тангриларнинг базмгоҳида гўзал музалар ҳамма ёқни мунаввар қилиб, қўшиқ айтиб рақсга тушадилар. Бу қувноқ даврага ҳамма: музалару хариталар, мангу навниҳол Афродита, ҳаттоки Арес билан Ҳермеслар ҳам тушиб кетадилар, давра рақсини эса, Аполлоннинг соҳибжамол синглиси муаззама Артемида бошлаб беради. Тангрилар офтобнинг

заррин шуъласига гарқ бўлиб, Аполлоннинг хушовоз кифараси садосига рақс тушадилар.

Алоэйнинг уғиллари

Чунгмерган Аполлон аччиқланган пайтда жуда даҳшатли, олтин ўқлари гоят бешафқат бўлиб кетади. Бу ўқлар куп одамларнинг бошига етган Алоэйнинг уғиллари — беқиёс қуввалари билан керилган ва ҳеч кимга итоат этишни хоҳламаган. От билан Эфиалт ҳам Аполлоннинг ўқларидан маҳв бўлганлар. Бу ўғлонлар гўдаклик чоғларидаёқ баҳайбат гавдалари, гайритаъриф кучларию қиёси йўқ жасоратлари билан довруқ қозонганлар. Бу ака-ука ҳаттоки Олимпдаги тангриларга ҳам таҳдид қила бошлаганлар:

— Ҳали биз балогат ёшига етиб, гайритабиий қуввага эга бўлайлик, ўшанда кўрасиз... Биз Пелион билан Осса тоғларини устма-уст қўйиб осмонга чиқамиз-да, сизлардан, эй олимпиклар, Ҳера билан Артемидани ўгирлаб тушамиз.

Алоэйнинг бевош ўғиллари олимпик тангриларга шундай пўписа қилганлар. Улар сўзларининг устидан чиқишлари ҳам мумкин эди. Ахир даҳшатли уруш худоси Аресни занжирбанд этиб мис зиндонга ташлаган шу От билан Эфиалт эди-да (ўттиз ой азоб чекиб, силласи қуриган Аресни зиндондан абжир Ҳермес ўгирлаб чиққан эди). От билан Эфиалт ана шундай беназир қувва соҳиби эдилар. Аполлон уларнинг бу таҳдиддан даргазаб бўлади. У Кумуш камонининг чилласини таранг тортади, камондан отилган ўқлар ҳавода чақмоқдек паррон этиб бориб, От билан Эфиалтни ер тишлатади.

Марсий

Аполлон фригиялик сатир Марсийни ҳам қаттиқ жазолаган, зеро у, яъни Марсий мусиқа чалишда Аполлон билан беллашишга журъат этган. Бундай густоҳлик Аполлоннинг аччигини келтиради. Кунларнинг бирида, Марсий Фригия далаларида тентираб юрганида, қамишдан ясалган бир най топиб олади. Уни маъбуда Афина кашф этиб чалиб юргану, чалганида гўзал жамоли хунуклаша бошлаганини пайқаб, ташлаб юборган ва шундай сўзлар билан найга лаънатлар ўқиган эди:

– Кимки шу найни ердан кўтарса, бешафқат жазога мустаҳиқ бўлсин.

Афинанинг бу каломидан гофил булган Марсий найни ердан кўтаради ва орадан хиёл вақт ўтмай, уни шундай зўр маҳорат билан чала бошлайдики, бу одмигина мусиқа асбобидан чиққан навони ҳамма маҳлиё бўлиб эшитилади. Бундан Марсий мағрурланиб кетади ва мусиқа ҳомийси тангри Аполлонни машшоқлик бобида ўзи билан беллашувга даъват этади.

Аполлон бу мунозарага дафнадан гултож тақиб, эгнига серҳашам узун жубба кийиб, қўлида олтин кифараси билан келади.

Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, кимсан, музалар сардори Аполлоннинг қўлидаги олтин кифарадан чиқаётган гаройиб мусиқа оҳангга ўрмон вадалалар фуқароси бўлмиш Марсий чалган одмигина қамиш найнинг навоси не замонда тенг кела олармиди! Турган гапки, Аполлон голиб чиқади. Тангри билан беллашишга журъат этган Марсийдан қаҳри қайнаган Аполлон бу бадбахтни қўлидан осиб, тириклайин терисини шилишга амр этади. Марсий густоҳлик қилгани учун шундай қаттиқ жазоланган эди. Кейин Марсийнинг терисини Фригиядаги горга осиб қўйишган. Дейдиларки, шамол қамиш най навосини шу горга учириб келганида, Марсийнинг териси худди рақсга тушмоқчи бўлгандек ҳаракатга келармиш, лекин кифаранинг улуғвор садоси эшитилганда қилт этмай қолармиш.

Аскарлепий (Эскулап)

Аполлон нафақат қасоскор, нафақат ўзининг олтин ўқлари билан фоний бандаларни маҳв қилади — яна у беморлар дардига шифо ҳам беради. Унинг ўгли Асклепий — табиблар ва табобат санъати худоси. Донишманд кентавр Хирон Асклепийни Пелион тоғи ёнбагирларида тарбиялаб ўстирган. Асклепий Хироннинг сабогини олиб шундай ўткир табиб бўладики, бора-бора маҳорат бобида у ўз устозидан ҳам ўтиб кетади. Асклепий нафақат бетобларни муолажа қилар, ҳаттоки ўлганларни ҳам тирилтирар эди. У мана шу фаолияти билан ўликлар салтанатининг султони Аидни ҳамда чақмоқдор Зевсни

қаттиқ ранжитади, зеро у Зевснинг ер юзида жорий қилган қонун ва тартибини бузган эди. Оқибат, даргазаб Зевс чақмоқ отиб Асклепийни маҳв этади. Лекин одамлар Аполлоннинг ўглини шифокор тангри деб қадрлашади ва унга сигинишади. Улар Асклепий шарафига жуда кўп ибодатгоҳлар тиклайдилар. Бу ибодатгоҳлар орасида энг машҳури Эпидаврда.

Тангри Аполлонни бутун Юнонистонда бирдай иззат-икром қиладилар. Юнонлар унга зиё тангриси, қон тўккан одамни гуноҳдан покловчи, Зевс амрини башорат қилувчи, бандаларни жазоловчи, дардга йўлиқтирувчи ва дарддан фориг қилувчи тангри сифатида сигинишган. Ёшлар уни ўз пушти-паноҳи сифатида қадрлашган. Аполлон — денгиз сафаридаги кемалар ҳомийси, у янги мустамлакалар ва шаҳарлар барпо этишда одамларга мададкор. Апполон ҳаммадан ҳам кўпроқ мусаввирлар, шоирлар, хонандаю созандаларга ҳомийлик қилади.

АРТЕМИДА

Мангу бокира маъбуда Артемида Делос оролида олтин сочли акаси Аполлон билан бир вақтда дунёга келади. Ака-сингил бир-бирини энг самимий меҳр билан севади. Улар ўз оналари Латонани ҳам жондан ортиқ яхши кўрадилар.

Артемида рўйи заминдаги барча жониворларга, ўрмону далаларда ўсувчи жамики ўсимликларга гам-хўрлик қилади. Шунингдек, у одамлар, уй ҳайвонлари, даррандаларни ҳам ўз ҳимоятига олган. У кўзи ёриётган аёлларнинг дардини енгиллаштиради, никоҳларга раҳна-молик қилади, дуои хайр айтиб гиёҳлар, гуллар ва дов-дарахтни ўстиради. Юнон аёллари саодатли никоҳ ато этувчи, дардларга шифо берувчи Артемида шарафига бебаҳо қурбонликлар қилишади.

Елкасига камон билан садоқ осиб олган, қўлига найза ушлаган нақ чароғон кундек гўзал Артемида соя-салқин ўрмонларда, қуёш нурига гарқ бўлган дала-даштларда гул-гул очилиб, ов қилиб юради. Унинг нишонга беҳато

тегадиган ўқларидан на ҳурконгич буғу, на қўрқоқ оху, на қутурган қобон қочиб қутула олади. Артемида орқасидан унинг ҳамроҳлари — нимфалар эргашиб юрадилар. Тоғу тошда мудом қувноқ ханда, қийқириқлар, итлар ҳуриши янграйди. Маъбуда шикордан чарчаган чоғларида, санамлар билан биргаликда Делфага, суюкли огаси чўнгмерган Аполлон ҳузурига ошиқади. Бу ерда у Аполлоннинг олтин кифараси садоси остида музалар ва санамлар билан давра қўшигини куйлаб рақсга тушади. Артемида барча санаму музалардан дилбарроқ, бўйи ҳам улардан бир қарич баландроқ. Артемида ям-яшил буталар панасидаги салқин горларда, фоний бандалар нигоҳидан четда ҳордиқ чиқаришни хуш кўради. Унинг тинчини бузган одамзоднинг шўри қурийди. Фива шоҳи Кадмнинг қизи Автоноянинг ўгли навқирон Актеон шу зайлда ҳалок бўлган эди.

Актеон

(Овидийнинг “Метаморфозалар” достони бўйича
баён қилинади)

Кунлардан бир кун Актеон ўз дўстлари билан Киферон ўрмонларида ов қилади. Чошгоҳга бориб кун чўгдек қизиб кетади. Толиққан овчилар қуюқ ўрмон ичига кириб дам олгани манзил қурадилар, навқирон Актеон эса, салқинроқ жой қидириб нари кетади. У юриб-юриб ям-яшил чаманзор бир водийга бориб қолади — бу маъбуда Артемидага назр қилинган Гаргафия водийси эди. Бу ерда чинорлар, доимо кўм-кўк арчалар, оққарағайлар гуркираб ўсарди; хушқад сарв дарахтлари гўё қора найзалардек осмонга қадалган, ям-яшил ўтлоқлардаги турфа ранг чечаклар товланарди. Бу водийдан зилол ирмоқ жилдираб оқиб ўтарди. Ҳамма ёқда сокинлик, ҳаловат, ҳузурбахш салқинлик ҳукм суради. Актеон бу ерда тоғнинг тик ёнбағрида кўм-кўк чирмовуқларга бурканган бир горни кўриб қолади. У шу гор томон чиқа бошлайди, чунки бу горнинг Артемида учун ҳордиқгоҳ вазифасини ўташидан у беҳабар эди.

Бу пайт Артемида эндигина горга кириб келган, камони билан ўқларини санамлардан бирига топшириб, чўмилишга шайланаётган эди. Санамлар маъбуданинг

шипакларини ечишиб, сочини турмаклашиб, муздек сув олиб келгани жилга буйига кетмоқчи бўлишганида, бирдан гор бўсағасида Актеон пайдо бўлади. Санамлар горга кириб келаётган Актеонни кўриб баралла чинқириб юборишади. Улар Артемидани фоний банда нигоҳидан пана қилиш учун ўз соҳибаларини қуршаб оладилар. Уфқдан бош кутариб чиқаётган қуёш самодаги булутларга олов янглиғ қирмизи ранг бахш этганидек, маъбуданинг икки юзи ҳам газабдан лоладек қизариб кетади, кўзларида қахрли учкунлар порлайди, натижада унинг бир ҳуснига ўн ҳусн қўшилади. Актеон Артемиданинг оромини бузган эди. Бундан қаттиқ газабланган маъбуда бахтиқаро йигитни бугуга айлантириб қўяди.

Шунда Актеонинг бошидан тарвақайлаган шох ўсиб чиқади. Оёқ-қўллари бугунинг оёқларига айланади. Буйни узаяди, қулоқлари тиккайиб чўзилади, бутун баданини хол-хол тук қоплайди. Бу ўзгаришни кўриб ҳуркиб кетган бугу шаталоқ отиб қоча бошлайди, чунки у ариқдаги сувда ўз аксини кўрган эди. У: "О, шўрим қуриди!" – деб қичқирмоқчи бўлади, лекин бир сўз ҳам айта олмайди. Унинг кўзларидан, яъни бугунинг кўзларидан дув-дув ёш оқади. Унда инсонга хос хусусиятлардан фақат ақл-идрок сақланиб қолган эди. Энди нима қилсин? Бошини қаёққа урсин?

Актеоннинг този итлари бугу исини пайқаб қолишади, улар ўз эгаларини танимай, жон-жаҳдлари билан вовуллаганча орқасидан қува бошлайдилар. Шунда бу гўзал бугу айри шохларини орқасига қайириб, Киферон водийсидаги сойликлардан, тоғу тошлардан, ўрмонлардан, зироатзор далалардан мисоли шамолдек югуриб ўта бошлайди, този итлар эса, унинг орқасидан изма-из қувиб бораверадилар. Мана, итлар унга етиб қолаёздилар, ана, етиб ҳам олдилар, улар ўткир тишларини бугуга айланган бадбахт Актеонинг баданига ғарчча ботирадилар. Шўрлик Актеон: "О, вафодорим, раҳм қилинглар! Ахир мен соҳибингиз Актеонман!" – деб чинқирмоқчи бўлади, лекин бугунинг огзидан инсон овозига ўхшаб кетувчи инграш эшитилади, холос. Бугу — Актеон чўкка тушади. Унинг кўзларида ҳасрат,

даҳшат ва илтижо акс этади. Унинг ўлиши муқаррар: даргазаб итлар бечоранинг вужудини тилка-тилка қила бошлайдилар.

Бунинг устига етиб келган Актеоннинг ўртоқлари, бундай самарали овни Актеон кўрмай қолганидан таассуф қиладилар. Този итлар жуда ажойиб бир бугуни тутган эдилар. Лекин Актеоннинг ўртоқлари бу бугунинг аслида ким эканлигини билмас эдилар. Маъбуда Артемиданинг оромини бузган, Зевс билан Латона қизининг илоҳий жамолини кўришга мушарраф бўлган бу ягона фоний банда — Актеон шундай нобуд бўлган эди.

АФИНА-ПАЛЛАДА

Афинанинг туғилиши

Маъбуда Афина-Палладани Зевснинг шахсан ўзи туққан. Чакмоқдор Зевс зеҳн маъбудаси Метиснинг икки эгизак фарзанд кўришидан хабардор эди: Метис Афина исми қиз билан гайритабиий ақл ва фавқулодда қувва соҳиби бўлган угил туғиши керак эди. Қисмат маъбудалари — мойралар, Метисдан туғиладиган угил сени тахтдан ағдариб, бутун дунёга ҳукмрон бўлади, деб Зевсга сирни очиб қўядилар. Зевс қўрқиб кетади. У мойралар каромат қилган машғум тақдирга чап бериш ниятида, маъбуда Метисни ширин-ширин сўзлар билан аллалаб ухлатади-да, уни қорнидаги ҳомиласи билан бирга ютиб юборади. Орадан бир оз вақт утгач, Зевснинг боши чидаб бўлмайдиган даражада қаттиқ огрий бошлайди. Шунда у угли Ҳефестни чақириб, бошини ёриб икки паллага айиришни амр этади. Ҳефест қўлига болта олиб Зевснинг бошига кучининг борича зарб билан уриб, уни икки паллага айиради. Шунда чакмоқдорнинг бошидан иқтидорли муҳориба маъбуда Афина-Паллада чиқиб келади. У бошдан оёқ қурулланган ҳолда, яъни бошида обдор дубулга, илкида найза ва қалқон билан олимпик тангриларнинг кўзи олдида намоён бўлиб, ҳаммаларини ҳайрон қолдиради. Афина яшин янглиг ярақловчи найзасини даҳшатли силкитади. Унинг жанговар наъраси осмони фалакнинг энг нариги чеккаларигача эшитилади ва Олимп тоғини то энг теран тубигача ларзага келтиради. Афинанинг

кўк кўзларида донишмандлик зиёси порлар, вужуди
ғоят ажиб ва қудратли латофат билан йўғрилган эди.
Шунда тангрилар ўз падари Зевснинг бошидан туғилган
бу ардоқли қизга — шаҳарлар ҳомийси, донишмандлик
ва илм маъбудаси, енгилмас муҳориба Афина-Палладага
ҳамду санолар айтишади.

Афина Юнонистон қаҳрамонларига паноҳгоҳлик
қилади, уларга доно маслаҳатлар беради, хавф-хатар
пайтида ёрдам кўрсатади. У шаҳарлар, қалъалар ва
уларнинг деворларини муҳофаза қилади. Юнон қизлари
эса, Афинани чеварларга ҳомийлик қилгани учун кўпроқ
эъзозлайдилар. Капшга тўқиш санъати бобида на фоний
аёллар, на маъбудалардан биронтаси Афинадан олдинга
туша олади. Паллада билан бу борада беллашиш қанчалик
хавфли эканини, Афинадан устун бўлмоқчи бўлган
Арахнанинг машғум қисмати яққол исботлаб беради.

Арахна

*(Овидийнинг “Метаморфозалар” достони бўйича
баён қилинади)*

Идмонинг қизи Арахна ўзининг моҳир чеварлиги
билан бутун Лидияга машҳур бўлган эди. Кўпинча унинг
ишлашини томоша қилгани Тмол тоғининг ёнбағридан
ва Пактол дарёсининг олтин қумли соҳилидан санамлар
келишарди. Арахна тумансимон иплардан худди ҳаво
янглиг ҳарир матолар тўқирди. У доим, мато тўқишда
ҳеч ким менга тенг кела олмайди, деб мақтанарди. Бир
куни у ҳатто шундай деб юборади:

– Мен билан тортишгани, майли, Афина-Паллада ҳам
келаверсин! У ҳам мендек яхши тўқий олмайди!

Мана, маъбуда Афина сочлари оппоқ оқариб, қадди
дол бўлиб қолган кампир қиёфасида Арахна олдига
келади ва шундай дейди:

– О Арахна, кексалик наинки кўнгилсизлик, айни
пайтда, кўп яшаган кўп билади ҳам. Маслаҳатимга қулоқ
ос: сен ўз ҳунаринг билан фоний бандалардангина ўзишга
ҳаракат қил. Илло, зинҳор маъбуда билан тортишма.
Афинага мутеона сигиниб, густоҳ сўзларинг учун
ундан узр сўра. Маъбуда сидқидилдан сигинганларнинг
гуноҳидан ўтади.

Лекин Арахна ўзи йигириб турган нафис ипни қўлидан тушириб юбориб, кампирга кўзларини чақчайтирганча, шартта шундай дейди:

– Сен кампир, нодон экансан. Бунақа насиҳатингни бориб келинларинг билан қизларингга қил, мени ўз ҳолимга қўй. Мен ўзим ўзимга маслаҳат бера оламан. Айтган гапимдан қайтмайман. Хўш, нега Афина келмаяпти, нега у мен билан тортишишдан ўзини олиб қочяпти?

– Мен шу ерданман, Арахна! – дейди шунда маъбуда ўз қиёфасига кириб.

Шунда санамлару Лидия аёллари Зевснинг бу ардоқли қизига эгилиб таъзим қилишиб, унга ҳамду сано айтишади. Ёлғиз Арахнагина сукутга толади. Афинанинг чехраси газабдан чўтдек қизаради. Чунки Арахна ҳамон ўз сўзида қатъий туриб, Афина билан тортишишни хоҳларди. Зеро, у фалокат ёқасида турганини сезмасди.

Баҳс бошланди. Паллада ўзининг уртуғига турфа ранг ришталар билан Афинадаги маҳобатли акропол тасвирини туширди ҳамда Аттикага ҳукмронлик қилиш учун ўзининг Посейдон билан олиб борган мубоҳасасини тасвирлади. Бу баҳсга ўн икки тангри, шулар жумласидан, маъбуданинг падари Зевс ҳам, ҳакамлик қилишган эди. Посейдон ўзининг шохдор асосини бир қояга санчган, шунда қақраб ётган қоядан шўр чашма қайнаб чиқа бошлаган эди. Бошига дубулға, эғнига совут кийиб, Горгона калласининг тасвири туширилган эғнида, яъни қалқон билан қуролланган Афина эса, қўлидаги найзасини силкитиб туриб, заминга чуқур қилиб ботирган. Шунда ердан муқаддас зайтун дарахти ўсиб чиққан эди. Тангрилар маъбуданинг бу туҳфасини Аттика аҳли учун қадрлироқ деб топиб, совринни Афинага берган эдилар. Маъбуда уртукнинг четларида ноқобил бандаларни худолар қандай жазолашини тасвирлайди ва уртукнинг гир айланасига зайтун баргларида ўрилган гулчамбар расмини тўқийди. Арахна эса, ўз уртуғида тангрилар ҳаётидан шундай бир манзарани акс эттирадики, бу манзарада тангрилар ожиз, инсоний ҳиссиётларга берилган ҳолда

тасвирланади. Бу тасвирнинг гир айланасига Арахна печак билан қўшиб ўрилган гуллар тасвирини тикади. Арахнанинг иши гоятда баркамол бўлиб, нафосатда Афинанинг ишидан қолишмасди, лекин Арахна тиккан тасвирларда тангриларга беҳурматлик ҳисси яққол кўзга ташланиб турарди. Бу ҳолдан ғазабланган Афина Арахна тиккан ишни йиртиб ташлайди ва моки билан Арахнани уради. Бу шармандаликка чидай олмаган бадбахт Арахна, арқон эшиб, унинг бир учида сиртмоқ тугади-да ўзини осади. Лекин Афина Арахнани сиртмоқдан озод қилиб, унга шундай дейди:

– Сен, бебок, яшайсан. Лекин тоабад муаллақ осилиб, тинимсиз тўқиш билан машғул бўлгайсан, бу жазо келгуси авлодларингнинг ҳам бошига тушади.

Шундай деб Афина Арахнага сеҳрли гиёҳ шарбатини пуркайди, шу заҳоти Арахнанинг вужуди гужанак бўлиб, қалин сочи битта қолмай тўкилади-ю ўргимчакка айланиб қолади. Шундан бери ўргимчак — Арахна ўз инида муаллақ осилганча мудом уя тўқиш билан машғул.

ҲЕРМЕС

Зевс билан Майянинг ўгли, тангри элчиси Ҳермес Аркадия вилоятининг Киллена тоғидаги горда дунёга келади. Қулига кадуцей — асо ушлаб, оёғига қанотли кафш кийган бу худо Олимпдан дунёнинг энг чекка сарҳадига ҳаёл тезлигида учиб бора олади. Ҳермес йўлларни муҳофаза қилади, шу боис Қадимги Юнонистонда чорраҳаларда, уй бўсагаларида унга бағишланган ҳермалар ўрнатилад экан.

У сафардаги одамларни ўз паноҳига олади ва улар қазо қилганида руҳларини охирги манзилга — Аиднинг андуҳли салтанатига кузатиб қўяди. Ҳермес ўзининг сеҳрли асоси билан бандаларнинг кўзини юмиб, уларни уйқу огушига ғарқ этади. Ҳермес — йўллар ва йўловчиларнинг ҳомийси, тижорат тангриси. У тижорат аҳлига даромад, одамларга бойлик ато этади. Ҳермес ўлчов, рақамлар, алифбо кашф этган ва буларнинг барини одамларга

ургатган. Айни пайтда, у фосихлик (сўзамоллик), шу билан бирга, уddaбуронлик ва фирибгарлик тангриси ҳамдир. Эпчиллик, айёрлик ва ҳатто уғрилиқда ҳеч ким ундан олдинга туша олмайди. Бу тангри ҳазил-ҳазил билан Зевснинг салтанат таёқчасини, Посейдоннинг айри шохли асосини, Аполлоннинг олтин ўқлари билан камонини, Ареснинг шамширини ўғирлаб қўйган эди.

Ҳермес Аполлоннинг сигирларини ўғирлайди

Ҳермес Киллена горида ёруғ дунёга келгани ҳамон биринчи найрангини рўёбга чиқармоқчи, яъни кумушкамон Аполлоннинг сигирларини ўғирламоқчи бўлади; бу пайт Аполлон Македониянинг Пиэрия водийсида пода боқиб юрарди. Гудак Ҳермес онасига сездирмай, оҳиста йўргакни ечиб, оёқ учида гор оғзига боради. Бу ерда у бир тошбақани кўриб қолади-ю дарҳол тутиб олиб, унинг косаси билан уч дона новдадан дунёда биринчи лирани (соз) ясайди-да, унга хушовоз торлар тортади. Сўнг Ҳермес яна горга қайтиб кириб, лирани ўз бешигига яширади ва ташқарига қайтиб чиқиб, Пиэрия ёққа шамолдек учади. У ерда у Аполлоннинг подасидан ун бешта сигирни ўғирлаб, изни йўқотиш мақсадида, ҳар бир сигирнинг оёғига қамиш ва шохлар боғлайди-да, уларнинг ҳаммасини Пелопоннес томонга жадал ҳайдаб кетади. Ҳермес кечқурун қош қорайганда сигирларни Бестиядан ҳайдаб утаётганида, ўз боғида ишлаётган бир чолни кўриб қолади.

– Манави сигирлардан бирини ўзингга олу, – дейди унга Ҳермес, – бу ердан пода ҳайдаб ўтганимни ҳеч кимга айтма.

Бундай саховатли совгадан севиниб кетган чол бу ҳақда ҳеч кимга чурқ этиб оғиз очмасликка сўз беради. Ҳермес йўлида давом этади. Лекин у сал нарироққа боргач, чолнинг берган ваъдасига қандай амал қилишини текшириб кўрмоқчи бўлади. У сигирларни ўрмон ичига яшириб, ўз қиёфасни ўзгартиради-да, қариянинг олдига қайтиб келиб, ундан сўрайди:

– Айт-чи, бу ердан бир бола бир тўда сигир ҳайдаб ўтмадимми? Агар уша сигирларни қай томонга ҳайдаб

кетганини айтсанг, сенга бир буқа билан бир сигир бераман.

Яна бир буқа билан сигирни қўлдан чиқаришни хоҳламаган чол кўп тарадудланиб ўтирмай, бояги бола сигирларни ҳайдаб кетган томонни кўрсатиб беради. Чолнинг бебурдлигидан қаттиқ газабланган Ҳермес, бундан бўён мангу лол бўлсин ва берган сўзининг устидан чиқиш лозимлигини унутмасин деб, қарияни қояга айлантириб қўяди.

Сўнг у яна сигирлар олдига қайтиб, уларни жадал ҳайдаб кетади. Ниҳоят, Ҳермес подани Пилос оролига олиб келади. Бу ерда у иккита сигирни тангрилар йўлига қурбон қилиб, бу қурбонликнинг изини дарҳол йўқ қилиб ташлайди, қолган сигирларни эса, горга яширади, яширганда ҳам, уларни горга орқаси билан тисартириб киритади: у сигирларни горга кирмаган, балки у ердан чиқиб кетгандек қилиб кўрсатмоқчи бўлади.

Ҳермес шуларнинг барини бажариб бўлиб, яна ўз горига, онаси Майянинг олдига бамайлихотир қайтиб боради-да, астагина бешигига ётиб, яна йўрғагига ўраниб олади.

Ўғлининг гордан чиқиб кетганлигидан хабар топган Майя унга таъна билан шундай дейди:

– Яхши иш қилмадинг, болам. Нечун Аполлоннинг сигирларини ўтирладинг? Энди у қаттиқ газабланади. Ўзинг биласан-ку, Аполлон газабга минганида жуда қўрқинчли бўлиб кетади.

– Қўрқмайман ўша Аполлондан, – деб жавоб қилади Ҳермес онасига, – газабланса ундан нарига. Агар сени ё мени хафа қиладиган бўлса, қасдама-қасдликка, Делфадаги унинг ибодатгоҳига кириб, ҳамма сепоялари-ю олтин-кумушлари-ю либосларини ўмариб кетаман.

Бу аснода Аполлон сигирларининг йўқолганини пайқаб қолиб, уларни қидиришга тушган эди. Лекин у сигирларини ҳеч қаердан топа олмайди. Сигирлар яшириб қўйилган горга эса, кирмайди, зеро қорамолларнинг изи горга эмас, гордан чиққан эди.

Ниҳоят, у узоқ вақт бесамар қидирувдан кейин Майянинг горига кириб келади. Аполлоннинг шарпасини

эшитган Ҳермес йўрғатига яна ҳам пишиқроқ ўраниб, бешигига биқиниб олади. Аполлон Майянинг горига кириб, Ҳермеснинг бешиқда гуноҳсиз гўдакдек бепарво ётганини кўради. Шунда у, сигирларимни сени ўгирлагансан, деб Ҳермесга таъна қила бошлайди, лекин Ҳермес бу айбни мутлақо бўйнига олмайди.

— Сигирларингни ўгирлашни хаёлимга ҳам келтирганим йўқ, — деб у Аполлонни ишонтирмоқчи бўлади, — уларнинг қаёққа гумдон бўлишганини ҳам билмайман.

— Менга қара, ҳей бола! — дейди даргазаб Аполлон. — Агар сигирларимни қайтариб бермасанг, сени зимистон Тартарга улоқтираман, ана унда на отанг, на онанг қутқара олади сени.

— О Латонанинг ўғли! — деб жавоб қилади Ҳермес. — Мен сигирларингни кўрганим йўқ, уларнинг қайга кетганини билмайман ҳам, бу ҳақда ҳеч кимдан эшитганим ҳам йўқ. Нима, шундан бошқа қиладиган ишим йўқми? Менинг ўз вазифам, ўз ташвишим бор. Менинг фикру зикрим — кўпроқ ухлаш, онамнинг кўкрагини мириқиб эмиш, яна йўрғакларимни шиптир қилмаслик. Йўқ, онт ичиб айтаманки, сигирларингни ўгирлаган ўғрини ҳатто кўрганим ҳам йўқ.

Аполлон нечоғлиқ аччиқланмасин, барибир ҳеч нимага эриша олмайди. Ахири у Ҳермесни бешигидан чиқариб олиб, уни Зевс ҳузурига боришга мажбур этади, майли, мубоҳасамизга шу бузург тангри ҳакамлик қилсин, дейди Аполлон. Мана, икки тангри Олимпга чиқишади. Бу ерда Ҳермес гапни чалғитишга, муғомбирлик қилишга қанча уринмасин, барибир Зевс унга ўгирланган сигирларни Аполлонга қайтариб беришни амр этади.

Ҳермес Аполлонни Олимпдан тўғри Пилос оролига бошлаб боради; у йўл-йўлакай тошбақанинг қосасидан ясаган лирасини олиб олади. Пилосга келишгач, у сигирлар яшириб қўйилган жойни кўрсатади. Аполлон сигирларни гордан ҳайдаб чиқараётганида, Ҳермес гор олдидаги бир харсанг тошга ўтириб олиб, лирасини чала бошлайди. Бу сознинг гоят ажиб навоси бутун водийда ва денгизнинг қумлоқ соҳилида янграб эшитилди.

Ҳайратланиб кетган Аполлон Ҳермес чалаётган лиранинг овозини ҳузур қилиб тинглайди. Бу сознинг садоси уни шу қадар ром қилиб қўядики, натижада кумушкамон тангри Ҳермесга унинг лираси учун ҳамма сигирларини беради. Шундан кейин Ҳермес ўзи учун ҳафтнай кашф этади, бу ҳафтнай Юнонистонда чўпонларнинг энг суюкли созига айланади.

Майя билан Зевснинг чапдаст, уддабурон, худди хаёлдек тез учиб юрувчи ажойиб ўгли Ҳермес ўзининг нечоғлиқ мутомбир ва абжир эканлигини гўдаклик чоғидаёқ исботлаган эди. У навқирон йигитлик қудрати рамзи сифатида ҳам донг таратган. Ҳамма ердаги палестраларда унинг шарафига ҳайкал урнатиладди. У навқирон паҳлавонлар худоси. Мусобақадошлар курашга тушиш ва тез югуриш олдидан Ҳермесга сизгинишган.

Қадимги Юнонистонда Ҳермесга деярли барча тоифа одамлари: сайёҳ ҳам, нотиқ ҳам, савдогар ҳам, паҳлавон ҳам, ҳаттоки ўғрилар ҳам сизгиниб, ундан мадад сурашган.

АРЕС, АФРОДИТА, ЭРОТ ВА ХИМЕНЕЙ

Арес

Уруш худоси, бадқаҳр Арес — чақмоқдор Зевс билан Ҳеранинг ўгли. Зевс бу ўглини қонхўрлиги учун ёмон кўради. Агар ўз жигари бўлмаганида, уни аллақачон зимистон Тартар қаърига, азоб чекиб ётган титанлар олдига улоқтирган бўлур эди. Жоҳил Ареснинг кўнглини фақат шафқатсиз жанглар қувонтиради. У обдор совутлар кийиб, маҳобатли қалқон кўтариб силоҳлар жаранги, жанг қилаётганларнинг наъралари, ярадорларнинг ноалари тутиб кетган жанггоҳда ваҳшатли қиёфада елиб югуради. Ўғиллари Деймос (даҳшат) билан Фобос (қўрқув) мудом унга эргашадилар, нифоқ маъбудаси Эрида билан ажал уругини сочувчи маъбуда Энью ҳам Ареснинг бу икки ўлига ҳамиша ҳамроҳдирлар. Жанг қайнайди, гумбурайди, жангчилар фарёд чекиб пайдар-пай ер тишлайдилар, лекин Ареснинг завқи ошгандан

ошади. У ўзининг мудҳиш шамшири билан бирон сарбозни маҳв қилиб, унинг қайноқ қонини ерга оқизса, шодликдан боши осмонга етади. У ҳеч кимни фарқ қилмай, ўнгу сўлга шамшир солиб, дуч келган одамни маҳв қилаверади.

Арес қаҳҳор, газабнок ва серваҳшат тангри, аммо унга ҳамма вақт ҳам зафар ёр бўлавермайди. Кўпинча у жанг майдонида Зевснинг муҳориб қизи Афина-Паллададан паст келишга мажбур бўлади. Ўз иқтидорига қатъий ишонган Афина мулоҳаза билан иш кўриб, Аресни енгади. Аксар пайт фоний қаҳрамонлар ҳам Арес устидан ғалаба қозонадилар, алаҳусус, уларга Афина-Паллада мадад берган пайтларда. Масалан, қаҳрамон Диомед Аресни шу зайлда Троя бўсағасида найза билан жароҳатлаган эди. Чунки ўшанда қаҳрамоннинг найзасини Афинанинг ўзи Арес томон йўналтирганди. Шунда яраланган тангрининг мудҳиш ноласи узоқ-узоқларга эшитилган. Гўё ҳаёт-мамот жангига киришган ўн мингта жангчи бараварига наъра тортгандек эшитилган эди, оғриққа чидай олмай ҳайқирган Ареснинг овози. Бу ҳайқириқдан юнонлар ҳам, уларнинг муҳолифлари — трояликлар ҳам сесканиб кетгандилар, қонга беланган Арес эса, жазаваси тутиб, қора булутларга ўранган ҳолда падари Зевс қошига учган ва унга Афина устидан шикоят қилганди. Аммо Зевс унинг арзига қулоқ ҳам солмаганди. Зеро, фикру зикри нифоқ, жанг ва қотиллик бўлган ўглини Зевс ёмон кўрарди.

Афродита

Афродита тангрилар ва бандалар қалбида муҳаббат туйғусини уйғотади. Шу фазилати туфайли у бутун дунёга ҳукмрондир.

Унинг ҳукмидан ҳеч ким қочиб қутула олмайди. Фақат Афинаю, Ҳестияю, Артемидага унинг илоҳий қудрати таъсир этмайди. Афродита буйдор, сарвқомат маъбуда, унинг олтиндек товланувчи майин жингала сочи бежирим бошига худди тождек чамбарак қилиб ётқизилган. Афродита гўзаллик ва мангу навниҳоллик тажассумидир. У муаттар либослар кийиб, ўз латофати билан чақмоқдек чақнаб юрганида қуёш янада кучлироқ

порлайди, гунча гуллар барқ уриб очилади. Ваҳший ҳайвонлар қуюқ ўрмон ичидан унга пешвоз чиқадилар, паррандалар гала-гала бўлиб унинг қошига учиб келадилар. Шерлар, қоплонлар, йўлбарслару айиқлар маъбуданинг пойида беозор эркаланишади. Афродита ўзининг нурафшон ҳуснидан фахрланиб, бу ваҳший ҳайвонлар орасидан хотиржам ўтиб боради. Унинг ҳамроҳлари — гўзаллик ва назокат маъбудалари: Оралар ва Хариталар унга мулозимлик қиладилар.

Ураннынги қизи Афродита Кифера ороли яқинида денгиз тўлқинининг оппоқ кўпигидан дунёга келади. Енгил ва майин шаббода уни Кипр оролига оқизиб олиб келади. Бу ерда навниҳол оралар денгиз тўлқинидан чиққан муҳаббат маъбудасини пешвоз келиб қарши оладилар. Улар Афродитага зарбоф либослар, бошига муаттар гуллардан ўрилган гултож кийдирадилар. Афродита қадам қўйган ерларда гул-чечаклар гуркираб очила бошлайди. Кейин, бу пурлатофат маъбудани Олимпга олиб чиқадилар. Тангрилар, хуш кўрдик, деб уни баралла овоз билан қарши оладилар. Шундай бўён бу ҳамиша навниҳол ва энг соҳибжамол маъбуда олтин Афродита Олимпдаги худолар жамоасидан ўрин олади.

Пигмалион

*Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)*

Афродита садоқат билан сизгинган бандасига бахт ато этади. Масалан, кипрлик ҳайкалтарош Пигмалионни у шу тарзда бахтиёр қилган эди. Пигмалион аёл зотини ёқтирмас, уйланишдан бош товлаб узлатда яшарди. Бир куни у оппоқ, обдор фил суягидан гўзалликда беқиёс бир қизнинг ҳайкалини ясайди. Бу ҳайкал унинг устахонасида худди тирикдек туради. Ҳайкал гўё нафас олаётгандек, ҳали замон ҳаракатта келиб гапириб юборадигандек туюлади. Санъаткор ўзи яратган бу мўъжизага соатлаб маҳлиё бўлиб ўтириб, бора-бора уни севиб қолади. У ҳайкалга бебаҳо маржонлар, билакузуклар, сирғалар тўхфа этади, эгнига энг муҳташам либослар кийдиради, бошини гултож билан безайди. Энди кўпинча Пигмалион:

– О, қанийди сен тирик бўлсанг, кошкийди айтган гапларимга жавоб бера олсанг, – деб пичирлайди, – ўзимни дунёда энг саодатли одам ҳисоблаган бўлардим!

Бироқ ҳайкал гунг эди.

Мана, Афродита шарафига ўтказиладиган байрам кунлари етиб келди. Пигмалион муҳаббат маъбудаси ҳаққиға шохлари зарҳалланган оқ гунажинни қурбонликка сўяди, сўнг муҳаббат маъбудаси томон қўлларини чўзиб, пичирлаганча илтижо қила бошлайди:

– О боқий тангрилар, сен ҳам, эй олтин Афродита! Агар сиз обид бандангиз тилаган нарсани раво кўришга қодир бўлсангиз, каминага ўзим ясаган қиз ҳайкалидек соҳибжамол бир аёлни ато этинг.

Пигмалион, ясаган ҳайкалимни тириштириб беринг, деб сўрашга журъат эта олмайди, бундай илтимос олимпик тангриларни газаблантиришидан қўрқади. Шунга қарамай, муҳаббат маъбудаси Афродита пойида ёқилган қурбонлик гулхани бирдан “лоп” этиб ўт олади; бу билан маъбуда Пигмалионнинг илтимосини эшитганига шаҳодат беради.

Ҳайкалтарош уйига қайтиб, ҳайкалга яқин боради... О қандай бахт, қандай қувонч! Ҳайкал тирилган эди! Унинг қалби уриб турар, кузларида ҳаёт учқунлари порларди. Маъбуда Афродита шу зайлда Пигмалионга дилбар хотин тўхфа этган эди.

Наркисс

*(Овидийнинг “Метаморфозалар” достони бўйича
баён қилинади)*

Ва лекин олтин Афродитани кимки эҳтиром қилмаса, кимки унинг тўхфаларидан юз ўгириб, амрига монелик қилса, ундай бандаларни муҳаббат маъбудаси шафқатсиз жазолайди. Дарё тангриси Кефис билан санам Ларионанинг ўғли дилбар, аммо бемехр, ўзига бино қўйган Наркисс ўзидан бошқа ҳеч кимни севмас, ёлғиз ўзинигина севгига муносиб деб ҳисобларди.

Кунларнинг бирида у қалин ўрмонда ов қилиб юриб йўлдан адашади, шунда уни санам Эхо кўриб қолади. Бу санам Наркисс билан гаплаша олмас эди. Чунки у маъбуда Ҳеранинг дуоибадига учраган эди: санам Эхо

гапира олмасди, берилган саволга эса, фақат саволнинг сунгги сўзини такрорлаш билангина жавоб қилиши мумкин эди. Чакалакзор панасига яширинган Эхо қадди-басти келишган бу дилбар йигитга маҳлиё бўлиб қолади. Наркисс қай томонга юришини билмай атрофга олазарак бўлиб қарайди ва овозининг борича:

- Ҳей, ким бор? – деб қичқиради.
- Бор! – деб жавоб қилади Эхо янгроқ овоз билан.
- Бу ёққа кел! – дейди Наркисс.
- Кел! – деб такрорлайди Эхо.

Уктам Наркисс ҳайрон бўлиб атрофига қарайди. Лекин ҳеч кимни кўрмайди. Бу ҳолдан таажжубланган йигит яна баралла овоз билан қичқиради:

- Тезроқ, кел бу ёққа!

Шунда Эхо қувонч билан жавоб қилади:

- Бу ёққа!

Санам қўлларини олдинга чўзганча, дарахтлар орасидан Наркисснинг истиқболига отилиб чиқиб келади, лекин дилбар йигит Наркисс санамдан нафратланиб, уни итариб юборади. Сунг урмон ичига кириб, кўздан гойиб бўлади.

Наркисс рўйхуш бермаган санам ҳам ўзини қуюқ урмон ичига олади. Бахти қаро Эхо Наркисснинг ишқида муттасил азоб чекади, ўзини ҳеч кимга кўрсатмайди, фақат ҳар қандай овозга акс-садо бўлиб мунгли оҳангда жавоб қайтаради.

Наркисс эса бояги-боягидек мағрур, такаббур бўлиб қолаверди. У ҳамманинг муҳаббатидан юз ўтиради ва кўпгина санамларни бахтсиз қилади. Бир гал у рад этган санамлардан биттаси шундай дейди:

– Сенинг ҳам бошингга, Наркисс, ишқ азоби тушсин! Илло сен кўнгиш қўйган одам сени асло севмасин!

Санамнинг бу тилаги рўёбга чиқади. Муҳаббат маъбудаси Афродита ўзи инъом этган тухфаларга рўйхуш бермаётган Наркиссдан газабланиб, уни қаттиқ жазолайди. Баҳор кунларидан бирида Наркисс ов қилиб юриб, ташна бўлади ва муздек сув ичгани жилға бўйига боради. Шу пайтгача бу жилғанинг сувига на биронта чўпоннинг, на тоғ эчкисининг оғзи теккан эди; бу жилғага бирон марта

ҳам ҳеч қанадай ҳас-чўп тушмаган, шамол ҳам, ҳаттоки биронта гул баргини учириб келиб сув бетига туширмаган эди. Сув ниҳоятда мусаффо ва зилол эди. Бутун борлик: соҳилда ўсган буталар ҳам, хушқад сарв дарахтлари ҳам, зангори осмон ҳам жилға сатҳида худди кўзгудагидек акс этарди. Наркисс ҳам, жилға бўйига келиб, қўлларини сувдан чиқиб турган харсанг тошга тирайди ва сув бетига ўзининг мутлақо бенуқсон, дилбар жамолини кўради. Ана шунда у Афродитанинг газабига дучор бўлади. Наркисс ўзининг сувдаги аксига ҳайрат билан тикиларкан, вужудини қудратли муҳаббат туйғуси тасарруф этади. У ўзининг сувдаги тасвирига муҳаббат тўла нигоҳини тикади, уни имлаб ўзига чорлайди, қўлларини чўзиб чақиради. У ўз аксидан бўса олиш учун сув сатҳига энгашади, аммо у ариқдаги муздек зилол сувни ўпади. Наркисс ҳамма нарсани унутиб қўяди: у жилға бўйидан жилмай, мудом ўз аксидан кўз узмай ўтираверади. У емайди ҳам, ичмайди ҳам, мижжа ҳам қоқмайди. Ниҳоят, руҳи тушиб кетиб, қўлларини ўз аксига чўзганча шундай дейди:

– О, ҳеч ким менчалик ишқ азобини тортмаган! Сен билан бизни тоғу тошлар ҳам, дарёю уммонлар ҳам эмас, фақат юпқагина сув пардаси ажратиб турипти, илло шунга қарамай, биз бирга бўла олмаймиз. Тезроқ чиқақол сувдан!

Наркисс сувдаги ўз аксига тикилганча ўйланиб қолади. Шунда бирдан унинг миясига гоят даҳшатли фикр келади-ю, сувга энгашиб, ўз инъикосига оҳиста пичирлаб дейди:

– О, қандай мусибат! Мен ўзимни севиб қолганга ўхшайман! Ахир сен — ўзимсан-ку! Демак, ўзимга ўзим муҳаббат изҳор этяпман. Кўнглим сезяпти, ҳадемай бу ёруғ жаҳондан кўз юмаман. Мен эндигина гунча очганимда сўлиб, зимистон руҳлар салтанатига рихлат этаман. Мен ўлимдан қўрқмайман, зеро ўлим бу ишқий азобларимга барҳам беради.

Наркисс ҳолсизланади, ранги бўзаради, жони узилаётганини ҳис қилади, лекин шунга қарамай, ҳануз ўз аксидан кўзини уза олмайди. У йиғлайди. Кўз ёшлари жилғанинг зилол сувига томади. Шунда сувнинг ойнадек

тиниқ сатҳида пайдар-пай ҳалқалар пайдо бўладию, унинг сувда акс этиб турган гўзал тасвири кўздан йўқолади.

— О, қаяққа кетдинг? — дейди қўрқиб кетган Наркисс. — Қайт! Мен билан қол! Мени тарк этма: ахир бу шафқатсизлик-ку. О, ҳеч бўлмаса, жамолинга боқишимга имкон бер!

Мана, сув сатҳи тиниб, яна Наркисснинг акси намоён бўлади, яна у ўз аксидан кўз узмайди. Гул баргига инган шабнам томчиси офтобнинг қайноқ тафтига дош бера олмай гойиб бўлганидек, шўрлик Наркисс ҳам сўла бошлайди. Унинг қандай изтироб чекаётганини бахтиқаро санам Эхо ҳам кўриб туради. Санам уни ҳануз аввалгидек севарди, шу боис Наркисснинг изтирови унинг қалбини исканжага олиб огритади.

— О мен қандай бадбахтман! — деб нола қилади Наркисс.

— Бадбахтман! — деб жавоб қилади Эхо.

Ниҳоят, бу ишқ азобидан қийналиб кетган Наркисс, ўз аксига тикилганча заифлашган овози зўрға дейди:

— Алвидо!

Шунда санам Эхонинг жавоби янада заифроқ эшитилади:

— Алвидо!

Наркисснинг боши жилға бўйидаги майсага эгилади ва ажалнинг зулмат пардаси унинг кўзларини юмади. Наркисс улади. Ўрмон санамлари унга аза тутиб йиглайдилар, Эхо ҳам йиглайди. Санамлар навқирон Наркиссни дафн қилиш учун қабр қазийдилар, аммо жасадни олиб кетгани келишганда, у гойиб бўлган бўлади. Қарасалар, Наркисснинг боши майса узра эгилган ерда муаттар оқ гул — ўлим гули ўсиб чиқипти; бу гулни наргис дейдилар.

Алонис

(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)

Бироқ Наркиссни шундай қаттиқ жазолаган муҳаббат маъбудасининг ўзи ҳам ишқ азобига мубтало бўлган ва севикли маҳбуби Адонисга аза тутиб юм-юм йиглаган эди. Кипр шаҳзодаси Адонисга фоний бандалардан ҳеч бир

кимса гўзалликда тенг кела олмасди, у ҳатто Олимпдаги тангрилардан ҳам дилбарроқ эди. Афродита шу йигитни деб ўз маскани Патмосни ҳам, бўстон Киферани ҳам унутиб юборади. Унинг учун Адонис мунаввар Олимпдан ҳам азизроқ эди. Маъбуда бутун вақтини навқирон Адонис билан ўтказади. Афродита бу йигит билан бирга Кипрнинг тоғлари, ўрмонларида худди бокира Артемидадек ов қилиб юради. Афродита ўзининг олтин безакларини ҳам, энг соҳибжамол маъбуда эканлигини ҳам унутиб қўяди. У жазирама офтоб тигида ҳам, рутубатли ёгингарчилик дамларида ҳам овга чиқиб, паққос қуёнлар, ҳуркак бутулар ва оҳуларни ов қилади, лекин даҳшатли шерлар, қобонларни овлашдан ўзини олиб қочади. Бирон фалокат юз бермасин, деб у Адонисдан ҳам шерлар, айиқлар, қобонларни овламасликни илтимос қилади. Маъбуда шаҳзодани камдан-кам ёлғиз қолдиради, лекин ҳар гал у билан хайрлашганида, илтимосимни унутма, деб қайта-қайта тайинларди.

Бир куни шикор пайтида Адониснинг този итлари баҳайбат бир қобоннинг изини оладилар. Улар бу ҳайвонни уясида ҳайдаб чиқиб, жон-жаҳдлари билан вовуллаганча қувиб кетадилар. Адонис салмоқли ўлжага рўпара келаётганидан суюниб кетади; лекин у ўз ҳаётида охирги марта ов қилаётганини билмайди. Итларнинг вовуллаши тобора яқинлашаверади, ана қобоннинг баҳайбат гавдаси буталар орасида лип-лип кўрина бошлади. Адонис бу қутурган ҳайвонга энди найза санчмоқчи бўлганида, қобоннинг ўзи унга ташланади, катта-катта ўткир тишлари билан Афродитанинг эрка маҳбубини оғир жароҳатлайди. Адонис бу мудҳиш жароҳатдан ўлади. Афродита Адониснинг ўлганини эшитиб, ниҳоятда оғир қайғута ботади ва навқирон маҳбубининг жасадини ахтариб Кипр тоғларига чиқиб кетади. Афродита тоғларнинг тик кесиб тушган ёнбағирларидан, пастқам дараларидан, тубсиз жарларнинг лабидан юради. Чақир тошлар, тиканаклар маъбуданинг нафис оёқларини тилиб қонатади. Маъбуда юрган ерларда унинг оёқларидан оққан қон томчиларидан из қолади. Ниҳоят, Афродита Адониснинг жасадини

топади. У бевақт нобуд бўлган ўктам йигитнинг хотираси мангу ўчмаслиги учун, маъбуда нафис қаргатуёқ гулига Адониснинг қонидан озуқа олиб ўсишни амр этади. Маъбуданинг тилинган оёқларидан қон томган ерлардан эса, худди Афродитанинг қони сингари қирмизи ранг атиргуллар гуркираб ўсиб чиқади. Чақмоқдор Зевснинг азадор маъбудага раҳми келади. У ўз огаси Аид билан унинг завжаси — ўз янгаси Персефонага ҳар йили Адонисни машғум арвоҳлар салтанатидан рўйи заминга чиқариб туриш ҳақида фармон беради. Шундан бери Адонис ярим йил Аид салтанатида қолса, ярим йил ер юзида маъбуда Афродита билан бирга бўлади. Муҳаббат маъбудасининг арзандаси навқирон ўктам йигит Адонис ҳар гал қуёшнинг чарогон шуъласига ғарқ бўлган ер юзига чиққанида бутун табиат шодланади.

Эрот

Соҳибжамол Афродита дунёга ҳукмронлик қилади. Унинг ҳам, худди Чақмоқдор Зевсда бўлганидек, ўз чопари бор: ўз ҳукмини у шу чопар орқали рўёбга чиқаради. Бу чопар — унинг ўғли Эрот бўлиб, у хушчақчақ, тўполончи, мутомбир, баъзида ҳатто бадқаҳр боладир. Шамолдек тез ва енгил Эрот ўзининг обдор олтин қанотларидан мамлакатлар, денгизлар узра учиб юради. Унинг қўлида жажжигина тилла камон, елкасига ўқ тўла садоқ осиб олган. Бу олтин ўқлардан ҳеч ким қочиб қутула олмайди. Эрот отган ўқини нишонга теккизмай қўймайди, у мерганликда ҳатто олтин сочли Аполлондан ҳам қолишмайди.

Эротнинг ўқлари, одатда, кишига қувонч ва бахт олиб келади, лекин у ўқлар кўпинча одамлар бошига огир савдолар солиши, уларни ишқ азобига мубтало қилиши, ҳаттоки ҳалокатга олиб бориши ҳам мумкин.

Афродитанинг бу ўғли ёруғ дунёга не-не қайгу-ҳасрат, не-не фалокат олиб келишини Зевс биларди. Шунинг учун, уни тугилган заҳоти ўлдириб юборишларини талаб қилади. Аммо қайси она ўз фарзандининг ўлимини истайди? Афродита Эротга кўзи ёриган ҳамоно, уни чангалзор ўрмоннинг энг хилват ерига яширади, шу

ерда чақалоқ Эротни иккита ваҳший она шер ўз сути билан боқа бошлайди. Эрот улғаяди, шундан буён бу навқирон, ўктам бола дунё узра тинмай учиб юриб, ўз ўқлари билан бадалар бошига гоҳ бахт, гоҳ бадбахтлик, гоҳ эзгулик, гоҳ ёвузлик ёғдиради.

Ҳименей

Афродитанинг яна бир кўмакчиси ва ҳамроҳи бор — бу навқирон никоҳ маъбудаси Ҳименей. У ўзининг қордек оппоқ қанотларини ёйиб, никоҳ намоёйиши олдада учиб боради. Унинг қўлидаги никоҳ машғаласи лов-лов ёнади. Никоҳ тўйи пайтида кўр бўлиб қушиқ айтган қизлар Ҳименейга юзланиб, келин-куёвнинг никоҳига дуои хайр беришни ва уларга қувончли ҳаёт ато этишни илтижо қиладилар.

ҲЕФЕСТ

Зевс билан Ҳеранинг ўғли олов тангриси — Ҳефест темирчилик санъатида қиёси йўқ уста эди; у Олимпда таваллуд топади, лекин нимжон ва ланг бўлиб тутилади. Муаззама Ҳерага унинг хунук ва рамақижон чақалогини кўрсатишганда, сармаликанинг фиғони чиқиб кетади ва гўдакни олиб Олимпдан пастга: жуда олис заминга улоқтиради.

Бахти қаро чақалоқ анча вақт парвоз қилиб, ахири мудом тўлқинланиб турувчи ҳад-ҳудуди йўқ уммонга келиб тушади. Денгиз маъбудалари Эвринома (бузург Океан қизи) билан Фетида (соҳибкаромат денгиз қарияси Нерей қизи)нинг мурғак гўдакка раҳмлари келади. Улар денгизга келиб тушган кичкина Ҳефестни олиб, ўзлари билан мўйсафид Океаннинг энг теран қаърига олиб тушиб кетадилар ва ўша ердаги ложувард горда уни парвариш қила бошлайдилар. Тангри Ҳефест хунук ва чулоқ, аммо билаклари бақувват, кўкраги кенг, бўйни мушакдор бўлиб ўсади. У темирчилик касбида гоят баркамол, ажойиб уста ҳисобланади. У ўз мураббиялари Эвринома билан Фетидага олтин ва кумушдан жуда кўп гаройиб безак буюмлар ясаб беради.

Ҳефест онаси — маъбуда Ҳерага бўлган адоватини узоқ вақт дилида сақлаб юриб, ахири бир кун, ўз фарзандини Олимпдан улоқтиргани учун ундан интиқом олмоқчи бўлади. У соф олтиндан ниҳоятда бежирим гаройиб бир тахт ясаб, онасига туҳфа сифатида Олимпга жўнатади. Сармалика бу ажойиб совгани кўриб беҳад қувониб кетади. Ҳақиқатан ҳам, бундай гайритавсиф тахтда фақат худолар ва бандаларнинг маликаси ўтириши мумкин эди. Лекин... О, қандай даҳшат! Ҳера тахтга ўтириши билан, бирдан тахт метин исканжага айланиб, маъбудани ўзига занжирбанд этади. Тангрилар маъбудани қутқармоқ учун ёрдамга отиладилар. Лекин бефойда: биронта ҳам худо малика Ҳерани тузоқдан қутқара олмайди. Шунда тангрилар, бу тахтни ясаган Ҳефестгина ўз онасини исканжадан озод қилиши мумкинлигини тушунадилар.

Шу заҳоти темирчи тангрини бошлаб келгани унинг ҳузурига Ҳермесни юборадилар. Муждачи Ҳермес дунёнинг чеккасига, Океан соҳилига қуюндек учиб боради. У замину уммон устидан бир лаҳзада парвоз этиб ўтиб, Ҳефест ишлаётган горга кириб боради. У, малика Ҳерани исканжадан озод қил, деб узоқ вақт Ҳермесга ялиниб-ёлборади, илло онасининг бадкирдорлигини унутмаган темирчи тангри ёрдам беришдан мутлақо бош товлайди. Шу пайт бу горга Ҳермесга далда бўлиш мақсадида май худоси Дионис кириб келади. У қаҳ-қаҳ уриб кулиб, Ҳефестга бир қадаҳ хушбўй май узатади, кейин устма-уст иккинчи, учинчи қадаҳларни тўлдириб тутатади. Ҳефестнинг кайфи ошиб қолади, ана энди уни истаган кўйга солиш, хоҳлаган ерга олиб бориш мумкин эди. Ҳермес билан Дионис Ҳефестни эшакка миндириб Олимпга олиб чиқишади. Ҳефест эшакда чайқалиб боради. Унинг атрофида қўлларига тирс ушлаб, печак гулга ўранган менадалар шўх-шўх рақс тушиб боришади. Шиеракайф сатирлар бесўнақай сакрашади. Машғалалар тутайди, тимпанлар баралла тарақлайди, чилдирмалар гумбурлайди, бу намоишнинг олдида эса, бошига итузум новдаларидан гулчамбар кийган Дионис кетиб боради. Намоишчилар шоду хуррам. Мана, ниҳоят, улар Олимпга чиқадилар. Ҳефест бир зумда онасини исканжадан қутқаради, энди у гина-кудуратни унутиб юборган эди.

Шу-шу, Ҳефест Олимпда яшаб қолади. У ерда Ҳефест тангрилар учун серҳашам олтин қасрлар қуради, ўзига ҳам олтин, кумуш ва биринждан катта сарой тиклайди. Бу саройда Ҳефест ўз завжаси назокат ва латофат маъбудаси хушрўй, хушмуомала Харита билан истиқомат қилади.

Ҳефестнинг темирчилик устахонаси ҳам шу саройда бўлиб, у кўпроқ вақтини шу ерда ўтказади. Устахонанинг ўртасида маҳобатли сандон, бурчақда олови ҳамиша лангиллаб ёниб турувчи ўчоқ билан босқон бор. Бу босқон гоят мўъжизали: унга дам бериш учун қўлни ишга солиш керак эмас, босқон Ҳефестнинг оғзидан чиққан сўзга итоат этади. Темирчи тангри қора терга ботиб, бошдан оёқ чанг ва қурумга беланиб ишлайди. У кўз кўриб қулоқ эшитмаган ажиб буюмлар, чунончи: мағлуб бўлмайдиган қурол-аслаҳалар, олтин ва кумуш тақинчоқлар, қадаҳлар, жомлар, олтин галтакларга ўрнатилган ўзи бориб келиб турувчи сепоялар ясайди!

Ҳефест ишни тугатгач, муаттар сувда ювиниб тер ва қурумдан покланади, сўнг нимжон оёқларида оқсоқланиб, гандираклаб падари чақмоқдор Зевс ҳузурига, худолар базмига равона бўлади. Бу хушмуомала, оққўнгил худо падари Зевс билан волидаси Ҳера ўртасида тез-тез хуруж қилиб турадиан можаронинг олдини олади, эрхотинини яраштиради. Ҳефест базм аҳлига бир чеккадан хушбўй оби ҳаёт сўнаркан, унинг оқсоқланиб юришини кўрган худолар ўзларини кулгидан тўхтата олмайдилар.

Лекин тангри Ҳефестнинг даҳшатли пайтлари ҳам бўлади. У ёққан олов қуввасини ва баҳайбат болғасининг маҳвор зарбини кўпчилик синаб кўрган. У ҳатто Троя бусағасидаги жўшқин Ксанф ва тошқин Симонс дарёларини ҳам ўз олови қудрати билан ҳовуридан туширган. Шунингдек, болғаси билан қудратли гигантларни ҳам маҳв қилган.

Пурмаҳорат темирчи, олов соҳиби Ҳефест — бузург тангридир: у бандаларга ҳарорат ва қувонч бахш этади, у мушфиқ ва оққўнгил, лекин гуноҳкорни бешафқат жазолаши ҳам мумкин.

ДЕМЕТРА ВА ПЕРСЕФОНА

Муаззама маъбуда Деметранинг қудрати беназирдир. У заминга ҳосилдорлик ато этади, унинг сербарака қуввасисиз на қалин ўрмонларда, на поёнсиз ўтлоқларда, на серҳосил шудгорларда биронта гиёҳ униб чиқади.

Аид Персефонани ўтирлайди

(Ҳомернинг қасидаси бўйича баён қилинади)

Маъбуда Деметранинг чақмоқдор Зевсдан бўлган Персефона исмли навниҳол, соҳибжамол қизи бор эди. Кунлардан бир кун Персефона дугоналари — Океан қизлари билан чаманзор Нисей водийсида мисоли бир капалақдек у гул бутасидан бу гул бутасига югуриб ўтиб, бемалол яйраб, шўх-шўх ўйнаб юрарди. У барқ уриб очилган гулларни, муаттар бинафшаларни, қордек оппоқ нилуфарларнию қирмизи ранг хушбўй сунбул гулларини терарди. Пешонасига падари Зевс ёзган қисматдан мутлақо гофил Персефона ҳамма нарсадан парвойи фалак эди. У энди анча вақтгача нурафшон қуёш шуъласидан баҳраманд бўла олмаслигини, ҳали-бери гул сайрига чиқмаслиги, уларнинг тотли атрини тўйиб-тўйиб ҳидлай олмаслигини хаёлига ҳам келтирмас эди. Зевс уни ўзининг бадқовоқ оғаси, марҳумлар салтанатининг ҳукмдори Аидга хотин қилиб беришни мўлжаллаб қўйган эди, бинобарин бундан буён Персефона қайноқ жануб офтоби нуридан маҳрум бўлиб, зимистон ер ости салтанатида яшашга маҳкум этилган эди.

Аид Нисей водийсида ҳаловатда ўйнаб юрган Персефонани кўрадию шу заҳоти уни ўтирлашга қарор қилади. У ер маъбудаси Геяга юзланиб, ўз бағридан гузалликда қиёси йўқ бир гул ўстириб чиқаришни илтижо қилади. Гея рози бўлади, натижада, Нисей водийсида мўъжизаваш бир гул гунча очади; бу гулнинг кишини сархуш этувчи атри бутун водийга таралади. Персефона гулни кўриб қолади; мана, қўлини гул бандига чўзиб, уни узиб ҳам олади. Шунда бирдан ер ёрилади-ю унинг қаъридан қора отлар қўшилган олтин жангаробада Аид

чиқиб келади. У Персефонанинг белидан қучиб аробага чиқаради-да, кўз очиб юмгунча вақт ўтмай, яна ер остига кириб гойиб бўлади. Персефона фақат бир мартагина чинқиришга улгуради. Бадқовоқ Аид Персефонани ўтирлаганини ҳеч ким пайқамайди, буни фақат тангри Ҳелиос, яъни Қуёш кўрган эди.

Маъбуда Деметра Персефонанинг чинқирганини эшитади. У дарҳол Нисей водийсига етиб бориб қизини қидиради, аммо уни ҳеч ердан топа олмайди.

Кузининг оқу қораси, яккаю ёлғиз қизидан жудо бўлган Деметранинг қалби огир андуҳдан изтироб чекади. У эгнига қора кийиб, аччиқ-аччиқ кўзёш тўкиб, рўйи замин узра тўққиз кун муттасил кезиб юради. Онаизорнинг Персефонани қидирмаган ери, қизимни топиб беринглар, деб ёрдам сўрамаган кимсаси қолмайди, аммо ҳеч ким унга ёрдам қўлини чўзиб, қайғусини арита олмайди. Ниҳоят, у тангри Ҳелиос (қуёш) қошига бориб, юм-юм ййглаганча илтижо қилади:

— О мунаввар Ҳелиос! Сен олтин аробангда бутун замин умонлар узра юксак самода парвоз қиласан, ҳамма нарсани кўрасан, ҳеч бир нарса сенинг нигоҳингдан яширина олмайди; агар мендек муштипар онаизордан зигирдаккина шафқатингни дариг тутмасанг, айт, қизгинамни мен қаердан ахтарай? Мен нуридийдамнинг фарёдини эшитиб қолдим, биламан, уни ўтирлаб кетишди. Айт, ким уни ўтирлади?

Деметрага мунаввар Ҳелиос шундай жавоб беради:

— О муаззама маъбуда, сени нечоғли ҳурмат қилишимни ўзинг яхши биласан, кўряпсанки, бошингга тушган бу андуҳ мени ҳам изтиробга солмоқда. Шунин билки, қизингни бузург булутқувар Зевс ўз огаси бадқовоқ Аидга хотин қилиб берди. Персефонани Аид ўтирлаб, ўзининг даҳшатгоҳ салтанатига олиб тушиб кетди. О маъбуда, қалбингга таскин бер, газабингдан туш: зеро қуёвинг улкан худодир, қизинг бузург Зевснинг қудратли огасига хотин бўлди.

Деметра, қизи Персефонани онасининг розилигини олмай, Аидга хотин қилиб берган чақмоқдор Зевсдан қаттиқ газабланади. У тангрилар жамоасини, Олимпни

тарк этиб, фоний банда қиёфасига киради ва узоқ муддат аччиқ-аччиқ кўз ёш тўкиб, бандалар орасида мотам либосида тентираб юради.

Шунда ер юзида ҳеч нима ўсмай қўяди. Дарахтларнинг барглари хазон бўлиб тўкилади. Ўрмонлар шир ялангоч бўлиб қолади. Ўт-ўланлар қовжирайди, гуллар сўлиб, турфа ранг бошларини маънос эгадилар. Боғлар ҳосилдан қолади, ям-яшил токзорлар қуриydi, салмоқли узум бошларидан асар ҳам қолмайди. Ҳосилдор экинзорлар қувиллаб қолади — у ерлардан ҳатто гиёҳ ҳам унмайди. Бутун ер юзида ҳаёт тўхтаydi. Ҳамма ерда очлик бошланади, қаёққа қарама, нола-ю фиғон эшитилади. Жамики одамзоднинг буткул қирилиб кетиш хавфи туғилади. Лекин қайгуга чўмган Деметра ҳеч нимани пайқамайди ҳам, эшитмайди ҳам.

Ниҳоят, у юриб-юриб, Элевсин шаҳрига келади. Бу ерда Деметра қалъа девори яқинида ўсган зайтун тагига бориб, "қизлар қудуги" олдидаги "ҳасрат тоши" устига минади. У худди ҳайкалдек қимир этмай ўтиради. Эғнидаги қора либоси сидирғасига осилиб ергача тушиб туради. Унинг боши эгик, кўзёшлари куксига дув-дув оқади.

Маъбудани Элевсин шоҳи Келейнинг қизлари кўриб қолади. Улар қора кийиб, қудуқ бошида юм-юм йиглаб утирган аёлни кўриб ҳайрон бўладилар ва унга яқин бориб, кимсиз, деб савол берадилар. Лекин маъбуда Деметра ўзининг кимлигини улардан сир тутати.

— Исминм Део, — дейди у, — асли Крит оролиданман. Мени қароқчилар ўтирлаб кетган эди. Илло мен уларнинг қўл остидан қочдим, кўп вақт дарбадарликда юриб, ахири шу Элевсинга етиб келдим.

Кейин Деметра Келей қизларидан, уни оталарининг уйига бошлаб боришни илтимос қилади; у қизларнинг онасига чўри бўлиб хизмат қилишга рози эканлигини айтади. Шунда шоҳ қизлари Деметрани ўз оналари Метанейра қошига бошлаб боришади.

Қизлар уйларига фоний бир бандани эмас, маъбудани бошлаб келганларидан беҳабар эдилар. Лекин Деметра остона ҳатлаб ўтаётганида, боши эшик тепасидаги тўсинга

тегиб кетадию бирдан бутун уйни ажиб бир шуъла чарогон қилиб юборади. Малика Метанейра ўрнидан туриб, Деметра томон пешвоз юради; чунки у қизлари бошлаб келган бу аёлнинг фоний банда эмаслигини фаҳмлаган эди. Малика бу нотаниш аёлга эҳтиром билан таъзим қилади ва уни ўзи ўтирган курсига таклиф этади. Лекин Деметра бундан бош товлайди; ҳануз атрофда бўлаётган воқеаларга бепарво бу маҳзуна маъбуда жория учун мўлжалланган оддий курсига бориб ўтиради. Метанейранинг жорияси хушчақчақ Ямба бўлса, бу нотаниш аёлнинг чуқур қайғута ботганини кўриб, унинг кўнглини кўтаришга уринади. У меҳмон аёл билан ўз соҳибасига хизмат қиларкан, қизиқ-қизиқ гаплар айтади, хандон ташлаб кулади, ҳазил-мутойибаларининг кети узилмайди. Деметра, бадкирдор Аид қизи Персефони ўтирлаб кетганидан бери биринчи марта шу ерда жилмаяди, биринчи марта овқат тановул қилишга рози бўлади.

Деметра Келейнинг хонадонида қолади. У шоҳ ўгли Демофонтга мураббиялик қила бошлайди ва унга боқий ҳаёт ато этмоқчи бўлади. Маъбуда гўдакни ўз тиззасига ўтқазиб, уни ўзи билан ҳамнафас қилади: гўдак маъбуданинг боқий нафасидан баҳраманд бўлади. Деметра гўдакнинг баданига боқийлик неъматини — амбар мойи суради, кечалари эса, шоҳ қасрида ҳамма уйқута кетган чоғда Демофонтни йўргаклаб ўчоқдаги лангиллаб ёниб турган оловга қўяди. Лекин Демофонт боқий бўла олмайди. Чунки бир марта Метанейра ўглининг ўчоқдаги оловда ётганини кўриб қолиб, жуда қўрқиб кетади ва Деметрага, бундай қилма, деб ёлборади. Маъбуда маликадан қаттиқ ранжийди, болани ўчоқдан оларкан, дейди:

— О нодон аёл, мен ўглингга боқийликни раво кўрмоқчи, баданини бешикаст қилмоқчи эдим. Билки, мен бандаларга ҳам, боқий тангриларга ҳам қувва ва қувонч бахш этувчи маъбуда Деметра бўламан.

Шундай қилиб, Деметра шоҳ билан унинг завжаси Метанейрага ўзини ошкор қилади ва яна одатий маъбудалик қиёфасига киради. Келейнинг кўшклари

илоҳий шуъла билан мунаввар бўлади. Соҳибжамол маъбуда Деметра энди олтин зулфлари елкасига тушиб, нигоҳларида донолик учқунлари чақнаб, либосларидан хушбўй ис келиб, малика қаршисида виқор билан турарди. Бунӣ кўрган Метанейра билан унинг эри маъбуда пойига тиз чўкадилар.

Маъбуда Деметра шоҳга Элевсин шаҳридаги Каллихора чашмаси ёнига ибодатхона қуришни амр этади, сўнг шу ибодатхонада яшаб қолади. Мазкур ибодатгоҳда Деметранинг ўзи янги байрам таъсис этади.

Биттаю битта суюкли қизидан жудо бўлган Деметра ҳамон андуҳда яшар, Зевсга бўлган адоватини зинҳор унутмас эди. Ҳануз далалар қисир эди. Деҳқонларнинг экинзорларидан гиёҳ ҳам униб чиқмас, бунинг оқибатида элда очарчилик тобора авж ола бошлаган эди. Ҳукизлар зилдек омочларни шудгорда зўр бериб тортишар, лекин бу ишларнинг бари бесамар эди. Бутун-бутун қабилаларнинг ёстиги қурий бошлайди. Оч бандаларнинг оҳу фигони осмони фалакка етади, лекин Деметра ҳамон бепарво қолаверади. Мана, ниҳоят, ер юзида боқий тангрилар шарафига қурбонлик қилишлар барҳам топади — қурбонгоҳлардаги гулханлар ўчади. Ер юзидаги жонзот борки, ҳаммаси қирилиб кетиш хавфи остида қолади. Аммо булутқувар тангри Зевс бандаларининг маҳв бўлишини истамасди. У Деметранинг ҳузурига тангрилар муждачиси Иридани жўнатади. Ирида камалакранг қанотини қоқиб, шамолдек учганча, зумда Элевсиндаги Деметранинг ибодатхонасига етиб келади ва ундан Олимпга, худолар жамоасига қайтишни илтижо қила бошлайди. Деметра унинг илтижосига қулоқ солмайди. Шундан кейин Зевс Деметра ҳузурига бошқа маъбудаларни ҳам юборади, аммо Деметра то қизи Персефонани Аид қайтариб бермагунча, Олимпга қадам босмаслигини айтади.

Шунда ноилож қолган Зевс Аид ҳузурига хаёлдек учқур Ҳермесни юборади. Ҳермес Аид салтанатига тушиб, олтин тахтда ўтирган марҳумлар руҳининг султони қошига боради ва унга Зевс хоҳишини изҳор этади.

Аид Персефонани онасининг олдига юборишга рози бўлади, лекин уни жўнатишдан олдин, қизга никоҳ рамзи бўлмиш анор донасини едиради. Мана, Персефона Ҳермес билан бирга эрининг олтин жангаробасига чиқади; Аиднинг ҳеч қандай ғовни писанд қилмайдиган боқий отлари шамолдек еладилар ва кўз очиб юмгунча вақт ўтмай, Элевсин шаҳрига етадилар.

Севинчдан боши осмонга етган Деметра қизита пешвоз югуриб бориб уни бағрига босади. Кейин Деметра қизи Персефона билан бирга Олимпга қайтади. Шунда Зевс, Персефона йилнинг учдан икки қисмини онаси билан бирга яшаб ўтказади, учдан бир қисмида эри Аиднинг ҳузурида бўлади, деб ҳукм чиқаради.

Деметра ерга яна ҳосилдорликни ато этади, яна бутун борлиқ яшил либос кийиб чаманзорга айланади. Урмонлар баҳор айёмига хос нафис япроқлар билан уранади, ўтлоқлардаги зумрад майсалар орасидан турфа ранг чечаклар бош кўтариб чиқади. Орадан хиёл вақт ўтар-ўтмас, сербаракат бугдойпоялар бошоқлай бошлайди, боғ-роғлар гуллаб, атрофга муаттар ҳид таратади, тоқларнинг ям-яшил япроқлари офтоб шуъласида товланади. Бутун табиат уйғонади. Жонзот борки, ҳаммаси қувончга тўлади ва муаззама маъбуда Деметра билан унинг қизи Персефонага ҳамду сано айтади.

Лекин Персефона ҳар йили кузда онасини ташлаб Аид салтанатига кетади. Деметра яна ғамга ботиб, қора либос кияди. Шунда бутун табиат ер юзини тарк этган Персефонага куйиниб ғамга ботиб қолади. Дарахтларнинг япроқлари сарғаяди, куз шамоли уларни узиб учириб кетади; гуллар сўлади, экинзорлар ҳувиллаб қолади, қиш бошланади. Энди табиат то Персефона Аиднинг ғамхона салтанатидан яна онасининг бағрига қайтмагунча, то чарогон баҳор айёми етиб келмагунча маст уйқуда ётади. Деметра қизини ўз оғушида кўриши билан, бу ҳосилдорлик маъбудаси яна ўз неъматларини одамларга саховат билан улаша бошлайди, деҳқон меҳнатини мўл-кўл ҳосил билан тақдирлайди.

Триптолем

Ерга ҳосилдорлик ато этувчи маъбуда Деметра одамларга сермуҳассал экинзорларда қандай ишлашни ургатади. У Элевсиннинг навқирон шаҳзодаси Триптолемга уруғлик бугдой беради, шунда шоҳ угли Элевсин яқинидаги кенг далани биринчи марта уч карра омовчи билан ҳайдаб, қора тупроқли шудгорга уруғ сочади. Деметранинг дуоси хайри теккан бу далада ҳосил беҳад мўл бўлади. Триптолем қанотли илонлар қушилган гаройиб аравага ўтириб, Деметранинг амри билан барча ўлкаларни айланиб чиқади ва ҳамма ерда одамларга деҳқончиликдан сабоқ беради.

Триптолем олис Аскифистонда, шоҳ Линх ҳузурида ҳам бўлади. Унга ҳам деҳқончилик касбини ургатади. Бироқ аскифларнинг мутакаббир шоҳи Триптолемга ҳасад қилиб, унинг устоз бободеҳқончилик шуҳратига эга чиқмоқчи бўлади. Линх Триптолемни ухлаб ётган чоғида ўлдиришга жазм қилади. Лекин Деметра бу ёвузликнинг олдини олади. Меҳмондўстлик қондасига хилоф иш тутиб, маъбуданинг мумтоз бандасига қўл кўтармоқчи бўлган Линхни Деметра қаттиқ жазолашга қарор қилади.

Кечаси Линх маст уйқуда ётган Триптолемнинг хобхонасига аста оёқ учида кириб боради. Лекин у гафлатдаги йигитга эндигина ханжар санчмоқчи бўлганида, Деметра бу подшони бирдан силовсинга айлантириб қўяди.

Натижада, силовсинга айланган Линх қуюқ ўрмон ичига қочиб кириб кетади. Триптолем эса, аскифлар мамлакатини тарк этиб, Деметранинг беназир неъматини — деҳқончиликдан одамларга сабоқ бериш учун ўзининг гаройиб аробасида мамлакатма-мамлакат кезиб юради.

Эрисихтон

Маъбуда Деметра нафақат аскифлар шоҳи Линхни, шунингдек, Фессалия подшоҳи Эрисихтонни ҳам жазога мустаҳиқ этган эди. Эрисихтон жуда такаббур ва муртад одам эди, у худоларга ҳеч сиғинмас, уларнинг шарафига қон чиқариб қурбонлик қилмас эди.

Эрисихтон шаккоклик қилиб Деметрани таҳқирлайди. У маъбудага назр қилинган муқаддас ўрмондаги юзга кирган эман дарахтини (бу дарахт Деметранинг эркатой санамига паноҳгоҳ эди) кесиб қулатмоқчи бўлади. Бу ишда муртад Эрисихтон ҳеч нимадан тап тортмайди.

– Бу эман наинки Деметранинг санамига, ҳатто маъбуданинг ўзига маскан бўлганида ҳам, уни қулатмай қўймайман! – дейди бетавфиқ шоҳ.

У хизматкори қўлидан болтани юлиб олиб, бор кучи билан уни дарахтга уради. Болта дарахт танасига ботганида унинг ичидан ҳазин инграш эшитилади ва дарахт пўстлоғи остидан қон тизиллаб отила бошлайди. Бу ҳолдан шоҳ хизматкорлари ҳанг-манг бўлиб қолишади. Шунда улардан бири юрак ютиб, шоҳ қўлидан болтани тортиб олмоқчи бўлади, лекин дарғазаб Эрисихтон уни болта билан чопиб ўлдиради ва:

– Худоларга сизгинишнинг жазоси мана шунақа бўлади! – деб ҳайқиради.

Эрисихтон юз йиллик эманни кесади. Қарсиллаб ерга қулаётган дарахтдан инграган овоз эшитилади; шундай қилиб бу дарахт ичида маскан қурган ўрмон санамидунёдан кўз юмади.

Муқаддас ўрмон санамлари қора кийишиб, маъбуда Деметра қошига борадилар ва унга илтижо қилишиб, дугоналарини ўлдирган Эрисихтонни жазолашни сўрайдилар. Деметра қаттиқ газабланади. У очлик маъбудасини айтиб келгани ўрмон санамини юборади. Санам Деметранинг қанотли илонлар қўшилган аробасига ўтириб Кавказ тоғлари ортидаги Аскифистонга шамолдек учади ва у ердаги ҳувилаган тоғдан ранги заҳил, кўзлари киртайган, сочлари ҳурпайган, эти бориб устихонига ёпишган очлик маъбудаси Деметранинг амрига итоат этади.

У Эрисихтоннинг уйига келиб, шоҳга мангу қонмайдиган очлик дардини уфуради, бу дард Эрисихтоннинг ичини муттасил таталайди. У қанча кўп овқат еган сари очлик уни шунча қаттиқроқ қийнай бошлайди. У бутун молу давлатини турфа хил озиқ-овқатларга сарфлайди, аммо бу таомлар Эрисихтоннинг баттар иштаҳасини

очиb, очлик азоби уни муттасил изтиробга салади. Ахири Эрисихтоннинг ёлғиз қизидан бўлак ҳеч вақоси қолмайди. У пул топиб қорин тўйдириш мақсадида қизини ҳам қул бозорига олиб чиқиб сотади. Лекин унинг бахтига, қизи тангри Посейдоннинг шарофати билан ҳар хил қиёфага кира оларди, шунинг учун қиз ҳар гал уни харид қилганлар қулидан гоҳ парранда, гоҳ от, гоҳ сигир қиёфасига кириб қочиб келаверарди.

Эрисихтон қизини жуда кўп марта сотади, лекин барибир бу савдодан қулга киритган ақчаси овқатига етмайди. Очлик уни тобора қаттиқроқ қийнай бошлайди, бу азобга бардош бериш тобора мушкуллашаверади. Ахири бориб, тоқати тоқ бўлган Эрисихтон ўз баданини гажиб ей бошлайди ва ит азобида ўлиб кетади.

ТУН, ОЙ, ШАФАҚ ВА КҮЧУШ

Маъбуда Тун — Нюкта қора отлар қушилган аробасида осмондан оҳиста сузиб ўтади. У ер юзига тим қора пардасини ёпади. Бутун борлиқни зулмат чулғаб олади. Маъбуда Туннинг аробаси атрофида юлдузлар уймалашади, милтиллаб, ерга хира нур сочишади, бу юлдузлар — маъбуда Шафақ — Эос билан Астрейнинг ўғилчалари. Улар жуда кўп, тунги зулмат осмонининг ҳамма ёғига сочилишган. Мана, шарқ томонда нафис бир шуъла кўринди. У борган сари кўпроқ ва кучлироқ ёриша бошлади: маъбуда Ой-Селена бош кўтариб осмонга чиқмоқда. Унинг аробасини шохдор буқалар имиллаб осмонга тортиб чиқадилар. Этаги узун оқ либос кийиб, каллапўшига ўроқ ойни қўндириб олган маъбуда Ой савлат тўкиб хотиржам ўтиб боради. У уйқуга кетган ер юзига майин ёғду сочиб, уни кумушранг ёғдуга гарқ этади. Кейин, маъбуда Ой бутун осмон гумбазини босиб ўтиб, Кария вилоятидаги Латма тоғига жойлашган теран горга тушиб кетади. У ерда гузал йигит Эндимион мангу маст уйқуда ётади. Селена уни севади. У йигитнинг тепасига энгашиб, уни эркалайди, қулогига севги сузларини пичирлайди. Лекин мангу гафлатга гарқ

бўлган Эндимион маъбуданинг каломларини эшитмайди, шунинг учун ҳам Селена ҳамиша маҳзун, замин узра ёғдираётган шуъласи ҳам мудом маънос.

Тонг тобора яқинлашиб келади. Маъбуда Ойнинг осмонни тарк этганига ҳам анча бўлди. Машриқ хиёлгина ёришгандай бўлди. У томонда тонг муждачиси Зуҳро юлдузи порлайди. Енгил шаббода эса бошлайди. Шарқдаги уфқ тобора кўпроқ ёришади. Мана, гулбадан маъбуда Шафақ — Эос дарвозани ланг очади, ҳадемай бу дарвозадан мунаввар қуёш худоси — Ҳелиос чиқиб келади. Мана, пуштиранг шуъладан хиёл ёришган самога тўқ, заъфарон либос кийган маъбуда Шафақ қирмизи қанотларини ёзиб парвоз қилади. Маъбуда олтин кўзадан ерга шабнам тўкади, шунда бу шабнам томчилари гиёҳлару гулларга иниб, мисоли олмосдек ярақлай бошлайди. Бутун ер юзига муаттар ис таралади, ҳамма ёқдан хушбўй тутун кўтарилади. Ғафлатни тарк этган замин қуёш тангриси Ҳелиосни қувонч билан қарши олади.

Бу нурафшон Ҳелиос тангри Ҳефест ясаб берган олтин аробага тўртта тулпор қўшиб, Океан соҳилидан осмонга кўтарилади. Бош кўтариб чиқаётган Қуёш даставвал тоғ чўққиларини ёритади, шунда чўққилар худди ўт олгандек бўлиб туйиладилар. Қуёш пайдо бўлиши билан юлдузлар осмон гумбазини тарк этиб, бирин-кетин зулмат тун оғушига қоча бошлайдилар. Ҳелиоснинг олтин аробаси тобора юқорироқ кўтарилади. У бошида обдор тоғ, эғнида узун зарварақ либос билан фазода сузаркан, ерни эзгу ёғдуси билан мунаввар қилиб, унга ёруғлик, ҳарорат ва ҳаёт бахш этади.

Қуёш худоси кундузги сафарини тугатиб, Океаннинг муқаддас сувига бориб тушади. У ерда уни олтин қайиқ кутиб туради. Зиё тангриси шу қайиққа тушиб, яна орқага, қуёш ўлкаси жойлашган машриққа сузади. Бу ерда унинг ғоятда муҳташам қасри бор. Қуёш худоси тунда мана шу қасрда дам олиб, эртаси куни яна аввалгидек нурафшон ҳолда осмонга балқиб учун куч йигади.

Фазтон

(Овидийнинг “Метаморфозалар” достони асосида
баён қилинади)

Қуёш худоси ўзи жорий қилган тартибни фақат бир марта бузган эди — одамларга зиё таратиш учун фақат бир кунгина осмонга кўтарилмаган эди. Воқеа бундай бўлган. Қуёш — Ҳелиос денгиз маъбудаси Фетиданинг қизи Клименадан Фазтон исмли ўғил кўрган эди. Кунлардан бир кун Фазтоннинг қариндоши, чақмоқдор Зевснинг Иодан (“Ио” бобига қаранг) тугилган ўғли Эпаф, уни мазах қилиб шундай дейди:

— Мунаввар Ҳелиоснинг ўғли эканлигинга ишонмайман. Онанг сенга ёлгон гапирган. Сен — оддий бир фоний банданинг ўғлисан.

Фазтон бу гапдан қаттиқ аччиқланади, номуснинг зўридан икки юзи чўтдек қизариб кетади; у югурганча онасининг олдига бориб, бошини унинг кўксига қўяди-да, юм-юм йиғлаб, мени Эпаф бадном қилди, деб зорланади. Лекин унинг волидаси Климена қўлларини нурафшон қуёш томонга чўзганча, ўғлига шундай деб таскин беради:

— О нуридийдам! Бизни кўриб, каломларимизни эшитиб турган Ҳелиосни тилга олиб (ўзинг ҳам ҳозир уни кўриб турибсан) онт ичаманки, ҳақиқатан ҳам у сенинг падарингдир! Агар лафзим ёлгон бўлса, майли, қуёш мени ўз чарогон нуридан маҳрум этсин! Ўзинг унинг ҳузурига бор, у истиқомат қиладиган қаср биздан узоқ эмас. Гапимнинг ҳақлигини қуёшнинг ўзи эътироф этгай.

Фазтон шу заҳоти Ҳелиос қошига равона бўлади. У олтин-кумушу бебаҳо тошлардан қурилиб порлаб турган қуёш қасрига зумда етиб боради. Тангри Ҳефест безаган бу қаср камалакнинг барча рангини ўзида акс эттириб товланарди. Фазтон қасрга кириб, у ерда аргувонранг либосда тахтда ўтирган Ҳелиосни кўради. Лекин Фазтон порлаб турган тангрига яқин бора олмайди, унинг кўзлари — фоний банданинг кўзлари Ҳелиоснинг тожидан таралаётган порлоқ шуъладан қамашарди. Қуёш худоси Фазтонни кўриб ундай сўрайди:

— Ҳузуримга келишга сени нима мажбур қилди, уғлим?

— О олам зиёси, бузург падар Ҳелиос! Лекин сени падарим деб аташга ҳаддим сигармикан? — дейди Фазтон. — Ҳақиқатан ҳам менинг отам бўлсанг, далил кўрсат. Утинаман, дилимдаги иштибоҳни даф эт!

Ҳелиос бошидаги обдор тожини олиб қўйиб, Фазтонни ўз ёнига чақиради ва уни бағрига босиб туриб шундай дейди:

Ҳа, сен — менинг уғлимсан; онанг Климена сенга рост гапирган. Уғлим эканлигингга бошқа шубҳа қилмаслигинг учун, хоҳлаган истагингни бажармоқчиман: тила тилагингни, муқаддас Стикс дарёсининг суви ҳаққи онт ичиб айтаманки, хоҳишингни бажармай қўймайман.

Ҳелиос шундай деб айтиши билан, дарҳол Фазтон отасидан унинг ўрнида, унинг олтин аробасида бир кун осмонни сайр қилиб чиқишга ижозат сўрайди. Буни эшитиб, мунаввар худо даҳшатга келади.

— Тентак, нимани сўраяпсан ўзи! — дейди Ҳелиос. — О, кошкийди ичган онтимни буза олсам! Сен асло бажариб бўлмайдиган нарсани сўраяпсан, Фазтон. Бунга қурбинг етмайди. Ахир сен фоний бандасан, бандаларнинг иши эмас бу! Ҳаттоки боқий тангрилар ҳам менинг аробамда парвоз қилишга ожиздирлар. Энг бузург тангри чақмоқдор Зевснинг ҳам аробамни бошқаришга юраги дов бермайди, ҳолбуки дунёда ундан қудратлироқ хилқат йўқ! Ўзинг ўйлаб кўр: йўл аввалига шу қадар тикка кутариладики, ҳатто менинг тулпорларим ҳам ундан зўр-базўр чиқишади. Кейин, йўлнинг ўрта қисми бошланади: бу энди ер юзидан шу қадар юксакдаки, пастда, жуда-жуда чуқурликда ястаниб ётган дала-даштлар, уммонларга қараганимда, ҳатто менинг ҳам юрагим орқамга тортиб кетади. Йўлнинг охирги қисми Океан соҳилига бениҳоя тикка тушиб боради, бу йўлда менинг омилкорлигимсиз бошқариладиган ароба пастга қулаб тилка-пора бўлиб кетиши муқаррар. Балки сен йўлда кўп ажойиботларни учратиш орзусидадирсан? Йўқ, менинг йўлим хавф-хатар, даҳшат ва ваҳший ҳайвонлар орасидан ўтиб боради. У йўл ниҳоятда тор;

агар ундан бир қадам четга чиқсанг даҳшатли саврнинг шохларига, қавсинг ўқиға, мудҳиш ақрабу маҳобатли саратонга рупара келасан. Хуллас, осмон гумбази остидан ўтган йўл ниҳоятда хатарли. Гапимга ишон, ўғлим, мен сенинг нобуд бўлишингни истамайман. О, кошкийди, менинг қалбимга нигоҳ ташлай олсанг-у сендан қанчалик хавотирланаётганимни ўз кўзинг билан кўра олсанг! Атрофинга бир боқ, оламни кўздан кечир, рўйи заминда ажойиб ва ғаройиб нарсалар беҳисоб! Кўнглинг хоҳлаган нарсани сўра, ҳамма сўраганларингни бажо келтираман, фақат менинг ўрнимда осмонга чиқишни сўрама. Зеро сен мenden ўзинг учун совға эмас, даҳшатли бало сўраяпсан.

Лекин Фазтон ота каломига қулоқ солишни истамади; у Ҳелиоснинг бўйнидан маҳкам қучоқлаб, айнан шу истагини бажо келтиришни сўрайверди.

— Яхши, илтимосингни бажараман, зеро Стикс суви ҳаққи қасам ичдим. Айтганинг бўлади, афсус, сени ақлли бола деб ўйлаган эдим, — деб гамгин оҳангда жавоб қилди Ҳелиос.

У Фазтонни ўзининг жангаробаси турган ерга бошлаб борди. Фазтон аробани кўриб маҳлиё бўлиб қолди: у бошдан оёқ соф олтиндан ясалган бўлиб, ҳамма ёғида турфа ранг қимматбаҳо тошлар ярақларди. Бу ерга Ҳелиоснинг амброзия билан боқиб оби ҳаёт билан сугорилган тулпорларини етаклаб келдилар. Уларни аробага қўшдилар. Гулбадан маъбуда Эос осмон қопқасини очди. Ҳелиос, офтобнинг оташ шуъласи кўйдириб юбормасин, деб Фазтоннинг юзига қудсий ёғупа суриб, бошига обдор тож кийдирди. Сўнг у маънос хўрсиниб, Фазтонга охириги ўғитини айтди:

— Ўғлим, ҳеч бўлмаса, охириги насиҳатларимни ёдингда тут-у, қўлингдан келганча унга амал қил. Отларни қаттиқ чоптирма, тизгинни кучингнинг борица маҳкам ушла. Менинг отларим қамчисиз ўзлари чопаверади. Лекин уларни ушлаб туриш қийин. Йўлни бўлса, ўзинг аниқ кўрасан: ароба изи бутун осмонни кесиб ўтган. Сен жуда юксакка ҳам кўтарилма — осмонни ўт олдириб юборасан, унчалик пастлаб ҳам учма — бутун

ер юзини куйдириб юборасан. Хуллас, унга ҳам, чапга ҳам оғмай, отларни тўғри ароба изидан ҳайда. Йўлинг Илон билан Меҳроб орасидан ўтади. Қолган ҳамма ишни тақдирга ҳавола қиламан, бутун умидим ушандан. Қани, вақт бўлди, тун осмонни тарк этди, ана, гулбадан Эос жамолини кўрсатди. Тизгинни маҳкам ушла. Балки, ҳали ҳам ниятингдан қайтарсан — ахир бу ишинг сени фалокатга йўлиқтириши мумкин! Кел, рўйи заминга зиё сочмоқликни ўзимга қўйиб бер! Ўз жонингга ўзинг қасд қилма, бўтам!

Аммо Фазтон падарининг каломига қулоқ солмайди, аробага сакраб чиқиб, тизгинни қўлига олади. Ўзида йўқ хурсанд уғил отаси Ҳелиосга ташаккур айтиб, сафарга шайланади. Тулпорлар ер тепинишади, бурунларидан аланга пуркаб пишқиришади, аробани енгилгина жойидан жилдиришади-ю қуюқ туман орасини ёриб, осмони фалакка тикка кўтарилган йўлдан гизиллаб учиб кетишади. Ароба бу тулпорлар учун худди қушдек енгил туюлади. Мана тулпорлар энди кўкда елиб боришмоқда, лекин улар Ҳелиоснинг одатий йўлидан чиқиб кетиб бошлари оққан ёққа югуриб кетишмоқда. Фазтон эса, йўлнинг қаерда эканлигини билмайди, отларни бошқаришга кучи етмайди. Ана, у осмони фалакдан пастга — ерга қараган эди, қўрққанидан ранги оқариб кетди — ер жуда-жуда узоқда эди. Унинг тиззалари қалтираб, кўз олди қоронғилашди. У отасидан қуёш аробасини бошқаришни сўрагани учун энди ўкина бошлади. Энди нима қилсин? У анча-мунча йўл босиб қўйди, лекин олдиндаги йўл ҳали жуда узоқ. Фазтон отларни бошқара олмаяпти, уларнинг исмларини ҳам билмайди, тизгинни маҳкам тортиб, уларни йўлга солиш учун эса кучи етмаяпти. У қаёққа қарамасин, кўзи даҳшатли само махлуқларига тушиб, баттар юраги орқасига тортиб кетади.

Самода баҳайбат, қўрқинчли чаён (Ақраб) ястаниб ётиб олган жой бор, — отлар Фазтонни тўғри ўша ёққа учуриб кетяптилар. Шўрлик йигит бутун вужуди заҳардан кўкариб, ажалкаш нишини унга санчишга шай бўлиб ётган чаённи кўрадию, қўрқиб кетганидан,

эси огиб тизгинни қулидан тушириб юборади. Ўзларини эркин ҳис қилган отлар яна ҳам тезроқ югура бошлайдилар. Улар гоҳ юксак юлдузларгача учиб чиқадилар, гоҳ "шувв" этиб пастга тушиб, шундоққина ер узра еладилар. Ҳелиоснинг синглиси ой маъбудаси Селена огасининг отлари бошвоқсиз пала-партиш елиб югураётганини кўриб ҳанг-манг бўлиб қолади. Пастлаб учаётган аробанинг гилдиракларидан ер аланга олади. Улкан ва азим шаҳарлар вайрон бўлади, бутун-бутун қабилалар қирилиб кетади. Қуюқ урмонларга бурканган тоғлар: қўшчўққи Парнас, соя-салқин Киферон, ям-яшил Ҳеликон, Кавказ тоғлари, Тмол, Ида, Пелион, Оссалар лов-лов ёнади. Ҳамма ёқни бурқсаган тутун буркаб олади; Фазтон бу қуюқ тутун орасидан, ўзининг қаерда кетаётганини кўрмайди. Дарёю анҳорларда сув биқирлаб қайнайди. Санамлар фарёд чекишиб, бу даҳшатдан теран горларга яширинишади. Фурот, Оронт, Алфей, Эрот ва узга нахрлар шарақлаб қайнайди. Ҳароратнинг зўридан ер торс-торс ёрилиб, қуёш нури Аиднинг зим-сиё салтанатигача кириб боради. Денгизлар қурий бошлайди, денгиз маъбудалари иссиққа чидай олмай, азоб чекадилар. Шунда тоқати тоқ бўлган Гея — Ер бош кўтариб баралла овоз билан дейди:

— Эй энг кабир худо, чақмоқдор Зевс! Наҳотки мен ҳалок бўлсам, наҳотки оғанг Посейдоннинг салтанати нобуд бўлса, наҳотки рўйи заминдаги жамики жонзот қирилиб кетса? Бир қара! Атлас зилдек осмон гумбазини елкасида зўрга кўтариб турипти. Ахир бунақада осмон ҳам, худолар маскани — арши аъло ҳам ҳадемай қулаб тушиши мумкин-ку. Наҳотки, бутун борлиқ барбод бўлиб, яна аввалги гайри муташаккил Хаос бошланса? О, Зевс, ҳеч бўлмаса, тирик қолганларнинг жонини омон сақла!

Маъбуда Геянинг ноласи Зевснинг қулогига етиб боради, шунда чақмоқдор тангри илкини таҳдидона силкийди-ю нурафшон чақмоқ чақиб ер юзини қоплаган ёнгинни ўчиради. Яна у яшин чақиб, олтин аробани тилка-тилка қилиб юборади, натижада Ҳелиоснинг отлари ҳар томонга шаталоқ отиб қочади, аробасининг

бўлаклари ҳамда тулпорларининг абзаллари бутун осмонга сочилади.

Сочлари жизгинак бўлиб ёнаётган Фазтон эса, худди осмондан кучган юдуз сингари учиб, ватанидан жуда йироқдаги серталотум Эридан дарёсига бориб тушади. Бу ерда Ҳесперанинг санам қизлари унинг жасадини сувдан олиб чиқиб дафн қиладилар.

Фазтоннинг онаизори шўрлик Климена ўғлининг жасадини узоқ вақт қидиради. Ниҳоят, у Эридан дарёси соҳилидан ўғлининг жасадини эмас, дахмасини топади. Андуҳга ботган она ўғлининг қабри устида аччиқ-аччиқ кўзёш тўқади. Клименага қушилиб, унинг қизлари Ҳелиадалар (Қуёш қизлари) акаларига аза тутиб йиглайдилар. Уларнинг қайгуси бемисл эди. Бу азадор Ҳелиадаларни худолар мажнунтолга айлантирадилар. Шундан буён мажнунтол — Ҳелиадалар Эридан дарёсига эгилишган, уларнинг елим — кўзёшлари муздек сувга чак-чак томиб туради. Кейин, бу елим совуқда қотиб қаҳрабога айланади.

Ҳалок бўлган Фазтонга унинг дўсти Кикн ҳам қаттиқ аза тутаяди. Унинг оҳу ноласи Эридан соҳили бўйлаб узоқ узоқларга эшитилади. Кикннинг гами ҳеч аримаётганини кўрган тангрилар уни оққушга айлантирадилар. Шундан бери оққуш — Кикн сувда — дарёлару поёнсиз мунаввар кўлларда яшайди. У дўсти Фазтонни маҳв қилган оловдан кўрқаяди.

ДИОНИС

Диониснинг туғилиши ва тарбияси

Чақмоқдор Зевс Фива шоҳи Кадмнинг соҳибжамол қизи Семелани севади. Кунларнинг бирида Зевс у қизга, ҳар қандай истагининг бажаришга розиман, деб ваъда қилади ва бу аҳдидан қайтмаслик учун тангриларгагина хос бўлган беиштибоҳ қасам ичади, яъни ер остида оқувчи Стикс дарёсининг муқаддас суви ҳаққи онт ичади. Лекин маъбуда Ҳера Семелани ёмон кўриб қолади ва уни нобуд қилмоқчи бўлади.

— Сен Зевсга айт, — дейди у Семелага, — ҳузурингга чақмоқдор худога монанд савлат билан, Олимп шоҳи қиёфасида борсин. Агар у сени астойдил севса, илтимосингни ерда қолдирмайди.

Ҳера Семелани шундай дейишга кўндиради, қиз ҳам Зевсдан шу истагини бажаришни сўрайди. Зевс Семеланинг сўзини рад эта олмайди. У чақмоқдор худога хос улутвор салобат ва дабдаба билан қиз ҳузурига боради. Зевснинг илкида порлоқ чақмоқлар чақнаб, момақалдиروق гумбуллаб, Кадам қасрини ларзага келтиради. Зевснинг чақмоқларидан атрофдаги ҳамма нарсани ўт олади. Қасрда ёнгин бошланади, биолар ларзага келиб қулай бошлайди. Қўрқиб кетган Семела ерга мук тушади, аланганинг узун тили унга ҳам етиб келади. Қиз нажот йўли йўқлигини, Ҳера уқдирган илтимос ўз бошига етганини тушунади.

Шунда Семела жон бераётиб, ўгли Дионисга кўзи ёрийди. Бу заиф, яшаб кетиши даргумон чақалоқ эди. У ҳам ўтда ёниб кетиши муқаррардек кўринади. Лекин Зевс фарзанди ҳалок бўлиши мумкинми? Шунда дафъатан чақалоқнинг гир атрофидан ям-яшил қалин печак ўт ўсиб чиқиб, мурғак болани оловдан ихота қилади, ўлимдан асраб қолади.

Зевс ўглини кўтариб олади, сўнг ҳали жуда кичкина ва нимжон бўлган ўғилчасини ўз белига, териси остига тикиб қўяди. Дионис отаси Зевснинг баданида етилиб кучга киради ва иккинчи марта — бу гал энди чақмоқдор худонинг белидан дунёга келади. Шунда Зевс Ҳермесни чақириб, чақалоқ Диониснинг холасига, яъни Семеланинг опаси Ино билан унинг эри Орхомен шоҳи Атамантга олиб бориб беришни амр этади. Дионисни шулар боқиб тарбиялашлари лозим эди.

Лекин маъбуда Ҳера кундоши Семеланинг ўглини тарбиялашга рози бўлган Ино билан Атамантни газабига олади ва улардан ўч олмоқчи бўлади. У Атамантнинг миясига телбалик дардини пуркайди. Шунда Атамантнинг жиннилиги қўзиб, ўз ўгли Леархни ўлдириб қўяди. Кейин у хотини Инога ҳамла қилади, Ино иккинчи ўгли Меликертни бағрига босиб уйдан қочади. Атамант

хотинининг орқасидан қува бошлайди, у Инога етай деб қолганида... онаизор ўзини юксак қоя бошида куради. Пастда денгиз даҳшатли шовулларди, орқадан эри қувиб келарди — Ино учун нажот йўли йўқ. Шунда яшашдан мутлақо умидини узган шўрлик она ўғлини кўксига босганча, соҳилдаги баланд қоядан ўзини денгизга ташлайди. Денгизда Ино билан унинг ўғли Меликертни денгиз қарияси Нерейнинг қизлари илиб олишади. Натижада, Диониснинг мураббияси ҳам, мураббиянинг ўғли ҳам денгиз маъбудаларига айланишипти-ю шундан бери улар денгиз тубида яшарканлар.

Дионисни эса, телба Атамантдан Ҳермес қутқариб қолади. У гўдакни бир зумда Ниса водийсига учуриб олиб ўтиб, у ерда уни санамлар қўлига топширади.

Дионис санамлар тарбиясида, одамларга қувваю қувонч бахш этувчи, тупроқни серҳосил қилувчи ғоят ўқтам ва қудратли тангри бўлиб улғаяди. Дионисга тарбия берган санамларни Зевс осмонга кўтаради, шундан бери улар юлдузли тунларда, ўзга буржлар орасида Ҳиадалар номи билан чақнаб туришаркан.

Дионис ва унинг муқарраблари

Дионис бошига гулчамбар кийган хушчақчақ менадалар ва сатирлар оломони кузатувида бутун ер юзини улкама-ўлка кезиб юради. У ток новдаларидан тўқилган тож кийиб, қўлига печак ўралган асо ушлаб ҳаммадан олдинда боради. Навниҳол менадалар қўшиқ айтиб, қийқиришиб, шўх-шўх рақс тушишиб Диониснинг атрофида парвона бўлишади; майдан сармаст бўлган эчки оёқ ва думдор бесўнақай сатирлар дикир-дикир сакрашади. Оломон ортидан Диониснинг донишманд муаллими қария Силенни эшакка миндириб олиб боришади. Чолнинг кайфи ошиб қолган, у эшакнинг ягринига унгарилган май тўла мешга икки қўлини тираб, эгарда зўрга ўтиради. Унинг кал бошидаги ток новдасидан тўқилган гулчамбар сирғалиб қулоғи устига келиб қолган. Чол мулоким жилмайиб, эшак устида чайқалиб боради. Навқирон сатирлар уни йиқилиб тушишдан эҳтиёт қилиб, оҳиста одимлаётган эшак билан ёнма-ён боришади. Бу тараллабедод оломон сурнай, бурғу ва ногоралар садоси остида вақтичоғлик қилиб, тоғу тошлар,

соя-салқин ўрмонлар, ям-яшил майсазорлардан ўтиб борадилар. Дионис — Вакх ҳамма нарсани ўз тасарруфига олиб, ер юзини хушчақчақлик билан кезади. У одамларга ток ўстиришдан, узумларнинг салмоқли бопларидан май (мусаллас) солишдан сабоқ беради.

Ликург

Диониснинг амрига ҳамма ерда ҳам бирдай итоат этишмайди. Купинча у зиддиятларга дуч келади, баъзида мамлакат ва шаҳарларни куч ишлатиб ўзига тобе қилишга мажбур бўлади.

Бир кун, Дионис ўз муқарраблари — менадалар билан оромгоҳ водийда вақтичоғлик қилаётганида, унинг устига эдонларнинг бадқаҳр шоҳи Ликург бостириб келади. Қўрқиб кетган менадалар, Диониснинг муқаддас қадаҳларини ерга ташлаб ҳар томонга қочиб кетадилар; ҳаттоки Диониснинг ўзи ҳам қочишга мажбур бўлади. У Ликургнинг таъқибидан қутулиш учун ўзини денгизга этади; ўша ерда уни маъбуда Фетида панага олади.

Лекин Диониснинг отаси чақмоқдор Зевс навқирон тангрини таҳқирлашга журъат этган Ликургни қаттиқ жазолайди: Зевс унинг кўзини кўр, умрини қисқа қилган экан.

Минийнинг қизлари

(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони асосида
баён қилинади)

Орхоменда ҳам, Бестияда ҳам тангри Дионисни дарров тан ола қолмадилар. Кунларнинг бирида Диониснинг коҳини Орхоменга бориб, барча хотин-қизларни ўрмонлару тоғларда май худоси шарафига ўтказиладиган байрамга даъват этади. Лекин подшо Минийнинг учта қизи бу байрамга қатнашмайди, зеро Дионисни худо деб тан олишмайди. Орхоменлик барча аёллар шаҳардан соя-салқин ўрмонга чиқиб кетишади. Улар қўлларига асо ушлаб, худди менадаларга ўхшаб, бақириб-чақиришиб, тоғма-тоғ юришар, жазавалари тутиб Дионисга ҳамду сано айтишарди. Орхомен шоҳининг қизлари бўлса, уйда ўтириб, бамайлихотир ил

йигиришар, кашта тўқишарди, улар тангри Дионис ҳақида эшитишни ҳам хоҳламасдилар. Кеч кириб, қуёш ботди, лекин шоҳ қизлари ҳануз ишларини тўхтатишмади — улар кўзлаган ишларини нима қилиб бўлса ҳам шу бугун тугатишмоқчи эди. Шунда тўсатдан қизларнинг кўзи олдида мўъжиза намоён бўлади. Қасрда ногораю бургулар овози янграйди, йигирилган ип тоқ новдасига айланиб, уларда катта-катта салмоқли узум бошлари пайдо бўлади. Мато тўқувчи дастгоҳлар барг чиқаради: уларнинг ҳамма ёғини печак чирмаб олади. Ҳар томондан чечаклар ва гулларнинг муаттар ҳиди анқий бошлайди. Шоҳ қизлари бу мўъжизани кўриб ҳайрон қолишади. Шу пайт, оқшомги зулмат пардасига ўранган саройнинг ҳамма ерида машъалалар ваҳимали порлайди. Ваҳший ҳайвонларнинг ўкиргани эшитилади. Қасрдаги барча кўшқу хоналарда шерлар, қоплонлар, силовсинлар, айиқлар пайдо бўлади. Улар кўзларидан ўт сочиб қасрнинг ҳамма ёғида изғиб юришарди. Даҳшатга келган шоҳ қизлари машъалалар шугъласини кўрмаслик, даррандаларнинг ўкиришини эшитмаслик учун жон ҳолатда елиб-югуриб қасрнинг энг пастқам, энг қоронғи гушаларига яширинмоқчи бўладилар. Лекин уринишлари самара бермайди, ҳеч ерга қочиб беркина олмайдилар.

Шунда шоҳ қизларининг гавдалари қўрқувдан гужанак бўлиб, аъзойи баданларини сичқонники сингари кулранг тук қоплай бошлайди, уларнинг қўллари ўрнида юпқа пардали бир жуфт қанот ўсиб чиқади — қизлар кўршапалакка айланиб қоладилар. Шундан бери шоҳ қизлари — кўршапалаклар ўзларини кундузги ёруғликдан олиб қочиб, қоронғи, зах харобазорлар ва горларда яшарканлар.

Тиррен денгизи қароқчилари

(Ҳомернинг қасидаси ва Овидийнинг

“Метаморфозалар” дostonи асосида баён қилинади)

Дионис Тиррен денгизи қароқчиларини ҳам жазога мустаҳиқ этган, лекин уларни бошқа гуноҳлари учун: Дионисни худди фоний бандадек таҳқирламоқчи бўлганлари учун жазолаган.

Дионис навқирон йигитлик пайтида бир куни зангори денгиз соҳида турарди. Денгиздан эсан майин шаббода унинг тим қора сочини силар, хушқад елкасига ташлаган қирмизи жуббасининг этагини аста елпирди. Шу пайт денгизда, анча олисда бир кема кўринади ва Дионис томон тез сузиб келаверади. Кема соҳилга яқин келганида, ундаги бахрийлар (булар Тиррен денгизи қароқчилари эди) ҳувиллаган кимсасиз соҳилда турган гоятда хушрўй йигитни кўришади. Улар шоша-пиша соҳилга тушиб, Дионисни тутиб олишади ва кемага олиб чиқишади. Қароқчилар асирга олган одамларининг худо эканлигини тасаввур ҳам қилишмайди. Билъакс, улар гоят зўр ўлжани қўлга киритганларидан беҳад мамнун бўлишади. Улар бу ўктам йигит учун қул бозорида мўмайгина олтин олишни кузлайдилар. Қароқчилар кемага чиқиб Дионисни зилдек огир кишанга занжирбанд қилмоқчи бўладилар, лекин кишан ўз-ўзидан ечилиб навқирон тангрининг қули ва оёқларидан тушиб кетаверади. У қароқчиларнинг хатти-ҳаракатини лабида табассум билан хотиржам кузатиб ўтираверади. Йигитнинг қўлида кишан турмаётганини кўрган дарга даҳшатга тушиб, шерикларига шундай дейди:

— О бадбахтлар! Нима қияпмиз ўзи? Худони кишанбанд қилмоқчимиз шекилли? Қаранглар—кемамиз ҳам унинг залворидан ботай-ботай деяпти! Бу хилқат тангри Зевснинг ўзи бўлмасин тагин, ё кумушкамон Аполлонмикин, балки зилзилакор Посейдондир? Йўқ, у фоний бандага ўхшамайди! Бу Олимпда истиқомат қилувчи худолардан бири бўлиши керак. Тезроқ уни озода қилинглар, дарҳол соҳилга чиқариб қўйинглар. Тагин, одам ҳодис, у кучли шамол уйғотиб, денгизда офаткаш қуюн кўтармасин!

Лекин кема зобитининг аччиги чиқиб доно даргага шундай дейди:

— Лаънати! Кўрмаяпсанми, боди мурод эсмоқда! Кемамиз бепоеъ денгиз тўлқинлари узра худди қушдек учажак. Бу йигитча масаласини, майли, кейин ҳал қиламиз. Биз Мисрга ёки Кипрга, ё бўлмаса олис Ҳипербореялар ўлкасига сузиб бориб, йигитчани ўша ерда пул қиламиз; кейин ўша ёқларда ўзининг ёр-дўстлари, оға-иниларини

ахтараверсин. Йўқ, тангриларнинг бизга инъомидир бу йигит!

Қароқчилар елканларни кўтаришади-ю кема очик денгизга сузиб чиқади. Шунда бирдан муъжиза содир бўлади: бутун кемани майнинг хушбўй ҳиди тутиб кетади. Димоққа муаттар бир ҳид кира бошлайди. Қароқчилар ҳайратдан донг қотиб қолишади. Мана, елканларда ям-яшил ток новдалари, нававларда салмоқдор узум бошлари пайдо бўлади, елкан устуларини тўқ яшил печак чирмаб олади, ҳамма ёқ ширин-шакар ёз неъматларига тўлиб кетади, эшакларнинг қулоғи гулчамбарларга бурканади. Бу ҳолни кўриб қўрқиб кетган қароқчилар дарғага юзланиб, тезроқ кемани соҳил томон буришни илтимос қила бошлайдилар. Лекин энди кеч бўлган эди! Йигит шерга айланади ва бутун кемани ларзага келтирганча даҳшатли букириб, кўзларидан ўт сочиб орқа оёқларида туради. Кема саҳнида бароқ юнгли ургочи айиқ пайдо бўлиб, оғзини катта очиб, даҳшатли тишларини кўрсатади. Қароқчилар қўрқиб кетиб, ҳаммалари кеманинг қуйруқ томонига қочишади. Шер бир сакрашнинг ўзида кема зобитига етиб олиб, уни тилка-тилка қилиб ғажиб ташлайди. Ҳеч қандай нажот йўқлигини сезган қароқчилар ўзларини бирин-кетин денгизга отадилар. Дионис эса, уларнинг ҳаммасини юнус балиққа айлантиради. Лекин у дарғага раҳм қилади. У яна асл қиёфасига қайтади-да, мулойим табассум билан дарғага шундай дейди:

— Қўрқма! Сен менга ёқиб қолдинг. Мен — чақмоқдор Зевс билан Семеланинг ўғли Дионис бўламан.

Икарий

Дионис, уни худо деб эътироф этган одамларни жуда қадрлайди. Масалан, у Аттикага борганида, уни меҳмоннавозлик билан қарши олган Икарийга ток новдасини туҳфа этади, оқибат, Аттикада биринчи бўлиб шу Икарий узум ўстиради.

Кейин, кунларнинг бирида Икарий подачиларга узумдан солинган май қуйиб беради, лекин кайф нималигини ҳали билмаган подачилар Икарий бизни заҳарлади, деб ўйлаб, уни ўлдиришади ва жасадини

тоққа олиб бориб кумиб ташлашади. Икарийнинг қизи Эригона отасини кўп қидиради. Ниҳоят, ўз кўппаги Майра ёрдамида Икарий кумилган ерни топади. Бу оғир жудоликка бардош бера олмаган шўрлик қиз шу ерда, қабр ёнида қад кўтарган дарахтга ўзини осади. Дионис Икарийни, Эригонани ва унинг кўппаги Майрани осмонга олиб чиқиб кетади. Шундай буён улар бегубор тунларда юлдуз бўлиб порлаб туришаркан. Булар — Чупон, қиз ва Катта Кўппак буржларидир.

Мидас

(Овидийнинг “Метаморфозалар” достони асосида
баён қилинади)

Кунларнинг бирида хушқайф Дионис Фригиядаги Тмол тоғининг ўрмонларида хушчақчақ менадалар ва сатирлар даврасида сайр қилиб юрарди. Майхудосининг мулозимлари ичида фақат қария Силен кўринмасди. У кайфи ошиб қолганлигидан, ҳар қадамда қоқилиб-суқилиб орқада қолиб кетган ва энди Фригиянинг кенг даласида сандироқлаб юрарди. Уни деҳқонлар кўриб қолишади, оёқ-қўлини гулчамбарлар билан боғлаб, тўғри шоҳ Мидас ҳузурига олиб боришади. Мидас бир қарашдаёқ Диониснинг устозини танийди ва уни ўз қасрида эъзозу эҳтиром билан кутиб олиб, тўққиз кун муттасил асъасаю дабдаба билан зиёфат қилади. Унинг кунга ўтганда эса, Мидаснинг ўзи Силенни Диониснинг ҳузурига элтиб кўяди. Дионис қарияни соғ-саломат ҳолда кўриб қувониб кетади ва устозига кўрсатган эҳтироми учун Мидасга, хоҳлаган тўхфангни сўраб ол, деб айтади. Шунда Мидас бундай дейди:

— О бузург тангри Дионис, шундай қилгинки, менинг қўлим теккан ҳар қандай нарса соф олтинга айлансин!

Дионис Мидаснинг истагини бажаради, фақат дурустроқ тўхфа танламаганидан таассуф қилади.

Мидас севинчдан терисига сигмай уйига равона бўлади. Бундай ажойиб тўхфадан боши осмонга етган шоҳ йўл-йўлакай эман дарахтининг ям-яшил новдасини синдириб олади — шу заҳоти новда шоҳнинг қўлида олтинга айланади. У бугдойзордан ўтаётиб юлгани олтин бошоққа, ичидаги донлари ҳам олтинга айланади.

Олмазорда у дарахтдан олма узади — олма ҳам худди Ҳесперидаларнинг олмазоридаги олмалар сингари дарҳол олтинга айланади. Хуллас, Мидас қўл учини теккизган ҳар бир нарса шу заҳоти олтинга айланаверади. У қўлини ювганида сув қўлидан олтин томчиларга айланиб тўкила бошлайди. Мидас шодмон. Мана, у ўз қасрига қайтиб келади. Бу ерда саодатли шоҳ учун ноз-неъмат тўла дастурхон муҳайё. Фақат дастурхон тепасидагина Мидас Дионисдан қандай машғум тўхфа сўраганини англайди. Дастурхондаги ҳар бир нарса шоҳнинг қўли тегиши билан олтин бўлиб қолаверади. Нон ҳам, бошқа таомлар ҳам, шароб ҳам унинг оғзига бормасдан олтинга айланади. Мидас очлик азобидан ўлиши муқаррарлигини тушунади ва қўллари кукка чўзиб шундай илтижо қила бошлайди:

— О, шафқат қил, шафқат қил, Дионис! Мен бандангнинг бу гуноҳидан ўт! Ёлбориб сўрайман, раҳм қил менга! Берган тўхфангни қайтариб ол!

Шунда Дионис намоён бўлиб, Мидасга дейди:

— Сен Пактолнинг сарчашмасига бор, ўша ерда сувга тушиб, мен берган тўхфани баданингдан ювиб ташла.

Мидас Диониснинг амри билан Пактол сарчашмасига бориб, унинг зилол сувига киради. Пактол суви олтиндек ярақлаб оқиб, Мидаснинг баданини Дионис тўхфасидан поклайди. Шундан бери Пактол дарёсидан куп олтин ювиб оладиган бўлишипти.

ПАН

Диониснинг муқарриблари орасида купинча тангри Панни учратиш мумкин. Пан дунёга келганида, онаси санам Дриопанинг кўзи унга тушадию қўрқиб қочиб кетади: чақалоқ эчки оёқ бўлиб, бир жуфт шоҳ ва узун соқол билан тугилган эди. Аммо боланинг отаси Ҳермес ўтил кўрганидан мамнун бўлиб, Панни қўлига олади-да Олимпга олиб чиқиб кетади. Барча худолар Паннинг тугилганидан хушнуд бўладилар ва унга назар ташларканлар, қотиб-қотиб куладилар.

Пан Олимпни тарк этиб, соя-салқин ўрмонлару тоғ-тошларда яшашни ихтиёр қилади. Бу ерларда у ўзининг янгроқ ҳафтнайини чалиб пода боқади. Санамлар Пан чалган ҳафтнайнинг ажиб сасини эшитган ҳамоно гала-гала бўлиб югуриб келишиб, уни ўраб олишади, ям-яшил сокин водийда дарҳол шўх қўшиқлар, уйин-кулги бошланиб кетади. Паннинг ўзи ҳам санамлар билан рақс тушишни яхши кўради. Паннинг вақти чоғ бўлганда, санамлар тоғ бағридаги ўрмонзорларни бошларига кўтариб хурсандчилик қилишади. Санамлар ва сатирлар эчки оёқ тўполончи Пан билан бирга беармон ўйнаб кулишади. Кейин Пан ўрмоннинг энг қалин ерига ёки биронта салқин горга кириб дам олади. Бундай пайтларда уни безовта қилиш жуда хавфли; Паннинг жаҳли ёмон, оромини бузган одамга босинқиратувчи огир туш юбориши ёки бирдан пайдо бўлиб капалагини учуриб юбориши мумкин, бундай пайтларда ваҳимага тушган одам йўлнинг фарқига бормай, ўрмонларни тик кесиб, тоғлардан ошиб, тубсиз жар ёқаларидан зингиллаб кетаверади — бундай пайтда у тикка ҳалокат сари кетаётганини ўзи ҳам сезмайди. Баъзида Пан бутун-бутун қўшинларни шундай ваҳимага солиб, жанг майдонидан қочишга мажбур қилади. Лекин у аччигланмаган пайтларида жуда раҳмдил ва хушфеъл бўлади. Жазаваси тутган қўҳинлар (менадалар) билан рақсга тушувчи май худоси Диониснинг ҳамроҳи Пан юнонларнинг подаларини қўриқлайди.

Пан ва Сирияга

Зарқанот Эротнинг ўқига Пан ҳам дучор бўлган эди. У Сирияга исми дилбар бир санамни севиб қолади. Лекин бу такаббур санам ҳамманинг севгисини рад этаверади. У ҳам худди Латонанинг қизи муаззама Артемида сингари ов қилишга ишқибоз Сириягани кўрган одамлар кўпинча Артемида деб ўйлашарди — этаги катта либос кийиб, елкасига садоқ осиб, қўлига камон ушлаган бу навиҳол санам шунчалик гўзал эди. Бундай пайтларда у Артемидага худди икки томчи сувдек ўхшаб кетар эди, фақат фарқи шуки, унинг камони маъбуданики сингари олтиндан эмас, мутуздан эди.

Бир куни Пан Сирингани кўриб қолади-ю унинг ёнига бормоқчи бўлади. Лекин санам Панни кўриб қўрқиб кетади ва қоча бошлайди. Пан азза-базза югуриб, санамни қувиб етиб олмақчи бўлади. Шу пайт Сиринганинг йўлига дарё гов бўлади. Энди у қаёққа қочсин? Сиринга қўлларини дарё томон чўзиб, мени қутқар, дея дарё худосига илтижо қилади. Дарё худоси санамнинг таваллосини инобатга олиб, уни қамишга айлантиради. Пан югуриб кела солиб, Сирингани қучоқламоқчи бўлади, лекин аслида оҳиста шитирлаб тебраниб турган нозик қад қамишни қучади. Пан маҳзун хўрсиниб тураркан қамишнинг майин шитирлашида соҳибжамол Сиринганинг видолашув каломини эшитгандек бўлади. Пан бир нечта қамишни қирқиб олади-да, уларни ҳар хил узунликда кесади ва ҳаммасини бир-бирига мум билан ёпиштириб, хушовоз ҳафтнай (свирель) ясайди. Кейин Пан бу свирелни гўзал санам шарафига сиринга (сибизга) деб атайди. Шундан буён Пан ўрмон ичидаги хилватгоҳларда атроф муҳитни нафис мусиқа садолари билан сел қилиб сибизга-сиринга чалиб юрар экан.

Паннинг Аполлон билан мусобақа ўйнагани

Пан сибизга чалишнинг ҳавосини олганидан фахрланарди. Шунинг учун бир куни у кимсан, Аполлонни машшоқ-ликда беллашишга даъват этади. Бу воқеа Тмол тоғининг ёнбағрида бўлган эди. Тортишувга шу тоғ тангриси ҳакамлик қилади. Аполлон бу беллашувга эғнида алвон ридо, бошида дафна гултожи, қўлида кифараси билан келади. Тортишувни биринчи бўлиб Пан бошлайди. Унинг чўпонлик сибизгаси одмигина овоз чиқариб, майин садоси тоғ ёнбағрини янгратади. Мана, Пан чалиб бўлди. Сибизга навосининг акс садоси тингач, Аполлон ўз кифарасининг олтин торларини черта бошлайди. Дабдабали наво янграйди. Бу ерга тўпланганларнинг бари Аполлон мусиқасини маҳлиё бўлиб тинглайдилар. Бутун табиат теран сукутга толади, ана шу сукунат оғушида гоят ажиб нафосат билан йўғрилган латиф куй ҳамма ёққа тўлқин-тўлқин бўлиб ёйилади. Мана, Аполлон куйни чалиб бўлди,

кифарасининг охирги саслари тинади. Шунда Тмологининг тангриси зафар совринини Аполлонга беришга қарор қилади. Ҳамма кифара чалувчи худога ҳамду сано айтади. Фақатгина Фригия шоҳи Мидас Аполлоннинг машшоқлигини хуш кўрмай, Паннинг жайдари ижросини мақтайди. Бундай ҳукмдан қаҳри қайнаган Аполлон Мидаснинг икки қулогидан тортиб чўзади. Шундан бошлаб шоҳ Мидас эшакқулоқ бўлиб қолади ва қулоқларини элдан яшириш учун бошига чуқур амома кийиб юради. Аполлондан енгилган ғамзада Пан қуюқ ўрмонзор ичига бош олиб кириб кетади; шундан бери у ердан Пан сибизгасининг мунгли ва нафис саси тез-тез эшитилиб турармиш, навниҳол санамлар у чалган куйни жон қулоқлари билан тинглашармиш.

ҚАХРАМОННАР

ЎШ ДАВР

(Ҳесиоднинг "Ишлар ва кунлар" достони бўйича
баён қилинади)

Олимпда яшовчи боқий худолар одамзоднинг дастлабки сулоласини саодатли қилиб яратган ва бу олтин давр эди. У замонда самода тангри Крон ҳукмрон бўлган. Одамлар меҳнат қилмай, ғам-ташвиш нималигини билмай, худди масъуд худолардек яшашган. Улар бемажол қарилик нималигини ҳам билишмаган, одамларнинг билаклари ҳам, оёқлари ҳам мудом бақувват бўлган. Улар ҳеч касал бўлмай, азият чекмай, мутгасил хушбахт яшашган, бошлари базму зиёфатдан чиқмаган, жуда узоқ умр кечиришган, шундан кейин келган ўлим худди хотиржам, оромбахш уйқудек туйилган. Бандаларнинг ҳаёти маъмурчилик билан ўтган. Ҳар йили экинлар ўзидан ўзи мўл-кўл ҳосил бераверган, экинзорлару боғларда ишлашнинг ҳожати бўлмаган. Сон-саногий ўқ подалар серўт яйловларда бемалол ўтлаб юришган. Бу олтин даврда одамлар мутлақо беташвиш яшашган. Худоларнинг ўзлари одамлар қошига маслаҳатга келиб туришган. Лекин бир кун келиб ер юзида олтин давр тугаган-у ўша давр авлодидан биронта ҳам кимса қолмаган. Олтин давр одамлари ўлганидан кейин, уларнинг руҳлари янги давр авлодларининг ҳомийсига айланганлар. У руҳлар туман пардасига бурканиб, бутун ер юзини кезишаркан, ҳақиқатни ҳимоя қилишган, ёвузлик қилгани жазолашган. Бундай фазилатни олтин давр одамлари руҳига Зевс ато этган экан.

Одамзоднинг иккинчи авлоди олтин давр одамларичалик саодатли бўлмаган. Бу энди кумуш давр эди. Бу давр одамлари олтин давр одамларига на куч-қудратда, на ақл-фаросатда тенг кела олгандилар. Улар юз йилгача оналари олдидан нари жилмай нодонликда яшашган, фақат шу муддатдан кейин балоғатга етиб, туғилиб ўсган уйлари тарк этишган. Уларнинг балоғатга етгандан кейинги умри қисқа бўлган, нодон бўлиб ўсганлари учун, бошларига кўп бахтсизликлар, ғам-андуҳлар тушган.

Кронзода Зевс бу одамлар насабини ер юзида битта қолдирмай қириб ташлайди. Зеро, кумуш давр одамлари Олимпда маскан қурган худоларга итоат этмаганлиги учун Зевс уларни газабига олган эди. Сарпадар Зевс уларнинг барини ер остидаги зимистон Аид салтанатига жўнатади. Шундан бери у одамлар ўша зулматгоҳда қувончни ҳам, қайғуни ҳам билмай яшайдилар; ер юзидаги одамлар уларни ҳам қадрлашган.

Шундан кейин, Зевс учинчи даврни ва одамларнинг учинчи авлодини яратади. Бу мис даври бўлиб, кумуш даврга асло ўхшамайди. Зевс бу даврнинг одамларини камон ёйидан даҳшатли ва қудратли қилиб яратади. Мис даврида яшаган авлод ғоят такаббур ва ўта даражада урушқоқ бўлган. Бу одамлар деҳқончилик нималигини билишмас, боғларда ва экинзорларда етилиб пишган замин неъматларини истеъмол қилишмасди. Зевс уларга баҳайбат бўй ва беназир қувва ато этган эди. Уларнинг қалби саркаш ва мардона, билаклари бақувват бўлган. Қурол-аслаҳалари мисдан, уйлари ҳам мисдан қурилган, иш қуроллари ҳам мисдан ясалган эди. У замонда ҳали темир нималигини билишмасди. Мис даври одамлари паққос бир-бирларини қийратиш билан машғул бўлишган. Шу боис улар тезда даҳшатли Аиднинг зулмат салтанатига рихлат этганлар. Улар нечоғлиқ кучли бўлишмасин, барибир қуёшнинг мунаввар шуъласидан маҳрум бўлишиб, машъум ўлим домига рихлат этганлар.

Бу авлод руҳлар салтанатига кўчиб ўтган ҳамоно, Зевс ер юзида тўртинчи даврни ва одамларнинг янги, тўртинчи авлодини яратади. Булар аввалги авлоддан мурувватлироқ, саховатлироқ, худоларга муқояса қилса бўладиган яримхудолар, яъни қаҳрамонлар эди. Булар ҳам шиддатли қонли жангларда битта қолмай қирилиб кетишган. Баъзилар Эдипдан қолган мерос учун жанг қилиб, Кадм мамлакатада, етти дарвозали Фива бўсағасида ҳалок бўлишган. Бошқалар кемаларда поёнсиз денгизни сузиб ўтиб, сумбулсоч Еленани олиб кетгани Трояга келишиб, шу азим шаҳар бўсағасида маҳв бўлишган.

Бу қахрамонларнинг барини ўлим ўз домига тортгач, чақмоқдор Зевс уларни ер юзининг энг чеккасига, тирик одамларнинг кўзидан узоқ ерга жойлаштиради. Қахрамонлар ўша ёқда жўшқин Океан бўйидаги саодатбахш ороларда роҳатда, фарогатда яшайдилар. У ернинг мевалари асалдек тотли, экинзорлари йилига уч карра ҳосил беради.

Охирги, бешинчи давр — темир даври, бу даврда яратилган одамлар — шу темир даври авлодидир. Бу давр ер юзида ҳанузгача давом этиб келмоқда. Бу даврда ғам-андуҳ ва машаққатли меҳнат кечасию кундузи муттасил одамзод ёстигини қуритади. Худолар ердаги одамлар бошига огир ташвишлар солади. Тутри, худолар одамзод бошига ёғдираётган ёвузликларга эзгуликни ҳам омукта қиладилар, лекин, барибир, ёвузлик ҳамиша кўпроқ бўлади, шу боис у ҳамма ерда ҳукм суради. Фарзандлар ота-онани ҳурмат қилмайди, дўст дўстга вафо қилмайди, меҳмон меҳмоннавозлик билан кутиб олинмайди, оғанилар ўртасида меҳр-оқибат йўқолади. Одамлар лафзида турмайди, ҳақиқатни, эзгуликни қадрламайди. Эл элнинг шаҳрини вайрон қилади. Ҳамма ерда зулм-истибод ҳукм суради. Бу даврда фақат кибру ҳаво ва зўравонлик қадрланади.

Оппоқ либос кийган Виждон ва Адолат маъбудалари одамларни тарк этадилар. Энди улар юксак Олимпга, боқий худолар ҳузурига учиб кетганлар, одамларга эса, фақат огир азобу уқубатлар қолган, шу боис улар ёвузликдан ўзларини муҳофаза қилишга ожизлар.

ОҒИРЛИКНИНГ ҲАММА

Мис даврининг одамлари кўп жиноятлар қилишган. Бу такаббур, муртад одамлар олимпик худоларга итоат этмаган эдилар. Бу ҳол чақмоқдор Зевснинг қаҳрини келтиради; айниқса у Аркадиядаги Ликосура вилоятининг шоҳи Ликаондан кўпроқ дарғазаб бўлади. Кунлардан бир кун Зевс фоний бир банда қиёфасида Ликосурага келади. Ўзининг худо эканлигини бу ўлка аҳолисига аён

қилиш учун бу ерда бир илоҳий белги беради, шунда бутун халқ Зевсни худо деб эътироф этиб, унинг пойига бош урадилар. Ёлғиз Ликаон Зевсга сизинишдан бош товлайди ва унга сизинганлар устидан қулади. Ликаон бу мусофирнинг худоми ё бандами эканлигини синаб кўрмоқчи бўлади, бунинг учун у ўз саройида гаров тариқасида ушлаб турилган одамни сўйдириб, унинг гўшгидан овқат пиширтиради ва бу таомни бузург чақмоқдор олдига қўяди. Бундан Зевснинг қазаби қайнаб кетади. У яшин чиқиб Ликаоннинг қасрини вайрон қилади, ўзини эса, очофат бўрига айлантиради.

Ер юзида одамлар тобора кўпроқ гуноҳга бота бошлайдилар, шунда Зевс бутун одамзод уруғини қуришиб юборишга аҳд қилади. У ниҳоятда кучли жала ёғдириб, бутун ер юзини сувга гарқ қилмоқчи бўлади. У шамолларга эсмай туришни амр этади, фақат рутубатли жануб шамоли Нот осмонда серёмгир қора булутларни ҳайдайди. Мана, ер юзига жала қўя бошлайди. Дарёю уммонларнинг суви кўтарилиб қирғоқлардан ошади. Шаҳарлар, қалъаларнинг баланд деворлари ҳам, уйлару ибодатхоналар ҳам сув остида қолади. Ер юзидаги ҳамма нарса — дарахтларга бурканган тепаликлар ҳам, юксак тоғлар ҳам бирин-кетин сувга гарқ бўлаверадилар. Бутун Юнонистон серталотум сув остида қолиб кетади. Фақатгина Парнас тоғининг чўққиси сув бетида шўппайиб қолган эди. Деҳқонлар қўш ҳайдаб экин эккан далаларда, ҳосилдор узумзорларда балиқлар сузиб юрар, сув остида қолган ўрмонзорларда юнус балиқлар гала-гала бўлиб ўйнашарди.

Мис даври одамлари шу зайлда қирилиб кетади. Фақат икки одам — Прометейзода Девкалион билан унинг хотини Пирра омон қолишган эди. Чунки Девкалион падари Прометейнинг маслаҳатига кириб, каттакон бир сандиқ ясайди, унга анча-мунча егулик овқат солади-да, хотини билан бирга шу сандиққа тушиб олади. Девкалион ясаган сандиқ тўққиз кечаю тўққиз кундуз тўлқинларга ўйинчоқ бўлиб бутун рўйи заминни босган сув бетида қалқиб сузиб юради. Ниҳоят,

тулқинлар сандиқни Парнаснинг қуш чўққиси олдига оқизиб келади. Зевснинг жаласи тинади. Девкалион билан Пирра сандиқдан чиқишади ва Зевсга ҳамд айтиб қурбонлик бағишлайдилар. Сув қайтиб, яна ернинг сатҳи очилади; энди у мисоли саҳродек ҳувиллаб ётарди.

Шунда Зевс Девкалион қошига Ҳермесни юборади. Худолар муждачиси шир ялангоч замин узра ўқдек учиб, зумда Девкалион олдига етиб боради ва унга шундай дейди:

– Худолар ва бандалар султони Зевс сенинг ҳудожўйлигингдан воқиф бўлиб, сенга илоҳий туҳфа инъом этмоқчи; тилагингни айт, Кронзода истаган тилагингни бажаргай.

Девкалион Ҳермесга шундай жавоб қилади:

– О, буюк Ҳермес, мен Зевсдан фақат бир нарсани — ер юзини яна одамлар билан гавжум қилишини сўрайман.

Учқур Ҳермес Олимпга қайтиб бориб, Девкалионнинг илтимосини Зевсга баён қилади. Зевс Девкалион билан Пиррага, бир талай тош олиб, орқаларига қарамай, тошларни бошларидан ошириб отишни амр этади. Девкалион Зевс амрини бажаради, шунда у отган тошлардан эркаклар вужудга келади; Пирра отган тошлардан эса, аёллар пайдо бўлади. Бутун оламни босган сув тошқинидан кейин тошлардан пайдо бўлган янги одамлар авлоди ер юзига ёйилган экан.

ПРОМЕТЕЙ

(Прометейнинг Зевс амри билан кишанбанд қилингани ҳақидаги бу ривоят Эсхилнинг "Занжирбанд Прометей" номли фожиаси бўйича баён қилинади)

Ер юзининг энг чекка сарҳадидаги аскифлар мамлакатада одам оёғи етмаган овлоқ бир жой. Шумшук қояларнинг ўткир чўққилари булутлар бағрини тешиб осмонга қадалган. Теварак атрофда на бир қилт этган дарахт бор, на биронта гиёҳ ўсади, ҳаммаёқ тақир,

кўримсиз. Қаёққа қарама, маҳобатли қоялардан узилиб тушган тош парчалар айқаш-уйқаш бўлиб ётипти. Бу азим қоялар пойида денгиз шовуллайти, шўр сувини баланд-баландга сачратиб ваҳшиёна ўкиради. Соҳилдаги харсангларни денгиз кўпиги ювади. Қоялар ортида, жуда олисда Кавказ тоғларининг қорли чўққилари элас-элас кўринади. Даҳшатли булутлар аста-секин уфқни кўздан яшириб, тоғ чўққиларини буркаб ола бошлайди. Булутлар осмонни тобора кўпроқ қамраб оладилар. Теварак-атроф яна ҳам шумшукроқ кўринади. Ниҳоятда беҳаловат, овлоқ жойлар. Ер юзининг мана шу одам оёғи етмаган сарҳадига Зевснинг икки навқари — Иқтидор билан Қувват кишанбанд паҳлавон Прометейни етаклаб келишади; Зевс уларга Прометейни қоя бошига йўгон занжирлар билан парчинлаб ташлашни амр этган. Навқарларнинг жуссаси худди улкан қоялардан йўнилгандек баҳайбат бўлиб кўринади. Уларнинг қалбида раҳм-шафқатдан асар ҳам йўқ, нигоҳлари ачиниш нималигини билмайди, ҳиссиз чеҳралари атрофдаги қоялар сингари тош қотган. Уларнинг ортидан қўлига залвор болғасини кўтариб, тангри Ҳефест бошини эгиб ғамгин юриб келмоқда. Унга ниҳоятда кўнгилсиз вазифа топширилган. У қадрдон дўсти Прометейни ўз қўли билан қояга занжирбанд қилиб парчинлаши керак. Дустининг бошига тушган бу огир мусибат Ҳефестнинг қалбини қаттиқ изтиробга солади, лекин чақмоқдор Зевснинг амрига итоат этмай иложи йўқ. Зеро Зевс ўз амрига итоат этмаганларни шафқатсизлик билан жазолашини у яхши билади.

Иқтидор билан Қувват Прометейни қоянинг чўққисига кўтаришади ва қани, ишга кириш, деб Ҳефестни шоширишади. Уларнинг дағдағаларидан Ҳефестнинг қалби яна ҳам қаттиқроқ эзилади. У маҳобатли болғасини истамайгина қўлга олади, фақат ночорлик уни итоат этишга мажбур қилади. Лекин Қувват уни яна шошира бошлайди:

— Қани, тезроқ-тезроқ кишанларни ол! Бутун кучинг-ни ишлатиб Прометейнинг қўл-оёғини қояга парчинлаб ташла. Сен унга ачиниб бекор қиялсан: ахир у Зевснинг

ганими! Агар уни ҳеч бир жонзот қутқара олмайдиган қилиб маҳкамлаб парчинламасанг, ўзинг Зевснинг газабига учрагайсан!

Ҳефест Прометейнинг оёқ-қўлларига кийдирилган кишанларни қояга парчинлаб қоқади. Мана шунда у ўзининг моҳир темирчи бўлганидан қаттиқ нафратланади! Зевснинг тошбагир навкарлари мудом уни назорат қилиб турадилар.

– Қаттиқроқ ур болгани! Кишанни тарангроқ қилиб торт! Бўшатма занжирни! Прометей муғомбир, у ҳар қандай мушкул аҳволдан ҳам қутулиб чиқиб кетишнинг иложини топади, – дейди Қувват, – маҳкамроқ парчинлаб ташла қўл-оёгини, Зевсга фириб бериш қандай бўлишини билиб қўйсин.

– О, бу бадқаҳр гапларинг жоҳил қиёфангга ёпишиб тушяпти! – дейди Ҳефест.

Қоя болганинг огир зарбидан ларзага келади, унинг гумбурлаган садоси рўйи заминнинг у чеккасигача эшитилади. Мана, ниҳоят, Прометей занжирбанд қилинади. Ҳали бу кифоя эмас, энди унинг кўксига метин найза санчиб, қояга михлаб қўйиш керак. Ҳефест бу ишни пайсалга солади.

– О, Прометей! – дейди у. – Сен чекаётган изтиробларни кўриб, юрагим эзилиб кетяпти!

– Яна имиллаяпсан! – дейди даргазаб Қувват Ҳефестга. – Ҳали ҳам Зевснинг ағёрига раҳминг келяптими? Эҳтиёт бўл, ўзинг Прометейнинг аҳволига тушиб қолмагин тагин!

Ниҳоят, ҳамма иш тугайди. Зевснинг амри бажарилади. Паҳлавон занжирбанд этилиб, кўксига найза тиги санчилади. Шунда Қувват Прометейни мазах қилиб дейди:

– Мана, энди бу ерда кўнглингга сиққанча кеккайвер, яна аввалги калондимоғлигингдан қолма! Фоний бандаларга ўзинг ўғирлаган худолар неъматини улаш! Кўрамиз, ўша бандаларинг сенга ёрдам бера олишармикин. Энди бу кишанлардан қандай озод бўлиш ҳақида ёлғиз ўзинг бош қотирасан.

Маггур Прометей сукут сақлайди. Ҳефест дўстининг қўл-оёғидаги кишанларни қояга парчинлаб қоқаётганида у бир оғиз ҳам нола қилмади, ҳаттоки бирон марта инграмади ҳам.

Мана, Зевснинг малайлари Қувват билан Иқтидор, уларга эргашиб маҳзун Ҳефест ҳам жўнаб кетишди. Прометей ёлғиз қолди. Энди унинг овозини фақат пойидаги жўшқин уммону боши узра сузиб юрган қора булутлар тинглаши мумкин. Шундагина унинг найза санчилган кўксидан аччиқ фиғон отилиб чиқди, шундагина у ўзининг шум тақдиридан нола қила бошлади. Унинг бу ноласида гайритавсиф изтироб ва талхалам бор эди:

– О, илоҳий мусаффо осмону учқур шамоллар, о дарёларнинг сарчашмалари-ю денгизларнинг бетиним тўлқинлари, о жамики борлиқнинг момокалони замин, о бутун рўйи заминни айланиб чиқувчи, зийрак нигоҳи билан ҳамма нарсани мушоҳада қилувчи қуёш — барчангизни шаҳодат беришга даъват этаман! Не азобларга бардош бераётганимни кўринглар. Энди мен сонсиз-саноқсиз йиллар давомида шармандаларча шундай яшашга мажбурман! О, қандай мусибат! Энди мен ҳозирдан бошлаб беҳисоб асрлар давомида муттасил афгон чеккумдир! Бу азобларга чек қўйишининг иложини қайдан топай? О, нималар деяпман ўзи? Ахир шундай бўлишини ўзим билардим-ку. Бу азобу уқубатлар тасодиф эмас. Мудҳиш қисмат таъқибидан қочиб қутулиб бўлмаслигини мен олдиндан билардим. Бу қийноқларга бардош беришга мажбурман! Илло қай гуноҳим учун? Мен фоний бандаларга беназир илоҳий армугон тўхфа этдим. Шу қилмишим учун энг машъум азобларга мубталоман, энди мен бу уқубатлардан қочиб қутула олмайман. О шўрим қурсин менинг!

Шу пайт худди қуш қанотлари қоқилгандек оҳиста товуш эшитилади ва бунинг оқибатида, ҳаво назокат ила аста елпинади. Прометей михланган қоя олдига мўйсафид Океаннинг энг олис соҳилидаги сув ости горидан енгил шаббода билан бирга Океан қизлари уз аробаларида учиб келишади. Улар Ҳефест болғасининг

гурсиллаган овозини Прометейнинг нолаю фигонини эшитган эдилар. Қояга парчинлаб занжирбанд этилган қудратли паҳлавонни кўрган океан санамларининг оҳу кўзлари гилт-гилт ёшга тўлди. Паҳлавон бу океан қизларига яқин қариндош эди. Прометейнинг отаси Япет Океаннинг оғаси, ўзи эса, Океан қизларига қайнога эди, чунки хотини Ҳесиона бу санамларнинг синглиси эди. Санамлар қоя атрофида парвона бўлиб, Прометейнинг аҳволига қаттиқ ачинишади. Лекин Прометейнинг Зевсга ва Олимпдаги барча худоларга қарата айтган таҳқирона сўзларини эшитиб, санамлар чўчиб кетишади. Улар, ҳали Зевс паҳлавон оғамизни яна бешбаттар жазоламасайди, деб қўрқишади. Прометейни қайси гуноҳи учун бундай жазолашганидан Океан қизлари беҳабар. Улар аччиқ-аччиқ фарёд чекишиб, қай гуноҳнинг учун сени Зевс бундай жазога мустаҳиқ этди, не рафторинг ила парвардигорнинг газабига учрадинг — бизга баён қил, деб ёлборишади.

Шунда Прометей Океан қизларига, титанлар билан бўлган жангда Зевсга ёрдам қилгани, ўз онаси Фемида билан замин матбудаси Геяни Зевснинг тарафини олишга кўндиргани ҳақида ҳикоя қилиб беради. Натижада, Зевс титанларни маҳв қилган ва Прометейнинг маслаҳати билан уларни машъум Тартарнинг энг теран қаърига ҳибс этган эди. Кейин Зевс бутун дунёга султон бўлади-ю ҳокимиятни олимпик янги худолар ўртасида бўлишиб олади, аммо чақмоқдор худо унинг ҳокимият тепасига чиқишида кўмаклашган паҳлавонларни ҳеч қандай ҳуқуқ ва мансаб билан тақдирламайди. Зеро, Зевс паҳлавонларни ёмон кўради, уларнинг гайритаъриф қудратидан қўрқади. Зевс, шунингдек, Прометейга ҳам ишонмайди, ундан нафратланади. Прометей Крон замонида яшаган ва эндиликда Зевс маҳв қилмоқчи бўлган бахтсиз фоний бандаларни ўз ҳимоятига олгандан кейин эса, чақмоқдор уни яна ҳам ёмон кўриб қолади. Прометей ҳали онгсиз бўлган бу бандаларга раҳм қилади, уларнинг зулмат Аид салтанатига шу бадбахтлигича рихлат этишларини хоҳламайди. Прометей бу одамларга, улар гофил бўлган умид туйғусини уфиради ва ўз рафтори учун огир жазога

тортилиши муқаррар эканлигини билса ҳам, илоҳий оловни ўғирлаб, уни одамларга олиб тушиб беради. Бу мағрур ва қудратли паҳлавон энг даҳшатли жазога мустаҳиқ этилишидан ҳам қўрқмай, одамларга ёрдам бериш истагидан қайтмайди. Ҳаттоки башорат соҳибаси бўлмиш онаси Фемиданинг огоҳлантирувчи каломлари ҳам уни бу ниятидан қайтара олмайди.

Океан қизлари Прометейнинг ҳикоясини қаттиқ саросимага тушиб тинглайдилар. Лекин шу пайт қоя олдиға соҳибкароматқария Океаннинг ўзи жангаробасида учиб келади. У Прометейга ўтиб бермоқчи, уни Зевс қуввасига беписанд бўлмасликка даъват этмоқчи бўлади: ахир Тифондек мудҳиш махлуқни енгган тангрига қарши бош кўтаришдан ҳеч қандай наф чиқмаслигини бу паҳлавон тушуниши керак-ку. Океан Прометейнинг аҳволига ачинади, унинг мушкул аҳволини кўриб, ўзи ҳам қаттиқ изтироб чекади. Бу соҳибкаромат қария ҳозироқ Олимпга чиқиб, паҳлавондан шафқатингни дариг тутма, деб Зевсга тавалло қилмоқчи бўлади (гарчи бундай тавалло билан ўзи ҳам чақмоқдорнинг газабига дучор бўлиши мумкинлигини билса ҳам). Чунки оқилона эзгу калом билан ҳар қандай газабни сундириш мумкинлигига унинг имони комил эди. Лекин Океаннинг барча гаплари беписанд қолади, Прометей Океанга виқор билан шундай жавоб қилади:

– Йўқ, сен ўзингни омон сақлашга ҳаракат қил. Зеро, бу ҳамдардлигинг билан ўз бошингга бало орттиришинг мумкин. Мен пешонамга битилган жамики азобу уқубатларга охиригача бардош бермоқчиман. Илло, сен Океан, менинг ёнимни олиб, Зевснинг газабига дучор бўлишдан қўрқ.

– О, сезяпман, – дейди маҳзун Океан Прометейга юзланиб, – бу гапларинг билан мени ўз масканимга бесамар қайтишга мажбур этмоқчисан. Ахир ишонсангчи, Прометей, бу ерга сенинг ташвишинг ва сенга бўлган меҳрим даъвати бошлаб келди мени!

– Йўқ! Кетавер! Тезроқ, тезроқ кет бу ердан! Мени ёлғиз қолдир! – деди Прометей.

Шунда Океан қалбида дард-алам билан Прометейни тарк этади. Океан ўзининг қанотли жангаробасида учиб кетади, Прометей эса, ўз ҳикоясини давом эттириб, Зевс раъйига зид ўлароқ одамлар учун қандай савоб иш қилганини баён қилади. Прометей дўсти Хефестнинг Лемнос оролидаги Мосха тогига ўрнатилган қўрасидан чўғ уғирлаб, уни фоний одамларга олиб тушиб берган эди. Бундан ташқари, у бандаларга турли хил ҳунар ўргатган, уларга ҳисоблаш, ўқиш, ёзишдан сабоқ берган эди. У фоний бандаларга маъдан нималигини тушунтирган, уларни ер остидан қандай олиш, уларга ишлов бериш усуллариини ўргатган. Прометей ёввойи буқани қўлга ўргатиб, унга бўйинтуруқ кийдирган, оқибат одамлар буқаларни ишлатиб, ер ҳайдай бошлаганлар, экин экканлар. У отни жангаробага қўшиб, уни одамзодга итоаткор қилган. Донишманд паҳлавон энг биринчи кемани қурган, уни керакли ашёлар билан жиҳозлаган, поёнсиз уммонда шамолдек учсин деб, унга зигирпоя матосидан елкан ўрнатган. Илгари одамлар дори-дармон нималигини, касални қандай даволашни билишмаган, лекин Прометей уларга дорининг қудратини намойиш қилган. У одамларга ҳаётий қайгуларни енгиллатиш, вақтни бахтиёр ва хушчақчақ ўтказиш учун лозим бўлган ҳамма усулларни ўргатган. Мана шу қилмишлари билан у Зевснинг газабига учраган ва чақмоқдор худо уни мана шунинг учун жазога мустаҳиқ этган эди.

Лекин Прометей мангу азоб чекмайди. У қудратли чақмоқдорнинг ҳам бошига ҳали оғир савдолар тушишини билади. Ҳаттоки, шу бузург худо ҳам ўз пешонасига ёзилган тақдири азалдан қочиб қутула олмайди! Зевснинг ҳукмронлиги тоабад давом этмаслигидан Прометей воқиф: вақти келиб у ҳам сарбаланд шоҳона Олимпдаги тахтдан ағдарилади. Бу кошифкаронат паҳлавон Зевснинг ўз ёвуз қисматига чап бериши мумкин бўлган буюк бир сирни билади, лекин бу сирни у Зевсга асло очмайди. Ҳеч қандай куч, ҳеч қандай қийноғу дўқ-пўписа уша сирни ошкор қилишга мажбур эта олмайди Прометейни.

Мана, Прометей ҳикоясини тутатди. Океан қизлари уни ҳайратга тушиб тинглашди. Улар чақмоқдор Зевсга қарши бош кўтаришга журъат этган бу иқтидорли паҳлавоннинг бемисл заковатидан ва букилмас ирода кучидан таажжубда эдилар. Бу санамлар Прометейнинг Зевс бошига қандай савдолар солажагини эшитишиб, баттар ваҳимага тушишди. Зеро, Прометейнинг таҳдиди Олимпга этиб боргудек бўлса, чақмоқдор худонинг бу машъум сирни билиб олиши учун ҳеч нимадан қайтмаслигини Океан қизлари яхши билишарди. Машъум қисмат амрининг муқаррарлигидан қаттиқ ваҳимага тушган Океан қизлари Прометейга гилт-гилт ёш кўзларини мўлтиратиб боқишади. Гоя теран сукутга толади, бу сукутни фақат денгизнинг тинимсиз шовуллашигина бузади.

Шу пайт бирдан жуда узоқдан кимнингдир қайғу ва аламдан афғон чекаётган ноласи базўр қулоққа чалинади. Мана, яна эшитилди у нола. Бу нола энди яқинроқдан, анча аниқроқ эшитила бошлайди. Бу келаётган Аргolidанинг биринчи шоҳи дарё тангриси Инахнинг сигирга айлантирилган қизи шўрлик Ио бўлиб, маъбуда Ҳера томонидан юборилган баҳайбат сўна уни тирқиратиб қувиб келарди; сигир қора қонига беланган, телбаона тинимсиз югураверганидан терлаб кўпик бўлиб кетган эди. Сарсонликдан ҳориб, силласи қуриган, сўнанинг тўхтовсиз ниш уришидан аъзои бадани илматешик бўлиб кетган Ио занжирбанд Прометей қаршисига келиб тўхтайтиди. У фарёд солиб, бошига тушган беадад мусибатлар ҳақида зорланиб гапиреди ва кошифкаронат паҳлавонга ёлбориб дейди:

— О Прометей! Бошимга тушган мусибатларнинг шу сарҳадида тавалло қиламан сенга, ошкор қил, қачон бу азобларим барҳам топади, қачон мен ҳам ором оламан?

— О, гапларимга ишон, Ио! — деб жавоб қилади Прометей. — Лекин буни билганингдан билмаганинг маъқул эди. Ҳали сен яна кўп мамлакатларни кезасан, йўлингда беҳисоб даҳшатларга дуч келасан. Сенинг машаққатли йўлинг аскифлар мамлакатидан Кавказнинг

юксак қорли чўққиларидан, амазон аёллар ўлкасидан ўтиб, Босфор бўғозига боради — сен бу бўғоздан сузиб ўтганингда уни сенинг шарафингга шундай деб атай бошлайдилар. Кейин сен яна Осиё бўйлаб узоқ вақт сарсонликда юрасан. Сен ажалкаш горгоналар яшайдиган юрт ёнидан ўтасан; у махлуқларнинг бошларида соч ўрнида илонлар вишиллаб мудом тўлганиб туради. Сен улардан ўзингни эҳтиёт қил! Шунингдек, грифларга ва бир кўзли аримаспларга қорангни кўрсата кўрма, зеро сен уларга ҳам тўқнаш келасан. Ниҳоят, Библин тоғларига етасан, Нилнинг сербаракат суви шу тоғлардан оқиб тушади. Сен ўша ерда, яъни Нилдан озиқланувчи мамлакатда, дарёнинг сарчашмаси яқинида ниҳоят ором топасан. Ўша ерда Зевс сени аввалги гўзал қиёфанингга қайтаради ва ўша ерда ўглинг Эпафга кўзинг ёрийди. Кейинчалик, Эпаф бутун Мисрга ҳукмронлик қилади, мана шу ўғлонинг қатор-қатор шавкатли қаҳрамонларнинг бобокалони бўлмай. Мана шу паҳлавонлар авлодидан дунёга келган фоний банда мени бу бандиликдан озод этмай. О, Ио, башорат соҳибаси, волидам Фемида менга сенинг қисматинг ҳақида шуларни баён қилган эди.

Ио буни эшитиб наъра тортади:

— О, пешонам мунча шўр бўлмаса! О, бу машъум қисмат бошимга яна қанчадан-қанча оғир мусибатлар ёғдираркин! Бу даҳшатлардан мудом кўксимда қалбим зир-зир титрайди! Яна телбалик дарди хуруж қила бошлади, яна сўнанинг косовдек оташ ништари тилка-пора бўлган баданимга ботмоқда, яна мен сўзлаш қобилиятимни йўқотмоқдаман! О, разолат, разолат!

Шундан сўнг Ио худди қутургандек кўзлари олакула бўлиб, қоя тагидан узоқлашди. У гўё учгандек шаталоқ отиб узоқ-узоқларга югуриб кетади. Сўна эса, гувилаганча Ионинг орқасидан қуваркан, оташ ништарини дам-бадам бояқишнинг баданига жон-жаҳд билан ботиради. Ниҳоят, Ио ўз оёқларидан кўтарилган тўзон ичида қолиб, Прометей билан Океан қизларига кўринмай кетади. Унинг оҳу фарёди энди борган сари секинроқ эшитилиб, ниҳоят шўрликнинг нолали саси мутлақо сўнади.

Бахти қаро Июга раҳми келган Прометей ҳам, Океан қизлари ҳам теран сукутга толадилар. Лекин мана, даргазаб Прометей ниҳоят ҳайқиради:

– О чақмоқдор Зевс, сен мени қанча қийноққа солма, барибир, бир кун келиб, ўзинг ҳам хору расво бўлгайсан. Сен ҳукмдорлик рутбандан маҳрум этилиб, зулмат салтанатининг қаърига отилгайсан. Ана унда отанг Кроннинг дуоибади рўёбга чиққай! Лекин боқий тангрилардан биронтаси ҳам бу фалокаткаш қисматни қандай қилиб бошингдан аритишни билмагайлар! Бунӣ ёлғиз мен биламан! Мана, ҳозир сен мунаввар Олимпда қодир худо бўлиб ўтириб, чақмоқлар отиб, момақалдиروқлар гүмбурлатмоқдасан, аммо шу чақмоғу момақалдируқларинг ҳам сенга иш бермайди, улар барқарор қисмат олдида ожиздирлар. О, сен хокитуроб бўлганинга ҳукмронлик билан қуллик ўртасидаги тафовутни билиб оласан!

Қўрқиб кетган Океан қизларининг кўз олди қоронғилашади, даҳшатдан гўзал чеҳраларида қон қолмайди. Бу санамлар денгиз кўпигини эслатувчи оппоқ қўлларини Прометейга чўзиб, шундай такаллум қиладилар:

– О телба! Худолару бандалар султони бўлмиш Зевсга бундай таҳдид солишдан қўрқмайсанми? О Прометей, у сени бундан ҳам баттарроқ азобга солиши мумкин! Сен ўз тақдирингни ўйлаб кўр, ўзингга раҳминг келсин!

– Мен ҳар қандай қийноққа ҳам дош бераман!

– Ахир донишмандлар ҳам тақдирга тан берадилар!

– О, майли, сизлар тавалло қилинглар, шафқат сўраб ёлборинглар! Ўша даҳшатли ҳукмдор пойига эмаклаб боринглар! Илло мен учун ким бўлибди уша чақмоқдор Зевс? Унинг нимасидан қўрқаман? Менга ўлиш на-сиб этмаган! Бас, шундай экан, қўлидан келганини қилаверсин уша Зевс. Ҳадемай унинг худолар устидан ҳукмронлик қилиш муддати тугайди.

Шу сўзлар Прометейнинг огзидан чиққан ҳамоно, Ҳермес гўё учар юлдуздек ҳаводан учиб тушиб, даҳшатли важоҳати билан Прометей қаршисида намоён бўлади. Уни бу ерга Зевс юборган эди.

– Қани, уша сирингни оч: Зевсни тахтдан ким ағдармоқчию, тақдирнинг бу тақозосига қандай чап бериш мумкин? – деб у паҳлавондан қатъий талаб қила бошлайди. – Агар Зевс амрига итоат этмасанг, ҳозиргидан ҳам мудҳишроқ жазога тортилгайсан!

Лекин қудратли паҳлавон Ҳермеснинг таҳдидини писанд ҳам қилмай, ўз сўзида маҳкам туради ва муждаци тангрига истехзо билан жавоб қайтаради.

– Агар мендан бирон янги гап эшитиш ниятида бўлсанг, унда ҳали гўдак экансан, ақлинг ҳам гўдакнинг ақлича экан. Қулогингга қуйиб ол: мен Зевсга қул бўлиб хизмат қилгандан кўра қисматимга битилган энг бешафқат изтиробга бардош беришни афзал кўраман. Золим Зевснинг вафодор малайи бўлгандан, шу қояга занжирбанд бўлиб яшаганим яхши. Зевс минг қийноққа солсин, минг қатл этсин, мени на қўрқита олади, на бирон гап айтишга мажбур қила олади. Йўқ, золим Зевс тақдирдан қочиб қутулиш йўлини ҳам, ҳокимиятни унинг қўлидан ким тортиб олишини ҳам ҳеч қачон била олмагай!

– Унда сен, Прометей, Зевс амрига итоат этмаган тақдирингда ҳолинг не кечишини эшитиб қўй, – деб жавоб қилди Ҳермес паҳлавонга. – Парвардигор ўз чақмоғи зарби билан сен занжирбанд этилган мана шу қояни ҳам, қояга қўшиб сени ҳам тубсиз зулмат салтанатига улоқтиради. Қоя тошлар уйилиб ётган уша зим-зиё жарликда сен жуда кўп асрлар мобайнида қуёш шуъласига зор бўлиб, рўшнолик кўрмай азоб чекиб ётасан. Орадан анча-мунча аср ўтгач, Зевс сени у теран зулматдан ёруғ дунёга яна тортиб чиқаради, аммо сен бундан хурсанд бўлмайсан. Ана унда ҳар куни олдингга Зевснинг бургути учиб келади-ю ўткир тирноқлари ва тумшуғи билан баданингни тешиб, жигарингни чўқийди; аммо жигаринг ҳар куни яна бутун бўлиб қолаверади, оқибат, азобинг кун сайин ортиб бораверади. То сенинг ўрнингга бошқа бир кимса зулмат Аид қаърига тушишга рози бўлмагунча, шу зайлда қояга осилиб тураверасан. Уйлаб кўр, Прометей, бундан кўра Зевсга итоат этган маъқул эмасмикин! Зотан ўзинг биласан, Зевснинг таҳдиди ҳеч қачон бесамар бўлмайди!

Магрупп паҳлавон ўз сўзида собитлигича тураверди. Зеро, унинг юрагини ҳеч қандай таҳдид гулгулага сола олмасди! Шу пайт бирдан ер ларзага келади, бутун борлиқ зир-зир титраб, момақалдиरोқнинг даҳшатли гумбурлаши эшитилади, пайдар-пай яшин чақнади. Шиддатли қора қуюн кўтарилди. Денгизда кўпикли долғалар худди юксак тоғ тизмаларидек кўтарила бошлайди. Қоя тебранади. Бўроннинг увиллаши, момақалдироқ ва зилзиланинг гумбурлаши орасидан Прометейнинг даҳшатли фарёди эшитилади:

— О, менга Зевс энг мудҳиш зарба йўллаб, юрагимни ларзага солмоқчи! О муҳтарам волидам Фемида, о бутун коинотни ўз партави ила мунаввар этувчи бегубор само! Зевс мени адолатсизлик билан жазолаётганини кўриб қўйинглар!

Шу чоғ қоя мудҳиш гумбирлаб, ўзига занжирбанд этилган Прометей билан бирга мангу зулмат салтанатининг энг теран қатламига қулайди.

Орадан кўп асрлар ўтиб, Зевс Прометейни зулмат салтанати қаъридан ёруғ дунёга яна тортиб олади. Аммо паҳлавоннинг азоб-уқубатлари бу билан тугамайди, билакс, яна ҳам оғирлашади. Мана, у ҳамон оёқ-қўли кишанбанд этилиб, юксак қояга парчинлаб ташланганча чалқанча тушиб ётипти. Жазирама офтоб унинг баданини чўғ бўлиб куйдиради, боши узра қуюн увиллайди, беҳол ва заиф жисмини гоҳ шаррос қуйган ёмғир, гоҳ дўл савалайди, қишда эса, устига паға-паға қор ёғади, қақшатқич аёз унинг баданини жунжиктиради. Бу ҳали ҳаммаси эмас! Ҳар куни бир баҳайбат бургут қудратли қанотларини патиллатиб қоя бошига учиб келади. У Прометейнинг кўкрагига қўниб олиб, уткир тирноқларини паҳлавоннинг баданига ништардек ботиради, узун тумшуги билан унинг жигарини чўқилаб, пора-пора қилади. Прометейнинг баданидан оққан дарё-дарё қон қоя тагида халқоб бўлиб тўпланиб қуйилади ва офтоб тафтида ирийди, натижада ҳамма ёқни ўта бадбўй ҳид босиб кетади. Бургут ҳар куни эрталаб учиб келиб, қонли тановулга киришади. Прометейнинг жароҳати ҳар куни тунда битиб, жигари яна бус-бутун

булиб қолади, зеро бу жигар эртаси куни яна бургутга ем бўлмоғи лозим эди. Бу азоб кўп йиллар, кўп асрлар муттасил давом этади. Қудратли паҳлавон Прометей тамоман қолдан тояди, лекин шунча азобу уқубат ҳам унинг мағрур руҳини бука олмайди.

Титанлар Зевс билан аллақачон ярашиб олишган ва унга тобе бўлишган эди. Улар чақмоқдор худони тан олишган, Зевс ҳам уларни зимистон Тартардан озод қилган эди. Мана, энди бу беназир қувва соҳиблари — маҳобатли титанлар ер юзининг энг чеккасига, Прометей занжирбанд этилиб парчинланган қоя олдига келадилар. Улар қоя пойида туриб, бас энди, Зевсга бўйин эгақол, дея Прометейни кўндирмоқчи бўладилар. Бу ерга Прометейнинг онаси Фемида ҳам келади, у паҳлавонга юзланиб, энди гурурингдан туш, ўғлим, Зевс билан ўртангдаги муҳолифатга барҳам бер, онаизорингга раҳминг келсин, деб ёлборади, зеро у ўғлининг азоб чекишини кўриб, ўзи ҳам қаттиқ андуҳга ботган эди. Ҳаттоки, Зевс ҳам энди аввалги ғазабидан тушган эди. Зеро, у энг қудратли ҳукмдор, ҳеч ким унинг тожу тахтига путур етказа олмас, демакки, у ҳеч кимдан қўрқмас эди. Қолаверса, Зевс энди аввалгидай золимлик қилмас, ҳокимиятни бешикаст сақлар, қонун-қоидага амал қилар эди. У фоний бандаларга ва улар ўртасидаги ҳақиқатга ҳомийлик қиларди. Энди чақмоқдор худога фақат бир нарсa тинчлик бермасди, у ҳам бўлса, ёлғиз Прометейгагина аён бўлган сир эди. Агар Прометей бу машъум сирни Зевсга очса, чақмоқдор худо бу иқтидорли паҳлавонни авф этишга ҳам тайёр эди. Мана, Прометейнинг азоблари тугайдиган пайт ҳам яқин қолди, ҳозир бир қаҳрамон дунёга келган, улғайиб балоғатга ҳам етиб қолган. Тақдири азал Прометейни кишандан озод қилишни шул қаҳрамоннинг пешонасига ёзган. Букилмас ирода соҳиби Прометей гайритавсиф азобларга бардош бериб ҳамон сирни яшириб келмоқда, лекин унинг ҳам силласи қуриб, энди беҳол бўла бошлайди.

Мана, Прометейни озод қилиш пешонасига ёзилган буюк қаҳрамон жаҳонгашталиқ қилиб юриб-юриб, охири тақдир тақозоси билан ернинг мана шу чекка

сарҳадига бориб қолади. Бу қаҳрамон одамлар ичида энг кучли, худолардек иқтидорли Ҳеракл эди. У Прометей чекаётган азобларни кўриб ҳайратга келади ва бу ҳолдан ўзининг ҳам юраги қаттиқ эзила бошлайди. Прометей Ҳераклга ўзининг аччиқ қисмати ҳақида сўзлаб беради ва бу паҳлавоннинг истиқболда қандай буюк жасоратлар кўрсатиши ҳақида башорат қилади. Ҳеракл унинг гапларини зўр диққат билан эшитади. Лекин ҳали у Прометей чекаётган азобларнинг энг даҳшатлисини кўргани йўқ. Мана, олисда маҳобатли қанотларнинг патилагани эшитилади — бу ўзининг ҳар кунги қонли базмига учиб келаётган бургут қанотларининг овози эди. У Прометейнинг кўксига келиб қўнишга шайланиб, юксак осмонда чарх уриб айланади. Лекин бутун Прометейнинг ёнида халоскори Ҳеракл бор, у паҳлавонни азобламоқчи бўлган бургутни яқин йўлатмайди. Дарҳол қўлига камонини олиб, садогидан ажалкаш ўқ чиқаради ва чўнг мерган тангри Аполлондан мадад сўраб, отаётган ўқини беҳато нишонга теккизишни илтижо қилади-да, ўқ узади. Камон чилласи қаттиқ жаранглаб кетиб, ўқ паррон этади ва бу ўқдан маҳв бўлган бургут тўғри қоя пойида шовуллаб ётган денгизга келиб тушади. Озодлик фурсати етиб келган эди. Шу пайт бу ерга сарбаланд Олимпдан учқур Ҳермес етиб келади. У қудратли Прометейга ширинсуханлик билан такаллум қилиб, агар у Зевснинг шум тақдирга чап бериш сирини очса, шу заҳотиёқ уни кишанлардан озод қилишга сўз беради.

Ниҳоят, иқтидорли Прометей Зевсга сирни очишга рози бўлади ва шундай дейди:

— Сир шуки, чақмоқдор тангри зинҳор-базинҳор денгиз маъбудаси Фетидага уйлана кўрмасин, зеро қисмат маъбудалари — башоратчи Мойралар Фетиданинг қуръасини тортганлар ва унда, Фетиданинг эри ким бўлмасин, ундан дунёга келган ўғлон ўз отасидан қудратлироқ бўлади, деб ёзилган қисматни ўқиганлар. Шунинг учун, яхшиси, Фетидани қаҳрамон Пелейга эрга беришсин, ана унда, Фетида билан Пелейдан туғилган ўғил Юнонистонинг фоний қаҳрамонлари ичида энг бузрути бўлади.

Шундай қилиб, Прометей буюк сирни ошкор қилади. Ҳеракл залвор гурзиси билан паҳлавоннинг кишанларини парчалайди ва паҳлавонни қояга михлаб қўйган кўксидаги тигни сугуриб олади. Прометей ўрнидан туради, энди у озод, азобу уқубатлари барҳам топган эди. Прометейни фоний банда озод қилиши ҳақида башорат қилишган эди, қарангки, шу башорат рўёбга чиқди. Прометейнинг озодликка чиқишини титанлар баралла наъралар, шодиёна қийқириқлар билан қарши олишади.

Шундай бўён Прометей қўлига кийдирилган кишаннинг темир ҳалқаси билан юради, ҳалқага у неча-неча асрлар муттасил гайритавсиф азобларга бардош берган уша машғум қоянинг бир бўлаги ёпишиб қолган эди.

Ер остидаги зулмат салтанатга эса, Прометейнинг ўрнига донишманд кентавр Хирон рихлат этишга рози бўлибди. Ҳеракл Хиронни беҳосдан қаттиқ жароҳатлаб қўйган эдики, кентавр у дунёга равона бўлиш билан ўша жароҳат азобидан қутулган экан.

ПАНДОРА

Прометей самодан илоҳий оловни ўтирлаб тушиб, уни фоний бандаларга тортиқ этганида, айни пайтда, уларга турли-туман санъат ва ҳунарлардан ҳам сабоқ берган, уларни илм-маърифатли ҳам қилган эдики, бунинг оқибатида ер юзида одамлар анча хушбахтроқ яшай бошлаганлар. Прометейнинг бу қилмишидан даргазаб бўлган Зевс ердаги одамлар устига ёвузлик иллатини ёғдиради. У уста тангри Ҳефестга, тупроқ билан сувни қориштириб, унинг омухтаси — лойдан шундай дилбар бир қизни яратишни амр этадики, бу қиз одамзодга хос қувва, мулойим овоз соҳибаси, нигоҳи эса, боқий маъбудаларникидек ўткир бўлиши лозим эди. Маъбуда Афина-Паллада бу қиз учун ниҳоятда муҳташам латофат ва назокат уфуриши, Ҳермес эса, унинг дилига маккорона фаросат ва уддабуронлик сингдириши керак эди.

Ҳефест ҳам, маъбудалар ҳам Зевс амрини дарҳол бажарадилар. Ҳефест ҳуснда гайритаъриф қизни яратади. Худолар унга жон ато этадилар. Афина-Паллада ва Хариталар у қизга қуёшдай порлоқ либослар кийдириб, буйнига олтин маржон тақадилар. Йил фасллари маъбудалар — Оралар қизнинг чиройли бошига баҳорги муаттар гуллардан ўрилган гултож кийдирадилар. Ҳермес унинг дудоқларига сохта ва серхушомад сўзлар уфуради. Худолар бу қизга Пандора деб исм қўядилар, зеро унга ҳамма худолар ҳам бирон хислат ё фазилат инъом этган эди, энди Пандора одамлар жамоаси ичига бадбахтлик олиб кириши керак эди.

Мана, ёвузлик тимсоли Пандора тайёр бўлди, Зевс Ҳермесни чақириб, у қизни ерга олиб тушиб, Прометейнинг иниси — Эпиметейга тортиқ қилишни амр этади. Донишманд Прометей телбасифат инисини бир неча бор огоҳлантириб, чақмоқдор Зевсдан зинҳор ҳеч қандай инъом ола кўрма, деб маслаҳат берган эди. Лекин Эпиметей доно огасининг танбеҳларига қулоқ осмади. Пандоранинг ҳусн-жамоли уни ром қилиб қўйган эди, шу боис у қизни ўзига хотин қилиб олади. Лекин орадан сал вақт ўтар-ўтмас, Эпиметей Пандоранинг одамларга қанчалик кўп ёвузлик, бадкирдорлик олиб келганига шоҳид бўлади.

Эпиметейнинг уйида каттакон бир хум бўлиб, унинг оғзи зилдек оғир қопқоқ билан зич қилиб ёпилган эди; бу хумда нима борлигини ҳеч ким билмас, уни очишга ҳам ҳеч ким журъат этмас эди, чунки хум очилса, зўр фалокат рўй бериши мумкинлигини ҳамма биларди. Лекин синчков Пандора ҳеч кимга сездирмай хумнинг қопқоғини кўтаради, шунда, бир замонлар шу хумга қамаб қўйилган фалокат ва иллатлар учиб чиқиб, бутун рўйи заминга ёйилади. Бу баҳайбат хумнинг тубида фақат биттагина Умид қолади. Хумнинг қопқоғи яна ёпиладию Умид Эпиметейнинг уйида муқим қолади. Чақмоқдор Зевснинг хоҳиши шундай эди.

Илгари одамлар ёвузликни ҳам, оғир меҳнатни ҳам, маҳвор хасталикларни ҳам билмай бахтли ҳаёт кечиришарди. Пандора ер юзига тушгандан кейин эл

орасида беҳисоб офату фалокатлар тарқалади. Замин ҳам, уммон ҳам ёвузлик ва хасталик одамлар ҳузурига, — хоҳ кечаси бўлсин, хоҳ кундузи, — кутилмаганда бостириб келадилар, улар одамларга паққос разолату азоб-уқубатлар олиб келадилар. Бу иллатлар товуш чиқармай юриб, гунг бўлиб келадилар, зеро Зевс уларни сўзлаш қобилиятидан маҳрум этган — тангри ёвузлик билан хасталикни соқов қилиб яратган эди.

ЗАК

(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони
бўйича баён қилинади)

Чақмоқдор Зевс дарё худоси Асопнинг соҳибжамол қизини ўғирлаб, уни Ойнопий оролига олиб кетади (шундан кейин бу орол Асопнинг қизи номи билан, яъни Эгина деб атала бошлайди). Шу оролда Эгина Зевсдан ўгли Эакка кўзи ёрийди. Ўғил улғайиб, балогатга етади ва мазкур Эгина оролига шоҳ этиб тайинланади. ҳақиқатпарварлик, адолатпешаликда бутун Юнонистонда ҳеч ким унга тенг кела олмас эди. Олимпик худоларнинг ўзи ҳам уни ҳурмат қилишар ва кўпинча ўз ўрталарида содир бўлган мубоҳасага ҳакамлик қилиш учун шу Эакни танлашар эди. Эак қазо қилганидан кейин, у ҳам худоларнинг амри билан, худди Минос билан Радаманта сингари ер ости салтанатида қозилик лавозимини бажаради.

Фақатгина маъбуда Ҳера Эакни жуда ёмон кўрарди. У Эакнинг салтанатига бемисл офат ёғдиради. Эгина оролини қуюқ туман буркаб, тўрт ойгача кўтарилмай туради. Ниҳоят, жануб шамоли у туманни ҳайдаб юборади. Лекин бу шамол ўзи билан озодлик эмас, офат олиб келган эди. Бу оғукаш туман таъсирида оролдаги барча ҳовузлар, кўллар, анҳорларни заҳарли илонлар тўлдириб юборади; бу илонлар одамларни заҳарлайдилар. Эгина оролида даҳшатли ўлат бошланади. Оқибат, оролдаги тирик жон борки, бари қирилиб кетади. Фақат Эак билан унинг ўғиллари бешикаст қолишади. Шунда Эак кўлларини кўкка чўзиб аянчли нола қилади:

– О, буюк эгидабардор тангри Зевс, агар сен чиндан ҳам Эгинанинг жавҳари бўлган эрсанг, агар менинг падарим эканлигинг рост бўлса, қирилиб кетган халқимни қайтариб бер, ё бўлмаса, мени ҳам қаро ерга тиқ!

Шунда чақмоқ чақиб, момақалдиروق садоси бегубор осмонни ларзага келтиради. Эакнинг муножотини падари Зевс эшитган эди. Эак Зевсга сигиниб тавалло қилган ерда чақмоқдор худога бахшида қилинган азим бир туп эман дарахти қад кўтарган бўлиб, унинг тагида чумоли ини бор эди. Эакнинг нигоҳи тасодифан шу инга тушади: у ерда туман-туман заҳматкаш чумолилар уймалашишарди. Эак ўз шаҳарларини барпо қилиш учун тинмай елиб-югураётган бу жажжи жонзотларга узоқ вақт тикилиб қолади ва ниҳоят чақмоқдорга юзланиб тавалло қилади:

– О, раҳмдил падарим Зевс, мана шу уяда қанча чумоли бўлса, менга ҳам шунча меҳнатсевар фуқаро ато эт.

Эак шу каломини айтиб бўлган ҳамоно, ҳеч қандай шамол эсмаётган бўлса ҳам, эманнинг бақувват шохлари бирдан силкина бошлайди. Бу Зевснинг Эакка юборган яна бир белгиси эди. Кеч кириб қоронғи тушади. Эак уйқусида жуда аломат бир туш кўради. Тушида у Зевснинг муқаддас эман дарахти тагида турганмиш, дарахтнинг новдаларини гиж-гиж чумоли босганмиш. Кейин, новдалар силкинибди-да, дарахтдан чумолилар ёмғирдек ёгилиб туша бошлабди. Улар ерга тушгач, тобора катталашаверибди. Мана, ниҳоят, чумолилар орқа оёқларида туриб қақдиларини ростлашибди, энди уларнинг қоралиги ҳам, чўпдек озгинлиги ҳам йўқолибди, улар аста-секин одам қиёфасига кира бошлашибди. Эак уйғонади, лекин гойибдан хабар берган бу тушга ишонмайди, ҳатто у мадад бермаяптилар, деб худолардан нола қила бошлайди. Шунда бирдан Эакнинг қулоғига оёқ товушлари, говур-гувур овозлар эшитилади. “Нима бало, яна туш кўряпманми?” – деб ўйлайди у. Шу пайт ўғли Теламон уйга югуриб кириб отасини қучоқлаганча хушхабар айтади:

– Ота, тезроқ ташқарига чиқ! Мутлақо кутилмаган буюк мўъжизанинг шоҳиди бўласан.

Эак оромгоҳини тарқ этиб, ташқарига чиқади ва хобида кўрган одамларни тирик ҳолда кўради. Илгари чумоли бўлган бу одамлар Эакни ўзларига подшо этиб сайлайдилар, шоҳ эса, бу фуқарони мирмидонлар деб атай бошлайди. Эгина ороли одамлар билан шу зайил қайта гавжум бўлган экан.

Д А Н А Й Қ И З Л А Р И

(Асосан Эсхилнинг “Муножот қилувчилар”
фожиаси бўйича баён этилади)

Зевс билан Иодан тутилган Эпафнинг Бел исмли ўғли бўлиб, унинг исмлари Египт ва Данай деган икки ўғли бор эди. Нил дарёсининг баракатли сувидан баҳраманд бўлган бутун ўлкага Египт ҳоким эди, мамлакатнинг номи унинг номи билан Египет, яъни Миср деб аталган эди. Данай эса, Ливиянинг ҳукмдори эди. Худолар Египтга эллик ўтил, Данайга эса, гўзалликда тенги йўқ элликта қиз ато этган эдилар. Данай қизлари ўз тароватлари билан Египтнинг ўғилларини ром қилиб қўйишади, шунда йигитлар бу латифа қизларга уйланишни ихтиёр қиладилар, аммо уларнинг таклифи данай томонидан ҳам, унинг қизлари томонидан ҳам рад этилади. Шунда Египтзодалар катта қўшин тўплаб, Данай салтанатига қарши уруш очадилар. Данай бу урушда ўз жиянларидан мағлубиятга учрайди. У маъбуда Афина-Палладанинг мадади билан дунёда биринчи марта эллик эшакли кема қуради ва шу кемада ўз қизлари билан мудом бетиним ва поёни йўқ уммонда узоқ-узоқларга сузиб кетади.

Данайнинг кемаси денгизда узоқ вақт сузади ва охири Родос оролига етади. Шоҳ шу ерда манзил қуради; у қизлари билан соҳилга қадам қўяди, бу ерда у ўз пушти паноҳи маъбуда Афинага атаб ибодатгоҳ қуриб, унга атаб беҳисоб хайру садақа ва қурбонлик қилади. Лекин Данай Родос оролида узоқ туриб қолмайди. У

жиянларининг таъқибидан қўрқиб, қизлари билан яна узоқларга, Юнонистон соҳилига, Ионинг ватани — Арголидага сузиб кетади. Бу хатарли сафар пайтида унинг кемасини Зевс ўз паноҳида асрайди. Кема ҳадсиз-худудсиз уммонда кўп вақт сузиб, ниҳоят Арголиданинг саховатли соҳилида лангар ташлайди. Данай ва унинг қизлари Египтнинг манфур ўғилларидан шу ерда паноҳ топишни умид қилган эдилар.

Данай қизлари соҳилга чиқишади. Теварак-атрофда зот ҳам кўринмасди. Мана, жуда олисда, уфқда чанг тўзони кутарилади. Тўзон тобора яқинлашиб келаверди. Ниҳоят, чанг орасидан қалқонлар, дубулгаю найзалар ярақлаб кўрина бошлайди. Жангаробаларнинг шалдирагани эшитилади. Бу яқинлашиб келаётган Арголида шоҳи Палехтон ўғли Пеласгнинг қўшини эди. Бандаргоҳда бегона кеманинг лангар ташлаганидан дарак топган шоҳ Пеласг соҳилга қўшин тортиб келган эди. Лекин у қирғоқда душманни эмас, қария Данай билан унинг эллик нафар соҳибжамол қизини кўради. Қизлар шоҳни қўлларида зайтун новдалари билан қарши оладилар ва бизни паноҳингга ол, деб илтижо қила бошлайдилар. Қўзлари гилт-гилт ёш бу дилбар қизлар қўлларини шоҳ томонга чўзиб, бизни мутакаббир Египтзодалардан жон сақлашимизга ёрдам бер, деб илтижо қиладилар.

— Муножот қилувчиларни ўз паноҳида асровчи қодир Зевс ҳаққи, бизни Египтзодалар қўлига топширма! — деб ёлборишади Данай қизлари Пеласгга. — Зеро, сенинг Арголидангда биз бегона эмасмиз — ахир бу ер момокалонимиз Ионинг ватани ҳисобланади-ку.

Шоҳ Пеласг тараддудда: Мисрнинг қудратли шаҳзодалари билан буладиган уруш уни ваҳимага солади. Нима қилсин? Аммо нажот истаб келганлардан юз ўтириб, Зевс таъсис этган меҳмондўстлик қонунини бузса, чақмоқдорнинг газабига учраши ҳам муқаррар эдики, бу газаб Египтзодалар ҳужумидан ҳам даҳшатлироқ эди. Ахири Пеласг Данайга, шундай маслаҳат беради:

— Яхшиси, ўзинг Аргосга бориб, у ердаги худолар меҳробига зайтун новдасини қўйгин-да, бизни ўз ҳимоятингизга олинглар, деб боқийларга муножот қил.

Пеласгнинг ўзи эса, бутун аҳолини йигиб, у билан маслаҳатлашишга қарор қилади. У Данай қизларига сўз бериб, Аргос аҳолисини уларга ҳомийлик қилишга даъват этажагини айтади.

Пеласг кетади. Данай қизлари халқ мажлисининг қандай қарорга келишини юраклари безиллаб кута бошлайдилар. Улар Египтзодаларнинг нечоғлиқ тийиқсиз, жанг майдонида нақадар даҳшатли эканликларини яхши билишарди; агар мисрликларнинг кемалари Арголида бандаргоҳига келиб тўхтаса, қандай оғир кулфатларга дучор бўлишларига қизларнинг кўзи етарди. Башарти Аргос аҳолиси уларга бошпана ва ёрдам беришдан бош товлагудек бўлса, бу нотавон қизларнинг қўлидан нима ҳам келарди? Ана, фалокат яқинлаб қолди. Соҳилга Египтзодаларнинг муждачиси етиб келди. У куч ишлатиб, Данай қизларини кемага олиб чиқмоқчи. У қизлардан бирининг билагидан маҳкам ушлайди ва гуломларга бошқа қизларни ҳам тутишни буюради. Лекин шу пайт яна шоҳ Пеласг пайдо бўлади. У Данай қизларини ўз ҳимоятига олади. Муждачининг, қаршилиқ кўрсатсанг, Миср шаҳзодалари сенга қарши уруш очишади, деб қилган дағдағасидан Арголида шоҳи қўрқмайди.

Лекин Данай билан унинг қизларига ҳомийлик қилган шоҳ Пеласг ҳам, Арголиданинг бутун аҳолиси ҳам ҳалокатга учрайди. Қонли жангда мағлубиятга учраган шоҳ бепоён мамлакатининг энг шимолий сарҳадига қочади. Тугри, Данайни Аргосга шоҳ этиб сайлайдилар, лекин Египтзодалар билан сулҳ тузиш учун, у ўзининг дилбар қизларини уларга хотинликка бериши шарт эди.

Мана, Данай қизлари билан Египтзодаларнинг никоҳ тўйи зўр дабдаба билан ўтди. Лекин йигитлар бу никоҳнинг бошларига қандай офат келтиришидан гофил эдилар. "Мана, дабдабали тўй базми ниҳоясига етиб, тумтароқ қўшиқлар ва мусиқа садолари тинади: никоҳ тўйида ёқилган машғалалар ўчади, бутун Аргосни тун пардаси буркаб олади. Маст уйқуга кетган шаҳар теран сукунат оғушида. Шунда бирдан бу сукунатни жон талвасасидаги аянчли фарёд бузади, ана, яна

бир фарёд, яна, яна... Зеро, Данай қизлари бу зулмат қўйнида энг мудҳиш жиноятга қўл урган эдилар. Улар эрларининг пинакка кетишини пойлашган ва Данай берган ханжарлар билан ўз ёстиқдошларининг жонига қасд қилган эдилар. Египтзодалар шу йўсинда ҳалок бўлишади. Шаҳзодалардан фақат биттаси — ўқтам йигит Линкей жон сақлаб қолади. Данайнинг навниҳол қизи Ҳипермнестранинг ўз маҳбубига раҳми келиб, унинг кўксига ханжар санчишга қўли бормайди. Шу боис, қиз уни уйғотиб, ими-жимида қасрдан чиқариб юборади.

Қизи Ҳипермнестранинг итоатсизлик қилганини билган Данай қаттиқ газабланади. У қизини зилдек оғир кишанлар билан занжирбанд этиб, зиндонга ташлайди. Мана, ўз падарига итоатсизлик қилгани учун Ҳипермнестрани суроқ қилгани Аргос оқсоқоллари тўпланишади. Данай ўз қизини ўлдиришга аҳд қилади. Лекин шу пайт бу ерга муҳаббат маъбудаси олтин Афродитанинг ўзи ташиф буқоради. У Ҳипермнестрани ҳимоя қилади ва уни мудҳиш қатлдан қутқариб қолади. Натижада, Данайнинг мушфиқу меҳрибон қизи Линкейнинг умр йўлдоши бўлади. Худолар бу никоҳга раҳнамолик қиладилар ва келин-куёвга беҳисоб қаҳрамон фарзандлар ато этадилар. Ҳаттоки Юнонистоннинг боқий қаҳрамони Ҳеракл ҳам мана шу Линкей авлодидан дунёга келган эди.

Зевс қолган Данаидаларнинг ҳам нобуд бўлишини истамайди. Унинг амри билан Афина ва Ҳермес қотиллик қилган Данаидаларни қилган гуноҳларидан поклайдилар. Шоҳ Данай олимпик худолар шарафига бағишлаб мусобақа ўйинлари уюштиради. Бу ўйинларда ҳар бир ғолиб чиққан одам мукофот сифатида Данай қизларидан бирини хотин қилиб олади.

Лекин Данай қизлари барибир ёвуз қилмишлари учун жазодан қочиб қутула олмайдилар. Улар улганларидан кейин Аиднинг зулмат салтанатида ушал корибадаларининг азобини тортмоқдалар. Улар туби йўқ улкан бир хумни сувга тўлдириш билан оворалар. Улар тиним билмай ер ости дарёсидан сув ташиб келиб, ўша хумга қуюдилар. Лекин хум энди тўлай деганда, сув унинг

тагидан оқиб кетиб, яна бўм-бўш бўлиб қолади. Қизлар яна ишга киришадилар, яна сув ташиб келиб, туби йўқ хумга қуяверадилар. Уларнинг мана шу самарасиз иши ҳамиша давом этаверармиш.

ПЕРСЕЙ

(Бу ривоят Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича баён қилинади)

Персейнинг туғилиши

Линкейнинг набираси Аргос шоҳи Акрисийнинг Даная исмли қизи бўлиб, у ўзининг илоҳий гўзаллиги билан оламга довруқ қозонган. Аммо қоҳинлар Акрисийга ғойибдан хабар бериб, қизинг Даная туққан ўғил сени ўлдиргай, деб башорат қиладилар. Шунда Акрисий бу машъум қисматдан қутулиш мақсадида ер остида, жуда чуқурликда биринж ва тошлардан улкан кўшк қуради-да, қизини шу кўшкка ҳибс этади.

Лекин чақмоқдор Зевс Данаяни севиб қолган эди, шу боис у қизнинг ер остидаги кўшкига олтин ёмғир бўлиб сингиб киради-ю Акрисийнинг қизи билан қовушади. Бу қовушув натижасида Даная ғоят дилбар бир ўғил кўради. Она ўғлига Персей деб от қўяди.

Жажжи Персей онаси билан ерости кўшкида узоқ вақт қолмайди. Кўнларнинг бирида Акрисий кичкина Персейнинг қўнғироқдек овозини, унинг шўҳ кулгисини эшитиб қолади. Гўдак овозининг қайдан келаётганини аниқлаш учун у қизининг кўшкига тушади. Бу ерда шоҳ нотаниш ўғил болани кўриб, таажжуб қилади. Бу бола қизи Даная билан тангри Зевснинг ўғли эканлигидан хабар топгач эса, қаттиқ чўчиб, юраги орқасига тортиб кетади! Шу заҳоти қоҳинлар айтган башоратни эслайди. Яна у қандай қилиб тақдирга чап бериш ҳақида ҳам ўйлай бошлайди. Ниҳоят, шоҳ ўз одамларига каттакон ёғоч сандиқ ясашни буюради, кейин Даная билан унинг ўғли Персейни шу сандиққа солдириб, уни миҳлаб ташлатади-да, бу сандиқни денгизга улоқтиринглар, деб амр этади.

Сандиқ шўр денгизнинг тўлқинларида чайқалиб узок вақт сузиб юради. Даная билан унинг ўғилчиси хавф остида эди. Тўлқинлар сандиқни гоҳ у, гоҳ бу томонга отар, гоҳ ўркачлар устида уни осмон-фалакка кутарар, гоҳ денгизнинг теран қаърига улоқтирар эди. Ахири бир кун бетиним тўлқинлар сандиқни Сариф ороли соҳилига ҳайдаб келади. Бу пайт Диктис исмли балиқчи балиқ овлагани денгиз бўйига келган ва эндигина сувга тўр ташлаган эди. Сандиқ Диктиснинг тўрига илинади-ю балиқчи уни қирғоққа тортиб чиқариб, қопқогини очади: сандиқ ичида гўзалликда беқиёс бир аёл билан ёқимтой жажжигина ўғил бола ётганини кўради. Диктис бу икки хилқатни ўз оғаси, Сериф шоҳи Полидект ҳузурига олиб боради.

Персей шу шоҳ Полидект саройида ўсиб улғаяди, кўп азамат, хушқомат йигит бўлади. У орол йигитлари орасида ўз ҳусни билан мисоли юлдуздек порлаб турарди, куч-қудратда, абжирликда, жасоратда унга ҳеч ким тенг кела олмасди.

Персей горгона Медузани ўлдиради

Шоҳ Полидект соҳибжамол Данаяни зўравонлик билан ўзига хотин қилиб олмоқчи бўлади, лекин Даная бу бадқаҳр шоҳдан нафратланарди. Персей онасининг ёнини олади. Бундан Полидектнинг газаби қайнайди ва шу дамдан бошлаб фақат бир нарса тўтрисида — қандай қилиб Персейни гумдон қилиш йўлини ўйлай бошлайди. Ахири бу бешафқат шоҳ Персейни горгона Медузанинг бошини чопиб олиб келишга юбормоқчи бўлади. У Персейни чақириб, шундай дейди:

– Агар чақмоқдор Зевснинг ўғли эканлигинг рост бўлса, буюк бир жасорат кўрсатгайсан. Ҳеч қандай хавф-хатар юрагингни чўчитмаслиги керак. Қани, падаринг чиндан ҳам Зевс эканлигини исботла: менга горгона Медузанинг калласини олиб кел. О, аминманки, Зевс ўз ўғлига мададкор бўлгай!

Персей шоҳга мағрур тикилганча хотиржамлик билан жавоб қилади:

— Яхши, мен сенга Медузанинг калласини олиб келаман.

Персей узоқ сафарга жунайди. У ер юзининг гарбий сарҳадига, маъбуда Тун билан ўлим илоҳи Танат ҳукмронлик қиладиган мамлакатга бориши керак. Даҳшатли горгоналар шу мамлакатда яшар эдилар. Уларнинг аъзои бадани ялтироқ ва тошдек қаттиқ тангачалар билан қопланган бўлиб, дунёда фақат тангри Ҳермеснинггина шамшири бу тангачаларни чопа оларди. Горгоналарнинг қўллари мисдан, тирноқлари уткир эди. Уларнинг бошларида соч ўрнида заҳарли илонлар вишиллаб, тинмай тўлганардилар. Горгоналарнинг сўйлоқ тишлари ханжардек ўткир, лаблари худди қон ичгандек қип-қизил, ўт чақнаб турган кўзлари шу қадар дарғазаб эдики, уларнинг бадқаҳр ва қўрқинчли башараларига бир нигоҳ ташлаган ҳар қандай одам дарҳол тошга айланиб қоларди. Горгоналар олтинранг ялтироқ патли қанотларини қоқиб, ҳавода шамолдек тез учар эдилар. Уларга рўпара келган одамнинг шўри қурирди! Горгоналар илинган одамни мис тирноқлари билан тилка-тилка қилишиб, унинг қайноқ қонини сўришар эди. Хуллас, Персейнинг зиммасига жуда мушкул вазифа юкланган эди. Олимпдаги худолар Зевс ўглининг ҳалок бўлишига йўл қўя олмасдилар, албатта. Шу боис тангрилар элчиси ҳаёлдек учқур Ҳермес билан Зевснинг эрка қизи муҳориб маъбуда Афина Персейга ёрдамга келишади. Афина унга мис қалқон беради, қалқон шу қадар ялтироқ ва силлиқ эдики, у кўзгуга ухшаб ҳар қандай нарсани ўзида акс эттирарди; Ҳермес эса, Персейга ўзининг ўткир шамширини беради. Яна у, навқирон қаҳрамон йигитга горгонани қандай топиш йўлини кўрсатади.

Персейнинг йўли узоқ эди. У кўп мамлакатлардан ўтади, кўп халқларни кўради. Ниҳоят, у жуда шумшук бир улкага етиб боради, бу ерда уч нафар қари кампир — грайялар яшашарди. Учала кампирда атиги бир донатиш ва битта кўз бор эди. Кампирлар бу тиш билан кўздан навбатма-навбат фойдаланишарди. Кўз битта грайяда бўлганида қолган икки грайя сўқир бўлиб

қоларди, шунда кўзи бор грайя икки нотавон, сўқир эгачи-сингилни етаклаб юрарди. Грайя кўз касасидан кўзни олиб, эгачисига узатаётганида, учала кампир ҳам бир зумга сўқир бўлиб қоларди. Бу грайялар горгоналар масканига олиб борадиган йўлни қўриқлашар, зеро у йўлни фақат шу кампирларгина билишарди. Персей қоронгидан фойдаланиб кампирлар олдига аста оёқ учиди юриб боради ва Ҳермеснинг маслаҳатига амал қилиб, ўша мўъжизакор кўзни бир грайя иккинчи грайяга узатаётганида тортиб олади. Кампирлар қўрқиб кетиб чинқириб юборишади. Энди уларнинг учовлари ҳам кўр бўлиб қолишган эди. Бу нотавон, сўқир кампирларнинг қўлидан энди нима ҳам келар эди? Улар худонинг зорини қилиб, кўзимизни қайтариб бер, деб Персейга илтижо қила бошлашади. Улар бебаҳо мулклари — кўзни қайтариб олиш учун, қаҳрамон йигитнинг ҳар қандай шартига ҳам рози эдилар. Шунда Персей грайялардан горгоналар масканига олиб борадиган йўлни кўрсатишни талаб қилади. Кампирлар анча вақтгача иккиланиб туришади, аммо кўзларини қайтариб олиш учун, ахири, ўша йўлни кўрсатишга мажбур бўладилар. Персей горгоналар оролига борадиган йўлни мана шу тарзда билиб олади ва ўша ёққа жадал равона бўлади.

Персей бир неча вақтдан кейин санамлар юртига етиб боради. Санамлар унга учта совға: ер ости салтанатининг ҳукмдори Аиднинг дубулғасини (уни кийган одам кўринмай қолади), қанотли шиппак (бу шиппак ёрдамида ҳавода шамолдек тез учиш мумкин эди) ва сеҳрли халтача (у ичига солинган нарсанинг ҳажмига қараб тораяр ёки кенгаяр эди) туҳфа этишади. Персей оёғига қанотли шиппакни, бошига Аиднинг дубулғасини кияди, мўъжизакор халтани елкасига илади-ю ҳавога парвоз қилиб, горгоналар ороли томон елдек учиб кетади.

У осмонда, жуда юксакда парвоз қилади. Пастда жуда чуқурликда замин ястаниб ётар, унинг саҳнида ям-яшил водийлар ва водийларни мисоли кумуш ленталардек илонизи бўлиб кесиб ўтган дарёлар кўринар эди. Пастда яна азим шаҳарлар, шаҳарларда

эса, оппоқ мармарлардан қурилган ибодатгоҳлар ярақлаб кўринарди. Олисда кўм-кўк ўрмонзорларга бурканган тоғлар қад кўтарган, тоғларнинг қордан қалпоқ кийган чўққилари қуёш шуъласида худди олмосдек ярқирарди. У қудратли қанотлар соҳиби бўлган бургутлардан ҳам юксакка кўтарилган эди. Ана, олисда денгиз худди зритилган олтиндек ялтиллаб кўринди. Энди Персей денгиз узра учиб бораркан, қулогига долғаларнинг шовуллаши зўрға жилдираб эшитилади. Энди ер мутлақо кўринмасди. Ҳамма ёқ кўз етганча теп-текис сув эди. Ниҳоят, денгизнинг энг олис бир бурчида бир оролнинг қора шарпаси кўзга ташланди. Мана, у тобора яқинлашмоқда. Бу горгоналар ороли. Оролда нимадир қуёш нуруни ўзида акс этдириб, кўзни қамаштиргудек ярақлайди. Персей бир оз пастлайди. У орол узра худди бургутдек гир айланиб парвоз қиларкан, учта даҳшатли горгонанинг бир қоя устида пинакка кетганини кўради. Улар мис қўлларини ёйиб ухлаб ётишар, баданларини қоплаган тангачалар ва заррин қанотлари қуёшда оловдек товланарди. Уларнинг бошларидаги илонлар уйқусираб оҳиста гимирларди. Персей дарҳол юзини горгоналардан тескари ўтириб олди. У бу махлуқларнинг манфур юзига қарашдан қўрқади: чунки бир қарашнинг ўзида тошга айланиб қолиши мумкин. Шунда Персей Афина-Палладанинг қалқонини қўлига олади — бу қалқон горгоналарни худди кўзгудек ўзида акс эттиради. Уларнинг қайси бири Медуза бўлдийкин? Ҳамма горгоналар бир-бирига худди қуйиб қуйгандек ўхшашарди. Бу учта горгона ичида фақат Медузагина фоний, фақат шунигина ўлдириш мумкин. Персей ўйланиб қолди. Лекин бу ишда ҳам унга учқур Ҳермес ёрдам берди. У Персейга Медузани кўрсатди ва қулогига оҳиста пичирлаб деди:

— Қани, бўлақол, Персей! Қўрқмай пастга туш. Хув ана, денгизга яқинроқ ётгани Медуза. Тезда унинг бошини чоп. Эсингда бўлсин, башарасига қарай кўрма. Қарадинг — нобуд бўласан. Горгоналар пинакка кетган, фурсатдан фойдаланиб қол!

Осмонда учиб юрган бургут ерда ўз улушини кўриб пастга қандай шўнгиса, Персей ҳам гафлатдаги Медуза устига мисоли ўқдай отилиб тушди, у аниқ зарба бериш учун ойдек ялтироқ қалқонига қаради. Медузанинг бошидаги илонлар ёвнинг яқинлигини сезиб қолдилар. Улар даҳшатли вишиллаб гимирлай бошладилар. Мана, Медуза ҳам уйқусираб бир ижирганиб қўйди. Ана, у кўзини ҳам хиёлгина очди. Худди шу лаҳзада ўткир шамшир чақмоқдек чарақлади-да, Персей бир зарба билан Медузанинг калласини чўрт узиб ташлади. Махлуқнинг қора қони қоя устига шовуллаб оқа бошлади. Медузанинг жисмидан шу қон билан бирга қанотли от Пегас отилиб чиқиб осмонга парвоз қилди, яна унинг вужудидан паҳлавон Хриасор ҳам отилиб чиқиб келди. Персей дарҳол Медузанинг калласини олиб, мўъжизали халтачага яширади. Унинг жасади эса, жон талвасасида тиришиб, қоя бошидан денгизга думалаб тушади. Сувнинг шалоплаганидан Медузанинг эгачилари Стейно билан Эвриала уйғониб кетишади. Улар маҳобатли қанотларини қоқиб, орол узра парвоз қиладилар, чўгдек ёнган кўзлари билан олазарак бўлиб чор атрофга назар ташлайдилар. Горгоналар қанотларини патиллатиб ҳар томонга учадилар, сингиллари Медузанинг қотилини қидирадилар, лекин у беом-нишон ғойиб бўлган эди. На бутун оролда, на олисдаги денгиз сатҳида биронта жонзот кўринарди. Персей эса, Аиднинг кўринмас дубулғасини кийиб олиб, сершовқин денгиз узра шамолдек тез учиб борар эди. Мана энди у Ливиянинг қумли саҳроси устидан учиб бормоқда. Медузанинг калласидан оққан қон халта тубидан сизиб утиб, қум саҳросига чак-чак томарди. Саҳрога томган зилдек оғир бу қон томчиларидан заҳарли илонлар пайдо бўла бошлади. Шунда ҳамма ёқни заҳарли илонлар босиб кетди, оқибатда тирик жон борки, саҳродан бош олиб қоча бошлади; бора-бора бу илонлар Ливияни тақир саҳрога айлантирган эканлар.

Персей ва Атлас

Персей жўшқин шамол қувган булут сингари самода парвоз қилиб, горгоналар оролидан тобора олислаб борарди. Ниҳоят, у титан Япетнинг ўгли, Прометейнинг оғаси бузург Атлас ҳокимлик қилаётган мамлакатга етади. Атласнинг сайҳон далаларида сурув-сурув майин юнгли қўйлар минг-минглаб сигирлар ва шоҳдор буқа подалари ўтлаб юрарди. Унинг юртидаги боғлар гоятда серҳосил ва сержозибга эди, бир боғда эса, новдалари ҳам, барглари ҳам олтин бўлган олма дарахти ўсарди; бу олманинг мевалари ҳам олтиндан эди. Атлас бу дарахтни кечаю кундуз худди кўз қорачигидек авайлаб-асрарди: бу дарахт унинг энг улкан бойлиги эди. Маъбуда Фемида: “бир кун эмас, бир кун богингга Зевснинг ўгли келиб олтин олмаларингни ўтирлагай”, деб Атласга башорат қилган эди. Атлас шундан хавотирда эди. У олтин олма дарахти ўсган богни баланд девор билан ўради ва дарвоза олдига олов пурковчи аждарни соқчи қилиб қўйди. Атлас ўз юртига мусофирларни киритмас, чунки шу одамлардан биттаси Зевснинг ўгли бўлиб чиқиши мумкин, деб қўрқарди.

Мана, Персей Атласнинг ҳузурига учиб келиб, унга ширинсуханлик билан мурожаат қилди:

– О Атлас, мен уйингга меҳмон бўлиб келдим. Ким-лигимни сўрасанг — Зевснинг ўгли Персей бўламан; горгона Медузани ўлдириб келяпман. Мен беқиёс жасорат кўрсатдим. Ижозат бер, сенинг уйингда бир оз ҳордиқ чиқарай.

Атлас келган меҳмон Зевснинг ўгли эканлигини билган ҳамона, маъбуда Фемиданинг башоратини эслади ва Персейга қўрс жавоб қилди:

– Қани, жўнаб қол бу ердан! Ёлгон гапларингга ким ҳам ишонарди; сен чақмоқдорнинг ўгли ҳам эмассан, ҳеч қандай буюк жасоратга ҳам қўл урмагансан.

Атлас қаҳрамонни остонадан ҳайдамоқчи бўлади. Бу қудратли паҳлавон билан олишишга қурби етмаслигини кўрган Персей ўзи тезроқ бу ердан чиқа бошлайди. Персей газабдан тутоқиб кетади, чунки Атлас уни меҳмон қилишдан бош товлаган, боз устига “ёлгончи” деб таҳқирлаган эди.

Шунда Персей қаҳри қайнаб, паҳлавонга дейди:

– О, Атлас, мени уйингдан ҳайдаб ажаб қилдинг! Ҳа, яхши, ҳеч бўлмаса, совгамни қабул қилиб ол!

Персей шундай деб, дарҳол халтачадан Медузанинг калласини чиқаради ва ўзи тескари ўтирилиб туриб, уни Атласга кўрсатади. Паҳлавон шу лаҳзадаёқ тоққа айланиб қолади. Унинг соқоли ва сочлари қалин ўрмонзорга, кўллари ва елкалари юксак қояларга, боши эса, осмони фалакка бориб тиралган тоғ чўққисига айланади. Шундай бўён Атлас тоғи осмон гўмбазини ва ундаги жамики юлдузларни елкасида кўтариб турар экан.

Персей бўлса, чўлпон юлдузи балқиган тонг палласида яна олисларга парвоз этипти.

Персей Андромедани қутқаради

Персей узоқ сафардан кейин Эфиопиядаги шоҳ Кефейнинг салтанатига, Океан соҳилига етиб боради. Бу ерда у шундоққина сув бўйида бир қояга банд этилган гўзал Андромедани кўради. Шоҳ Кефей билан Кассиопейанинг қизи — Андромеда ўз жонини фидо қилиб онасининг гуноҳини ювиши лозим эди. Чунки Кассиопея, гўзалликда ҳеч ким менга тенг кела олмайди, деб мақтаниб денгиз санамларининг аччигини келтирган эди. Даргазаб санамлар денгиз худоси Посейдонга муножот қилишиб, Кефей билан унинг хотини малика Кассиопейани жазога мустаҳиқ этишни сўрайдилар. Посейдон санамларнинг илтижосига қулоқ солиб, Кефей юртига маҳобатли наҳанг қиёфасидаги мудҳиш бир махлуқни юборади. Махлуқ денгиз қаъридан сузиб чиқиб, мамлакатни ғорат қила бошлайди. Кефейнинг салтанати улкан ғамхонага айланади: ҳар ёқдан оҳу фиғон, йиги-сиғи эшитилади. Шунда шоҳ Кефей Зевснинг ғойибдан хабар берувчи коҳини Аммонга тавалло қилиб, бу мусибатдан қандай қутулса бўлади, деб сўрайди. Ғойибдан шундай жавоб келади:

– Денгиз наҳанги нафсини қондириш учун қизинг Андромеданинг баҳридан кеч, шунда Посейдоннинг жазосидан фориғ бўлгайсен.

Бу жавобдан воқиф бўлган халқ подшоҳдан қизи Андромедани денгиз бўйидаги қояга занжирбанд этишни талаб қилади. Оёқ-қўли кишанланган Андромеда кўрққанидан ранги оппоқ оқариб қоя тагида зир-зир титраб турарди; у денгиз ёққа гайритавсиф даҳшат билан тикиларкан, мана, ҳозир даҳшатли махлуқ сув остидан сузиб чиқади-да, вужудимни нимта-нимта қилиб ейди, деб кутар ва кўзларидан дув-дув ёш оқарди. У ҳаётий лаззатлардан баҳраманд бўлмай, гул бўлиб очилишга улгурмай жувонмарг бўлишини уйларкан, вужудини даҳшат қамраб оларди. Персей мана шу қизни кўриб қолган эди. Агарда гир-гир эсаётган денгиз шамоли қизнинг зулфини елпимаганда, унинг оҳу кўзларидан ёш чак-чак томиб турмаганида, йигит уни оқ мрамардан ясалган гоаят ажиб ҳайкал деб уйлаган бўларди. Навқирон қаҳрамон қизнинг ҳуснига маҳлиё бўлиб қолади-ю қалбида Андромедага бўлган муҳаббат туйғуси гуриллаб аланга олади. Персей дарҳол қизнинг қошига тушиб, илтифот билан сўрайди:

– О дилбар қиз, менга айт-чи, бу кимнинг мамлакатини ўзингнинг исминг нима? Айт, нечун сени қояга занжирбанд этганлар?

Андромеда, бу қаҳрамоннинг кўнглига, шўрлик қиз ўз гуноҳидан покланиш учун қояга банд этилибди-да, деган қингир фикр келишини истамайди, шу боис у кимнинг гуноҳи учун бундай азобга мубтало бўлганлигини баён қилади. Андромеда ҳикоясини тугатиб улгурмасдан денгизда қуюн кўтарилиб, маҳобатли тўлқинлар орасида баҳайбат денгиз махлуқи кўринади. У бошини баланд кўтариб ўрадек огзини катта очади. Қўрқиб кетган Андромеда жон ҳолатда чинқириб юборади. Бошларига тушган огир андуҳдан телба бўлаётган Кефей билан Кассиопея қизларининг фарёдини эшитиб соҳилга югуриб келишади. Улар Андромедани бағриларига босиб, аччиқ-аччиқ кўз ёш тўкадилар. Шўрлик қизни қутқариб қолишнинг иложи йўқ!

Шунда Персей гап бошлайди:

– Ҳали бафуржа истаганингизча кўз ёш тукишингиз мумкин, ҳолбуки қизингизни халос этиш учун вақт ниҳоятда зиқ. Мен — Зевс угли Персей бўламан; бошини илонлар чуллаган горгона Медузани ўлдириб келяпман. Қизингиз Андромедани менга хотин қилиб берсангиз, уни ўлимдан қутқараман.

Кефей билан Кассиопея бутаклифга жон-жон деб рози бўлишади. Шоҳ билан малика қизларини ўлимдан асраб қолиш учун ҳар қандай шартга ҳам тайёр эдилар. Кефей Персейга қизининг сепи сифатида бутун салтанатини бермоқчи бўлади, ишқилиб Андромедани мудҳиш махлуқ чангалидан қутқариб қолса бўлгани. Мана, махлуқ соҳилга яқинлашиб қолди. У бақувват эшкакчиларнинг эшкаклари зарбидан ўқдек учиб келаётган улкан кема янглиг кенг кўкраги билан тўлқинлар тўшини тилиб келарди. Махлуқ билан соҳил ўртасида бир камон ўқи учгучалик масофа қолганида, Персей осмонга парвоз қилади. Унинг сояси денгиз сатҳига тушади, шунда махлуқ жон-жаҳди билан қаҳрамоннинг соясига ҳамла қилади. Персей пайт пойлаб туриб осмондан тикка шўнғийди ва эгри шамширини махлуқнинг гарданига бандигача ботиради. Махлуқ оғир жароҳатнинг аламига чидай олмай, тўлқинлар узра баландга сапчийди; у худди бир гала този итлар қуршовида қолган тўнғиз сингари, жон аччиғида ўзини ҳар томонга отар, дам сувнинг теран қаърига шўнғиб, дам яна сув бетига сузиб чиқарди. У баҳайбат думини жаҳолат билан сувга уриб шапиллатаркан, сув минг-минглаб зарраларга бўлиниб, соҳилдаги қояларнинг энг чуққисигача сачрарди. Денгиз сатҳини кўпик қоплади. Махлуқ оғзини катта очганича Персейга ташланди, лекин қаҳрамон йигит ўзининг қанотли шиппакларида мисоли оқчарлоқдек шув этиб кўкка кутарилди. У наҳангга устма-уст зарба бера бошлади. Бу аснода Персейнинг оёғидаги шиппакнинг қанотлари намиқиб, қаҳрамоннинг ҳавода учиши қийинлашди. Данаянинг иқтидорли ўғлини ўз аҳволининг

мушкуллашаётганини сезиб, денгиздан чиқиб турган бир қояга учиб борди ва чап қўли билан қояни қучоқлаганча, унғ қўлидаги шамширини махлуқнинг кенг кўкрагига кетма-кет уч марта санчди. Мана, машғум жанг тутади. Соҳилдан шодиёна қийқириқлар эшитилди. Қодир қаҳрамонга эл ҳамд-сано айтди. Соҳибжамол Андромеда кишандан озод қилинди. Музаффариятдан боши осмонга етган Персей ўз қаллигининг қўлидан ушлаб отаси шоҳ Кефейнинг саройи сари етаклади.

Персейнинг никоҳ тўйи

Персей Зевсга, Афина-Палладага ва Ҳермесга атаб бисёр инъом-эҳсонлар қилди. Шундан кейин шоҳ Кефей саройида дабдабали тўй-томоша бошланиб кетди. Ҳименей билан Эрот ўз муаттар машғалаларини ёқдилар. Бутун сарой анвойи гуллар билан безатилди. Кифара ва лиралар садоси жўровоз бўлиб айтилган никоҳ қўшиқлари баралла янгради. Сарой дарвозаси ланг очиб қўйилган. Зиёфатгоҳ олтиндек товланарди. Шоҳ ила малика хонанинг тўрида келин-куёв билан ёнма-ён утирипти. Ҳамма ёқда шодиёна, қувноқ ханда. Шу пайт бирдан зиёфатгоҳда ўтирганларга яроқ-аслаҳаларнинг мудҳиш овози эшитилади. Саройда ваҳшатли жанговар наъра янграйди, бу наъра бўрон кўтарилган пайтда ўркач-ўркач бўлиб келиб, соҳилдаги юксак қояга урилган денгиз тўлқини овозини эслатарди. Маълум бўлишича, Андромеданинг биринчи қайлиги Финей катта қўшин билан келган экан.

Финей саройга кириб келиб, қўлида найзасини силкитганча баралла овоз билан ҳайқиради:

– Кунинг битди, хотин ўғриси! Энди қанотли шиппакларинг ҳам, ҳаттоки чақмоқдор Зевснинг ўзи ҳам сени ўлимдан қутқариб қола олмайди!

Финей шундай деб туриб, Персейга энди найза отмоқчи бўлганида, шоҳ Кефей уни тўхтатади:

– Ҳой, нима қиялпсан? – дейди у. – Нима бало, эсингни еб қўйганмисан? Ҳали сен Персейнинг жасоратини шу

йусинда қадрламоқчимисан? Шуми сенинг никоҳ тўйига олиб келган армуғонинг? Персей сенинг қаллигингни уғирлабдими? Йўқ, сен Андромедани занжирбанд этгани соҳилга олиб боришаётганда, қизим ўлимга кетаётганда қаллигингни бой бериб қўйган эдинг. Хўш, нега ўшанда Андромедага ёрдам бермадинг, уни фалокатдан халос этмадинг? Энди голиб чиққан йигитнинг муздини тортиб олмоқчимисан? Диёнат борми ўзи сенда? Нега Андромеда қояга банд этилган чоғда унинг қошига ўзинг бормадинг, нечун уни денгиз махлуқи чангалидан ўзинг тортиб олмадинг?

Лекин Финей бунга жавобан ҳеч нима демади, у гоҳ Кефейга, гоҳ Зевснинг ўктам углонига газабли нигоҳ ташларкан, бирдан бутун кучини йиғиб, Персейга найза отди. Найза паррон этиб келиб, Персейнинг чорпоясига санчилди. Навқирон қаҳрамон қудратли қўли билан найзани суғуриб олиб, дик этиб ўрнидан турди ва қўлочкашлаб туриб найзани ғанимига отди. Агар Финей ўзини меҳроб панасига олмаганида маҳв бўлиши аниқ эди: найза қаҳрамон Ретнинг бошига бориб тегди. Рет тил тортмай жон берди. Мудҳиш уруш қизиб кетди. Шунда муҳориб маъбуда Афина ўз иниси Персейга мадад бергани Олимпдан тез учиб тушди. У Персейни ўз қалқони — эгида панасига олиб, унга жўшқин жасорат уфурди. Персей ҳам шиддат билан жангга кирди. Маҳвкор шамшир унинг қўлида худди чақмоқдек ярақларди, Персей Медузани шу шамшир билан билан ўлдирган эди. Ботир йигит Финей бошлаб келган қаҳрамонларни бирин-кетин ер тишлата бошлади. Мана, Персей меҳмонлар учун май омукта қилинадиган каттакон биринж жомини икки қўли билан кўтариб, қаҳрамон Эвритойнинг бошига отди. Эвритой бу зарбадан тил тортмай ўлди-ю руҳи шу заҳоти арвоҳлар салтанатига рихлат этди. Азамат йигитлар бирма-бир маҳв булавердилар, аммо Финей бошлаб келган йигитларнинг кети узилмасди. Ва лекин Кефей салтанатида мусофир бўлган Персейнинг тарафини олувчи ёру дўстлари жуда кам эди, шу боис, қаҳрамонимиз беадад душманларга қарши деярли ёлғиз ўзи жанг қилишга мажбур бўлди. Бу

бешафқат олишувда Персейнинг анча-мунча сафдошини маҳв этдилар. Зиёфат аҳлини ўзининг ёқимли қўшиқлари билан хушнуд этаётган хушовоз хонанданинг ҳам жони узилди. У ерга йиқиларкан, қўли кифарасининг торларига тегиб кетди, шунда торлар худди жон қазо қилаётган одамнинг инграшига ўхшаш хазин бир овоз чиқардилар, аммо шамширларнинг шарақ-шуруқию ўлаётганларнинг фарёди торлар нидосини босиб кетди. Камонлардан отилган ўқлар мисоли дўлдек ёгиларди.

Персей устунга орқасини тираб, Афина ҳада қилган обдор қалқон билан ўзини мудофаа қилганча, ганимлар билан тўхтовсиз олишар эди. Улар эса қаҳрамон йигитни ҳамма ёқдан қўршаб олишган, жанг тобора шиддатлироқ тус ола бошлаган эди. Шунда Данаянинг қодир ўғли ўзининг ҳалокат ёқасида турганини кўриб, баралла овоз билан ҳайқирди:

— Ўзим маҳв этган душман менга мададкор бўлсин! Мени ундан паноҳ излашимга сизлар мажбур қиялсиз — ўзларингиздан кўринг! Қани, кимки менга дўст бўлса, тезроқ юзини тескари ўтирсин!

Персей муъжизали халтадан горгона Медузанинг калласини шартта чиқарди-да, уни боши узра баланд кўтарди. Шунда Персейга ҳужум қилаётган азаматлар бирин-кетин ҳайкалга айланавердилар. Баъзилар шамшир ўқталганча, бошқа бировлар ўткир найзани отишга чоғланганча, яна бир хиллар — ўзларини қалқон панасига олганча тош қотдилар. Улар Медузанинг калласига бир қиё боқишнинг ўзида мрамор ҳайкалларга айланган эдилар. Бутун зиёратгоҳ ҳайкаллар омборига айланди.

Барча ёру биродарларининг тошга айланганини кўрган Финейнинг вужудини титроқ босди. У Персейнинг пойига тиз чўкиб, қўлларини қаҳрамон йигит томон чўзганча тавалло қила бошлади:

— О, Персей, сен енгдинг! Ёлбораман, тезроқ яшир бу Медузанинг даҳшатли калласини... кўздан яшир уни! О, Зевснинг бузург ўғлони, менинг ҳамма мол-дунёمنى ол, ҳамма мулкimgа соҳиблик қил, фақат жонимни омон қолдирсанг бўлгани!

Персей унга истеҳзо билан шундай жавоб қилди:

– Қўрқма, о бадбахт! Шамширим сени маҳв этмайди. Сенга мен антиқа бир тухфа бераман! Сен абадул-абад шу ерда, шоҳ Кефей қасрида тургайсен, токи менинг завжам ҳар куни ўзининг биринчи қайлиги тимсолини кўриб, кўзи қувониб юрсин.

Персей шундай деб туриб Медузанинг калласини Финей томон чўзади, лекин Финей бу мудҳиш каллага қарамасликка қанча уринмасин, барибир кўз қири билан бир марта қиё боқади, боқади-ю шу заҳоти мармар ҳайкалга айланади-қолади. Шундан бери, ҳайкалга айланган Финей худди қулдек икки букилиб турармиш. Бу ҳайкалнинг кўзларида қўрқув ва мутеона илтижо ифодаси мангу сақланиб қолганмиш.

Персей Серифга қайтади

Персей Кефей юртида узоқ турмади. У соҳибжамол завжаси Андромеда билан Сериф мамлакатида, шоҳ Полидект ҳузурига қайтди. Келиб кўрса, онаси Даная қаттиқ изтиробда яшаётган экан. Шўрлик аёл Полидект таъқибидан қочиб, Зевс маъбадидан паноҳ топган ва у ердан бир қадам жилмай қамалиб ўтирган экан. Бу аҳволдан газаби аланга олган Персей туғри шоҳ Полидект саройига боради ва унинг ёр-биродарлари билан ишрат қилиб ўтиргани устидан чиқади. Полидект Персейни қайтиб келади деб ўйламаган эди; Сериф шоҳи бу йигитнинг горгоналар билан олишувда алақачон ҳалок бўлган деб ҳисоблар, шунинг учун у Персейни ўз саройида соғ-саломат ҳолда кўриб ҳанг-манг бўлиб қолади, йигит эса, шоҳга бамайлихотирлик билан шундай дейди:

– Буйругинг бажарилди, мен сенга Медузанинг калласини олиб келдим.

Полидект Персейнинг бундай улкан жасорат кўрсатганига ишонмайди. У қаҳрамон йигитни мазах қилади ва “ёлгончи” деб таҳқирлайди. Шоҳнинг ҳам-товоқлари ҳам унга жўр бўлиб йигитни майна қила бошлайдилар. Персейнинг қаҳри қайнаб кетади, бундай

ҳақоратни у асло кечира олмасди. У дарғазаб кўзларидан ўт сочиб, халтадан Медузанинг калласини чиқараркан, дейди:

– Сен, Полидект, гапимга ишонмадинг, ундай бўлса мана кўр, ҳақлигимнинг исботини!

Полидект горгонанинг калласига ялт этиб қарайди ва шу ондаёқ тошга айланади. Шоҳ билан маишат қилиб ўтирган унинг ёронлари ҳам бу фалокатдан қочиб қутула олмаган эканлар.

Персей Аргосда

Персей Полидектнинг иниси Диктисни Сериф мамлакатига ҳоким этиб тайинлайди (эсингизда бўлса, бир вақтлар шу Диктис Персей билан унинг онаси солинган сандиқни денгиздан тортиб олиб, уларни ўлимдан сақлаб қолган эди), сўнг онаси Даная билан хотини Андромедани олиб, Аргосга равона бўлади. Персейнинг бобоси Акрисий набирасининг келаётганидан хабар топиб, бир вақтлар ғойибдан келган башоратни эслайди ва узоқ шимолга, Ларисса вилоятига қочади. Персей эса ўз ватани Аргосда ҳукмронлик қила бошлайди. Персей Аидга унинг дубулгасини, санамларга қанотли шиппак билан мўъжизали халтани қайтариб беради. Ҳермеснинг ўткир шамширини ҳам ўзига қайтаради. Медузанинг калласини бўлса, Афина-Палладага беради, маъбуда уни ўз кўксига, ятироқ совути устига ёпиштириб қўяди. Персей Аргосда саодатли шоҳ бўлиб ҳукм суради.

Лекин унинг бобоси Акрисий пешонасига ёзилган қисматдан қочиб қутила олмайди. Кунларнинг бирида Персей шаҳарда ғоят дабдабали мусобақа ўйинлари уюштиради. Бу мусобақага чор ёқдан жуда кўп азамат йигитлар келишади. Томошабинлар орасида муйсафид Акрисий ҳам бор эди. Зил лаппак олиш мусобақаси пайтида Персей бақувват қўлига биринждан ясалган лаппакни олиб, қулочкашлаб туриб отади. Лаппак париллаганча осмон-фалакка учади ва ерга тушаётганида тўғри келиб Акрисийнинг бошига тегеди-ю чолнинг шу заҳоти жони узилади. Ғойибдан хабар берган коҳиннинг башорати шу зайл рўёбга чиққан экан.

Персей бехосдан бобосининг қотилига айланганидан қаттиқ гамга ботиб, уни дафн этади. Шундан сўнг у Аргосда, яъни ўзи қотиллик қилган салтанатда подшо бўлишдан воз кечади; у Тиринфга жўнаб кетиб, узоқ йиллар ўша шаҳарда ҳокимлик қилади. Аргос тахтини бўлса, у ўз қариндоши Мегалентга топширган экан.

СИЗИФ

(Ҳомернинг "Илиада" ва Овидийнинг "Қаҳрамон аёллар" дostonлари бўйича баён қилинади)

Сизиф барча шамоллар султони тангри Эолнинг ўғли бўлиб, у қадим-қадим замонларда Эфира деб юритилган Коринф шаҳрини қурган эди.

Бутун Ювонистонда биронта ҳам одам маккорлик, айёрлик ва зийракликда Сизифга тенг кела олмасди. У мана шу айёрлиги туфайли Коринфда бемисл бойлик туплайди; унинг беназир хазинаси ҳақидаги овоза узоқ-узоқларга кетади.

Мана, вақт-соати етиб, унинг қошига ўлим худоси бадқовоқ Танат келади: у Сизифни Аиднинг гамгин салтанатига олиб кетиши керак. Лекин Сизиф ўлим худосининг яқинлашиб келаётганини сал олдинроқ сезиб қолади ва Танатни гаддорлик билан лақиллатиб, кишанбанд қилади. Шундан бошлаб ер юзида одамлар улмай қўяди. Энди ҳеч ерда дабдабали мотам маросимлари қилинмайди, жанозалар ўқилмайди, ер ости салтанати худоларига атаб ҳеч ким қурбонлик, эҳсон қилмай қўяди. Ер юзида Зевс жорий қилган тартиб бузилади. Шунда чақмоқдор Зевс Сизифнинг олдида иқтидорли уруш худоси Аресни юборади. Арес Танатни кишандан озод қилади, Танан эса Сизифнинг жонини олиб, уни руҳлар салтанатига олиб бориб қўяди.

Лекин Сизиф бу сафар ҳам худоларни алдайди. У хотинига: "ўлганимда жасадимни дафн ҳам этма, ер ости худоларига бағишлаб хайр-худойи ҳам қилма", деб тайинлаган эди. Хотин эрининг айтганини қилади. Аид

билан унинг хотини Персефона Сизифнинг дафнидан сўнг қилинадиган қурбонликни узоқ вақт кутадилар. Лекин ундан ҳамон дарак йўқ! Ниҳоят, Аиднинг тахти пойига Сизиф келиб шундай дейди:

— О, марҳумлар руҳининг султони, иқтидорда Зевс-монанд бузург Аид, ёруғ дунёга бориб келишимга ижозат бер. Бораман-у сенга атаб беназир қурбонликлар қилишни хотинимга тайинлаб айтиб, яна дарров бу руҳлар салтанатига қайтаман.

Аид Сизифнинг гапига ишонади ва унинг ер юзига чиқишига рухсат беради. Лекин Сизиф Аид салтанатига қайтиб бормайди. У ўзининг муҳташам қасрида қолиб, фоний бандалар ичида ёлғиз мен руҳларнинг зимистон салтанатидан қайтиб чиқишга муваффақ бўлдим, деб мақтанади ва тараллабедод маишатга берилади.

Бундан воқиф бўлган Аид қаттиқ газабланади ва Сизифнинг жонини олгани яна Танатни юборади. Танат бандалар ичида энг муғомбири бўлган Сизифнинг саройига борса, у шоҳона зиёфатда ишрат қилиб ўтирипти. Улим худоси Сизифнинг худоларга ҳам, бандаларга ҳам манфур бўлган жонини сугуриб олади, шунда унинг руҳи жисмини абадул-абад тарк этиб, арвоҳлар салтанатига рихлат этади.

Шундан буён Сизиф ер юзида қилган барча маккорлик, гаддорликлари учун у дунёда қаттиқ азоб чека бошлайди. Сизиф баланд тоғнинг тикка ёнбағридан каттакон харсанг тошни думалатиб тоғ чўққисига олиб чиқишга маҳкум этилади. У бутун кучини ишга солиб, жон-жаҳди билан меҳнат қилади, кучаниб, чираниб, қора терга ботганча тошни тепага думалатади. Лекин чўққига етай деб қолганида, яна бир ҳамла қилсам машаққатли меҳнатдан қутуламан, деб умид қилганида, тош чанг-тўзон кўтариб, гумбирлаганча пастга думалаб тушиб кетади-ю Сизиф яна бошқатдан ишга киришиб тошни тоғ бошига яна думалатиб чиқа бошлайди.

Сизиф шу зайлда тоабад тош думалатиш билан машғулмиш ва ҳеч қачон кўзлаган манзилга — тоғ чўққисига чиқиб ололмасмиш.

БЕЛЛЕРОФОНТ

(Ҳомернинг "Илиада" достони ва Пиндарнинг шеърлари буйича баён қилинади)

Сизифнинг ўгли қаҳрамон Главк отасининг улимидан сўнг Коринфда ҳокимлик қилади. Главкнинг Беллерофонт исми ўгли бўлиб, у Юнонистоннинг энг буюк паҳлавонларидан бири ҳисобланар эди. Беллерофонт ўқтамликда тангримонанд, жасоратда боқий худолардан қолишмасди. Беллерофонт навқирон йигитлик пайтида бошига оғир кулфат тушади: у Коринфнинг бир фуқаросини беҳосдан ўлдириб қўяди ва ўз тугилиб ўсган шаҳридан бош олиб чиқиб кетишга мажбур бўлади. У Тиринф шоҳи Пройтнинг ҳузурига қочади. Шоҳ Пройт бу ботирни иззат-икром билан қарши олади ва қотиллик гуноҳидан поклайди. Лекин Беллерофонтга Тиринфда узоқ яшаш насиб этмайди. Шоҳ Пройтнинг гузалликда маъбудасифат хотини Антейя йигитга ошиқу шайдо бўлиб қолади. Аммо Беллерофонт маликанинг изҳори ишқини рад этади. Шунда Беллерофонтдан қаттиқ нафратланган Антейя уни нобуд қилмоқчи бўлади. У эри Пройт ҳузурига бориб шундай дейди:

— О шоҳ! Беллерофонт сени таҳқирлашга жазм қилди. Сен уни ўлдиришинг керак. У менга, яъни сенинг ёстиқдошингга муҳаббат изҳор этиб, ҳеч тинчлик бермаяпти. Мана сенинг меҳмоннавозлигинг эвазига қилган унинг "шукрона"си!

Пройтнинг ғазаби қайнайди; у ўз меҳмониغا қул кўтаришга журъат эта олмайди, зеро меҳмоннавозлик ҳомийси бўлмиш Зевснинг қаҳрига учрашдан қўрқади. Пройт Беллерофонтни қандай маҳв этиш ҳақида кўп бош қотиради ва ниҳоят, уни ўз қайнотаси, Ликия шоҳи Иобат ҳузурига мактуб билан жўнатишга қарор қилади. Икки тавақали букма тахтақачга ёзилиб, муҳрланган бу мактубда Пройт қайнотасига, Беллерофонт мени қаттиқ таҳқирлади, бу қилмиши учун қасдимни ол, деб ёзган эди.

Беллерофонт узининг қандай хавф остида эканлигини тасаввур ҳам қилмай, мактубни олади-ю, шоҳ Иобат ҳузурига равона бўлади.

Беллерофонт узоқ вақт йўл юриб, ахири Ликияга етиб боради. Шоҳ Иобат навқирон ботирни кучоқ очиб кутиб олади ва тўққиз кун сурункасига дастурхон ёзиб зиёфат қилади. Ниҳоят, ўнинчи кун келганда шоҳ меҳмондан бу ташриф сабабини сурайди. Шунда Беллерофонт хотиржамлик билан Пройт бериб юборган мактубни мезбонга узатади. Қайнота муҳрланган тахтакач мактубни очади ва уни ўқиб ҳайратга келади. Шоҳ шу ўтган тўққиз кун мобайнида дидига ўтириб қолган бу навқирон азамат йигитни ўлдириши керак эди. Аммо Иобат ҳам, куёви Пройтга ўхшаб муқаддас меҳмондўстлик таомилини бузишга журъат эта олмайди. У Беллерофонтни маҳв қилиш учун унга оқибати ўлим билан туташи муқаррар бўлган вазифа юклайди. У Беллерофонтга офаткаш махлуқ Химерани ўлдириб келишни буюради. Химера даҳшатли Тифон билан баҳайбат илон Ехиднадан тугилган бўлиб, боши шерга, бели — тоғ эчкисига, орқа томондан аждарга ўхшарди. У ўзининг учта огзидан олов пуркарди-ю бу мудҳиш Химерадан ҳеч бир жонзот қочиб қутула олмасди. Унга яқин борган албатта ўлар эди.

Бу топшириқ нечоғлиқ хатарли бўлмасин, Беллерофонт бўйин товламайди — иқтидорли қаҳрамон топшириқни бажаришга дадил киришади. Гап шундаки, Персей горгона Медузани ўлдирганида, унинг жасаидан қанотли от — Пегас учиб чиқиб кетган эди; Химерани маҳв этиш учун эса, ўша Пегасни жиловлаб мина олиш шарт эдики, буни Беллерофонт яхши билар эди, шунингдек, у ғаройиб тулпорни қаердан қидиришни ҳам биларди. Пегас кўпинча Олимпдан учиб, Акрокоринф тоғининг чўққисига бориб тушар ва ўша ердаги Пирена булогидан сув ичиб чанқоғини қондирарди. Беллерофонт шу тоққа йўл олади. У тоғ бошига етиб борганида, Пегас булутлар тўшини ёриб, эндигина осмондан учиб тушган ва муздек шаффоф булоқ сувини ичиб чанқоғини

босаётган эди. Йигит Пегасни тутмоқчи бўлиб, кечаю кундуз уни таъқиб қилади, лекин барча уринишлари, найранглари зое кетади. Пегас Беллерофонтга ҳеч тутқич бермайди. Навқирон ботир қанотли отга яқин бориши билан, от бақувват қанотларини қоқиб, осмони фалакка, булутлардан юқорига мисоли бургутдек парвоз қилар эди. Ахири Беллерофонт кошифкаромат Полииднинг маслаҳати билан Афина-Палладанинг Пирена чашмаси бўйидаги қурбонгоҳи яқинига ётиб ухлайди; йигит Пегасни биринчи марта шу ерда кўрган эди. Беллерофонт, шояд тушимда худолардан ваҳий келса, деб умид қилади. Дарҳақиқат, унинг тушига Афина киради, бу маъбуда унга Пегасни қандай тутишни ўргатади, қўлига олтин юган тутқазиб, денгиз худоси Посейдон ҳаққига қурбонлик қилишни буюради. Мана, Беллерофонт уйқудан кўзини очади. Ёнида ётган олтин юганни кўриб, ҳанг-манг бўлиб қолади. Шунда у астойдил ихлос билан ибодат қилиб, маъбудага шукроналар айтади.

Орадан кўп вақт ўтмай, Пирена чашмаси олдига қанотлари қордек оппоқ ажиб от учиб келиб қўнади. Шу заҳоти қаҳрамонимиз дадил ҳаракат қилиб, Пегасга миниб олади-ю олтин юганни унинг бошига кийдиради. Асов Пегас узоқ вақтгача ботир йигитни осмонда худди шамолдек учириб юради, лекин, барибир, ахири ювош тортади ва шу пайтдан бошлаб Беллерофонтга садоқат билан хизмат қила бошлайди.

Шундан кейин қаҳрамонимиз Пегасга миниб, мудҳиш махлуқ Химера маскан қурган Ликия тоғи томон жадал парвоз қилади. Даҳшатли ва қудратли Химера душман яқинлашиб келаётганини сезиб, қоронги ғордан ўрмалаб чиқади. Унинг учта огзидан бирваракайига маҳвкор олов гуриллаб отилади, ҳамма ёқни қоп-қора тутун буркаб олади. Пегас ўз сувориси Беллерофонт билан юксакка парвоз қилади, шунда ботир йигит осмондан туриб, Химерага устма-уст ўқ ёғдира бошлайди. Химера жон аччигида ўзини қояларга уради, тоғма-тоғ кезиб, харсангларни ағдаради. Унинг огизларидан отилган олов бутун борлиқни қийрата бошлайди.

Беллерофонт тулпордан тушмай, ҳамма ерда Химерани таъқиб қилади. У қаҳрамоннинг беҳато отилган ўқларидан ҳеч ерга қочиб беркиңа олмайди. Ахири Беллерофонт бу даҳшатли махлуқнинг жонини олади ва шоҳ Иобат ҳузурига зафар билан қайтади.

Лекин Иобат унга яна бошқа иш топширади. У қаҳрамонни жангари солим қабиласига қарши йўллайди. Солимлар билан бўлган бу жангда анча-мунча қаҳрамон жон фидо қилади, аммо, барибир, Беллерофонт ғолиб чиқади. Бунга ҳам шоҳ Иобат қониқиш ҳосил қилмайди: сабаби, шоҳ бу қаҳрамонни ўлдириши керак эди-да. Шунинг учун, энди у паҳлавон Беллерофонтга қарши мағлубият нималигини билмайдиган амазон аёлларни юборади. Беллерофонт бу муҳорабадан ҳам ғолиб бўлиб қайтади. Шунда Иобат ғалаба билан қайтаётган Беллерофонтни гафлатда қолдириб, гумдон қилиш ниятида, унинг йўлига Ликиянинг энг полвон йигитла-ридан анча-мунчасини пистирмага қўяди. Ликиялик йигитлар қаҳрамоннинг йўлини тўсиб чиқишади, лекин бу ерда ҳам улар мусофир йигитни ўлдира олмайдилар. Билъакс, бу паҳлавонларнинг ўзлари Беллерофонт зарбасидан ҳалок бўлишади. Шунда Иобат ўз меҳмонининг қандай беназир қувва соҳиби эканлигини тушунади ва пешвоз чиқиб, бу шавкатли паҳлавонни беҳад зўр иззат-эҳтиром билан қарши олади. Шоҳ Иобат Беллерофонтни ўз қизига куёв қилади ва қизининг сепи сифатида унга ярим давлатини инъом этади. Ликия фуқароси эса, куёвга энг ҳосилдор ерларни тортиқ қилади.

Шундан буён Беллерофонт Ликияда қолиб, иззат-ҳурматда яшайди. Лекин унинг умри бадбахтлик билан тугайди. Бу бузург қаҳрамоннинг кўзини мой босиб, у шунчалик кеккайиб кетадики, бора-бора ўзини олимпик худоларга тенглаштирмоқчи бўлади. Беллерофонт ўз тулпори Пегасда мунаввар Олимпга, боқий худолар ҳузурига учиб чиқишни кўзлайди. Мана шу такаббурлиги учун Зевс уни жазога мустаҳиқ этади. Чақмоқдор худонинг хоҳиши билан қанотли Пегас қаттиқ қутуради. Оқибат, Беллерофонт Олимпга парвоз

қилиш ниятида тулпорга минганида от ўйноқлаб уни устидан йиқитиб юборади. Иқтидорли қаҳрамон заминга йиқилади ва шу зарб натижасида жинни бўлиб қолади. У узоқ вақт телбалиқда дунё кезади, ахири бадқовоқ ўлим худоси Танат қора қанотларини қоқиб келиб унинг жонини олади. Шундай қилиб, буюк қаҳрамон Беллерофонт арвоқларнинг зулмат салтанатига рихлат этган экан.

ТАНТАЛ

*(Ҳомернинг "Одиссея" достони бўйича
баён қилинади)*

Лидия мамлакатадаги Сипил тоғи этагида бадавлат бир шаҳар бўлиб, у ҳам Сипил деб аталарди. Бу шаҳарга худолар арзандаси, Зевсзода Тантал ҳукмдор эди. Худолар унга ҳамма нарсани мўл-кўл ато этган эдилар. Ер юзида шоҳ Танталдек бадавлат, басаодат одам йўқ эди. Сипил тоғидаги конлардан у туман-туман олтин қазиб оларди. Унинг ҳосилдор экинзорлари, ғаройиб мевалар унадиган бог-роғлари, ширин-шакар узумлари беназир бўлган токзорлари дунёда беқиёс эди. Танталнинг ўтлоқларида минг-минглаб ипак юнгли қўйлар, шоҳдор буқалар, говмиш сигирлар ва шамолдек учқур йилқи уюрлари ўтлаб юрарди. Шоҳ Танталнинг ҳеч нимадан камчилиги йўқ эди. У жуда узоқ вақт, ҳаттоки нуроний қария бўлганида ҳам саодатда, фароғатда умр кечириши мумкин эди, бироқ унинг ҳаддан зиёд такаббурлиги ва қилган жиноятлари ўз бошига етди.

Худолар бу зрка бандани ўзлари билан тенг қўярдилар. Олимп аҳли — боқийлар Танталнинг олтиндан қурилган мунаввар қасрига тез-тез меҳмон бўлиб келиб туришар ва у билан бирга вақтичоғлик қилишарди. Тантал худоларнинг таклифи билан, ҳатто фоний банданинг қадами етмаган Олимпда ҳам бир-неча марта бўлган эди. У ерда Тантал худолар кенгашида иштирок этган, ўз падари бузруквори чақмоқдор Зевснинг қасрида шу худолар билан бирга зиёфатда бўлган эди. Лекин Тантал

бора-бора мағрурланиб кетади. У ўзини ҳатто булутқувар Зевсга тенглаштира бошлайди. Тантал кўпинча Олимпдан қайтаётиб, худолар таоми — амброзия ҳамда нектардан олиб тушар ва ўз ёр-дўстлари билан базм қурган чоғида уларни шу таомлар билан меҳмон қиларди. У ҳатто мунаввар Олимп худолар жамоаси томонидан дунё тақдири ҳақида қабул қилинган қарорларни ҳам ерга олиб тушиб одамларга ёйиб юборарди; Тантал ўз падари Зевсдан эшитган сирларни ҳам элга фош қиларди. Кунларнинг бирида Олимпдаги базм пайтида муаззам Зевс Танталга юзланиб шундай дейди:

– Ўғлим, мен сенинг барча истакларингни бажаргум. Тила тилагингни. Сенга бўлган оталик меҳрим ҳаққи, ҳар қандай илтимосингни рўёбга чиқаргум.

Лекин Тантал ўзининг жайдари, бир фоний банда эканлигини унутиб қўйиб, падари — эгидабардор Зевсга гердайиб шундай жавоб қилади.

– Мен сенинг мурувватингга зор эмасман. Менинг ҳеч нимадан камим йўқ. Зеро, қисматим боқий худолар қисматидан ҳам саодатлироқдир.

Чақмоқдор худо бу гапни эшитиб лол бўлиб қолади: у қошларини даҳшатона чимиради-ю лекин газабини ичига ютади. У ўгли Тантални калондимог бўлишига қарамай, яхши кўрарди. Орадан хиёл вақт ўтмай, Тантал худоларни устма-уст икки карра қаттиқ таҳқирлайди. Шундан кейингина Зевс мутакаббир ўглини жазога мустаҳиқ этади.

Чақмоқдор худонинг ватани Крит оролида бир олтин ит бўларди. Бир замонлар бу ит чақалоқ Зевсни ҳамда уни эмизган ажойиб эчки Амалфеяни қуриқлаган эди. Зевс улғайиб дунёга ҳокимликни отаси Крондан тортиб олганида, уша итни Критдаги ибодатгоҳини қуриқлаш учун қолдирган эди. Лекин Эфес шоҳи Пандарей бу итнинг гўзаллиги ва қудратига мафтун бўлиб қолади-ю Критга хуфиёна келиб, итни утирлаб кетади. Аммо бу ажойиб жониворни қаерга яширсин? Пандарей ўз

кемасида денгиздан сузиб бораркан, бу ҳақда жуда кўп бош қотиради ва ниҳоят, ўша олтин итни Танталга беришга қарор қилади. Сипил шоҳи Тантал бу муъжизали кўппакни худолар назаридан яширади. Оқибат, Зевснинг газаби қайнайди. У худолар муждачиси бўлмиш ўғли Ҳермесни чақириб, уни олтин итни қайтариб беришни талаб қилгани Танталнинг олдига юборади. Чаққон Ҳермес Олимпдан парвоз қилиб, кўз очиб юмгунча вақт ўтмай, Сипилга етади ва Тантал қошида намоён бўлиб унга шундай такаллум қилади:

– Эфес шоҳи Пандарей Крит оролидаги Зевснинг ибодатгоҳидан олтин итни ўтирлаб, уни яшириб қуйгани сенга олиб келиб берибди. Олимплик худолар ҳамма нарсадан воқифдирлар, фоний бандалар уларнинг назаридан ҳеч нимани пинҳон сақлай олмайдилар! Сен итни Зевсга қайтар. Чақмоқдорнинг газабига дучор бўлишдан ўзингни эҳтиёт қил!

Тантал худолар муждачисига шундай жавоб қайтаради:

– Сен менга Зевс газабини пеш қилма. Мен ўша олтин итни кўрганим ҳам йўқ. Худолар янглиштипти: у ит менда йўқ.

Тантал, рост гапиряпман, деб жуда огир қасам ичади. Бу қасами билан у Зевс қаҳрини баттар аланга олдиради. Бу Танталнинг худоларни биринчи таҳқирлаши эди. Лекин шунда ҳам чақмоқдор Зевс уни жазоламайди.

Кейин, Тантал энг қабиҳ ишга қўл уриб, худоларни иккинчи марта таҳқирлайди ва шундан кейингина у худоларнинг қарғишига қолади. Кунлардан бир кун олимплик худолар Тантал саройидаги зиёфатга таклиф этиладилар. Шунда шоҳ худоларнинг нечоғлик басири оламлигини (дунёдаги жамики воқеани кўришини) синамоқчи бўлиб, уларга энг мудҳиш таом пиширади. У ўз ўғли Пелопсни ўлдириб, унинг гўштини гоят ноёб таом сифатида худолар олдига қўяди. Худолар шу ондаёқ Танталнинг ёвуз ниятини пайқаб қоладилар ва ҳеч бир худо мудҳиш таомга қўл урмайди. Фақат қизи

Персефонанинг ўгирлаб кетилганидан қаттиқ қайғута ботган ва атрофда рўй бераётган воқеаларга мутлақо лоқайд бўлган маъбуда Деметра навқирон Пелопснинг елка гуштини олиб ейди. Худолар лагандаги бу машъум таомни ҳам, Пелопснинг суякларини ҳам олиб бориб, қозонга ташлайдилар ва тагидан лангиллатиб олов ёқадилар. Ҳермес эса, ўз сеҳр-жодуларини ишга солиб, болани яна тирилтиради. У худолар нигоҳи олдида аввалгидан ҳам ўктамроқ бўлиб гавдаланади; фақат унинг Деметра еб қўйган елкасигина кемтик бўлиб қолган эди. Уста тангри Ҳефест Зевснинг амри билан Пелопсга фил суягидан дарҳол янги елка ясайди. Шундай буён Пелопс авлодига мансуб ҳамма одамлар ўнг елкаси оппоқ ва ялтироқ бўлиб туғилар экан.

Танталнинг кетма-кет қилган жиноятларидан Зевснинг тоқати тоқ бўлади ва ниҳоят, уни ўз оғаси Аиднинг зимистон салтанатига улоқтиради. Аид уни энг разолатли жазога мубтало қилади. Тантал ташналик ва очлик азобидан қийналиб зилол сув ичида туради. Сув унинг иягигача етган у чанқоғини қондириш учун хиёлгина буйинини эгса, кифоя. Аммо Тантал бошини эгиши билан сув зумда гойиб бўлиб, оёғи остида қовжираган қора ердан бўлак ҳеч вақо қолмайди. Танталнинг боши узра ширин-шакар анжирлару қирмизи олмалар, анору ҳил-ҳил пишган ноку зайтунлар осилиб туради; гарқ пишган салмоқли узум бошлари унинг сочиға тегай-тегай деб туради. Очликдан силласи қуриган Тантал бу турфа меваларга қўл чўзади, лекин шу лаҳзада “ғув” этиб эсиб келган шамол мевали новдаларни ундан узоқлаштиради. Тантални наинки очлик ва ташналик азобга солади, шунингдек, у қўрқувдан тоабад юрагини ҳовучлаб туради. Унинг боши узра улкан бир қоя ҳар дақиқада қулаб тушиб, уни мажақлаб ташлагудек бўлиб зўрға илиниб туради. Зевс ўгли бўлмиш Сипил шоҳи Тантал бадқовоқ Аид салтанатида қўрқув, очлик ва ташналик азобидан шу зайлда мангу азоб чекар экан.

ПЕЛОПС

(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони ва
Пиндарнинг шеърлари бўйича баён қилинган)

Танталнинг ўлиmidан кейин Сипил шаҳрига унинг ўғли Пелопс (худолар мўъжизаси билан қайта тирилган Пелопс) шоҳ бўлади. Лекин у ўз ватани Сипилда узоқ вақт ҳокимлик қила олмайди. Трон шоҳи Ил Пелопсга қаши уруш очиб, Сипилга бостириб келади. Бу уруш Пелопсга бахтсизлик келтиради. Троянинг қудратли шоҳи уни енгди. Оқибатда, Пелопс ўз ватанидан бош олиб кетишга мажбур бўлди. У бутун хазинасини, молу давлатини тезсузар кемага ортиб, садоқатли ҳамроҳлари билан узоқ денгиз сафарига чиқади ва Юнонистон қирғоқлари томон йўл олади. Пелопс Юнонистоннинг энг жанубидаги ярим оролга етиб бориб, уша ерда манзил қуради. Шу пайтдан бошлаб бу ярим орол Пелопс шарафига Пелопоннес деб атала бошлайди.

Кунларнинг бирида Пелопс бу янги ватанида айланиб юрганида соҳибжамол бир қизни кўриб қолади. Бу — Писа шаҳрининг шоҳи Эномайнинг қизи Ҳипподамия эди. Эномай қизининг ҳусни жамоли Пелопсни ўзига ром қилиб қўяди.

Аммо Ҳипподамияга уйланиш ниҳоятда душвор эди. Зеро коҳинларнинг гойибдан хабар бериб айтган башоратига қараганда, Эномай ўз қизининг эри, яъни ўз куёви томонидан ўлдирилиши муқаррар экан. Эномай бундай аччиқ қисматнинг олдини олиш учун, қизини эрга бермасликка аҳд қилади. Лекин бунинг иложи бўлармикан? Ҳипподамияга уйланиш ниятида бўлган қайлиқларга у қандай қилиб рад жавобини берсин? Ҳолбуки Эномай ҳузурига унинг қизини хотинликка сўраб келган йигитларнинг ҳисоби йўқ эди. Агар у барча қайлиқларга ҳам ҳеч қандай сабабсиз бир хилда рад жавобини бераверса, турган гапки, уларни қаттиқ таҳқирлаган бўларди. Шоҳ Эномай ўйлаб-ўйлаб, ахири шундай қарорга келади: у бутун элга жар солдириб,

қизи Ҳипподамияни жангароба пойгасида ўзидан ўза олган одамгагина турмушга беражагини, мусобақада мағлубиятга учраган рақиб эса, қатл этилажагини овоза қилади. Жангаробани бошқаришда Эномайга тенг келадиган азамат бутун Юнонистонда топилмас эди, қолаверса, унинг отлари ҳам жўшқин шимол шамоли Борейдан ҳам учқурроқ эдилар. Шу сабабли, Писа шоҳи биронта ҳам ботирнинг ундан устун чиқа олмаслигига астойдил ишонарди.

Қаҳқор Эномай қўлида ҳалок бўлиш хавфи ҳам Юнон қаҳрамонларини тўхтата олмади. Улар Ҳипподамияга уйланиш ниятида (қиз шу қадар мафтункор эди), шоҳ билан беллашгани бирин-кетин келавердилар. Бироқ ҳамма қаҳрамонларнинг ҳам қисмати аянчли бўлди, Эномай уларнинг барини қатл эттириб, Ҳипподамияга уйланиш ниятида келган қанчадан-қанча шавкатли қаҳрамонларнинг шоҳ билан бўлган пойгада мағлубиятга учраб жон берганига янги келган ботирлар шоҳид бўлсин ҳамда ўзини ҳам қандай аччиқ қисмат кутаётганини билсин, деган мақсадда ҳалок бўлганларнинг каллаларини қаср дарвозасига остириб қўяверди. Лекин бундай машъум таҳдид ҳам Пелопсни ниятидан қайтара олмади. У, ўлсам ҳам Ҳипподамияга уйланмай қўймайман, деб қатъий аҳд қилди ва бадқаҳр шоҳ Эномай ҳузурига равона бўлди.

Эномай Пелопсни ҳўмрайганча қабул қиларкан шундай деди:

– Сен ҳам қизим Ҳипподамияга уйланмоқчимисан? Қанчадан-қанча шавкатли қаҳрамонлар хатарли мусобақада бошларидан жудо бўлдилар, нима, сен шуларни кўрмадингми? Эҳтиёт бўл, сенинг бошингга ўша мардларнинг куни тушади!

– Бошимга маҳв бўлган азаматларнинг куни тушишидан кўрқмайман, – деб жавоб қилди Пелопс, – аминманки, олимпик худолар менга мададкор бўлишгай. Шу боқий тангрилар ёрдамида мен Ҳипподамияни ўзимга хотин қилиб олғум.

Эномайнинг лабларида бир лаҳзага заҳарли истеҳзо пайдо бўлди: бунақа гапларни у куп марта эшитган эди.

– Ундай бўлса, Пелопс, – деди шоҳ, – мусобақа шартини эшитиб ол: пойга йўли Писа шаҳридан бошланиб, бутун Пелопоннесни кесиб ўтади ва Истмагача бориб, денгизлар султони Посейдоннинг қурбонгоҳи олдида тутайди; у қурбонгоҳ Коринф яқинига жойлашган. Агар қурбонгоҳга биринчи бўлиб етиб борсанг — ютганинг, лекин бу йўлда сени қувлаб етиб олсам — шўринг қуригани! Ана унда менинг найзам сени маҳв этади-ю Аиднинг зулмат салтанатига шармандаларча рихлат этасан. Мен сенга фақат битта имтиёз бераман, уни бошқаларга ҳам берганман: сен мендан олдин йўлга тушасан, мен эса, аввал муаззам чақмоқдор худога атаб қурбонлик қиламан, шундан кейингина жангаробага чиқаман. Мен қон чиқариб, қурбонлик қилиш билан овора бўлган пайтимда, ҳамин қадар йўлни босиб утишга ҳаракат қил.

Пелопс шоҳнинг шартини эшитиб уйига қайтди. Бу бераҳм ҳукмдорни фақат найранг ишлатиб энгиш мумкинлигини биларди. Пелопс бу ниятини амалга ошириш учун ўзига ёрдамчи қидирди ва уни топди. Бу Эномайнинг аробакаши Миртил эди. Пелопс у билан хуфиёна учрашди. Миртил тангри Ҳермеснинг ўғли эди. Пелопс унга беназир муздар ваъда қилиб, жангароба ўқиға чувчул тикмасликни сўради (шундай қилса, йўлда шоҳ аробасининг гилдираклари ўқидан чиқиб кетиб, Эномай йўлда анча ушланиб қолиши мумкин эди). Миртил анчагача тараддуланиб турди ва ахири Пелопс ваъда қилган бемисл совғаларга учиб, унинг айтганини бажаришга сўз берди.

Тонг отди. Бош кўтариб чиқаётган гулбадан Эос осмон гумбазини заррин рангга бўяди. Мана, нурафшон Ҳелиос ҳам ўзининг олтин аробасида фазога балқиб чиқди. Ҳозир мусобақа бошланади. Пелопс бузург тангри зилзилакор Посейдонга тавалло қилиб, ундан мадад сўради, сўнг сакраб жангаробасига чиқди. Шоҳ Эномай бу аснода Зевс қурбонгоҳи олдиға келди ва Пелопсга, жўнашинг мумкин, дегандек ишора қилди. Пелопс отларини учуриб

кетди. Мана, у минган жангаробанинг гилдираклари тош йўлда тарақлаб бормоқда. Зум ўтмай Пелопс чанг-тўзон ичида кўринмай кетди. Уни Ҳипподамияга бўлган муҳаббати ва ўз жонидан жудо бўлиш хавфи қувиб борарди. Мана, ниҳоят, унинг орқасида, жуда-жуда узоқда Эномай жангаробасининг гумбурлаб келаётгани эшитилди. Писа шоҳи Танталзодани қувиб етиб қолган эди. Шоҳнинг отлари мисоли қуюндек учар, жангароба гилдираклари остидан тўзон гирдибоддек кўтариларди. Пелопс отларига қамчи босди, улар яна тезроқ югура кетдилар. Отларнинг бу шиддатли югуришидан Пелопснинг қулоқлари остида шамол гувилларди, лекин Эномай отлари тавқибидан қандай қутула олсин: ахир шоҳнинг отлари шимол шамолидан ҳам учқирроқ-ку! Мана, Пелопс Эномай отларининг иссиқ нафасини энсаси билан ҳис қила бошлади, кўз қирини ташлаб шоҳнинг тантанавор тиржайганча найза ўқталаётганини кўрди. Шунда Пелопс Посейдонга илтижо қилди ва поёнсиз уммонлар султони унинг оҳу зорини инобатга олди. Эномай жангаробасининг гилдираклари бирдан ўқидан чиқиб кетиб, ароба ағдарилди, оқибат, Писанинг тошбағир шоҳи ерга йиқилиб, тил тортмай ўлди ва ўлимнинг сиё пардаси унинг кўзларини юмди.

Пелопс Писага зафар билан қайтди, Ҳипподамияга уйланди ва Эномайнинг бутун салтанатига ҳоким бўлиб олди. Шунда Пелопснинг қошига Эномайнинг аробакаши Миртил келиб, ваъда қилинган ярим салтанатни талаб қилади. Лекин ярим давлатдан воз кечиш Пелопсга малол келади. Бу маккор Танталзода ҳийла ишлатиб Миртилни денгиз бўйига бошлаб боради ва юксак қоя бошидан уни серталотум денгизга итариб юборади. Миртил қоядан йиқилиб тушаркан, Пелопсга ва унинг бўлғуси авлодларига лаънат ўқийди. Кейинчалик, Танталзода Пелопс Миртил руҳи ғазабини юмшатишга, унинг падари Ҳермеснинг кўнглини овлашга қанча уринмасин, ҳамма ҳаракати самарасиз бўлади. Миртилнинг лаънатлари рўёбга чиқди. Шундан бери Пелопснинг авлодлари бошига сонсиз-саноқсиз фалокатлар ёғилаверибди, улар ўзларининг ёвуз қилмишлари билан худоларнинг қаҳрига учраган эканлар.

ЕВРОПА

(Милоддан олдинги III асрда Сиракузада яшаб ижод қилган шоир Мосхнинг "Фароғатномалар" номли достони бўйича баён қилинади)

Финикия мамлакатадаги бой-бадавлат Сидон шаҳрининг шоҳи Агенорнинг уч ўғли ва гўзалликда маъбудаваш бир қизи бор эди. Бу навниҳол гўзал қизнинг исми Европа эди. Бир куни Европа туш кўради. Тушида Осиё ва Осиёдан денгиз билан ажралиб турган иккинчи бир қитъа икки аёл қиёфасига кириб уни, яъни Европани талашаётганмиш. Ҳар иккала аёл уни тасарруф қилишга уринармиш. Мана, Европани боқиб тарбиялаган Осиё бу тортишувда енгилганмиш-у Европани иккинчи қитъа-аёлга беришга мажбур бўлганмиш. Европа қўрқиб уйғониб кетади, бу тушнинг маънисига тушуна олмай боши қотади. Шунда Агенорнинг бу навниҳол қизи, бадбахтлик юзини мендан тескари қилинглар, деб худоларга мутеона муножот қила бошлайди. Кейин у зарришта билан тикилган қирмизи либосини кийиб, ўз дутоналари даврасида денгиз бўйидаги чамангуллар очилиб ётган ям-яшил ўтлоққа боради. Сидон қизлари у ерда шўхлик қилиб қувлашмачоқ ўйнашади, қордек оппоқ хушбўй наргис гуллари, турфа ранг нилуфарлар, заъфар гул ва муаттар бинафшаларни терадилар. Дутоналари орасида ўз ҳусни таровати билан кўзга ташланиб турган шоҳ қизи Европа эса, зарсимлардан тўқилган саватчасига фақат алвонранг атир гулларни теради. Қизлар гул териб бўлишиб хандон ташлаб кулишганча давра қуриб ўйин тушишади, жўр бўлиб қўшиқ куйлашади. Уларнинг янгроқ овозлари чаманзор ўтлоқда ва зангори денгизнинг майин шовуллашини босиб, унинг энг олис чеккасигача эшитилади.

Аммо соҳибжамол Европа бу фароғатли ҳаёт лаззатидан узоқ баҳраманд бўла олмайди. Қизни Кронзода, яъни қодир булутқувар тангри Зевс кўриб қолади ва уни

угирлаб кетмоқчи бўлади. У ўз важоҳати билан навниҳол Европани чўчитиб юбормаслик учун ажойиб бир буқа қиёфасига киради. Бу буқанинг, яъни Зевснинг териси бошдан-оёқ олтиндек товланар, фақат пешонасида кумушранг қашқаси мисоли ойдек порларди; буқанинг олтин шохлари оқшомги шафақда намоён бўлган янги туғилган ўроқ ойдек эгилган эди. Бу гаройиб буқа яланглиқда пайдо бўлиб, оёқлари майсаларга хиёл тегиб, қушдай енгил юриб қизлар даврасига яқинлашади. Сидон қизлари ундан қўрқишмайди, улар бу ажиб жониворни ураб олиб, меҳрибонлик билан уни силай бошлайдилар. Буқа Европага яқин боради, эркаланиб унинг қўлини ялайди. Буқанинг димогидан амброзиянинг муаттар иси анқиб турарди, бу амброзия атри бутун ялангликни тутиб кетади. Европа ўзининг нозик қўли билан буқанинг заррин терисини силайди, унинг бўйнидан қучоқлаб упади. Шунда буқа, қани, устимга минақол, демоқчи бўлгандек дилбар қизнинг оёғи остига чўкади.

Европа жилва қилиб, буқанинг кенг сағрисиغا чиқиб утиради. Бошқа қизлар ҳам дугоналарининг ёнига утирмоқчи бўладилар. Лекин буқа шу пайт бирдан "дик" этиб ўрнидан туради-ю гизиллаганча денгиз томон югура бошлайди. Қўрқиб кетган қизлар томонга қўлларини чўзиб, улардан ёрдам сўрайди, илло Сидон қизлари унга ёрдам беришга ожиз эдилар. Олтин шохли буқа шамолдек югуриб борарди. Ана, у денгизга сакраб, ложувард сувни кўкси билан тилганча, худди юнус балиқдек тез-тез суза бошлади. Денгиз тўлқинлари икки ёққа айрилиб унга йўл очар, баданига сачраган сув томчилари терисига юқмасдан худди гавҳар доналаридек думалаб тушарди. Денгиз тубидан Нерейнинг гўзал қизлари сузиб чиқишади, улар буқа атрофида парвона бўлишиб, унга эргашиб суза бошлайдилар. Денгиз худоси Посейдоннинг ўзи ҳам буқанинг олдида ўз жангаробасида денгиз маъбудалари даврасида сузиб бораркан, шохдор асоси билан асов тўлқинларни тинчитарди.

Европа буқанинг сағрисида қўрқувдан даг-даг титраб утирарди. У бир қўли билан буқанинг олтин шохидан чангаллаб ушлаган, иккинчи қўли билан қирмизи кўйлагининг этагини сувга тегиб ҳўл бўлмасин деб йиғиштириб ўтиради. Лекин у бекорга безовта бўлади: денгиз мулойим шовуллаб, унинг шўр томчилари қизнинг кўйлагига етмасди. Денгиз шаббодаси Европанинг кокиллари оҳиста елпир, ҳарир уртуғини ҳилпиратарди. Соҳил тобора узоқлашиб, ахири ложувард уфқда бутунлай кўринмай кетди. Энди қаёққа кўз ташласин — денгизу зангори осмондан бошқа ҳеч нима кўринмасди. Кўп ўтмай, узоқда Крит оролининг соҳили кўринди. Зевс устидаги бебаҳо дилбар қиз билан шу оролга сузиб бориб соҳилга чиқди. Европа шу ерда Зевсга хотин бўлди ва ўша пайдан бошлаб Крит оролида яшай бошлайди. У Зевсдан учта уғил кўрди. Булар: Минос, Радамант ва Сарпедонлардир. Чақмоқдор Зевснинг бу иқтидорли ва донишманд ўғиллари бутун дунёга довруқ таратган экан.

КАДМ

*(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинган)*

Зевс буқа қиёфасига кириб, Европани ўғирлаб кетганида, қизнинг отаси Сидон шоҳи Агенор бу жудоликдан қаттиқ ва бетаскин қайғуга ботади. У учала ўғлини (Фойникс, Киликс ва Кадмни) чақириб, уларга сингиллари Европани қидириб топишни амр этади ва агар Европани тополмай уйга қайтсаларинг, ўлдираман, деб қўрқитади. Мана, уч оға-ини сингилларини қидириб топгани йўлга равона бўладилар. Орадан сал вақт ўтгач, Фойникс билан Киликс Кадмдан ажралиб, ҳар бири ўзича янги салтанатга асос солади: Фойникс Финикия давлатини, Киликс эса Киликия давлатини бунёд қилади. Улар уйга қайтмай, шу давлатларига ҳоким бўлиб қоладилар.

Бундан буёғига Кадм синглисини ахтариб топгани ёлғиз ўзи кетади. У ҳамма ерда синглиси Европани сўраб-суриштириб, узоқ вақт жаҳонгапшталик қилади. Лекин бора-бора синглисини топишдан бутунлай умидини узади ва уйга бесамар қайтишдан қўриқиб, умрбод мусофир юртларда қолиб кетишга аҳд қилади. У муқаддас Делфага бориб, у ерда чўнгмерган тангри Аполлоннинг маъбадидаги соҳибкаромат коҳиндан, қаерда манзил қуриб, шаҳар барпо қилсам буларкин, деб сўрайди. Аполлоннинг коҳини унга шундай жавоб қилади:

– Сен овлоқ майсазорга чиқсанг, ҳеч қачон бўйинтуруқ нималигини билмаган бир сигирни кўрасан. Шу сигирга эргашиб кетавер. У қаерга бориб чўкса, ўша ерда қалъа деворини тиклаю у мамлакатни Беотия деб ата.

Кадм бу жавобни олиб, муқаддас Делфани тарк этади. У маъбад дарвозасидан чиқиши билан, кенг майсазорда ёлғиз ўтлаб юрган қордек оппоқ бир сигирга кўзи тушади. Кадм ўзининг содиқ шотирлари билан шу сигир орқасидан эргашиб кетаверади. Мана, Кефиса дарёси оқиб ўтадиган водий ҳам орқада қолди. Шунда сигир кутилмаганда юришдан тўхтайди, бошини кўкка кутариб баралла маърайди, орқасидан эргашиб келаётган муҳорибларга ўтирилиб қарайди-да, шу ердаги ям-яшил ўтлоққа бамайлихотир чўқади. Кадм тиз чўкиб Аполлонга чин дилдан шукрона айтади ва ўзининг янги ватани тупрогини ўпиб, худолардан дуои хайр сўрайди. Кадм эгидабардор Зевс йўлига қурбонлик қилиш учун дарҳол шу атрофдаги тошлардан қурбонгоҳ тиклайди; лекин қурбонлик қилиш учун пок сув бўлмагани сабабли у садоқатли шотирларини сув топиб келгани жўнатади.

Сал нарироқда ҳеч қачон ўтинчининг болтаси тегмаган асрий дарахтзор бор эди. Бу дарахтзор орасида қалин чакалақлар билан ўралган бир тоғ бўлиб, унинг атрофида харсанг тошлар бетартиб уйилиб ётарди. Гор ичидан чиқаётган биллурдек тиниқ сув тошлар орасидан жилдираб оқарди. Бу горда уруш худоси Ареста бахшида этилган бир аждар ётарди. Унинг кўзлари ўт бўлиб ёнар, заҳарли тишлари уч қатор бўлиб, оғзидан уч айри тили ликиллаб чиқиб турар, бошидаги олтин тож таҳдидона

тебранарди. Кадмнинг шотирлари жилга бўйига бориб, идишларини муздек зилол сув билан тўлдириб бошлашганида, маҳобатли илон даҳшатона вишиллаганча гордан чиқиб, харсанг тошлар орасидан ўрмалаб кела бошлайди. Қаттиқ ҳаяжонга тушган шотирларнинг ранги қув ўчиб, қўлларида идишлари тушиб кетади, улар даҳшатдан донг қотиб қолган эдилар. Шунда баҳайбат илон думига таяниб туриб, асрий азим дарахтлардан ҳам баландга бўй чўзганча оғзини катта қилиб очади. Сидонли йигитлар фалокатдан қочиш ёки ўзини ҳимоя қилиш ҳақида ўйлашга улгурмасларидан даҳшатли илон уларга ҳамла қилади.

Кадм шотирларини узоқ кутади. Ана, қуёш ҳам уфққа ёнбошлай бошлади, соялар узайди-ю, шотирлардан ҳануз дарак йўқ. Агенорзода ҳайрон: сидонлик йигитлар қаёққа кетишдийкин, нечун ҳаяллаб қолишдийкин? Ниҳоят, тоқати тоқ бўлган Кадм белига ўткир шамширини тақиб, қўлига найза ушлаб, шер терисини совут ўрнида кўксига таққанча шотирлари изидан дарахтзор томон йўл олади. Қаҳрамонга бу қурооллардан ҳам кўра унинг довюраклиги кўпроқ далда бўлди. Кадм ўрмон ичига кириб, у ерда садоқатли шотирларининг тилка-тилка қилинган жасадаларни кўради, жасадалар устида баҳайбат бир илон кулча бўлиб ётарди. Кадм чуқур қайғута ботиб, қаҳру газаб билан шундай нола қилади:

— О садоқатли шотирларим, сизлар учун мен албатта интиқом оламан! Ё ўчингизни оламан, ё бўлмаса, руҳларнинг зулмат салтанатига сизлар билан бирга рихлат этаман!

Шу қасамдан сўнг Кадм қоядек улкан бир тошни боши узра кўтариб, илонга отади. Бундай харсангнинг зарбидан ҳатто қалъа минораси ҳам қулаган бўларди, илло илон заррача ҳам лат емайди — баданини қоплаган метиндек қаттиқ тангачалари уни иҳота қилган эди. Шунда Агенорзода найза отади, найза илоннинг баданига ботади. Илон жон аччигида биланглаб, найзани тишлаб, баданидан суғуриб олмоқчи бўлади. Лекин бу уринишидан наф чиқмайди, найза унинг баданига чуқур ботиб кирган эди, шу боис илон найзанинг ёғоч

бандинигина синдириб олади. Илон заҳрини сочиб қаттиқ кучанганидан бўйни шишиб кетади, оғзидан варақ-варақ кўпик кела бошлайди, унинг бадбўй нафаси ўрмон ҳавосини бузади. Илон гоҳ қатма-қат кулча бўлиб ерга ётар, гоҳ буралиб-буралиб бўйини кўкка чўзарди. У жон аччигида азим туп дарахтларни илдизи билан кўпориб ағдарар, харсанг тошларни думи билан уриб учирарди. У заҳар тўла оғзини катта очиб Кадмни тишламоқчи бўлар, лекин ботир йигит шер терисини қалқон қилиб, илон ҳамласини шамшир билан даф қиларди. Илон Кадмнинг ўткир шамширини гажиб ташламоқчи бўлар, ammo гажиган сари тишлари ўтмаслашаварди.

Мана, ниҳоят, Агенорзода қудратли бир зарб билан илоннинг бўйнига найза санчиб, уни эман дарахтига михлаб қўйди.

Шунда, асрий азим дарахт баҳайбат махлуқ жасадининг залворидан эгилиб кетди. Кадм ўзи маҳв этган бу илоннинг ҳайбатидан ҳайратга келди. Шу пайт бирдан нотаниш овоз эшитилди:

— О Агенор ўгли, нима қилиб ўзинг ўлдирган илоннинг жасадига таажжуб ила боқяпсан? Ҳадемай ўзинг ҳам илонга айланурсан, шунда сенга ҳам одамлар ажабланиб қарагайлар.

Кадм теварак-атрофга олазарак бўлиб қаради, лекин сирли овознинг қаердан келганини билолмади. У бундай шумшук башоратни эшитиб, қўрқиб кетди ва бутун вужудини титроқ босди. Кадм ўзи ўлдирган илон қаршисида ҳушидан кетгудек бўлиб донг қотиб турарди. Шу пайт унинг кўзи олдида Зевснинг арзанда қизи маъбуда Афина-Паллада намоён бўлди. У илоннинг барча тишларини сутуриб олиб, шудгор ерга худди урут сочгандек экишни амр этди.

Кадм уккикўз муҳориб маъбуданинг амрини дарҳол бажарди. У илон тишларини шудгорга сепиб бўлган заҳоти, "ё, қодир худо!" — ердан олдиниға найза тиглари ниш уриб чиқа бошлади; кейин экинзорда дубулгаларнинг тожлари, ундан кейин лашкарларнинг бошлари, елкалари, совут таққан кўкраклари, сўнгра қалқон тутган қўллари кўрина бошлади ва ниҳоят, аждарнинг

тишларидан шудгорда беҳисоб қуроли қўшин униб чиқди. Кадм бу янги пайдо бўлган ағёрларни кўриб, шамширини сутурди, лекин ердан униб чиққан сипоҳлардан бири унга шундай деди:

— Шамширингни сутурма! Бизнинг доҳилий жангга аралашишдан ўзингни тий!

Бирдан бу сипоҳлар ўртасида бешафқат, қонли жанг бошланди. Улар бир-бирларини шамшир ва найзалар билан аёвсиз маҳв қила бошладилар ва ҳозиргина ўзлари униб чиққан заминга бирма-бир қулай бошладилар. Мана, сипоҳлардан фақат беш киши тирик қолди. Шунда улардан бири Афина-Палладанинг амри билан қуролларини ерга ташлади; бу сулҳ аломат эди. Мана, беш нафар сипоҳ ўзаро биродарлик иттифоқини туздилар. Аждарнинг тишлари экилган ердан униб чиққан мана шу сипоҳлар Кадмнинг шотирлари бўлишди ва етти қопқали Фива шаҳрида Кадмея қалъасини қуришда Кадмга кўмаклашишди.

Кадм азим шаҳар Фивани бунёд этди, шаҳар аҳолиси учун қонунлар жорий қилди. Олимпдаги худолар Арес билан Афродитанинг дилбар қизи Ҳармонияни Кадмга хотин қилиб беришди. Фива шаҳрини қурган бу қаҳрамоннинг никоҳ тўйи ғоят зўр дабдаба билан ўтди.

Бу никоҳ тўйига Олимпнинг бутун аҳли ташриф буюрди ва келин-куёвга бебаҳо совға-саломлар армугон этди.

Шу пайдан бошлаб Кадм Юнонистоннинг энг қудратли шоҳларидан бирига айланади. Унинг молу давлати бемисл эди. Сон-саноксиз қўшинига аждар тишларидан униб чиққан сипоҳлар қўмондонлик қиларди. Бир қараганда, Аганор ўглининг хонадонида мангу шодмонлик ва саодат ҳукм суриши керакдай туюларди, олимпик тангрилар Кадмга нафақат бахт-саодат ато этган эдилар. Кадмнинг бошига кўп оғир савдолар тушди. Қизлари Семела билан Ино унинг кўз ўнгида нобуд бўлдилар. Тўғри, бу қизлар ўлганларидан кейин олимпик худолар жамоасига қабул қилинган эдилар, лекин, ҳарҳолда, Кадм ўзининг энг суюкли қизларидан жудо бўлган эди-да. Бундан ташқари,

Кадмнинг набираси Актеон Артемиданинг газабига учраб ҳалок бўлади.

Шоҳ Кадм қариган чоғида огир қайғуга ботиб, етти дарвозали Фивадан бош олиб чиқиб кетади. У узоқ вақт бегона юртларда сарсон-саргардон бўлиб юриб, ахири олис Иллирия тупроғига етади. Бу ерда у юрак-бағри ззилиб, оиласи бошига тушган жамики бадбахтликларни, шунингдек, ўзининг баҳайбат илон билан олишган пайтини ва ғойибдан келган мавҳум овозни эслайди.

– Мен ўз шамширим билан маҳв этган ўша илон, – дейди шунда Кадм, – худоларга бахшида қилинган жонзот бўлмаганмикин? Агар худолар мени шу илон туфайли ўз газабларига олаётган бўлишса, унда бу кунимдан илонга айланиб қолганим афзал.

Кадмнинг оғзидан шу гап чиққан заҳоти гавдаси чўзилиб, бутун бадани тангачалар билан қопланади, икки оёғи бир-бирига ёпишиб, илоннинг билангловчи узун думига айланади. Бу ҳолдан қаттиқ даҳшатга тушган Кадм қўлларини хотини томонга чўзганча, шундай илтижо қилади:

– О Ҳармония, тезроқ ёнимга кел! Қўлингни узат, бутунлай илонга айланмасимдан, қўлларимни ушла!

У Ҳармонияни ўз қошига чақиради, хотинига яна кўп гапларни айтмоқчи бўлади, лекин бу пайт унинг тили иккига айрилиб, оғзидан энди илоннинг айри тили ликиллаб чиқади ва сўз ўрнига фақат вишилаган товушгина эшитила бошлайди. Ҳармония илонга айланган эри томон отилади.

– О Кадм! – деб нидо қилади у. – Тезроқ тарк эт бу қиёфангни! О худолар, нечун мени ҳам эримга қўшиб илонга айлантирмадинглар!

Шунда маҳобатли илонга айланган Кадм ўз гавдаси билан вафодор завжасини ўраб олади ва унинг юзини айри тили билан ялайди. Маҳзуна Ҳармония илоннинг тангачалар билан қопланган баданини силайди. Шунда худолар Ҳармонияни ҳам илонга айлантирадилар.

Кадм билан Ҳармония умрларининг ниҳоясига шу зайлда етган эканлар.

ЗЕТ ВА АМФИОН

Фива шаҳрида дарё худоси Асопнинг қизи Антиопа яшарди. Уни чақмоқдор Зевс яхши кўриб қолади. Антиопа Зевсдан икки эгизак ўғил кўради, у гўдакларга Зет ва Амфион деб исм қўяди. Зевс билан хуфиёна қовушгани учун отасининг газабидан қўрққан қиз чақалоқларини саватга солиб, боққа олиб чиқади-да, ўша ерга ташлаб келади. Зевс ўз ўғлонларининг нобуд бўлишига йўл қўймаслигига Антиопа ишонарди. Ҳақиқатан ҳам, Зевс чақалоқларга ҳомийлик қилади. Натижада, бу жажжи ўғилчаларни бир чўпон топиб олиб, уйига олиб кетади ва уларни парваришлаб ўстиради. Икки эгизак шу йўсин чўпоннинг хонадонида ўсиб улғая бошлайди. Зет билан Амфион гўдаклик чоғларидаёқ феълан бир-биридан кескин фарқ қилардилар: Зет кучли бола эди, у кичкиналигидан чўпонга пода боқишда кўмаклаша бошлайди, Амфион эса мўмин ва ёқимтой бола бўлиб ўсади. Ота-инилар ўсиб улғайишгач, Зет қудратли муҳориб ва довиюрак овчи бўлади. Куч-қудрат ва чаққонликда ҳеч ким унга тенглаша олмайди, унинг жони-дили жангтоҳлардаги қуроллар жарангию ёввойи ҳайвонларни овлаш эди. Тангри Аполлоннинг арзандаси бўлиш Амфионга эса фақат бир нарса — кумуш камон соҳиби Аполлон тўхфа этган олтин торли кифарани чалиш қувонч бағишларди. Амфион кифарани шу қадар зўр маҳорат билан чалар эдики, у торларни чертганида ҳатто дарахтлару қоя тошлар ҳам ўз-ўзидан ҳаракатга кела бошларди.

Бу икки йигитча ўз ота-оналарининг кимлигидан гофил бўлиб ҳануз чўпоннинг уйида яшар эдилар. Уларнинг оналари Антиопа бўлса, бу аснода Фиванинг баттол шоҳи Лика ва унинг хотини малика Дирка қўлида асоратда яшарди. Антиопа кишанбанд этилиб, қоронги зиндонга ташланган эди. Лекин Зевс уни озод қилади. Асиранинг оёқ-қўлларидаги кишанлар ўз-ўзидан узилиб ерга тушадилар, зиндон эшиги ҳам ўзи очилади; шунда Антиопа тоққа қочиб чиқиб кетиб, ўз ўғилларини асраб олган чўпоннинг уйида паноҳ топади.

Чўпон бу аёлни ўз ҳимоясига олиб улгурмасидан, бу ерда бирдан бераҳм малика Дирка пайдо бўлади, у тангри Диониснинг шодиёна байрамини нишонлаб маишат қилгани ўз канизаклари билан тоққа чиққан эди. Дирка бошига печак гулдан гултож кийиб, қўлига Диониснинг асосини ушлаб тоғма-тоғ кезиб юрганида, тасодифан чўпоннинг кулбасига дуч келади. Бу ерда маликанинг кўзи Антиопага тушадию уни гумдон қилмоқчи бўлади. Дирка Зет билан Амфионни ўз қошига чақириб, Антиопанинг устидан тухмат ёғдиради ва икки ўғлонга, бу ярамас аёлни ёввойи буқа шохига чандиб боғлангларки, қутурган буқа уни тилка-тилка қилиб ташласин, деб ўқтиради. Зет билан Амфион маликанинг амрини бажаришга киришадилар: ёввойи буқани тутиб келадилар, Антиопани судраб чиқадилар, лекин шу фожианинг устига чўпон келиб қолиб, Антиопанинг жонига оро киради. У ўғлонларнинг ўз оналарини қутурган буқа шохига боғламоқчи бўлганини кўриб, шундай деб ҳайқиради:

– Ҳой, бадбахт болалар, қандай мудҳиш жиноятга қўл ураётганингларни биласанларми ўзи! Ахир сенлар, эй, гофил бандалар, ўз волидангларни азоблаб ўлдирмоқчисанлар-ку!

Бадқаҳр Дирканинг гапига кириб қандай машғум қотилликка қўл уришлари мумкинлигини тушунган Зет билан Амфион қаттиқ ҳаяжонга тушадилар. Сўнг бу дарғазаб ўғлонлар оналарига тухмат тошини ёғдирган Диркани тутиб, унинг ўзини ёввойи буқа шохига боғларканлар, шундай дейдилар:

– Сен онажонимизни ўлдирмоқчи бўлдинг, энди ўзинг шу ўлимга гирифтор бўлгайсан! Токи бу ўлимнинг ўз бадқаҳрлигинг ва қилган тухматларинг учун муносиб жазо бўлсин!

Дирка даҳшатли ўлим топади. Зет билан Амфион шоҳ Лиқадан ҳам оналарининг қасдини олишади: улар Ликани ўлдириб, Фивага шоҳ бўлиб олишади.

Бу оға-ини Фива салтанатига ҳоким бўлгач, шаҳар истеҳкомини тиклашга киришадилар. Кадам томонидан

қурилган Фива қалъаси, юксак Кадмеягина девор билан ўралган эди. Энди оға-инилар бутун Фива атрофини юксак девор билан ўрайдилар. Лекин икковларининг иши бир-бириникидан тамомила фарқ қилар эди! Титанлардек қудратли Зет, бутун кучини ишга солиб, маҳобатли харсанг тошларни кучанганча кўтариб келиб, бир-бирининг устига қўярди. Лекин Амфион харсангларни кўтармасди: тошлар унинг олтин торли кифараси оҳангига итоат этиб, ўзлари ҳаракатга келар, ўзлари устма-уст тахланиб, юксак ва мустаҳкам деворни вужудга келтирар эдилар. Буюк қаҳрамонлар — Зет билан Амфионнинг довруги олис-олисларга таралади. Ҳаттоки худолар арзандаси бўлган Танталнинг ўзи қизи Ниобани Амфионга турмушга беради. Зет эса, Эфес шоҳи Пандарейнинг қизи Аздонага уйланади. Айнан мана шу келин: Ниоба билан Аздона ўз шавҳарлари уйига бадбахтлик олиб кирган эканлар.

АЗДОНА

Эвес шоҳи Пандарейнинг қизи Аздона Зетнинг хотини эди. Танталнинг қизи Ниобани калондимоғлиги нобуд қилган бўлса, бахти қаро Аздонани ҳасадгўйлик ва уч олиш истаги адоий тамом қилди. Аздонанинг Итис исми ёлғизгина ўғли бор эди, овсини Ниоба эса, бири биридан дилбар етти ўғилу етти қизнинг онаси эди. Турган гапки, бу тафовут Аздонанинг дилида ҳасад уйготарди. Бу ҳам етмагандек, Ниоба овсинини муттасил мазах қилар ва бу билан Аздонанинг қалбидаги рашк ўтига мой сепардики, бора-бора бу ўт аланга олиб, қудратли нафратга, ўч олиш иштиёқига айланади.

Ниоба кўпинча овсинига бундай дерди:

— Сен шўрликка ачинаман! Бепуштсан. Атиги биттагина фарзанд кўрдинг — бу ҳам бебуштлик билан баробар.

Фивалик аёллар жамоасида бўлса, Ниоба кулиб туриб дерди:

– Мана буни шурпешона деса бўлади! Менга қара, Аздона, сен дам ганиматида, ибодатхонага югур. Худоларга муножот қил, шундай баланд овоз билан муножот қилгинки, шояд улар нолангни эшитиб, сенга яна биронта ўғил ато этишса. Иккита ўғлинг бўлса, ҳарқалай, бепушт эмас, чалапушт бўлардинг.

Аздона овсинининг бу кесатикларига жавобан ҳеч нима демай, ўрнидан туриб даврадан чиқиб кетар эди. Кўксида эса ҳасад ва интиқом ўти тобора кўпроқ алангаланарди.

Бир кун кечқурун алламаҳалда Аздона ўз хобхонасидаги чорпояда ўтириб олиб, овсинидан ўч олиш ҳақида ўйлай бошлади. Қай йўсинда ўч олса экан? Қандай қилса, кўзлаган режаси Ниобанинг қоқ юрагига ханжардек санчиларкин ва у фарёд чекиб, ўз кўксини тилка-пора қиларкин? Қоронги қуюқлашиб, тун бошланди. Шу пайт Аздона шаҳд ўрнидан туриб кетди ва секингина ҳиринглаб: “Топдим, иложини топдим!”, деб пичирлади. Унинг ўғли Итис Ниобанинг Исмен исмли тўнгич ўғли билан қадрдон дўст бўлиб, ҳамиша икковлари бир хобхонада ётишарди. Аздона шу хобхонага кириб, онасининг энг суюкли ўғли Исменни ўлдиришга аҳд қилди. Тун қоронги бўлса ҳам Аздона хато қилмайди, албатта, хонага кирганида, Исменнинг чорпояси ўнг томонда, ўғли Итиснинг чорпояси эса, чап ёқда турганини у яхши билади. Ахир Аздона шу бутун ўғлининг чорпоясига ўз қўли билан тўқиган алвонранг чойшаб тўшади-ку. Нега энди янглишаркан?

Вақт ярим тунга бориб қолган. Бутун сарой аллақачон маст уйқуга кетган. Мана, ярим кеча ҳам бўлди. Аздона ўрнидан туриб, бир вақтлар отаси совға қилган олтин соплаи пичоқни хуфия қутидан олди, хобхонасидан чиқиб, саройнинг зим-зиё осойишгоҳларидан оёқ учида оҳиста ўтиб бораверди. У ўнг қўлидаги пичоқни кўксига босиб, қоронгида бирон нимага урилиб ё қоқилиб кетмаслик учун чап қўлини олдинга узатганча худди сўқир одамдай кетиб борарди. У “тиқ” этган товуш чиқаришдан қўрқарди, агар иложи бўлса, ўз юраги ҳам

тепишдан тўхтаса — у шу қадар қаттиқ ҳаяжонда эди. Мана, у ниҳоят йигитлар ухлаб ётган хобхонага етиб келди. Аздона тўхтаб қулоқ солди; ҳаммаёқ сокин, фақат йигитларнинг бир меъёрда пишиллаб ухлаётгани эшитилади. Аздона нафасини ичига ютиб, гуё гайрижисм бир шарпадек оҳиста ўнг томонга юриб, Исменнинг чорпояси ёнига яқин борди. У бармоқ учлари билан йигитнинг кўкрагини аста пайпаслаб топди ва маст уйқуда ётган йигитчанинг қоқ юрагини мўлжаллаб, кучининг борича зарб билан пичоқ санчди.

Шундан кейин Аздона ўз хобхонасига қайтиб келиб, чорпоясига ётди ва гурур билан: "Хайрият, ўчимни олдим, ўчимни олдим!" — дея пичирлади.

Тун ёриша бошлади. Тонг яқин мана, олисдаги тоғларнинг чўққилари бош кўтариб чиқаётган қуёшнинг қирмизи шуъалаларидан ранг олди. Тонг отди. Бу тонг бахтиқаро Аздонанинг бошига не қайғу-аламларни соларкин! Ана, унинг қулогига ташқаридан ваҳимали овозлар эшитила бошлади, аллаким "Итис, Итис!" деб чинқирди. Аздона ўрнидан туриб ўтириб, ҳаяжонли бақириқ-чақириқларга қулоқ сола бошлади. Кимдир югуриб келди, хобхона эшигини тапиллатиб уриб, Аздонани чақира бошлади. Бу жориянинг овози:

— Бека, бегойим! Итис, Итис!

Аздона эшикни очиб, жориясининг юзига тикилди ва унинг елкасидан маҳкам чангаллаганча сўради:

— Нима қилди Итисга?

— Итисни ухлаб ётган ерида ўлдириб кетишипти.

Аздона мурдадек оқариб кетди. У беихтиёр ўша хонага, ўзи тун қоронғисида писиб кирган хобхонага йўл олди. Аздона нима қилаётганини ўзи ҳам билмасди. У ўнг қўлини кўксига босиб, чап қўлини олдинга узатганча юриб борарди — қоронги тунда у худди шу тарзда юрган эди-да. Мана, Аздона хобхонага кирди ва тундаги ҳаракатини такрорлаб, ўнг томонга йўл олди; не кўз билан кўрсинки — овсинининг ўгли Исменнинг чорпоясида ўзининг ёлғизгина ўгли Итис кўксига онасининг пичоғи санчилган ҳолда ўлиб ётарди. Она кўз

кўриб қулоқ эшитмаган тажовузга қўл урган: яккаю ягона ёлғиз арзанда ўглини ўз қўли билан ўлдирган эди. Онаизор ўзини нуридийдасининг кўксига ташлайди, лекин йиғламайди (бундай машғум қайгудан кўзга ёш келмайди), фақат вужуди аста қалтирайди. Лекин худолар бу онанинг аҳволини кўриб, унга раҳм қилдилар. Хобхонага кирган одамларнинг кўзи олдида бирдан Аздона гойиб бўлиб қолади, Итиснинг кўксидан эса кичкинагина кўримсиз бир қушча чиқиб, дераза орқали ташқарига учиб кетади. Худолар Аздонани булбулга айлантирган эдилар.

Шундан бери, баҳор пайтларида қуёш ботгандан то тонг отгунча, қош қорайган оқшом пайтларида ҳам, булбул — Аздона шабнам томчиларига нафис юзларини ювган муаттар гулларнинг буталарига қўниб олиб, ҳазин ва аянчли сайрай бошларкан. Булбул ўлдирилган ўгли ҳақида гамгин қўшиқ куйлар ва бу қўшиқда ўғилнинг исми такрор-такрор эшитилар экан: Итис, Итис, Итис!

НИОСА

*(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони ва
Пиндарнинг шеърлари бўйича баён қилинган)*

Фива маликаси Ниобанинг етти ўгли ва етти қизи бор эди. Бу Тантал қизи навжувон маъбуд ва маъбудалардек уқтам ва дилбар фарзандларнинг онаси бўлганидан фахрланар эди. Худолар Ниобага беқиёс бойлик, бахту саодат ва ажойиб фарзандлар ато этган эди, аммо Тантал қизи худоларга ношукурлик қилди.

Кунлардан бир кун кўзи кўр соҳибкаромат Тиресийнинг башоратпеша қизи Манто етти дарвозали Фива шаҳрининг кўчаларидан ўтиб бораркан, шаҳарнинг барча аёлларини маъбуда Латонага ва унинг икки фарзанди: зулфизар, чўнгмерган Аполлон билан бокира Артемидага атаб хайру эҳсон ва қурбонликлар қилишга ундайди. Фивалик аёллар Мантонинг даъватига қулоқ осиб, бошларига дафнадан гулчамбарлар кийишади ва худоларнинг меҳроблари, қурбонгоҳлари томон йўл оладилар. Фақат биргина аёл, ўз иқтидори ва худолар

ато этган саодатли ҳаёти билан кеккайиб кетган Ниоба Латонага эҳсон қилишдан бош товлайди.

Унинг кибру ҳаво билан айтган гапларидан Фива аёллари қаттиқ хижолат бўлишади. Улар муаззама Латонага сигинишиб, биз осий бандаларингни газабингга олма, деб тавалло қилишади.

Лекин Латона Ниобанинг такаббуруна сўзларини эшитган эди. У ўғли Аполлон билан қизи Артемидани қошига чақириб, Ниобадан зорланиб, шундай дейди:

– Танталнинг мутакаббир қизи мени, онаизорингизни қаттиқ таҳқирлади. У менинг илоҳа эканлигимга шак келтирди! Гарчи мен рутбада фақат Зевснинг муаззама завжаси Ҳерадангина пастда турсам ҳам, Ниоба мени тан олмади. Наҳотки сизлар, бўталарим, волидангизни таҳқир қилган бандадан интиқом олмасангиз? Агар сиз Ниобадан қасос олмасангиз, бандалар мени матбуда деб эъозламай қўюрлар ва қурбонгоҳларини ғорат этгайлар. Ахир Тантал қизи сизларни ҳам бадном қилди-ку! У сизларни, яъни боқий тангриларни ўзининг фоний фарзандлари билан тенглаштиряпти. Ниоба калондимогликда падари Танталдан ҳам ўзиб кетди!

Кумушкамон Аполлон волидасининг сўзини бўлиб дейди:

– О онажон, етар! Қўй, бошқа гапирма! Зеро, бу нолаю ҳасратларинг билан жазо бериш муддатини узоқлаштирмоқдасан!

– Бас! Бошқа гапирма, она! – дейди Артемида ҳам даргазаб оҳангда.

Шундан сўнг ака-сингил булутлар оғушига кириб, Кинт тоғи чўққисидан Фива шаҳри томон жадал парвоз қиладилар. Уларнинг садоқларида олтин ўқлар таҳдидона жаранглайди. Мана, улар етти дарвозали Фивага учиб келдилар. Аполлон шаҳар деворияқинидаги кенг майдонда тўхтаб, ҳануз ўзини намоён қилмай турди; бу ерда Фива йигитлари ҳарбий ўйин машгулотини ўтказар эдилар. Аполлон булутга ўралганча қалъа девори пойидан жой олди, бу пайт Ниобанинг икки ўғли: қирмизи ёпинчиқ кийган Исмен билан Сипил гижинг отларга миниб улоқ чопишарди. Бирдан Исмен жон аччигида чинқириб

юборди — Аполлоннинг камонидан отилган олтин ўқунинг кўксини тешиб ўтган эди. Исмен от жиловини қўйиб юбориб ерга қулади-ю жон берди. Шунда Сипил ҳам Аполлон камони чилласини даҳшатона даранглаганини эшитди, у паррон этиб келаётган офатдан ўзининг учқур отида қочиб қутулмоқчи бўлди. Лекин ажалкаш ўқ зумда етиб келиб уни ҳам маҳв қилди. Ниобанинг яна икки ўғли: Файдим билан Тантал бир-бирларининг белидан олиб кураш тушардилар. Аполлон узган ўқ ҳавода яшиндек порлади-ю бу икки ўғилни бирваракайига ер тишлатди. Улар оҳ урганча ерга қуладилар. Улим бу икки оға-инининг кўзидан ҳаёт нурини бир вақтда даф қилди, уларнинг жонлари бараварига узилди. Яна бир ўғил — Алпенор оғаларининг аҳволини кўриб ёрдамга отилди; Алпенор уларнинг совиб қолган жасадларини бағрига босиб, ердан кўтармоқчи бўлди, лекин шу чоғ ўзининг ҳам қалбига Аполлонинг ўқи ботди ва жони узилиб, оғаларининг жасадлари устига юзтубан йиқилди. Шундан кейин, кумушкамон худо Дамасихтоннинг сонини жароҳатлади; Ниобанинг ўғли олтин ўқни жароҳатидан тортиб олмоқчи бўлганида, тангрининг иккинчи ўқи унинг кекирдагига келиб санчилди. Энди Ниобанинг биргина кенжа ўғли навжувон Илионей омон қолган эди; у қўлларини кўкка чўзиб, худоларга тавалло қила бошлайди:

— О олимпик худолар, шафқат қилинглар, шафқат!

Йигитчанинг илтижоси пурваҳшат Аполлоннинг кўнглини юмшатди. Аммо кеч бўлган эди! Олтин ўқ бу аснода камон чилласидан учиб кетган эди. Ўқ Ниобанинг охирги ўғлини ҳам ер тишлатади. Бу бемисл офат ҳақидаги шум хабар бир зумда Ниобага етиб боради. Сарой хизматчилари шоҳ Амфионга ҳам ўғилларининг ҳалок бўлгани ҳақида юм-юм йиғлаганча хабар берадилар.

Амфион бу жудаликка чидай олмайди, у ўз кўксига ўтқир шамшир санчиб, оламдан кўз юмади.

Ниоба ўғиллари ва эрининг жасадлари устида фарёд солиб йиғлайди. У мурдаларнинг совиб қолган лабларидан ўпаркан, изтиробдан юрак-бағри хун бўлади. Буткул руҳи тушиб кетган бадбахт аёл қўлларини кўкка чўзади.

Лекин у худолардан раҳм-шафқат сўрамайди. Шундай улкан қайғу ҳам унинг кўнглини юмшатмаган эди. Ниоба газаб билан ҳайқиради:

– Шодлан, о қаҳҳор Латона! Менинг бошимга тушган оғир мусибатни кўриб, кўнглингга сиққанча қувон! Сен енгдинг мени, о рақибам! Э, йўқ, нималар деяпман ўзи? Асло енгганинг йўқ! Ҳали ҳам бўлса, мен бахти қаронинг фарзандларим, сен бахтиёр маъбуданинг болаларидан кўпроқ! Кўз олдимда шунча ўғлонларимнинг жонсиз жасаглари ётган бўлса ҳам, барибир, мен сендан голиб чиқдим, ҳали ҳам менинг фарзандларим сеникидан кўпроқ.

Ниоба шу гапни айтиб тугатиши билан камон чилласи даҳшатона дириллайди. Ҳамма қаттиқ ваҳимага тушади. Ёлғиз Ниобагина хотиржам эди, зеро бахтсизлик уни довюрак қилган эди.

Дириллаган маъбуда Артемида қўлидаги камоннинг чилласи бўлиб, у бекорга овоз чиқармаган эди. Жасаглари атрофида чуқур қайғуга ботиб турган Ниоба қизларидан бири Артемида отган ўқдан ҳалок бўлади. Мана, яна чилла дириллаб, Ниобанинг иккинчи қизи ҳам ерга қулайди. Артемиданинг камонидан олтига олтин ўқ паррон қилади-ю Ниобанинг олти нафар соҳибжамол, навиҳол қизи нобуд бўлади. Фақат унинг кенжа қизи қолган эди. Қиз онасининг тиззалари орасига кириб, ўзини унинг қўлига этаги панасига олади.

Бу оғир қайғу Ниобанинг мағрур қалбини пора-пора қилган эди.

– Ҳеч бўлмаса, менга шу қизимни қолдир, о муаззама Латона! – деб илтижо қилади андўҳдан сарнигун бўлган она. – Ёлғизгина шу қизимнинг жонини олма!

Лекин унга маъбуданинг раҳми келмайди, Артемида отган ўқ Ниобанинг кенжа қизини ҳам маҳв этади.

Мана, Ниоба эрининг ва барча ўғил-қизларининг жасаглари даврасида қайғудан шамдек қотиб турипти. Шамол унинг соч толаларини ҳам елпимайди. Унинг рангида қон қолмаган, кўзларида ҳаётдан асар ҳам йўқ, кўксида юраги тепмай қўйган, фақат кўзларидан шашқатор ёш оқади. Ниобанинг бутун вужуди совуқ тош

билан уралади. Шунда бирдан кучли қуюн кўтарилиб, Ниобани осмонга учиради-ю ватани Лидияга олиб бориб қўяди. Шундан бери, тошга айланган Ниоба юксак Сипил тоғида қотиб турармиш ва муттасил ҳасрат куз ёшларини тўқармиш.

ҲЕРАКЛ

(Ҳеракл ҳақидаги ривоятлар Софоклнинг "Трахина аёллари" ва Еврипиднинг "Ҳеракл" номли фожиалари, шунингдек, Павсанийнинг "Элада таърифи" китоби бўйича баён қилинади)

Ҳераклнинг туғилиши ва тарбияси

Электрион Микена шоҳи эди. Кунлардан бир кун шоҳ Птерелайнинг ўғиллари телебойларни Микенага бошлаб келиб, Электрионнинг подаларини ҳайдаб кетишади. Лекин Электрионнинг ўғиллари молларни қайтармоқчи бўлишганда, телебойлар шаҳзодаларни қиличдан утказишади. Шунда шоҳ Электрион бутун элга, подаларимни қайтариб, ҳалок бўлган ўғилларим учун интиқом олган азаматга дилбар қизим Алкменани хотин қилиб узатаман, деб жар солдиради. Қаҳрамон йигит Амфитрион бу шартни бажаришга бел боғлайди, у подаларни ҳеч қандай жангсиз эгасига қайтаришга муваффақ бўлади, чунки телебойлар шоҳи Птерелай ўтирланган қорамол подасини қўриқлашни Элида шоҳи Поликсенга топширган, Поликсен эса, подани ҳеч қандай қаршиликсиз Амфитреонга берган эди. Шундай қилиб, қаҳрамон Амфитрион подаларни эгасига қайтарган ва гўзал Алкменага уйланган эди. Бироқ никоҳ базми пайтида қайтарилган қорамол подаси ҳақида мубоҳаса бошланиб, Амфитрион ўз қайнотаси Электрионни беҳосдан ўлдириб қўяди, натижада навниҳол хотини Алкмена билан Микенадан бош олиб кетишга мажбур бўлади. Алкмена, агар оғаларимни ўлдирган Птерелайзодалардан ўч олсанггина сен билан бегона юртларга жўнашга рози бўламан, деб эрига шарт қўяди.

Амфитрион шартни қабул қилади, у Фивага бориб, шоҳ Креонт даргоҳидан паноҳ топган заҳоти қўшин тўплаб, телебойларга қашн жанг қилгани жўнаб кетади. У жангу жадалда юрган чоғида Алкменанинг жамолига шайдо бўлиб қолган Зевс Амфитрионнинг қиёфасига кириб, гўзал келинчакнинг қошига келади. Салдан кейин, Амфитрион жангдан қайтади. Натижада Алкмена Зевс билан Амфитриондан икки эгиз ўғил кўради.

Алкменанинг Зевсдан буюк ўғлонга кўзи ёрийдиган кун юксак Олимпда худолар анжуман кўрган эди. Шунда эгнбардор Зевс ҳадемай ўғил кўражагидан кувоннб, тангрнларга шундай каломлар айтади:

— О тангрнлар ва маъбудалар, тннгланглар: қалбим снзларни бнр хушхабардан огоҳ этншга даъват этмокда! Бугун бузург қаҳрамон таваллуд кўради; у ўзининг жамикн хешлари, яъни менинг буюк ўғлим Персей зурриётлари устидан ҳукмронлик қилгай.

Бироқ эрининг фоний банда Алкменага уйланганидан даргазаб бўлган сармалика Ҳера, макр ишлатнб, Алкменадан туғиладиган ўғилни Персей авлодига ҳукмронлик қилиш ҳуқуқидан маҳрум этмокчи бўлади. Шунга кўра, Ҳера эрига юзланиб бундай дейди:

— Сен ёлгон гапирдинг, о бузург чақмоқдор! Сен ҳеч қачон айтган сўзингнинг устидан чикмайсан! Агар гапинг рост бўлса, худоларнинг бузилмас қасамини ичиб, Персейзодалар насабида бугун биринчи бўлиб туғиладиган гўдак ўз хешлари устидан ҳокимлик қилади, деб сўз бер менга.

Бўхтон маъбудаси Ата бу чоғ Зевснинг ақлини огдириб қўйган эди, натижада чақмоқдор худо Ҳеранинг найрангини пайқамай, бузилмас илоҳий қасам ичади. Ҳера шу заҳоти Олимпни тарк этади ва ўзининг олтин аробасида Аргос томон парвоз қилади. У бу ерда Персейнинг набираси Сфенелнинг гўзалликда маъбудамонанд ҳомиладор хотинининг тўлғогини жадаллаштиради, оқнбат шу куни Персейлар авлодида нимжон ва касалманд чақалоқ дунёга келади, бу Сфенелнинг ўғли Эврисфей эди. Ҳера дарҳол Олимпга қайтади ва булуткувар тангри Зевсга шундай дейди:

– О бузург падар, чақмоқдор Зевс, каломимга қулоқ ос! Ҳозир шарофатли Аргосда Персей зурриёти Сфенелнинг хотини ўғил тугди, унга Эврисфей деб исм қўйдилар. Бугун биринчи бўлиб шу чақалоқ дунёга келди, бинобарин, шу бола Персейнинг жамики зурриётлари устидан ҳукмронлик қилмоғи керак.

Зевснинг кўнгли гашланади, у Ҳеранинг қандай макри ишлатганини энди фаҳмлаган эди. Зевс, эсини ўтирлаб қўйган бўҳтон маъбудаси Атадан қаттиқ газабланади; газабланиб туриб, унинг сочидан тутамлайди-да, Олимпдан улоқтиради. Шу-шу бўлиб, бўҳтон маъбудаси Ата одамлар орасида яшаркан.

Зевс Ҳера билан қатъий аҳднома тузади, бу аҳдномага кўра, унинг туғилажак ўғли умрбод Эврисфей хизматида бўлмаслиги, у шоҳ Эврисфей амри билан ун иккита буюк жасорат кўрсатгандан сўнг, наинки шоҳ асоратидан қутилиши, балки, айни пайтда, боқийликка ҳам мушарраф бўлиши керак эди. Чақмоқдор худо бўлгуси ўғлининг жуда кўп мислсиз хатарларга дош беражагини биларди, шунинг учун, у Афина-Палладани чақириб, Алкменанинг ўғлига муттасил мадад бериб туришни буюради.

Сфенелнинг хотини билан бир кунда Алкменанинг ҳам кўзи ёрийди; у икки эгиз ўғил кўради: биринчиси Зевснинг ўғли бўлиб, унга Алкид деб от қўйишади, эгизакларнинг иккинчиси Амфитрионнинг ўғли эди; уни Ификл деб атай бошладилар. Алкид Юнонистоннинг энг буюк қаҳрамони бўлади. Кейинчалик кошифкаронат Пифия унга Ҳеракл деб ном қўяди. Ҳеракл шу ном билан бутун оламга машҳур бўлади, худолар унга боқийлик ато этадилар ва у Олимпадаги худолар жамоасига қабул қилинади.

Лекин Ҳера Ҳераклни туғилган кунидан бошлаб таъқиб қилишга тушади. У Ҳераклнинг дунёга келганидан ва иниси Ификл билан ёнма-ён йўргақда ётганидан хабар топиб, чақалоқни ҳозироқ гумдон қилиш мақсадида, унинг олдига иккита илон юборади. Илонлар тун қоронгисида кўзларини чақнатиб Алкменанинг оромгоҳига кирадилар. Улар эгизаклар ётган бешик

олдига товуш чиқармай ўрмалаб борадилар ва эндигина чақалоқ Ҳераклнинг гавдасига ўралиб, уни бўғиб ўлдирмоқчи бўлишганда, Зевсзода уйғониб кетади. У жажжи қўллариини чўзиб, икки илоннинг бўйнидан чангаллаб олади ва шундай куч билан бўғадик, газандалар бир зумда тил тортмай ўлади. Бу ҳолдан қўрқиб кетган Алкмена тўшагидан сапчиб туриб кетади; шу хонада ётган энагалар бешиқдаги илонларни кўриб, айюҳаннос соладилар. Ҳамма бараварига Ҳераклнинг бешиги томон ташланади. Аёлларнинг фарёдини эшитган Амфитрион бу ерга қилич яланғочлаб кириб келади. Бешик атрофини ўраб олганлар ажиб бир манзаранинг шоҳиди бўладилар: чақалоқ Ҳеракл икки қўлчаси билан иккита катта-катта илоннинг бўйнидан хилпа бўғиб ётар, илонлар жон бериш олдидан зўр-базўр тўлғонардилар. Ўғилчасининг гайритаъриф қудратидан ҳайратга келган Амфитрион соҳибкаромат Тиресийни чақиртиради ва ундан бу чақалоқнинг қисмати ҳақида башорат қилишни сўрайди. Соҳибкаромат қария Ҳераклнинг бисёр буюк жасоратлар кўрсатишини сўзлаб, умрининг охирида боқий ҳаётга мушарраф бўлажagini башорат қилади.

Бу ўглининг улкан шон-шўҳратларга сазовор бўлиши дарагини эшитган Амфитрион, уни асл қаҳрамон этиб тарбиялашга киришади. У Ҳераклнинг нафақат куч-қудратини ривожлантириш ҳақида, балки айни пайтда, уни илм-маърифатли қилиш ҳақида ҳам қайгура бошлайди. Ҳераклга ўқиш, ёзишдан, қўшиқ айтиш, кифара чалишдан сабоқ берадилар. Лекин у илм-фан ва мусиқа бобида эмас, кўпроқ курашиш, камондан ўқ отиш ва қурол ишлатишда бемисл маҳоратлар кўрсата бошлайди. Мусиқа муаллими Орфейнинг иниси Лин аксар пайт талабасининг ношудлигидан аччигланар ва ҳатто уни жазолаб ҳам турарди. Бир куни дарс пайтида Лин илм олишни хоҳламаётган Ҳераклдан аччигланиб унга бир тарсаки уради. Бу ҳолдан қони қайнаб кетган Ҳеракл қўлидаги кифара билан муаллимининг бошига туширади. Ўспирин Ҳеракл ўз зарбаси кучини ҳисобга ололмагани натижасида, Лин кифаранинг зарбидан шу

заҳоти тил тортмай ўлади. Ҳеракли бу қотиллиги учун суд қиладилар. Судда у ўз қилмишини оқлаб шундай дейди:

— Ахир ҳакамлар ичида энг адолатпеша Радамант айтганди-ку, калтак еган ҳар бир кимса, зарбага зарба билан жавоб қайтариши мумкин, деб.

Ҳеракли судда оқлашади, лекин Амфитрион яна бирон фалокат содир бўлмасин, деб хавотирланиб, Ҳеракли серўрмон Киферон тоғига пода боққани жунатади.

Ҳеракл Фивада.

Ҳеракл Киферон тоғининг ўрмонларида ўсиб балоғатга етади, у энди қудратли йигитга айланади. Унинг буйи бошқа одамлардан анча баланд, куч-қудрати эса, ҳар қандай паҳлавоннинг қудратидан анча афзалроқ эди. Ҳарбий машқларда ҳеч ким Ҳераклга тенг кела олмас эди, у камон отиш, найза улоқтириш санъатини шу қадар пухта эгаллаган эдики, у отган ўқ ҳам, найза ҳам ҳеч хато кетмас эди. Ҳеракл ўспирин йигитлик чоғидаёқ Киферон тоғининг чуққисида яшовчи энг даҳшатли шерни ўлдириб терисини шилиб олган эди. Кейин бу шер терисини у яғриндор елкасига ташлаб, унинг олд оёқлари терисини кўксига тутун қилиб туккан, бош терисини дубулга қилиб кийиб олган эди. У Немеря ўрмонида метиндек қаттиқ бир шумтол дарахтини иддиз-пилдизи билан сугуриб олиб, ундан ўзига гурзи ясаб олади. Шамширини унга Ҳермес, камон билан ўқларни — Аполлон ҳадя этади, Ҳефест унга олтин совут ясаб беради, Афина эса, бу паҳлавонга ўз қўли билан либос тикади.

Ҳеракл балоғатга етганида, Орхомен шоҳи Эргинни жангда енгади. Фива шаҳри бу шоҳга ҳар йили беҳисоб ўлпон тўлаб турар экан. Ҳеракл Эргинни жангда маҳв этади, шундан кейин у Орхомен давлатига, шоҳ Эргин Фивадан олиб турган ўлпондан икки ҳисса кўпроқ солиқ солади. Ҳераклнинг бу хизмати учун Фива шоҳи Креонт ўз қизи Мегарани унга хотин қилиб беради, худолар унга бири биридан дилбар уч ўғил ато этадилар.

Ҳеракл етти дарвозали Фива шаҳрида саодатли ҳаёт кечиради. Аммо маъбуда Ҳеранинг ҳамон Зевс углини кўришга кўзи йўқ эди. У Ҳераклни энг мудҳиш дардга гирифтор қилади. Ҳеракл ақддан озиб, телба бўлиб қолади. Шу телбалиги кўзиган пайтда у ўз ўтиллариини ҳам, иниси Ификлининг болаларини ҳам ўлдириб кўяди. Дарди аригандан кейин эса, қилиб қўйган ишидан қаттиқ ғамга ботади. Беихтиёр қотиллик қилиб гуноҳга ботган Ҳеракл, кейинчалик шу гуноҳидан покланади ва Фивадан бош олиб чиқиб кетиб, муҳаддас Делфага равона бўлади. Бу ерда тангри Аполлон Ҳераклга ўз аждодлари ватанига бориб, ўша ерда шоҳ Эврисфейга ўн икки йил хизмат қилиб беришни амр этади. Латонанинг ўгли Аполлон соҳибкаромат пифиянинг тили билан сўзлаб, агар Эврисфейнинг фармони билан ўн иккита улкан жасорат кўрсатсанг, боқий ҳаётга мушарраф бўлгайсан, деб башорат қилади.

Ҳераклнинг жасоратлари

Ҳеракл Тиринфга бориб, рамақижон ва қўрқоқ шоҳ Эврисфейга хизматкорлик қила бошлади. Шоҳ бу қудратли қаҳрамондан қўрққанидан, уни Микенага киритмайди. У ҳамма амр ва фармонларини Ҳераклга ўз муждачиси Копрей орқали етказиб туради.

Немея шеря (биринчи жасорат)

Орадан хиёл вақт ўтмай, Ҳеракл шоҳ Эврисфейдан биринчи топшириқ олади. Шоҳ унга Немея шерини ўлдиришни амр этади. Тифон билан Ехидна (баҳарли илон)дан дунёга келган бу шернинг гавдаси ниҳоятда баҳайбат эди. У Немея шаҳри яқинига жойлашиб олиб, теварак-атрофни горат қилиб ётарди. Ҳеракл Немеяга етиб борган ҳамоно, шернинг уясини қидириб топиш учун Тоққа йўл олади. У тоғ ёнбағрига кўтарилганида, куёш қиёмга келган эди. Лекин ҳеч ерда "қилт" этган тирик жон кўринмасди. Жонзот борки, ҳаммаси даҳшатли шернинг важоҳатидан қўрқиб, бу ердан бош олиб қочганди. Ҳеракл шернинг маконини узоқ вақт қидиради; у ўрмон билан бурканган тоғларни кезади, поёнсиз дараларни кўздан кечиради; ниҳоят

қуёш уфққа ёнбошлай бошлаганда Ҳеракл бир зимистон дарада шер уясини топади. Шер икки томонда туйнуги бўлган каттакон бир гор ичига жойлашиб олган эди. Ҳеракл туйнуклардан бирининг огзига тошлар қалаб беркитади-да, иккинчи туйнук олдида туриб шернинг ташқарига чиқишини пойлайди. Кеч кириб қош қорая бошлаган пайтда, узун ёллари ҳурпайган баҳайбат шер гордан чиқади. Шунда Ҳеракл камонининг чилласини таранг тортиб, шерга қарата устма-уст учта ўқ узади, лекин ўқлар шернинг терисига урилиб, худди коптокдек қайтади. Шер даҳшатли ўкиради, унинг ўкирган овози бутун тоғу тошларда мисоли момақалдироқдек гумбирлаб акс садо беради. Шер зулмат дарада тураркан, унга ўқ отишга журъат этган кимсани ўт бўлиб ёнаётган кўзлари билан қидиради. Мана, ниҳоят кўзи Ҳераклга тушиб, югурганча қаҳрамонга ташланади. Ҳераклнинг қўлида гурзиси худди яшиндек чақнаб, шер бошига даҳшатли зарба бўлиб тушади. Бундай кучли зарбадан шер сулайиб ерга қулайди. Шу заҳоти Ҳеракл унинг устига ташланиб, қудратли қўллари билан уни бўғиб ўлдиради. Сўнг шер жасадини елкасига ортмоқлаб, Немейга қайтади, кела солиб, Зевсга бағишлаб қурбонлик қилади ва ўзининг биринчи жасорати хотираси учун Немей мусобақаларини жорий қилади. Ҳеракл ўзи ўлдирган шернинг жасадини Микенага олиб келганида, Эврисфей бу махлуқни кўради. Қўрққанидан ранги мурданикидек оқариб кетади. У Ҳераклнинг гайриинсоний қувва соҳиби эканлигини тушунади. Шунинг учун, у Ҳераклнинг ҳатто шаҳар қопқасига яқин келишини ҳам тақиқлаб қўяди; шундан кейин, ҳар гал Ҳеракл ўз жасоратини исботловчи далилни олиб келганида, шоҳ Эврисфей бу далилларга қалъанинг баланд деворида туриб, қўрққанидан даг-даг қалтираганча шаҳодат билдиради.

Лерна ҳидраси (иккинчи жасорат)

Энди Эврисфей Ҳераклни Лерна ҳидрасини ўлдиргани юборади. Бу махлуқ тўққизта аждаҳ бошли илон эди. Бу ҳидра ҳам худди Немей шери сингари Тифон билан Ехиднадан дунёга келган эди. У Лерна шаҳри яқинидаги

ботқоқликда яшар ва ҳар куни уясида урмалаб чиқиб, пода-пода молларни қийратар, теварак-атрофни горат қиларди. Тўққиз бошли бу илон билан олишиш хавфли эди, чунки унинг бошларидан биттаси боқий эди. Ҳеракл ўз жияни, яъни иниси Ификлнинг ўғли Иолай билан йўлга чиқади. Улар Лерна шаҳри яқинидаги ботқоқликка етиб келишади. Ҳеракл жияни Иолайни жангароба билан шу ердаги дарахтзорда қолдириб, ўзи ҳидрани қидириб кетади. У баҳайбат махлуқни гир атрофи ботқоқ бўлган бир гор ичидан топади. Ҳеракл аввалига ўқларини оловда товлаб чўтдек қиздиради, сўнг уларни ҳидрага қарата устма-уст ота бошлайди. Ҳераклнинг ўқлари илонни қутуртириб юборади. Шунда бутун бадани ялтироқ тангачалар билан қопланган бу илон биланглаб, тўлганиб қоронги гор ичидан урмалаб чиқади ва баҳайбат думида тикка туриб, эндигина қаҳрамонга ҳамла қилмоқчи бўлганида, Зевс ўғли Ҳеракл унинг белига оёқ қўйиб ерга босади. Ҳидра қаҳрамоннинг оёқларини думи билан ўраб олиб, уни чалиб йиқитмоқчи бўлади. Лекин Ҳеракл маҳобатли қоя сингари қимир этмай тураркан, залворли гурзиси билан илоннинг бошларини биттама-битта уриб мажақлайверади. Гурзи ҳавода қуюндек увиллаб, илоннинг бошларини бирма-бир маҳв этса ҳам, ҳидра ҳануз тирик эди. Унинг ҳар бир узилган боши ўрнида иккитадан янги бош ўсиб чиқарди. Бу ҳам етмагандек, ҳидрага мадад кучи етиб келади. Ботқоқликдан баҳайбат бир қисқичбақа урмалаб чиқиб, ўткир чангали билан Ҳераклнинг оёқларини қисиб олади. Шундагина қаҳрамонимиз жияни Иолайни ёрдамга чақиради. Иолай баҳайбат қисқичбақани ўлдиради, яқин атрофдаги дарахтларга ўт қўйиб юборади ва ёнаётган дарахт танасини косов қилиб, илоннинг боши узилган бўйинларини жизгинак қилиб куйдира бошлайди. Шунда куйдирилган бўйинларидан бошқа бош ўсиб чиқмайди. Ҳидранинг силласи қуриб, Зевс ўғлига энди тобора камроқ қаршилиқ кўрсатади. Мана, охири илоннинг боқий боши ҳам узилади. Ваҳшатли махлуқ мағлуб бўлиб, ерга қулайди ва жон беради. Ғолиб Ҳеракл теран ўра қазиб, унга ҳидранинг боқий бошини кўмади ва ёруғ дунёга қайтиб чиқмасин деб, устига

маҳобатли қоя тош бостириб қўяди. Сўнг у илоннинг қорнини ёриб унинг огули ўт қопига ўз ўқларини ботириб-ботириб олади. Шундан буён Ҳераклнинг ўқидан ҳосил бўлган жароҳатлар ҳеч тузалмас экан. Ҳеракл Тиринфга зўр зафар билан қайтади. Лекин бу ерда уни шох Эврисфейнинг янги топшириги кутарди.

Стимфал қушлари (учинчи жасорат)

Эврисфей энди Ҳераклга Стимфал шаҳри атрофини деярли буткул харобазорга айлантирган эдилар. Чангаллари ва тумшуқлари мисдан бўлган бу қушлар ҳайвонларга ҳам, одамларга ҳам ҳужум қилишар, уларни чуқилаб ўлдиришар, тирноқлари билан гўштларини титишарди. Лекин энг даҳшатли томони шунда эдики, бу қушларнинг патлари қаттиқ биринждан бўлиб, улар осмонда учиб юриб, ердаги ғанимлари устига шу патларини ўқдек ёғдиришлари мумкин эди. Эврисфейнинг бу топширигини бажариш Ҳеракл учун ҳам ниҳоятда мушкул эди. Шунда муҳориб маъбуда Афина-Паллада унга ёрдамга келади. У Ҳераклга мисдан ясалган иккита ногора беради (уларни тангри Ҳефест ясаган эди). Маъбуда қаҳрамон йигитга қушлар уя қурган ўрмон яқинидаги тепа бошига чиқиб, ногораларни баралла овоз билан чалишни, чўчиган қушлар осмонга кўтарилганида, уларни камондан ўқ отиб қийратишни тайинлайди. Ҳеракл Афинанинг айтганини қилади, у тепа бошига чиқиб ногораларни чала бошлайди, шунда жаранглаган овоз ҳамма ёқни тутиб кетади ва чўчиган қушлар гала-гала бўлиб, осмонга парвоз қиладилар-да, ўрмон узра гир-гир айлана бошлайдилар. Улар ўзларининг тигдек ўткир патларини ерга худди дўлдек ёғдирадилар, лекин у патлар тепа бошида турган Ҳераклга тегмайди. Шунда қаҳрамонимиз камонидан ажалкаш ўқлар отиб, қушларни қийрата бошлайди. Стимфал қушлари жон ҳовучлаб, булутлардан ҳам юқорига парвоз қилишади. Кейин улар Юнонистон сарҳадидан ҳам нарига Эвскин понти соҳилига учиб кетадилар. Шу-шу бўлиб, у қушлар бошқа ҳеч қачон Стимфалга қайтиб келмаган эканлар. Ҳеракл, шундай қилиб, Эврисфейнинг бу тоширигини ҳам бажариб, Тиринфга қайтади, лекин бир зум

ҳам дам олмай, яна янги топшириқни бажаргани — аввалгиларидан ҳам машаққатлироқ жасорат кўрсатгани йўлга равона бўлади.

Керинейя оҳуси (тўртинчи жасорат)

Аркадияда Керинейя оҳуси яшаши ва уни маъбуда Артемида гуноҳкор одамларни жазолаш мақсадида бу ёққа юборгани шоҳ Эврисфейга маълум эди. Бу оҳу экинзорларни горат қиларди. Эврисфей Ҳераклга шу оҳуни тутиб, тириклайин Микенага олиб келишни буюради. Оҳу ниҳоятда гўзал эди: унинг шохлари олтиндан, оёқлари мисдан эди. У чарчаш нималигини билмай, Аркадиянинг тоғу тошлари, дала-даштларида худди шамолдек учарди. Ҳеракл бу оҳуни бир йил мутгасил қувиб юрди. Оҳу тоғлардан, даштлардан ошар, тубсиз жарлардан сакраб, дарёлардан сузиб ўтарди. У шимол томонга тобора узоқлашиб кетиб борарди. Қаҳрамон ҳам уни кўздан йўқотмай, изма-из таъқиб қилиб бораверди. Ниҳоят, Ҳеракл оҳуни қувиб юриб Узоқ Шимолга — Ҳиперборейлар мамлакатига ва Истр дарёсининг сарчашмасига етиб борди. Шу ерга келганда оҳу югуришдан тўхтайди. Ҳеракл уни тутмоқчи бўлади, лекин у чап бериб, яна орқага, жануб томонга ўқдай учиб кетади. Яна таъқиб бошланади. Фақат Аркадияга борганидагина Ҳеракл оҳуга етиб олади. Оҳу шунча узоқ муддат тинимсиз югурган бўлса ҳам, кучини асло йўқотмаган эди. Оҳуни бешикаст қўлга киритишга кўзи етмаган Ҳеракл нишонга бехато тегувчи ўқларидан фойдаланишга мажбур бўлади. У олтин шохли оҳуни оёғидан жароҳатлайди ва шундагина уни тутиб олади. Ҳеракл бу мўъжизаваш оҳуни елкасига ўнгариб, Микенага олиб кетмоқчи бўлиб турганида, бирдан унинг қаршисида даргазаб Артемида намоён бўлади.

— О Ҳеракл, — дейди у, — бу оҳунинг менга қарашли эканини билмасмидинг? Ушбу севиқли оҳуимни яралаб, нечун мени таҳқирладинг? Таҳқирлаган одамни кечирмаслигимни билмасмидинг? Ё сен ўзингни олимпик худолардан ҳам қудратлироқ ҳисоблайсанми?

Ҳеракл соҳибжамол маъбудага эҳтиром билан таъзим қилиб шундай жавоб қилади:

– О Латонанинг муаззама қизи, мени айбга буюрма!
Камина ҳеч қачон мунаввар Олимпда истиқомат қилгувчи
боҳий худоларни таҳқирламаганман; мен ҳамиша ул
самовий хилқатлар ҳаққиға бисёр қурбонликлар қилиб,
уларни эъзозлаганман, қолаверса, чақмоқдор Зевснинг
ўгли бўлишимга қарамай, ҳеч қачон ўзимни тангриларга
тенг қўймаганман. Сенинг оҳуингни, о маъбуда, ўз
ихтиёрим билан эмас, балки Эврисфейнинг буйруғи
билан таъқиб қилдим. Ул шоҳга хизмат қилишни менга
худоларнинг ўзи амр этишган, бинобарин, Эврисфейга
итоат этмасликка ҳаддим сигмасди!

Шунда Артемида Ҳераклнинг гуноҳидан ўтган экан.
Чақмоқдор Зевснинг бузург ўгли Керинея оҳусини
Микенага тириклайин олиб бориб, уни Эврисфейга
топширган экан.

Эриманф тўнғизи ва кентаврлар билан жанг (бешинчи жасорат)

Ҳеракл мисоёқ оҳуни тутиб келганидан кейин узоқ
дам ололмади. Эврисфей унга яна топшириқ берди:
энди Ҳеракл Эриманф тўнғизини ўлдириши керак эди.
Бу тўнғиз мисоли девдай кучли бўлиб, Эриманф тоғида
яшар ва Псофис шаҳри атрофидаги экинзорларни
муттасил пайҳон қиларди. Шунингдек, у одамларга ҳам
ҳужум қилиб, уларни ўзининг баҳайбат қиличтишлари
билан ўлдирарди. Ҳеракл шу Эриманф тоғига равона
бўлади. У йўл-йўлакай донишманд кентавр Фолнинг
олдига кириб ўтади. Кентавр Зевс ўғлини иззат-икром
билан қарши олиб, шоҳона зиёфат қилади. Зиёфат чоғида
у меҳмоннинг кўнглини олиш учун май тўлдирилган
каттакон хумни очади. Бу ажиб шаробнинг муаттар
ҳиди узоқ-узоқларга таралади ва ўзга кентаврларнинг
ҳам димоғига бориб урилади. Шунда кентаврлар хумни
очгани учун Фолдан қаттиқ газабланидилар, чунки у май
нафақат Фолга, балки барча кентаврларга тегишли эди.
Кентаврлар Фолнинг уйига бостириб келишади; бу пайт
Фол билан Ҳеракл бошларига печак гулдан тож кийишиб,
роса мириқиб майшат қилиб ўтиришарди. Кентаврлар
дабдурустан ҳужумга ўтишади. Лекин Ҳеракл улардан

кўрқмайди. У сапчиб ўрнидан туради-да, ўчоқдаги тутаб ётган катта-катта косовларни олиб кентаврларга ота бошлайди. Улар бундай қаршиликка дош бера олмай қочадилар, Ҳеракл эса ўзининг заҳарли ўқлари билан кентаврларни жароҳатларди. Қаҳрамон йигит уларни то Малаягача қувиб боради. Малаяда кентаврлар Ҳераклнинг қадрдон дўсти, энг донишманд кентавр Хиронникида паноҳ топишади. Уларнинг орқасидан Хироннинг горига Ҳеракл ҳам изма-из бостириб кириб боради. Киради-ю газаби қайнаб, камонининг чилласини тортиб ўқ узади, ўқ ҳавода яшиндек паррон этиб, кентаврлардан бирининг тиззасини жароҳатлайди. Аммо Ҳеракл ганиминини эмас, балки ўз дўсти Хиронни яралаган эди. Қаҳрамон йигит кимни яралаб қўйганини кўриб қаттиқ изтироб чекади. Ҳеракл шоша-пиша дўстининг жароҳатини ювиб боғлайди, лекин бу уринишлари наф бермайди. Зеро Ҳеракл ҳидранинг ўт пуфагига ботириб олинган заҳарли ўқларидан ҳосил бўлган жароҳатнинг давоси йўқлигини яхши тушунарди. Энди Хирон ҳам ўзининг минг азобу уқубатда ўлишини биларди. Оқибатда, у жароҳат азобини тортмаслик учун, ўз ихтиёри билан Аиднинг зулмат саатанатига рихлат этган экан.

Ҳеракл Хирон билан видолашаркан, чуқур қайгуга ботади ва сал вақтдан кейин, Эриманф тоғига етиб боради. У ерда, қуюқ ўрмонзор ичида даҳшатли тўнғизни учратади; Ҳеракл қаттиқ наъра тортиб, тўнғизни ўрмондан чиқишга мажбур этади. Сўнг анча вақтгача тўнғизнинг пайига тушиб қувиб юради ва охири уни тоғ чўққисида қалин қор ичига қувиб киритади. Тўнғиз қорга ботиб, юра олмай қолади, шунда Ҳеракл унинг устига ташланиб, оёқ-қўлини боғлайди-да, тириклайин Микенага олиб боради. Эврисфей бу даҳшатли махлуқни кўриб қўрқиб кетганидан биринждан ясалган каттакон хумга тушиб беркиниб олган экан.

Шоҳ Авгийнинг молхонаси (олтинчи жасорат)

Эврисфей Ҳераклнинг зиммасига яна янги топшириқ юклайди. Энди у Элида шоҳи Авгийнинг улкан молхонасини гўнгдан тозалаши керак эди; Авгий нурафшон Ҳелиоснинг ўғли эди. Қуёш худоси унга

бениҳоя кўп молу давлат берган эди. Айниқса, унинг подалари, сурувлари, уюрлари беҳисоб эди. Шоҳнинг подалари ичида оёқлари қордек оппоқ уч юзта буқа, Сидон матоси янглиғ тўқ қизил икки юзта буқа, яна тангри Ҳелиосга назр қилинган худди оққушлардек оппоқ ўн икки нафар буқа бор эди, лекин бир буқа ўзининг гайритабиий гузаллиги билан бошқаларидан ажралиб, мисоли юдуздек порлаб турарди. Ҳеракл, агар Авгий ўз подаларининг ўндан бирини берса, унинг бепоён молхоналарини гўнгдан бир кунда тозалаб беражагини айтади. Авгий бу шартга рози бўлади. Чунки бундай улкан ишни бир кунда бажариш мумкинлигига шоҳнинг кўзи етмасди. Лекин Ҳеракл бу ишни бажаради: у молхонанинг бир-бирига қарама-қарши икки деворини бузади-да Алфей ва Пеней дарёларининг сувини шу молхона томон оқизади. Бу икки дарёнинг суви молхонадаги бутун гўнгни бир кунда оқизиб чиқиб кетади-ю Ҳеракл деворларни яна тиклайди. Сўнг у ўз муздини талаб қилиб шоҳ Авгий қошига боради, лекин шоҳ берган ваъдасининг устидан чиқмайди: подасининг ўндан бирини Ҳераклга беришдан бош товлайди. Шунда Ҳеракл Тиринфга қуппа-қуруқ қайтган экан.

Кейинчалик Ҳеракл субутсиз Элида шоҳидан ёмон ўч олган эди. Орадан бир неча йил ўтиб, у Эврисфей хизматидан озод бўлгач, катта қўшин тўплаб Элидага бостириб боради, бешафқат қонли жангда Авгий устидан галаба қозонади ва уни ўзининг ажалкаш тири билан маҳв қилади. Бу музаффариятдан кейин Ҳеракл бутун қўшини ва қўлга киритилган беҳисоб ўлжаларни Писа шаҳри яқинига олиб боради: бу ерда у олимпик худоларга бағишлаб қурбонликлар қилади ва Олимпия ўйинларини таъсис этади. Шундан бошлаб бу ўйинлар ҳар тўрт йилда муқаддас майдонда ўтказилиб туради. Бу майдонинг атрофига Ҳеракл маъбуда Афина-Палладага бағишлаб ўз қўли билан зайтун ниҳолларини ўтқазиб чиққан эди.

Ҳеракл Авгийнинг барча муттафиқларидан ҳам қасос олади. Бу қасосдан Пилос шоҳи Нелей айнақса кўпроқ талофат кўради. Ҳеракл Эврисфейнинг еттинчи топширигини бажариш учун Юнонистонни тарк этиб, Крит оролига равона бўлади.

Крит буқаси (еттинчи жасорат)

Эврисфей қаҳрамонга Крит буқасини тутиб Микенага олиб келишни буюрган эди. Бу буқани Крит шоҳи Миносга, яъни Европанинг ўғлига зилзилакор тангри Посейдон юборган эди; Минос бу буқани Посейдон шарафига қурбонлик қилиши лозим эди. Лекин Минос шундай чиройли буқани қурбонликка сўйишни истамайди — у буқани ўз моллари ичида олиб қолиб, Посейдонга бағишлаб ўз буқаларидан бирини қурбонлик қилади. Миноснинг бу рафторидан Посейдон қаттиқ газабланади ва ўзи туҳфа этган буқани қутуртиради. Қутурган буқа бутун орол бўйлаб шаталоқ отиб югуриб, йўлида учраган ҳамма нарсани пайҳон қила бошлайди. Ҳеракл мана шу буқани тутиб олиб, уни ўзига бўйсундирди. У буқанинг кенг сағрисига миниб, Крит оролидан Пелопоннесга денгиздан сузиб ўтади. Ҳеракл буқани Микенага олиб келади, аммо Эврисфей Посейдоннинг буқасини ўз салтанатида ушлаб туришдан қўқиб, уни бўшатиб юборади. Қутурган буқа яна эркин эканлигини ҳис этиб, бутун Пелопоннес бўйлаб шимол томонга югуриб ўтади ва ниҳоят, Аттикадаги Марафон майдонига етиб боради. Шу ерда буқани афиналик қаҳрамон Тесей тутиб ўлдирган экан.

Диомеднинг отлари (саккизинчи жасорат)

Ҳеракл Крит буқасини тутиб келганидан кейин, Эврисфейнинг топшириғи бўйича, Фракияга, бистонлар шоҳи Диомед ҳузурига йўл олади. Бу шоҳнинг гўзалликда ва куч-қудратда қиёси йўқ отлари бор эди. Бу отлар охурга йўгон занжирлар билан банд этилган эди, чунки уларга ҳеч қандай тушов дош бера олмасди. Шоҳ Диомед бу отларни одам гўшти билан боқарди. У шаҳарга келиб қолган барча мусофирларни ем тариқасида отларнинг охурига ташларди. Ҳеракл ўз ҳамроҳлари билан мана шу Фракия шоҳи ҳузурига боради. У Диомеднинг отларини қўлга киритади ва уларни ўз кемасида олиб кетмоқчи бўлади. Ҳеракл қирғоққа етганида орқасидан Диомед узининг жангари фуқароси — бистонлар билан қувиб етиб боради. Шунда Ҳеракл отларни дўсти ҳермесзода Абдер ихтиёрига топширади-да, ўзи Диомед билан

жанг қила бошлайди. Гарчи Ҳераклнинг сафдошлари оз бўлса ҳам, барибир, Диомед мағлубиятга учраб, жангда ҳалок бўлади. Ҳеракл кемага чиқади. Қай кўз билан кўрсинки, ваҳший отлар шўрлик Абдерни тилка-пора қилиб ташлашипти! Бундан Ҳераклнинг қалби қаттиқ изтиробга тушади. У суюкли дўстининг дафн маросимини дабдаба билан ўтказади, қабри устида баланд тепа ҳосил қилади, қабр яқинида янги бир шаҳар бунёд этиб, унга Абдера деб ном қўяди. Кейин у Диомеднинг отларини Эврисфейга олиб келиб топширади, аммо шоҳ уларни бўшатиб юбориш ҳақида фармон беради. Отлар қуюқ ўрмон билан қопланган тоққа қочиб кетишади ва ўша ерда ваҳший ҳайвонларга ем бўлишади.

Ҳеракл Адметнинг меҳмони
(Еврипиднинг “Алкестида” фожиаси бўйича
баён қилинади)

Ҳеракл Диомеднинг отларини олиб келиш учун Фракияга кемада сузиб бораётганида, йўл-йўлакай Фера шаҳрига кириб, дўсти Адметни кўриб ўтишни ихтиёр қилади.

Борса, Фера шоҳининг уйи мотамда. Унинг хотини Алкестида ўлиши керак экан. Бир вақтлар қисмат маъбудалари — муаззама мойралар Аполлоннинг илтимоси билан шундай қарорга келган эдилар: Адмет жони узилишига бир соат қолганда, ўлимдан қутулиб қолиши мумкин... агарда бирон кимса ўз ихтиёри билан унинг ўрнига зимистон Аид салтанатига рихлат этишга рози бўлса. Мана, Адмет ўладиган пайт яқинлашибди, шунда у қартайиб мункиллаб қолган ота-онасига юзланиб, биронтангиз менинг ўрнимга ўлишга рози бўлинг, деб илтижо қилган, лекин ота-онаси ўлишни хоҳлашмаган. Шунингдек, Фера фуқаросидан ҳам биронтаси ўз ихтиёри билан шоҳ Адмет ўрнига жон қазо қилишни истамаган. Шунда Адметнинг навниҳол, соҳибжамол завжаси Алкестида севимли эри учун ўз жонидан кечишга рози бўлган.

Адмет вафот этиши лозим бўлган кунда унинг хотини ўлишга ҳозирлана бошлайди. У гусл қилиб ўлимлик либосларини кияди, тақинчоқларини тақади. Сўнг

уйдаги ўчоқ қаршисига бориб, хонадонларга бахт-иқбол улашувчи маъбуда Ҳестияга юзланиб, азтаҳидил тавалло қила бошлайди:

— О муаззама маъбуда! Охирги марта қаршингизда тиз чўкиб сажда қилмоқдаман. Муножотимга қулоқ ос: орқамда қолаётган етимчаларимни ҳимоятингга ол, зеро мен бугун бадқовоқ Аид салтанатига рихлат этгум. О, болаларимнинг мен сингари бевақт ўлишдан асра! Илоё, улар шу ерда, ўз ватанларида бадавлат ва бахтиёр ҳаёт кечирсинлар!

Кейин Алкестида худоларнинг барча меҳробларини зиёрат қилиб, уларни муаттар марсин новдаси билан бе-зади.

Ниҳоят, у ўз оромгоҳига кириб ётди-да, юм-юм йиг-лай бошлади. Фарзандлари — ўғли билан қизи унинг тепасига келишди. Улар оналарининг кўксига бошларини қуйиб, фарёд солиб аччиқ-аччиқ кўзёш тўқдилар. Алкестиданинг жориялари ҳам ҳўнграб йиглашди. Адмет бу огир жудоликка чидай олмай, навниҳол хотинини бағрига босганча, мени ташлаб кетма, деб илтижо қилди. Энди Алкестида ўлимга тайёр, мана, худолар учун ҳам, бандалар учун ҳам манфур ўлим худоси Танат Фера шоҳи саройига товуш чиқармай яқинлашиб келмоқда: у Алкестиданинг сочидан бир тутамини шамшири билан кесиб олиши керак. Ҳаттоки зулфизар Аполлон ҳам ўз арзандаси Адметнинг рафиқасини бир оз вақт ўлдирмай туришни Танатдан илтимос қилади, аммо бадкирдор ўлим худоси ўз аҳдидан қайтмайди. Алкестида ўлими яқинлашганини сезади. У даҳшатга тушиб, шундай нола қилади:

— О, ана, ўлганлар руҳини ташувчи Харон ўзининг икки эшкакли қайиғида сузиб келмоқда, у қайиқни мен томон йўналтираркан, овозининг бориचा шундай деб қичқиради: “Нечун имиллаяпсан? Қани, бўлақол! Шошил! Вақт зиқ! Бизни куттирма! Ҳамма нарса муҳайё! Қани, тез бўлақол!” О, қўйворинглар мени! Оёқларим совий бошлади, ажалим яқин. Зулмат тун кўзларимга қора шарпасини ёпди! О болаларим, нуридийдаларим!

Онангиз энди ўлди! Бахтли яшанглар! Адмет, сенинг ҳаётинг ўз ҳаётимдан ҳам қадрлироқ эди. Яхшиси, энди қуёш ўз нури билан мени эмас, сени баҳраманд қилсин. Адмет, фарзандларимизни сен ҳам мендан кам севмайсан. О, ўтинаман сендан, агар болаларимизнинг кўнгли оғримасин десанг, уйга ўтай она олиб келма!

Шўрлик Адмет бу гапларни эшитиб изтироб чекади.

– О Алкестида, ҳаётимиз қувончини бутунича ўзинг билан олиб кетяпсан! – дейди у. – Энди мен умрбод сен ҳақингда ҳасрат чекиб ўтаман. О худолар, худолар, дилбар хотинимни тортиб оляпсизлар-а!

Алкестида зўрга пичирлаб дейди:

– Алвидо! Мана, кўзларим мангу юмилди. Алвидо, нуридийдаларим! Энди мен йўқман. Алвидо, Адмет!

– О, бизга яна бир мартагина назар ташла! Фарзандларингга раҳм қил! О, бу кўнингдан кўра, менинг ҳам жонимни олақолсинлар, – дейди Адмет ҳўнг-ҳўнг йиғлаб.

Алкестиданинг кўзлари юмилиб, жисми совийди. У қазо қилади. Адмет марҳуманинг тепасида бетаскин фарёд чекаркан, ўзининг талх қисматидан нола қилади.

У одамларига дафн маросимини дабдаба билан ўтказиш учун тайёргарлик кўриш ва аёллар ичида энг нодираси бўлган хотинига саккиз ой муттасил аза тутиш ҳақида фармон беради. Бутун шаҳар мотам тутган, зеро бу саховатли маликани бутун эл бирдек яхши кўрар эди.

Лекин марҳуманинг жасадини қабристонга олиб бориб даҳмага қўйишмоқчи бўлишганда, шаҳарга Ҳеракл ташриф буюради. У тўғри шоҳ саройи томон йўл олади ва дўстини сарой дарвозаси олдида учратади. Адмет қалқонбардор Зевснинг ўғлини иззат-эҳтиром билан кутиб олади. У азиз меҳмоннинг дилини оғритмаслик учун, қайғусини ундан сир тутаетди. Аммо Ҳеракл дўстининг қаттиқ ҳасратда эканлигини бир қарашдаёқ пайқайди ва бундай нохуш кайфиятнинг боиси нима, деб сўрайди. Адмет мавҳум жавоб қилади, шунда Ҳеракл, дўстимнинг биронта узоқ қариндоши қазо қилган бўлса керак, деган хулосага келиб, кўнгли таскин топади.

Адмет хизматкорларига, Ҳераклни меҳмонхонага бошлаб кириб, яхшилаб зиёфат қилишни, азадор аёлларнинг йиғиси меҳмонга эшитилмасин учун, ичкари ҳовли эшигини танбалаб қўйишни буюради. Дўстининг бошига қандай оғир кулфат тушганидан гофил Ҳеракл шоҳ саройида хупчақчақлик билан ишрат қилиб ўтираверади. У пайдар-пай қадаҳ кўтаради. Лекин меҳмоннинг шодмонлиги унинг хизматидаги сарой ходимларига малол келади: ахир улар ардоқли бекалари — маликадан жудо бўлган эдилар-да. Улар Адметнинг фармониغا амал қилиб, бошларига тушган оғир жудоликни сир сақлашга қанчалик уринишмасин, барибир, Ҳеракл уларнинг кўзларидаги ёшни, чеҳраларидаги маҳзунликни пайқаб қолади. У хизматкорлардан бирини ўзи билан кайф қилишга чақиради, “май ичсанг юрак дардинг арийди, чеҳранг ёришиб, манглайингдаги ажинлар ғойиб бўлади” — дейди унга, лекин хизматкор май ичишдан бош товлайди. Шунда Ҳеракл Адметнинг хонадони ғамхонага айланганини фаҳмлайди. У, не ҳол юз берди, деб хизматкордан ҳадеб сўраб суриштиравергач, охири хизматкор унга жавобан шундай дейди:

— О мусофир, бутун маликамиз Аид масканига рихлат этди.

Ҳеракл ғамга ботади. У шундай оғир жудоликка учраган дўстининг уйида бошига гултож кийиб маишат қилиб ўтирганидан қаттиқ хижолат бўлади. Ҳеракл, бошида пугнча оғир дарди бўла туриб, уни самимий меҳмоннавозлик билан қарши олган дўстига бир яхшилик қилмоқчи бўлади. Шу заҳоти у машъум ўлим худоси Танатдан унинг ўлжаси — Алкестидани тортиб олишга қарор қилади.

У хизматкордан Алкестиданинг дахмаси қаердалигини сўраб билиб олиб, ўша ерга шошилади. Ҳеракл дахма панасига беркиниб олиб, Танатнинг марҳума қонини сўргани учиб келишини кута бошлайди. Мана, ўлим худосининг қанот қоқиб учиб кетаётгани эшитилади, лаҳаддан худди ажал уфургандек совуқ шамол эсади, офаткаш ўлим худоси дахма ичига учиб киради ва марҳуманинг қонини сўра бошлайди. Шунда Ҳеракл ўзи ўтирган пистирмадан отилиб чиқиб, Танатга ташланади

ва ўлим худосини қудратли қўллари билан маҳкам қучоқлаб олади. Уртада даҳшатли жанг бошланади. Ҳеракл бутун кучини ишга солиб, ўлим худосига ҳамла қилади. Лекин Танат ўзининг қоқ суяк қўллари билан Ҳераклнинг кўксини эза бошлайди, қаҳрамоннинг юзига муздек совуқ нафаси уфуради, елпиниб турган қанотларидан жонни суғуриб олувчи бадкор шамол эсади. Лекин шунга қарамай, чақмоқдор Зевснинг қодир ўгли Танатни енгади. У ўлим худосини чандиб боғлаб, агар Алкестидани қайта тирилтирсагина, уни озод қилажагини айтади. Танат бу шартга рози бўлади ва Адмет хотинининг жонини қайтариб беради. Шунда буюк қаҳрамон Алкестидани ўз эри ҳузурига — саройга бошлаб кетади.

Энди гапни Адметдан эшитинг: у хотинини дафн қилиб саройга қайтгач, аччиқ-аччиқ кўзёш тўкиб беназир рафиқасига аза тутта бошлайди. Унинг юраги сиқилади, сарой Алкестидасиз ҳувиллаб қолгандек туюлади унга. Энди бошини қаёққа урсин? Адмет ўлганларга ҳавас қила бошлайди. Ҳаёт унга манфур бўлиб кўринади. У ўлишни истайди. Унинг бутун бахти-икболини Танат уғирлаб Аид салтанатига олиб кетган эди. Севикли маҳбубасидан жудо бўлишдек огир мусибат борми дунёда! У Алкестида билан бирга жон қазо қилмаганига ўкинади, шундай қилганида ўлим икковларини яна бир-бири билан қовуштирган бўларди. Шунда Аиднинг бандалари бир эмас, иккита вафодор руҳга кўпаярди. Бу икки руҳ Ахеронт дарёсидан бирга сузиб ўтган бўлишарди. Шу чоғ бирдан мотамсаро Адмет қаршисида Ҳеракл гавдаланади. У бошига уртук ёпинган бир аёлнинг қўлидан ушлаб етаклаб келарди. Ҳеракл бу аёлни огир жанг қилиб қўлга киритганини айтади ва то Фракиядан қайтиб келгунича уни ўз қасрида сақлашни Адметдан илтимос қилади. Лекин Адмет рози бўлмайди, уни бошқа одамга топширақол, деб илтимос қилади. Суюкли ёридан жудо бўлган бир пайтда ўз уйида бегона аёлни кўриш Адмет учун жуда огир ботарди. Аммо

Ҳеракл ўз сўзида қаттиқ туради, у ҳатто Адметдан бу аёлни саройга ўзи етаклаб киришини талаб қилади, у сарой хизматчиларини аёлга яқин йўлатмайди. Ахири Адмет дўстининг илтимосини ерда қолдиришга журъат эта олмай, аёлни саройга бошлаб киргани унинг қўлидан ушлайди. Шунда Ҳеракл унга такаллум қилади:

– Адмет, сен бу аёлнинг қўлидан олдинг! Уни куз қорачигингдек асра! Ана энди сен мени, яъни Зевс ўглини садоқатли дўстим, деб айтишинг мумкин. Сен бу аёлнинг жамолига бир боқ! Қара, у умр йўлдошинг Алкестидага ўхшамасмикин? Ҳасратни тарк эт! Яна аввалгидек хушбахт яшайвер, дўстим!

Адмет аёл ёпинган уртукни кутаради.

– Ё қодир худолар, – деб ҳайқириб юборади у шунда, ахир бу завжам Алкестида-ку! Йўқ, йўқ, бу унинг арвоҳи, холос! Зеро у гунг, шу чоққача бир огиз ҳам калима айтмади.

– Йўқ, дўстим, бу арвоҳ эмас, – жавоб қилади Ҳеракл, – бу Алкестиданинг ўзи. Мен уни руҳлар султони Танат билан бўлган шафқатсиз жангда қўлга киритдим. Алкестида то ер ости худолари таъсиридан фориг бўлмагунча гапиролмайди, шу боис сен ўшал худолар йўлига садақа улаш, қурбонлик қил — шу йўл билан уларнинг кўнглини юмшатурсан; хотининг уч кечаю уч кундуз гапирмайди; шундан кейингина тилга киради. Энди менга рухсат, дўстим! Алвидо! Бахтли бўл ва менинг падарим — Зевснинг ўзи фатво берган буюк меҳмоннавозлик одатига ҳамиша амал қил!

– О Зевснинг буюк ўгли, ҳаётимга сен яна қувонч бахш этдинг! – дейди Адмет. – Сенга қандай миннатдорчилик билдирсам экан? Уйимда меҳмон бўлиб қол. Мен барча музофоту вилоятларимда сенинг бу зафарингни байрамдек нишонлашлари ҳақида фармон чиқарурман, худоларга бағишлаб тоғ-тоғ қурбонликлар қилдираман. Ёнимда қол!

Лекин Ҳеракл бу ерда қолмади: у Эврисфейнинг топширигини бажариши — Диомед отларини қўлга киритиб, Эврисфейга элтиб бериши лозим эди.

Ипполитанинг белбоғи (тўққизинчи жасорат)

Ҳеракл тўққизинчи жасоратни бажариш учун амазон аёллар мамлакатига бориб, уларнинг маликаси Ипполитанинг белбоғини олиб келиши керак эди. Бу белбоғни Ипполитага уруш худоси Арес совға қилган, малика уни барча амазонлар устидан ҳокимлик тимсоли сифатида боғлаб юрар эди. Белбоғ Эврисфейнинг қизи Адмета (маъбуда Ҳеранинг қоҳинаси)га ёқиб қолади. Эврисфей қизининг хоҳишини бажариш учун Ҳераклни уша белбоғни олиб келишга юборади. Зевс угли бир гуруҳ азамат йигитлар билан кемада узоқ денгиз сафарига чиқади. Ҳераклнинг лашкари оз миқдорда бўлса ҳам, улар ичида шавкатли қаҳрамонлар анча-мунча эди; ҳатто Аттика қаҳрамони Тесей ҳам Ҳераклга ҳамроҳ бўлган эди. Узоқ сафарга чиққан қаҳрамонлар Эвксин Потининг энг олис соҳилига боришлари керак эди. Амазон аёллар мамлакати ва бу мамлакатнинг пойтахти Фемискира уша ёқда эди. Ҳеракл кетатуриб, йул-йулакай Парос оролида лангар ташлайди; бу оролда Миноснинг ўғиллари ҳокимлик қилардилар. Ана шу Миносзодалар тўсатдан Ҳераклнинг икки ҳамроҳини ўлдириб қўядилар. Бундан қаттиқ газабланган Ҳеракл шу заҳоти Миносзодаларга қарши уруш очади. У Парос аҳолисининг апча-мунчасини маҳв этади, қолганларни шаҳарга ҳайдаб киритиб, уларни қамал қилиб тураверади. Ниҳоят, қамал азобида дош беролмаган халқ Ҳеракл олдига элчи юбориб, унинг ҳалок бўлган дўстлари ўрнига ўз ичларидан икки қаҳрамон йигитни беришга розилик билдирадилар. Шундан кейингина Ҳеракл қамални бекор қилади ва улган ҳамроҳлари ўрнига Миноснинг набиралари — Алкей билан Сфенелни ўз лашкари сафига олади.

Ҳеракл Паросдан жўнаб, йўлда шоҳ Ликнинг салтанати Мизияда ҳам тўхтади. Шоҳ уни улкан меҳмоннавозлик билан кутиб олади. Лекин айна шу пайт, кутилмаганда бебриклар шоҳи Мизияга бостириб келади. Ҳеракл ўз йигитлари билан жангга отланиб, бебриклар шоҳи устидан ғалаба қозонади, унинг пойтахтини горат қилади, бебрикларга қарашли бутун ўлкани шоҳ Ликка олиб

беради. Лик бу улкани Ҳеракл шарафига Ҳераклия деб атайди. Шундан сунг Ҳеракл яна сафарга чиқиб, ахири амазон аёллар шаҳри Фемискирага етиб боради.

Зевс ўглининг жасоратлари ҳақидаги овозалар амазон аёллар мамлакатига ҳам аллақачон етиб келган экан. Шунинг учун, Ҳеракл кемаси Фемискира бандаргоҳида лангар ташлаганида, амазон аёллар ўз маликалари билан унга пешвоз чиқадилар. Улар ўз ҳамроҳлари ичида мисоли боқий тангридек ажралиб турган Зевс ўлига таажжуб билан боқадилар. Малика Ипполита Ҳераклга такаллум қилади:

– О чақмоқдор Зевснинг шавкатли ўғлони, сўзла: шаҳримизга не мақсадда ташриф буюрдинг? Ниятинг хайрлими, ё бизга қарши уруш очмоқчимисан?

Ҳеракл маликага шундай жавоб қилади:

– О малика, мен юртингга келгунча, ўз қўшиним билан серталотум уммонда узоқ вақт суздим, илло ҳузурингга ўз ихтиёрим билан келганим йўқ; мени бу ерга Микена шоҳи Эврисфей юборди. Шоҳ қизи Адметанинг кўнгли тангри Арес сенга тўхфа этган белбоғни тусаб қолипти. Эврисфей менга шу белбоғингни қўлга киритишни амр этди!

Талабни рад этишга Ипполитанинг тили бормаиди. У белбоғни ўз ихтиёри билан Ҳераклга топширмоқчи бўлади, лекин сармаъбуда Ҳера ўзи учун мудом манфур бўлган Ҳераклни шу ерда жувонмарг қилмоқчи бўлади; у амазон аёл қиёфасига кириб, ўзини оломон орасига уради ва муҳориб жувонларни Ҳеракл лашкарига қарши тезлай бошлайди.

– Ҳеракл ёлгон гапирди, – дейди Ҳера амазон аёлларга, – у юртимизга бадният билан келган: бу қаҳрамон маликамиз Ипполитани ўғирлаб кетиб, уни ўз уйида чўри қилиб ишлатмоқчи.

Амазон аёллар Ҳеранинг гапига ишонишади. Улар дарҳол қуролланишиб, Ҳеракл йигитларига ҳужум қилишади. Амазон аёллар қўшини олдида Азлла от устида мисоли қўюндек елиб келарди. У биринчи бўлиб, Ҳераклга мисоли уммон тўлқинидек ҳамла қилади. Лекин қаҳрамон унинг ҳужумини қайтаради, Азлла орқага қочади.

Бироқ Ҳеракл Азлага етиб олиб, обдор шамшири билан уни маҳв этади. Амазон аёл Протоя ҳам жангда ҳалок бўлади. Протоя Ҳераклнинг ҳамроҳларидан етти азаматни ўз қули билан гумдон қилган эди, лекин ўзи Зевс ўғлининг камонидан отилган ўққа чап бера олмай ҳалок бўлади. Ҳераклга етти нафар амазон аёл баравар ҳамла қилади: улар маъбуда Артемиданинг ҳамроҳлари эди: найза отиш санъатида ҳеч ким уларга тенг кела олмасди. Аёллар ўзларини қалқонлар панасига олиб, Ҳераклга найзалар улоқтирадилар, лекин найзалар Ҳераклни ёнлаб ўтади. Шунда Зевсзода бу муҳориб аёлларнинг бирини ўз гурзиси билан маҳв қилади; амазон аёллар пайдар-пай ерга қулаб жон берадилар. Ҳеракл аёллар қўшинига қўмондонлик қилган Меланиппани, унга қўшиб Антиопани ҳам асирга олади. Шундан сўнг, сертахдид муҳориб аёллар мағлубиятга учраб, орқага чекинадилар, лекин шу чекиниш пайтида қаҳрамон йигитлар уларни қувиб бориб, анча-мунчаларини қириб ташлайдилар. Оқибат, Амазон аёллар Ҳеракл билан сулҳ тузадилар. Малика Ипполита иқтидорли Меланиппани ўз белбоғига айирбошлаб олади, Антиопани эса, қаҳрамонлар ўзлари билан олиб кетадилар. Ҳеракл бу қизни, жангда улкан жасорат кўрсатган Тесейга туҳфа этади. Ҳеракл Ипполитанинг белбоғини шу тарзда қўлга киритган экан.

Ҳеракл Лаомедонтнинг қизи Ҳесионани қутқаради

Ҳеракл амазон аёллар мамлакатидан қайтаётиб Трояда тўхтаydi. Қаҳрамонлар шаҳар яқинидаги қирғоққа сузиб келишганида гоят кўнгилсиз бир манзаранинг шоҳиди бўладилар. Улар шундоққина сув бўйидаги қояга занжирбанд этилган соҳибжамол қизни кўриб ҳайрон қоладилар. Бу — Троя шоҳи Лаомедонтнинг қизи Ҳесиона эди. Бу қиз ҳам Андромеда сингари денгиз махлуқига ем бўлиши лозим эди. Гап шундаки, Посейдон билан Аполлон Зевснинг амри билан Троя атрофини юксак девор билан ўраган эдилар, лекин Лаомедонт бу икки тангрига берган ваъдасига вафо қилмай, уларнинг хизмат ҳақини тўлашдан бош товлайди. Бу такаббур шоҳ Зевсга

орқа қилиб, Посейдон билан Аполлонга, агар мендан ҳақ талаб қилсанглар, қулоқларингни кесиб оламан, деб пұписа ҳам қилади. Бу адолатсизликдан қаҳри қайнаган Аполлон Лаомедонт юртига ўлат тарқатади, Посейдон эса, бу ўлкага баҳайбат денгиз махлуқини юборади ва бу махлуқ Троянинг теваарак атрофини горат ва пайҳон қила бошлайди. Лаомедонт фақат ўз қизини қурбон қилгандагина, мамлакатни мудҳиш офатдан халос этиши мумкин эди. Шунда у ноиложликдан, денгиз бўйидаги қояга қизи Ҳесионани занжирбанд қилган эди.

Ҳеракл бу бахти қаро қизни фалокатдан қутқаришга аҳд қиладию лекин у Троя шоҳи олдига шарт қўйиб, ундан бу хизмати эвазига Зевс берган отларни талаб қилади. Воқеа бундай бўлган эди: бир вақтлар Зевснинг бургути Лаомедонтзода Ганимедни ўтирлаб Олимпга олиб чиқиб кетган эди. Зевс шу йигитча учун Троя шоҳига тўлов тариқасида ажойиб отларни ҳадя этган эди. Ҳеракл шоҳдан ана шу отларни сўрайди. Лаомедонт Ҳераклнинг талабини бажаришга рози бўлади. Шунда бузург қаҳрамон трояликларга тупроқ олиб келиб, соҳилда гов ҳосил қилишни буюради, сўнг шу гов панасига яширинади. Ҳеракл ўзини панага олган ҳамоно бирдан денгизда пўртана кўтарилиб, баҳайбат махлуқ сув бетига сузиб чиқади ва ўрамисол огзини катта очганча Ҳесионага ташланади. Шунда Ҳеракл бор овози билан наъра тортиб, гов ортидан югуриб чиқади ва дудама шамширини махлуқнинг кўксига сопиғача ботиради. Шундай қилиб, Ҳеракл Ҳесионани ўлимдан қутқаради ва Лаомедонтдан шартлашилган отларни талаб қилади. Лекин ажойиб отларни Ҳераклга беришга шоҳнинг кўзи қиймайди, у лафзида турмайди, ҳатто дуқ-пұписа билан Ҳераклни Троядан ҳайдаб ҳам юборади. Буюк қаҳрамон газабини ичига ютади-ю Лаомедонт юртини тарк этади. Ҳозир у бу бебурд шоҳдан интиқом ола олмасди, чунки сипоҳларининг сони жуда оз, Трояни ўраб олган юксак деворлар метиндек мустаҳкам эди. Шаҳарни узоқ муддат қамал қилиб туриш учун эса, имконияти йўқ эди: Ипполитанинг белбогини шошилишч равишда Микенага етказиши лозим эди.

Герионнинг сигирлари (унинчи жасорат)

Ҳеракл амазон аёллар мамлакатига қилган сафаридан қайтгач, орадан сал вақт ўтар-ўтмас яна бир жасорат кўрсатгани йўлга чиқади. Эврисфей энди унга алп Герионнинг сигирларини Микенага ҳайдаб келишни буюради. Хрисаор билан Океан қизи Каллироянинг ўғли паҳлавон Герион жуда-жуда олисда яшарди. Ҳеракл замин гарбидаги энг чекка сарҳадга бориши лозим эди: мунаввар қуёш худоси Ҳелиос ҳар куни оқшомда шу ерга ғориб булар эди. Бу олис сафарга Ҳеракл ёлғиз жўнайди. У Африкадан, Ливиянинг гиёҳ ҳам унмайдиган тақир даштларидан, ёввойи бадавийларнинг мамлакатидан ўтиб бориб, ниҳоят Ер юзининг энг чеккасига етади. Ҳеракл ўз жасоратидан мангу ёдгорлик сифатида бу ерда торгина бўғознинг икки қирғоғига иккита маҳобатли тош устун ўрнатади.

Шундан кейин Ҳеракл то мўйсафид Океан қирғоғига етиб олгунча яна узоқ йўл босади. У манзилга етиб бориб, мангу шовулловчи Океан бўйида чуқур уйга толиб ўтириб қолади. У Герион пода боқиб юрган Эрифейя оролига қандай ўтиб олиши ҳақида бош қотирарди. Кун оғиб, кеч кираётган эди. Шу пайт кўкда Ҳелтоснинг жангаробаси кўринади, у Океан суви томон тушиб келарди. Қуёшнинг ниҳоятда ўткир шуъласи Ҳераклнинг кўзини қамаштиради, ҳарорати баданини жизганак қилиб куйдиради. Бу ҳолдан газабланган Ҳеракл ўрнидан туриб кетиб, дарҳол қўлига офаткаш камонини олади, лекин унинг бу рафторидан Ҳелиос ранжимайди; у қаҳрамонга юзини ўтириб мулоийм жилва қилади: зеро бу йигитнинг гайритаъриф жасорати унга мақбул бўлган эди. Ҳелиос Ҳераклга Эрифейя оролига ўзининг олтин қайиғида сузиб ўтишни таклиф қилади; қуёш худоси ҳар куни кечқурун ўз тулпорлари ва жангаробаси билан заминнинг гарбий сарҳадидан шарқий сарҳадидаги олтин қасрига шу қайиқда сузиб ўтар эди. Ҳелиоснинг таклифидан қувониб кетган Ҳеракл олтин қайиққа дадил сакраб ўтади ва зумда Эрифрея соҳилига етиб олади.

Лекин Ҳеракл оролга қадам қўйиши билан икки бошли бадқаҳр кўппак Орфо унинг исини сезади ва вовуллаб қаҳрамонга ташланади. Ҳеракл гурзиси билан бир зарба уриб, кўппакни ўлдиради. Лекин Герионнинг подаларини қўриқлаётган фақат Орфогина эмас эди. Ҳеракл яна Герионнинг подачиси алпкелбат паҳлавон Эвритион билан ҳам олишишга мажбур бўлади. Зевс ўгли бир зумда бу паҳлавоннинг суробини тўтрилаб, Герионнинг сигирларини Ҳелиоснинг олтин қайиғи турган қирғоқ томон ҳайдай бошлайди. Шу пайт Герион сигирларининг маъраганини эшитиб қолиб, пода ўтлаб юрган ерга боради. Бу ерда у кўппак Орфо билан паҳлавон подачи Эвритионнинг ўлиб ётганини кўради ва пода ўтрисининг орқасидан қувиб, унга денгиз соҳилида етиб олади. Герион ўта баҳайбат махлуқ эди: унинг учта танаси, учта калласи, олти қўл ва олти оёғи бор эди. У жанг пайтида ўзини учта қалқон билан ихота қилар, ғанимига бир йўла учта улкан найза улоқтирарди. Лекин Ҳераклга бу пайт Афина-Паллада мададкор бўлади. Қаҳрамонимиз Герионни кўриши билан, унга камонидан ажалкаш ўқ узади. Ўқ паррон этиб бориб, Герионнинг каллаларидан биридаги кўзига киради. Бу биринчи ўқдан кейин орқама-орқа иккинчи, учинчи ўқ учади. Кейин Ҳеракл гонатгар гурзисини ҳавода айлантириб туриб девқомат Герионга шундай зарб урадики, натижада учтанли паҳлавон худди яшин ургандек ерга "гурс" қулаб, тил тортмай ўлади. Шундан сўнг Ҳеракл Герионнинг сигирларини Эрифейдан Ҳелиоснинг олтин қайиғида олиб ўтади-да, кейин қайиқни эгасига қайтариб беради.

Лекин бу билан унинг вазифаси тугамаган эди. Ҳали у сигирларни бутун Испания орқали, Пириней тоғларидан, Галлия, алп тоғлари ҳамда Италиядан ҳайдаб ўтади. У Италиянинг жанубига етиб борганида, подадаги сигирлардан бири қочиб, ўзини сувга ташлайди ва бўғоздан сузиб, Сижилия оролига ўтиб олади. У ернинг шоҳи Эрикс (тангри Посейдоннинг ўгли) сигирга кўзи тушадию дарҳол уни ўз подасига қўшиб олади. Ҳеракл сигирни узоқ вақт қидиради. Ҳераклхири тополмагач,

тангри Ҳефестдан сигирларини қўриқлаб туришни илтимос қилиб, ўзи Сижжилия оролига сузиб ўтади, бу ерда у шоҳ Эрикснинг подаси ичида қидирган сигирини куриб қолади. Лекин шоҳ сигирни эгасига қайтаришни хоҳламайди; у ўз кучига ишониб, Ҳераклни кураш тушишга даъват этади. Сигирни курашда голиб чиққан олиши керак эди. Лекин Ҳераклдек рақибни енгишга Эрикснинг қурби етмас эди, албатта. Зевс ўгли шоҳнинг белидан маҳкам сиқиб кўксига босади-ю ўлдириб қўя қолади. Кейин у сигирни олиб подаси турган ерга қайтади-да, сигирларни ҳайдаб яна йўлга тушади. У Иония денгизи қирғоғига етганда, маъбуда Ҳера бутун подага қутуриш дардини уфуради. Қутирган сигирлар ҳар томонга шаталоқ отиб қочиб кетишади. Ҳеракл кўп машаққатлар билан сигирларнинг аксариятини Франциядан тутиб келади ва ниҳоят, Микенага ҳайдаб бориб, Эврисфейга топширади. Лекин шоҳ Эврисфей бу сигирларни сўйдириб, маъбуда Ҳера шарафига қурбонлик қилдирган экан.

Кербер (ун биринчи жасорат)

Ҳеракл Тиринфга қайтиб келгани ҳамано Эврисфей уни яна жасорат кўрсатгани жўнатади. Бу энди Ҳераклнинг Эврисфей хизматидаги жасоратларининг ун биринчиси эди. Бу гал у тангри Аиднинг ер қаъридаги зулмат чуллаган мудҳиш салтанатига тушиб, у ердан арвоҳлар масканининг қўриқчиси даҳшатли кўппак Керберни олиб чиқиши керак эди. Кербернинг боши учта бўлиб, бўйнини ўраб олган илонлар мудом вишилар, тўлғанарди, кўппак думининг учи оғзини катта қилиб очган аждаҳда боши билан якунланарди. Ҳеракл Лакония томон йўл олади ва Тэнар яқинидаги пастқам жар орқали мангу зулмат ер ости салтанатига тушади. Аид салтанатининг қопқаси олдида Ҳеракл икки қаҳрамонни: Тесей билан Фессалия шоҳи Перифойнинг қояга қапишиб тошдек қотиб туришганини кўради. Бу икки азамат Аиднинг хотини Песелефонани ўғирламоқчи бўлгани учун тангрилар уларни шу жазога мустаҳқик этган эдилар. Тесей Ҳераклга ёлбориб шундай дейди:

— О Зевснинг бузург ўгли, мени қутқар! Кўряпсан-ку қандай азоб чекаётганимни! Ёлғиз сенгина мени бу мусибатдан халос этишга қодирсан!

Шунда Ҳеракл Тесейга қўлини узатиб, уни қоя асоратидан озод қилади. Кейин у Перифейни ҳам шу зайлда қутқармоқчи бўлганида, бирдан ер ларзага келади; демакки, худолар унинг озод бўлишини хоҳлашмаётган эди. Ҳеракл тангрилар хоҳишига итоат этади ва мангу зулмат қўйнига кириб бораверади. Ҳераклни ерости салтанатига худоларнинг муждачиси, улганлар руҳини Аидга кузатиб қўювчи тангри Ҳермес олиб тушган эди, бундан буёғига Зевснинг арзанда қизи Афина-Паллада қаҳрамонга ҳамроҳ бўлиб боради. Ҳеракл Аид салтанатига қадам қўйиб кирганида бу ердаги руҳлар чўчиб кетиб, ҳар ёққа патиллаб учиб кетишади. Фақатгина қаҳрамон Мелеагрнинг руҳи Ҳеракдан чўчимайди. Бу руҳ Зевс ўглига шундай сўзлар билан илтижо қилади:

— О буюк Ҳеракл, ўртамиздаги дўстлик рипгтаси ҳақ-қи, сендан бир нарсани илтимос қиламан: етим қолган синглим гўзал Деянирадан шафқатингни дариг тутма! Мен ўлганимдан кейин у ҳимоясиз қолди. Сен унга уйлан, о бузург қаҳрамон! Унга ҳомийлик қил!

Ҳеракл дўстининг илтимосини бажаришга сўз беради ва Ҳермесга эргашиб яна нарига кетади. Шу пайт мудҳиш горгона Медуза Ҳераклнинг йўлини тўсиб чиқади, у ўзининг мис қўлларини қаҳрамон томонга таҳдидона чўзиб, олтин қанотларини қоқади, унинг бошидаги илонлар гимирлай бошлайди. Буни кўрган довюрак қаҳрамон шамширини суғуради, лекин Ҳермес шундай деб унинг ҳамласини қайтаради:

— Шамширингни тинч қўй, Ҳеракл! Ахир жисмсиз бир арвоҳ-ку! У сенга ҳеч қандай хавф туғдиролмайди!

Ҳеракл ўз йўлида кўп даҳшатли нарсаларни учратади ва охири Аид тахти пойига етиб боради. Марҳумлар салтанатининг султони ва унинг завжаси Персефона бу зулмат ва ҳасрат масканига юрак бетлаб тушган Зевс-зодага таҳсинлар ўқийдилар. Елкасига шер терисини ёпиниб, орқасига камонини осиб олган бу алпкелбат ўғлон ўзининг маҳобатли гурзисига таяниб, Аид чақмоқ-

дор Зевс ўглини лутфан қутлайди ва мунаввар қуёшдан воз кечиб, бу зулматгоҳга тушишга сени нима мажбур этди, деб сўрайди. Ҳеракл Аидга таъзим қилиб шундай жавоб қайтаради:

– О марҳумлар руҳининг султони, муаззам Аид, менинг илтимосимдан газабланма, о қодир худо! Сенга аёнки, салтанатингга мен ўз ихтиёрим билан келганим йўқ, айтмоқчи булган илтимосим ҳам менинг хоҳишим эмас. О ҳукмдор Аид, агар ижозат берсанг, учбошли кўппагинг Керберни Микенага олиб борсам. Бу ишни менга Эврисфей буюрди, зеро мен олимпик мунаввар худоларнинг амри билан шу шоҳнинг хизматидаман.

Аид қаҳрамонга шундай жавоб қилади:

– Майли, Зевсзода, илтимосингни бажараман, илло сен Керберни силоҳ ишлатмай қўлга олмогинг лозим. Агар кўппакни таслим қилдира олсанг, уни Эврисфей олдига етаклаб боришинг мумкин.

Ҳеракл ер ости салтанатида узоқ вақт кезиб, Керберни қидиради. Ниҳоят, уни Ахеронт соҳилидан топади. Ҳеракл югура бориб, Кербернинг бўйнидан хиппа бўғади. Аид кўппаги бутун ерости салтанатини бошига кутариб вовуллайди. У бор кучи билан тиришиб Ҳераклнинг қўлидан қутулиб чиқишга уринади, лекин паҳлавон йигитнинг қўллари Кербернинг бўйнини худди исканжадек сиқиб турарди. Шунда кўппак думи билан Ҳераклнинг оёқларини чирмаб олади ва дум учидаги аждар бош огзини очиб, тишларини паҳлавоннинг баданига ботиради, лекин Ҳераклга бу ҳам қор қилмайди. Иқтидорли Ҳеракл Кербернинг бўйнини тобора қаттиқроқ сиқаверади. Ахири чалажон бўлиб қолган кўппак сулайиб қаҳрамоннинг оёғи остига “шалл” этиб йиқилади. Ҳеракл уни шу тарзда қўлга ўргатиб, зулмат салтанатидан етаклаб олиб чиқиб кетади. Кербер ёрут жаҳонга чиққач, қуёш нуридан қўрқиб кетади, аъзои баданидан совуқ тер чиқиб, учала огзидан ерга заҳарли кўпиклар чак-чак тома бошлайди; натижада, шу кўпик томган ердардан заҳарли гиёҳлар униб чиқади.

Ҳеракл Керберни Микена шаҳрининг девори тагига етаклаб келади. Юраксиз Эврисфейнинг кўзи бу

даҳшатли кўпакка тушади-ю қўрққанидан сочлари тик-ка туради. У Ҳераклга зор-зор ялиниб, Керберни Аид салтанатига қайтариб олиб боришни илтимос қилади. Шунда Ҳеракл шоҳ илтимосини бажариб, Аидга унинг даҳшатли қўриқчиси — кўпак Керберни қайтариб берган экан.

Ҳесперидаларнинг олмалари (ўн иккинчи жасорат)

Ҳераклнинг Эврисфей хизматидалик пайтида кўрсатган жасоратлари ичида энг душвори шу охириги, ўн иккинчи жасорат бўлганди. Ҳеракл осмон гумбазини елкасида кўтариб турган буюк титан Атлас олдида бориши ва унинг қизлари Ҳесперидалар (Ҳеспер набиралари) парваришида бўлган боғдан уч дона олтин олма узиб олиб келиши лозим эди. Бу олмалар олтин олма дарахтининг меvasи бўлиб, у дарахтни замин маъбудаси Гея сармаъбуда Ҳеранинг никоҳ тўйига армугон тариқасида ўз бағридан ўстириб чиқарган эди. Бу огир вазифани бажариш учун, биринчи навбатда ўша Ҳесперидалар боғига олиб борадиган йўлни билиб олиш керак эди (у йўлни ҳеч қачон мижжа қоқмайдиган аждаар қўриқлаб турар экан).

Ваҳоланки Атлас билан унинг қизлари турадиган ерни ҳеч бир кимса билмас эди. Ҳеракл Осиё ва Европа бўйлаб узоқ жаҳонгашталиқ қилади, у илгари Герион сигирларини олиб келгани боргандаги ҳамма мамлакатни босиб ўтади, ҳамма ерда у Ҳесперидалар боғига борадиган йўлни сўраб суриштиради. Мана, ниҳоят, Ҳеракл энг олис шимолга, суви мангу жўшқин азим Эридан дарёси соҳилига етиб боради. Бу ерда Зевс ўғлини соҳибжамол санамлар эҳтиром билан кутиб оладилар ва Ҳесперидалар боғига борадиган йўлни қандай қилиб билиш ҳақида маслаҳат берадилар. Бунинг учун, Ҳеракл соҳибкаромат денгиз қарияси Нерейнинг денгиз қаъридан соҳилга чиқадиغان пайтини пойлаб ётиб, унга қўққисдан ташланиши ва Ҳесперидалар масканига борадиган йўлни шу чолдан сўраб билиб олиши керак эди; у йўлни Нерейдан узга ҳеч ким билмас эди. Ҳеракл Нерейни узоқ қидиради. Ниҳоят, уни денгиз

соҳилида кўриб қолиб, унга қўққисдан ҳамла қилади. Қария билан олишиш осон бўлмайди. Нерей Ҳераклинг метин қучоғидан қутилиб чиқиш учун турли жонзотлар қиёфасига киради, лекин қаҳрамон йигит уни ҳеч қуйиб юбормайди. Ахири у силласи қуриган Нерейнинг оёқ-қўлларини боғлашга муваффақ бўлади, шунда денгиз тангриси бандилиқдан қутулиш учун Ҳераклга Ҳесперидалар богига борадиган йўлни фош қилади. Зевс ўгли бу сирни билиб олгач, денгиз қариясини бўшатиб юбориб, узоқ сафарга жўнайди.

У яна Ливия тупроғидан кезиб ўтади. Бу мамлакатда у паҳлавон Антейга рўпара келади (Антей — денгизлар худоси Посейдон билан замин маъбудаси Геянинг ўгли эди). Бу паҳлавон барча сайёҳларни ўзи билан курашишга мажбур этарди ва курашда енгилганларни шафқатсиз равишда қатл этарди. Антей Ҳераклни ҳам ўзи билан курашишга даъват этади. Бу паҳлавон яккама-якка кураш пайтида чарчаш нималигини билмас, аксинча кучи ортиб борар эдики, бунинг сирини билмагунча уни асло енгиб бўлмасди. Бунинг сири қуйидагича эди: Антей кучдан қолаётганини сезиши билан, ўз волидаси — Ерга бағрини бериб ётар ва онаси — муаззама Ер маъбудасидан куч эмарди. Лекин Антейнинг оёғини ердан узиб, уни ҳавога кўтаришган заҳоти, у кучдан қоларди. Ҳеракл Антей билан узоқ вақт курашади, у паҳлавонни кўтариб туриб, бир неча марта ерга отади, лекин ҳар гал Антей ерга йиқилганида, кучига куч қўшилаверади. Ҳеракл бирдан Антейни ердан узиб, боши узра баланд кўтаради; шунда Гея ўғлининг силласи буткул қуриydi ва Ҳеракл уни бўғиб ўлдиради.

Кейин Ҳеракл яна йўлида давом этиб, Миср мамлакатига етади. Бу ерда узоқ йўл босиб ҳориган қаҳрамон Нил бўйидаги дарахтлар соясига ётиб пинакка кетади. Маст уйғуда ётган Ҳераклни Миср шоҳи Бусирис (Эпаф қизи Лисианасса билан Посейдоннинг ўгли) кўриб қолади ва уни шу гафлатдалик чоғида кишанбанд қилишни буюради. Шоҳ бу йигитни тангри Зевс йўлига қурбонлик қилмоқчи эди. Гап шундаки, Мисрда тўққиз йил сурункасига далаларда ҳосил бўлмаган, мамлакатда

қаҳатчилик бошланган эди. Шунда бу ерга Кипрдан келган соҳибкаромат Фрасий башорат қилиб, Бусирисга шундай деганди:

– Агар сен, шоҳ, тангри Зевс йўлига ҳар йили биттадан мусофирларни қурбонлик қилиб турсанг, қаҳатчиликдан фориг булурсан, зироатзорларинг сермахсул бўлгай.

Бусирис бу башоратни эшитган ҳамоно мусофир кошифкароматнинг оёқ-қўлини боғлатиб, биринчи навбатда уни худо йўлига қурбонлик қилади. Шундан буён бу бадқаҳр шоҳ Мисрга ташриф буюрган барча мусофирларни чақмоқдор тангри йўлига қурбонлик қилаверади. Мана, Ҳераклини ҳам қурбонгоҳга олиб борадилар, лекин буюк қаҳрамон бир чиранишда оёқ-қўлига боғлаган арқонларни чирт-чирт узиб ташлайди ва шу қурбонгоҳ бошида шоҳ Бусириснинг ўзини ва унга қўшиб, ўгли шаҳзода Амфидамантни ўлдиради. Бадқаҳр Миср шоҳи шундай жазоланган экан.

Ҳеракл бу сафари пайтида яна жуда кўп хавф-хатарларга дуч келиб, ахири Ер юзининг энг чеккасига етиб боради ва бу ерда бутун осмон гумбазини елкасига кўтариб турган энг бузург ва энг қудратли титан Атласни қуриб ҳанг-манг бўлиб қолади.

– О бузург паҳлавон, Атлас! – дея мурожаат қилади унга Ҳеракл. – Мен — Зевс ўгли Ҳеракл буламан. Мени ҳузурингга олтинга бой Микена давлатининг шоҳи Эврисфей юборди. У менга қизларинг Ҳесперидаларнинг боғидаги олтин дарахтдан уч дона олтин олма узиб келишни буюрган.

– Майли, мен сенга учта олма берай, о Зевсзода, – деб жавоб қилади унга Атлас, – лекин то бориб олма узиб келгунимча, сен менинг ўрнимда осмон гумбазини елкангга кўтариб туришинг керак-да.

Ҳеракл бу шартга рози бўлиб, Атласнинг ўрнини эгаллайди. Унинг елкасига огирлиқда гайритаъриф юк тушади. У бутун кучини йиғиб осмон гумбазига устун бўлиб туради. Бу юк Ҳераклининг алпона елкаларини қаттиқ эза бошлайди. Самонинг залворидан қаҳрамоннинг қади эгилади, мушаклари улкан-улкан тепаликлар сингари кўпчиб чиқади, кучанганидан аъзои бадани қора

терга чўмади, лекин ўзининг гайриинсоний қувваси, боз устига, маъбуда Афина ато этган илоҳий мадад туфайли то Атлас қайтиб келгунича осмон гумбазини елкасида ушлаб туради.

– Мана, Ҳеракл, учта олма, – дейди қайтиб келган Атлас, – агар хоҳласанг, олмаларни ўзим Эврисфейга олиб бориб бераман, то қайтиб келгунимча осмон гумбазини елкангда кўтариб турасан; келганимдан кейин, яна ўзим ўрнингга тураман.

Ҳеракл алл Атласнинг найранг ишлатиб, ўз зиммасига юкланган оғир меҳнатдан қутулмоқчи бўлганини фаҳмлайди ва унинг найрангига қарши ўзи ҳам найранг ишлатади.

– Яхши, Атлас, мен розиман! – дейди Ҳеракл. – Лекин осмон гумбази қаттиқ эзиб юбормасин учун, олдин бир ёстиқ тикиб, елкамга қўйиб олсам девдим.

Атлас рози бўлиб, яна зилдек оғир осмон гумбазини ўз елкасига олади. Ҳеракл эса, камонини, ўқ тўла садоқини елкасига илади, ерда ётган гурзисини ва уч дона олтин олмани қўлига олади-да, шундай дейди:

– Хўп, омон қол, Атлас! Сен то қизларингнинг богига бориб олма олиб келгунингча, осмон гумбазини елкамда кўтариб турдим, аммо осмон юкини мудом елкамда кўтариб туришни асло хоҳламайман.

Ҳеракл шундай деб Атлас билан хайрлашиб жўнаб кетади. Титан Атлас эса, ўшандан буён осмон гумбазини яна аввалгидек ўзининг маҳобатли елкасида кўтариб тураркан. Ҳеракл Эврисфей ҳузурига қайтиб келиб, унга олтин олмаларни беради. Эврисфей уларни Ҳераклнинг ўзига тортиқ қилади, Ҳеракл эса, уларни ўз пуштипаноҳи Афина Палладага армуғон этади. Афина бу олтин олмаларни, ўз богингизда мангу сақланг, деб Ҳеаперидаларга қайтаради.

Ҳеракл шу ўн иккинчи жасоратидан сўнг Эврисфей хизматидан озод бўлади. Энди у етти қопқали Фивага қайтиши мумкин эди. Аммо Зевс ўгли Фивада узоқ турмади. Зеро уни янги-янги жасоратлар кутарди. У ўз завжаси Мегерани дўсти Иолайга хотин қилиб бериб, ўзи яна Тиринфга равона бўлади.

Аммо Ҳераклни энди нафақат зафарлар, балки оғир мусибатлар ҳам кутар эди, чунки маъбуда Ҳера ҳамон қаҳрамонни таъқиб қилишни тарк этмаган эди.

Ҳеракл ва Эврит

Эвбея оролига жойлашган Ойхалия шаҳрида шоҳ Эврит ҳукмдорлик қилар эди. Камондан ўқ отишда унга тенг келадиган мерган бутун Юнонистонда ҳам топиламас эди. Бу санъатни эгаллашда унга чўнг мерган тангри Аполлоннинг ўзи устозлик қилган ва ҳатто унга камон билан ўқлар ҳам ҳадя этган эди. Бир вақтлар, ўспиринлик пайтида Ҳеракл ҳам камондан нишонга уриш санъатини шу Эвритдан урганган эди. Кунларнинг бирида мана шу шоҳ Эврит, қайсики қаҳрамон камон отишда мендан устун чиқса, соҳибжамол қизим Иолани ушанга хотинликка бергум, деб бутун элга жар солдиради. Бу пайт Ҳеракл эндигина Эврисфейнинг хизматидан қутулган эди. Мусобақа дарагини эшитиб, у ҳам аксар юнон қаҳрамонлари қатори Ойхалияга равона бўлади ва у ерда шоҳ Эврит билан беллашади. Бу беллашувда Ҳеракл Эврит устидан осонгина галаба қозонади ва ундан қизи Иолани талаб қила бошлайди. Лекин Эврит ўз лафзидан қайтади. Боз устига, муқаддас меҳмоннавозлик таомилига зил ўлароқ, бузург қаҳрамонни мазах ҳам қилади: Эврит билан унинг мутакаббир ўғиллари зиёфат пайтида кайфи ошиб қолган Ҳераклни шоҳ саройидан, ҳаттоки Ойхалия шаҳридан ҳам ҳайдаб юборадилар. Ҳеракл соҳибжамол Иолани қаттиқ севиб қолган эди, у Эвбея оролини қалби ўртанган ҳолда тарк этади. У Тиринфга қайтаркан, ўзини таҳқирлаган Эвритдан бир кун албатта ўч олишни дилига тутиб қўяди.

Шу гапдан кейин орадан бир оз вақт ўтгач, юнонлар ичида энг доғулиси бўлган Автолик (Ҳермеснинг ўғли) Эвритнинг бир пода молини ўтирлаб кетади. Эврит бу ишда Ҳераклдан гумонсирайди. Биз Ҳераклни таҳқирлаб саройдан қувган эдик, шунинг учун мендан қасдини олган бўлиши керак, деб ўйлайди шоҳ. Фақат унинг тўнгич ўғли Ифитгина молларни Ҳеракл ўтирлаганига ишонмайди. Ифит Ҳераклнинг беғуноҳлигини исбот қилиш учун, ўтирланган подани ўзи қидирмоқчи бўлади,

зеро Ифит билан Ҳеракл иккови ораларидан қил ҳам ўтмайдиган жонажон дўст эдилар. Ифит подани қидириб юриб, Тиринфга бориб қолади. Ҳеракл дўстини кучоқ очиб кутиб олади. Кунларнинг бирида икковлари Тиринф қалъасининг қоя устига тикланган юксак деворига чиқиб атрофни томоша қилиб туришганида, бирдан маъбуда Ҳера Ҳераклнинг қалбига газаб туйғусини уфуради. қаҳри тобора ортиб бораётган Ҳераклнинг кўнглига шу пайт Эврит билан унинг ўғилларидан эшитган таҳқир сўзлари келади ва ўзини тутта олмай, дўсти Ифитни қалъа деворидан пастга итариб юборади. Ифит тил тортмай ўлади. Ҳеракл бу гайриихтиёрий қотиллиги билан Зевснинг газабига учрайди, чунки у муқаддас меҳмоннавозлик таомилига хиёнат қилиб, дўстлик риштасини узган эди. Бузург чақмоқдор бу кирдикори учун ўғлини жазолайди — уни огир дардга мубтало қилади.

Ҳеракл узоқ вақтгача дардига шифо топа олмай дарбадар юради; ахири тинка-мадори қуриган Ҳеракл қандай қилсам худолар газабидан халос бўламан, деб сўраш учун Аполлоннинг Делфадаги маъбадига равона бўлади. Лекин бу маъбаддаги башоратчи аёл — Пифия Ҳераклнинг саволига жавоб бермайди. У ҳатто қаҳрамонни, қотиллик қилиб гуноҳга ботгансан, деб маъбаддан ҳайдаб ҳам чиқаради. Бу таҳқирдан газаби қайнаган Ҳеракл Аполлон маъбадидан сепояни ўтирлаб чиқиб кетади. Пифия шу сепояга қараб гойибдан хабар берар эди. Ҳераклнинг бу қилмиши Аполлонни аччиғлантиради. Бу зулфизар худо Ҳеракл қошига келиб, ундан сепояни қайтариб беришни талаб қилади, лекин Ҳеракл унга кулоқ солмайди. Шунда Зевснинг бу икки ўғлини — боқий худо Аполлон билан энг буюк қаҳрамонлардан бири фоний Ҳеракл ўртасида шиддатли жанг бошланади. Аммо Зевс Ҳераклнинг ҳалок бўлишини истамасди. У Олимпдан туриб порлоқ чақмоғини икки ўғлини ўртасига отади ва уларни бир-биридан ажратиб, олишувга барҳам беради. Ога билан ини ярашади. Шундан сўнг гойибдан хабар берувчи Пифия башорат қилиб дейди:

– Сен, Ҳеракл, уч йил муддатга қул қилиб сотилган тақдирингдагина дардиндан фориг бўласан. Сен учун туланган ақчани эса, шоҳ Эвритга элиб бериш лозим: бу ақча шоҳнинг сен томондан ўлдирилган ўғли Ифит учун товон пули бўлмай.

Ҳераклнинг яна эрдан маҳрум бўлишига тўғри келади. Уни Иарданнинг қизига, яъни Лидия маликаси Амфалага қул қилиб сотадилар. Ҳеракл учун тўпланган ақчани Эвритга тангри Ҳермеснинг ўзи олиб бориб беради. Лекин Ойхалиянинг мутакаббир шоҳи ақчани олмайди, у бояги-боягидек Ҳераклга душман бўлиб қолаверади.

Ҳеракл ва Деянира

Шоҳ Эврит Ҳераклни Ойхалиядан ҳайдаб юборганида, бузург қаҳрамон Эгалия вилоятидаги Калидон шаҳрига бориб, шаҳар ҳокими Ойней ҳузурига ташриф буюрган эди. Буерга у Ойнейдан унинг қизи Деянирани хотинликка сўрагани борган эди, чунки, агар эсингизда бўлса, Ҳеракл ер ости салтанатида бўлганида, Мелеагрнинг арвоҳи билан учрашиб, унинг сингиси Деянирага уйланишга ваъда берган эди. Бироқ Калидон шаҳрида Ҳеракл даҳшатли рақибга дуч келади. Соҳибжамол Деянирага уйланишни ихтиёр қилган қаҳрамонлар куп экан; улар орасида ҳатто дарё илоҳи Ахелой ҳам бор экан. Шу боис, шоҳ Ойней, қизим Деянирага беллашувда голиб чиққан қаҳрамонгина уйланади, деб овоза қилади. Бу қарорни эшитиб, барча қайлиқлар иқтидорли Ахелой билан олишишдан воз кечадилар. Фақат Ҳераклгина ўз аҳдида қатъий туриб олади. Буни кўрган Ахелой унга юзланиб шундай дейди:

– Сен боя, Зевс билан Алкменанинг ўғлиман, деб айтдингми? Падаринг Зевс эканлиги ахир гирт ёлгон-ку!

Ахелой Зевс ўғлонини шу каби сўзлар билан мазах қилиб, волидаси Алкменани эса, бадном қила бошлайди. Ҳеракл Ахелойга ўқрайиб қарайди; кўзларида газаб учқунлари порлаганча шундай жавоб қилади:

— Ахелой, менинг тилимдан кўра қўлим чаққонроқ ҳаракат қилади! Майли, гапда сен голиб чиқақол, аммо амалда мен сендан устун чиққум.

Ҳеракл Ахелой олдида шахдам юриб бориб, бақувват қўллари билан унинг белидан олади. Лекин у жонжаҳди билан қанча ҳаракат қилмасин, Ахелойни йиқита олмайди — алпкелбат бу тангри бамисоли қудратли денгиз тўлқинларига мудом дош бериб келаётган улкан қоядек қилт этмай турарди. Ҳеракл билан Ахелой шохларини чалиштириб сузишаётган икки буқага ўхшардилар. Ҳеракл Ахелойга уч марта устма-уст ҳамла қилади, тўртинчи ҳамласида қаҳрамонимиз дарё тангрисининг орқасидан қучоқлаб олади ва уни улкан тоғ мисол босиб ерга эга бошлайди. Ахелой бутун кучини ишга солиб, қора терга ботган қўлларинигина зўрга бўшата олади; у қанча кучанмасин, қанча ҳаракат қилмасин, Ҳеракл остидан чиқиб кета олмайди; Ҳеракл унинг қаддини тобора ерга кўпроқ эга бошлайди. Ахелой инграб юборади, тиззалари букилади, пешонаси бориб ерга тегади. Шунда у, фоний бандадан енгилди, деган иснодга қолмаслик учун найранг ишлатади — илонга айланади. У илонга айланиб, Ҳераклнинг қўлидан сирғалиб чиқиб кетган ҳамони Ҳеракл қаҳ-қаҳ уриб кулиб унга бундай дейди:

— Илонлар билан олишишнинг ҳавосини мен бешиқда ётган чоғимдаёқ олганман! Тўғри, сен бошқа илонлардан зўрроқсан, Ахелой, лекин, барибир, Лерна аждари билан тенглаша олмайсан. У аждарнинг ҳар бир чопилган боши ўрнида иккитадан янги бош пайдо бўлиб турган эди, шунда ҳам уни маҳв этганман.

Шундай деб Ҳеракл илоннинг бўйнидан худди омбурдек хиппа бўтади. Илон — Ахелой жон ҳолатда тўлғониб қаҳрамоннинг қўлидан қутулиб чиқишга уринади, лекин чиқа олмайди. Шунда у буқага айланиб, яна Ҳераклга ҳамла қилади. Ҳеракл буқа — Ахелойнинг шохини қайириб, уни ерга шундай зарб билан қулатадики, битта шохини синдириб юборади. Шундай қилиб, Ахелой енгилган экан-у Ойней қизи Деянирани Ҳераклга узатган экан.

Никоҳ тўйидан кейин Ҳеракл Ойнейнинг қасрида қолади, аммо бу ерда кўп вақт яшай олмайди. Бир куни зиёрат пайтида Эвном исми бола Ҳераклнинг қўлига, билмасдан оёқ ювиш учун ҳозирланган сувни қўяди. Бундан аччиги чиққан Ҳеракл бир шапалоқ уриб болани ўлдириб қўяди. Бу қилмишидан у қаттиқ қайғута ботади, гарчи боланинг отаси Архитал бу бехосдан қилинган қотиллик учун Ҳераклни кечирган бўлса ҳам, барибир, қаҳрамон Калидонда ортиқ қола олмайди ва хотини Деянирани олиб Тиринфга равона бўлади.

Бу сафар пайтида Ҳеракл Эвен дарёси бўйига етади. Бу ерда Несс исми кентавр одамларни узига миндириб бу жўшқин дарёдан ўтказиб қўйиб, кира ҳақи олар экан. У Деянирани ҳам нариги соҳилга ўтказиб қўйишга рози бўлади. Ҳеракл хотинини кентаврга миндиради. Узи эса, гурзиси билан камонини нариги қирғоққа улоқтиради, тошқин дарёдан сузиб ўтиб, қирғоққа чиқади, шу пайт қулогига Деяниранинг, ёрдам бер, деб жон-жаҳд билан чинқиргани эшитилади. Маълум бўлишича, кентавр Деяниранинг ҳусни жамолига мафтун бўлиб, уни олиб қочиб кетаётган экан. Зевс ўгли кентавр орқасидан гулдуреган овоз билан ҳайқиради:

– Қаёққа қочяпсан, касофат? Наҳотки шу чаққон оёқларингга ишониб мендан қочиб қутулишни уйласанг? Йўқ, овора бўласан! Сен қанчалик тез югурсанг ҳам, камонимдан отилган ўқ барибир сенга етиб олади!

Шу чоқ Ҳераклнинг таранг тортилган чилласидан ажалкаш ўқ паррон қилади. Ўқ Несснинг елкасидан кириб, кўксидан тешиб чиқади. Жароҳатланган Несс чўккалаб қолади. Унинг ярасидан Лерна аждарининг заҳари билан омукта бўлган қон тирқираб оқа бошлайди. Несс жон берар экан, Ҳераклдан интиқом олишни кўзлайди; у бир ҳовуч қонини олиб Деянирага узатаркан, шундай дейди:

– О Ойнейнинг қизи, жўшқин Эвен дарёсидан олиб ўтганларим ичида охиргиси сен бўлдинг. Мана шу қонимни олиб сақлаб қўй! Агар сендан Ҳераклнинг кўнгли совигудек бўлса, бу қоним эрингнинг сенга бўлган муҳаббатини қайта тиклайди, шунда унинг учун

дунёда сендан азизроқ аёл булмайди, фақат эрингинг либосига шу қонимни сурсанг бўлгани.

Деянира кентавр Несснинг қонини олиб, яшириб қўяди. Несс жон беради. Ҳеракл хотини Деянира билан Тиринфга келиб, шу ерда яшай бошлайди. Лекин Ҳеракл ўз дўсти Ифитни беихтиёр ўлдириб қўйганини уйлаб виждон азобида қийналаверади ва охири бу мудҳиш азоб уни шавкатли Тиринф шаҳридан бош олиб чиқиб кетишга мажбур этади.

Ҳеракл Омфаланинг қули

Дўсти Ифитни ўлдириб қўйган Ҳеракл Лидия маликаси Омфалага қул қилиб сотилган эди. У ҳеч қачон Лидиянинг калондимоғ маликаси хизматидагичалик оғир кулфат чекмаган эди. Юнон қаҳрамонлари ичида энг бузурги бўлган Ҳераклни бу малика муттасил камситгани камситган эди. Омфала Зевс углини таҳқирлашдан ҳузур қилаётгандек туюларди. У Ҳераклга аёллар либосини кийдириб қўйиб, ўз жориялари билан бирга ип йигиртирар, мато тўқитар эди. Залворли гурзиси билан Лерна аждаҳини маҳв этган, Аиднинг мудҳиш ер ости салтанатидан даҳшатли куппак Керберни етаклаб олиб чиққан, Немей шерини ўз қўллари билан бўғиб ўлдирган, осмон гумбазини елкасида кўтарган ва ниҳоят, номининг ўзи душманларни зир қақшатган мана шу қаҳрамон йигит ўткир шамшир яланғочлашга, камон чилласини таранг тортишга ва ганимларни қийратувчи гурзисини кўтаришга одатланган қудратли қўллари билан тўқув дастгоҳи ортида икки букилиб ўтиришга ёки жун йигиришга маҳкум эди. Омфала бўлса, Ҳераклнинг елкасидаги шер терисини, қаҳрамоннинг олтин совутини кийиб, шамширини белига таққанча, гурзисини аранг ердан узиб елкасига қўйганча, Зевсзоданинг рўпарасига келиб, уни — ўз қулини мазах қилар эди. Омфаланинг бирдан-бир мақсади, чамаси, Ҳераклдаги паҳлавонлик қуввасини сўндиришдан иборат булса керак. Ҳеракл ҳар қандай оғир таҳқирга ҳам тишини тишига қўйиб чидаши лозим эди: ахир у Омфаланинг қули эди-да, бу қулилик ҳали уч йил давом этиши керак.

Омфала қули Ҳераклнинг саройдан ташқарига чиқишига аҳён-аҳёнда рухсат берарди. Шундай рухсат берилган кунларнинг бирида Ҳеракл саройдан чиқиб Эфес яқинидаги дарахтзорга боради ва бир дарахт тагига ётиб пинакка кетади.

У маст уйқуда ётганида керкоплар, яъни пакана одамлар унинг қуролини ўғирламоқчи бўлишади, лекин улар эндигина Ҳераклнинг камони билан ўқларини қўлга олишганида, қаҳрамон уйғониб қолади ва бу керкопларнинг ҳаммасини тутиб олиб, оёқ-қўларини боғлайди, сўнг боғланган оёқлари орасидан узун таёқ ўтказиб, Эфесга кўтариб олиб боради. Лекин бу керкоплар жуда аломат ҳаракатлар қилиб, қийшанглашиб Ҳераклни шу даражада қўлдиришадики, натижада қаҳрамон уларни бўшатиб қўйиб юборади.

Ҳеракл Омфала қўл остида қўл бўлиб юрган чоғида бир кўни Авлидага, шоҳ Силей ҳузурига боради; бу шоҳ ўз юртига келган барча хорижийларни ўз ўзумзорида худди қўлдек ишлатар экан. У Ҳераклни ҳам ишлашга мажбур қилади. Лекин Зевс ўғлини муқаддас меҳмоннавозлик таъмилига амал қилмаган бу шоҳдан қаттиқ ғазабланиб, унинг боғидаги ҳамма тоқларни илдиз-пилдизи билан сўгуриб ташлайди, шоҳнинг ўзини ўлдиради. Ҳеракл Омфаланинг қули бўлиб ишлаб юрган пайтида аргонавтлар сафарида иштирок этади. Ниҳоят, жазо муддати тугаб, Зевснинг бузург ўғли озодликка чиққан экан.

Ҳеракл Трояни забт этади

Ҳеракл қўлликдан озод бўлгани ҳамано катта қўшин тўплаб, ўн саккизта кемада Троя сари йўл олади: қаҳрамонимиз бир вақтлар уни лақиллатган шоҳ Лаомедонтдан ўч олмоқчи эди. Мана, у Троя соҳилига етиб келиб лангар ташлайди; шунда Ҳеракл дўсти Ойкел бошчилигидаги бир гуруҳ сипоҳларга кемаларни қўриқлашни буюриб, ўзи бутун қўшин билан Троя қалъаси сари йўл олади. Лекин Ҳеракл жўнаб кетиши билан соҳилга Лаомедонт ҳужум қилади, Ойкелни ва соқчиликда турган сипоҳларнинг деярли ҳаммасини

қиличдан ўтказади. Аммо шу пайт Ҳеракл бандаргоҳда бўлаётган жанг суронини эшитиб, орқага қайтади ва Лаомедонтни қувиб, Троя қалъасига қочиб киришга мажбур этади. Қамал узоқ давом этмайди. Трояга биринчи бўлиб Теламон бостириб киради. Ҳеракл бошқаларнинг ундан ўзиб кетганига ҳеч қандай туролмайди. У шамширини ялангочлаб Теламонга ташланади. Ҳозир ўлиши муқаррар эканлигини фаҳмлаган Теламон дарров эгилиб ердан тош тера бошлайди. Бу ҳолни кўрган Ҳеракл ҳайрон бўлиб сўрайди:

– Нима қияпсан, Теламон?

– О Зевснинг буюк ўгли, мен музаффар Ҳеракл шарафига қурбонгоҳ тикламоқчиман! – деб жавоб қилади айёр Теламон ва шу жавоби билан Зевс ўглини газабдан туширади.

Шаҳарни қўлга олиш пайтида, Ҳеракл ўз камонидан ўқлар отиб, Лаомедонтни ва унинг барча ўғилларини ўлдиради; фақат энг кенжа ўғил Подаркка шафқат қилади. Лаомедонтнинг соҳибжамол қизи Ҳесионани жангда катта жасорат кўрсатган Теламонга хотинликка беради ва бу қизга, асирга тушганлардан биронтасини танлаб, озод қилиш ҳуқуқини беради. Ҳесиона ўз иниси Подаркни танлайди.

– Йўқ, биринчи навбатда шу қўл бўлиши керак! – дейди Ҳеракл. – Лекин агар ининг учун товон тўласанг, уни озод қилишинг мумкин.

Шунда Ҳесиона бошига ёпинган уртугини ечиб, шуни иниси учун товон сифатида беради. Шу пайтдан бошлаб Подаркни Приам (яъни, товон тўлаб олинган) деб атай бошлаган экан. Ҳеракл Приамни Трояга ҳоким этиб тайинлаб, ўзи қўшини билан орқага қайтади.

Ҳеракл ўз кемаларида сузиб уйга қайтаётганида маъбуда Ҳера уни маҳв қилиш мақсадида, денгизда кучли тўфон кўтаради, зеро у Зевс ўлига бўлган адоватидан ҳануз кечмаган эди. Ўғлининг қандай мудҳиш хатарга учраётганини кўрмасин учун, Ҳера уйқу маъбудаси Ҳипносдан эгбардор худо — Зевсни ухлатиб қўйишни талаб қилади. Денгизда кўтарилган тўфон Ҳераклнинг кемасини Кос оролига суриб боради.

Кос аҳолиси Ҳераклнинг кемасини кўриб, қароқчилар бостириб келди, деб ўйлайди ва тошбўрон қилиб, кемани соҳилга яқин йўлатмайди. Лекин Ҳеракл, барибир, тунда қирғоққа тушади, Кос аҳолисини енгади, уларнинг шоҳи Эврипилни (тангри Посейдоннинг ўғли) ўлдиради ва бутун оролни харобазорга айлантиради.

Зевс уйқудан уйғониб, ўгли Ҳераклнинг қандай хатарга учраганини билгач, қаттиқ даргазаб бўлади. Шу газаби даъвати билан у Ҳерани олтин занжирлар билан кишанбанд қилади ва маъбуданинг икки оёғига иккита зилдек оғир сандонни боғлаб, уни осмон билан ер оралиғида муаллақ осиб қўяди. Қаҳҳор Зевс Ҳерага ёрдамга отилган ҳар бир олимпик тангрини осмондан улоқтира бошлайди. Худолару бандалар султони Ҳипносни узоқ вақт ахтаради, толганида, уни ҳам Олимп чўққисидан улоқтирган бўларди, аммо Тун маъбудаси Ҳипносни яшириб, фалокатдан асраб қолган эди.

Ҳеракл титанларга қарши жанг қилади

Зевс суюкли қизи Афина-Палладани Кос оролига Ҳераклни чақириб келгани юборади. Бу пайт Олимпдаги худолар гигантлар билан жанг қилаётган эди. Буюк қаҳрамон бу жангда ўз падари Зевсга мадад бермоғи лозим эди. Гап шундаки, бу гигантларни маъбуда Гея Крон маҳв этган Ураннинг ерга тўкилган қон томчиларидан яратган эди. Бу гигантлар сочлари ўсиқ ва ҳурпайган, оёқлари илон қиёфа ўта баҳайбат ва даҳшатли махлуқлар эди.

Улар энг даҳшатли кучга эга бўлиб, ўз қудратлари билан керилиб, дунёга ҳукмрон бўлган Олимпик худолар қўлидан ҳокимиятни тортиб олмоқчи бўладилар. Улар Халкид ярим оролидаги Флегрей майдонида худолар билан жанг бошлайдилар. Бу гигантлар Олимпдаги худолардан заррача ҳам қўрқмас эдилар. Гея ўғилларига ажиб бир шифобахш гиёҳ дори тайёрлаб берган эдики, бу дори суртилган баданга худоларнинг силоҳлари таъсир қила олмасди. Бинобарин, бу гигантларни фақат фоний бандагина маҳв этиши мумкин эди, зеро Гея уларни фоний бандаларнинг қуролларидан ҳимоя қила олмаган эди. Гея бутун дунёни кезиб, ўғилларини

фоний банданинг ҳам зарбасидан бешикаст сақлайдиган гиёҳларни қидиради, аммо Зевс маъбуда Эос билан маъбуда Селенага, шунингдек, нурафшон қуёш худоси Ҳелиосга ер юзини ёритишни ман қилиб қўяди ва фурсатдан фойдаланиб, ўша шифобахш гиёҳларни ўзи юлиб олади.

Мана, худолар қўлидан ажал топмасликларига қатъий ишонган гигантлар дадил жангга кирадилар. Жанг узоқ давом этади. Алплар худоларнинг устига баҳайбат қояларни, лов-лов ёниб турган азим-азим дарахтларни ота бошладилар. Бу муҳораба садоси гумбурлаб бутун дунёга эшитилди.

Ниҳоят, жанггоҳга Ҳеракл билан Афина-Паллада етиб келади. Мана, Зевсзода илкидаги мудҳиш камоннинг чилласи даранглайди, Лерна аждарининг заҳарига ботирилган ўқ ҳавода яшиндек чақнайди ва паррон этиб бориб, энг қудратли алп — Алкионейнинг кўксига санчилади. У ерга гурсилаб йиқилади. Лекин Паллена ярим оролида уни ажал олмасди — бу ерда у боқий эди. Ерга қулаган алп бир оз муддатдан сўнг аввалгидан ҳам қудратлироқ бўлиб яна оёққа туриши аниқ эди. Шунинг учун Ҳеракл, дам ганиматида Алкионейни елкасига ўнгариб Паллена ярим оролидан олиб чиқиб кетади, шундан кейингина алп жон беради. Алкионей маҳв бўлгач, алп Порфирион Ҳеракл билан Афинага ҳамла қилади; у Афинанинг бошидан уртуғини юлиб олади ва эндигина маъбуданинг билагидан ушлаб ўзига тортмоқчи бўлганида, Зевс чақмоқ отиб уни ерга қулатади, Ҳеракл эса, камондан оғукаш ўқ отиб, уни маҳв этади. Аполлон ўз камонининг олтин ўқи билан алп Эфиалтнинг чап кўзини тешади, Ҳеракл эса, унинг ўнг кўзига ўқ отиб, ер тишлатади. Алп Эвритни Дионис ўз асоси билан уриб қулатади, Ҳефест эса, алп Клитийнинг бошига лаққа чўғ қилиб қиздирилган каттакон темир бўлагини отади. Афина-Паллада қоча бошлаган алп Энкеладнинг бошига бутун Сижжилия оролини ағдаради.

Алп Полибот даргазаб зилзилакор худо Посейдоннинг таъқибидан денгиз орқали Кос оролига қочиб боради. Шунда Посейдон ўзининг айри шоҳли ҳассаси билан

оролнинг бир бўлагини синдириб олиб, Полиботга отади. Натижада, бу бўлақдан Нисирос ороли пайдо бўлади. Ҳермес алп Ипполитни, Артемида — Гратионни, муаззама Мойралар мис гурзилар билан жанг қилаётган Аргий ва Фоон исми алпларни енгадилар. Қолган алпларнинг барини бузург тангри Зевс ўзининг обдор чақмоқлари билан қулатади, Ҳеракл эса ўзининг нишонга беҳато тегувчи ажалкаш ўқлари билан уларнинг жонини олади.

**Ҳераклнинг ўлими ва ўлимидан кейинги олимпик
ҳудолар анжуманига қабул қилиниши
(Софоклнинг "Трахина аёллари" номли фожиаси
бўйича баён қилинади)**

Ҳеракл Ифитни ўлдиргани учун уч йил муддатга малика Омфалага қул қилиб сотилганида, унинг хотини Деянира болаларини олиб Тиринф шаҳрини тарк этган эди. Фессалия вилоятидаги Трахина шаҳрининг шоҳи Кеик Ҳераклнинг умр йўлдошига бошпана беради. Мана, Ҳераклнинг ўз хотини билан видолашиб кетганига уч йилу уч ой бўлади. Аммо ҳануз ундан дарак йўқ. Деянира эрининг қисматидан қаттиқ хавотир ола бошлайди, у Ҳераклнинг тириклигини ҳам, ўлганини ҳам билмас эди. Деяниранинг кўнглини шу мавҳумлик қаттиқ безовта қиларди. Шунда у ўгли Ҳиллни чақириб бундай дейди:

— О ардоқли ўғлим! Падарингни қидирмасдан ўтиргани уялмайсанми? Жуда кўп ойлардан бери ундан ҳеч қандай дарак йўқ-ку, ахир!

— Миш-мишларга қараганда, — деб жавоб қилади унга Ҳилл, — отам малика Омфала қўлида уч йил қул бўлиб ишлаганидан кейин қўллик муддати тугагач, қўшин тўплаб, Ойхалия шоҳи Эвритдан интиқом олгани Эвбея оролига жўнаб кетганмиш.

— Ўғлим! — деб Ҳиллнинг сўзини бўлади она. — Отанг Ҳеракл кўп марта мени ташлаб улкан жасоратлар кўрсатгани кетган. Лекин ҳеч қачон ундан ҳозиргидек хавотир олмаган эдим. У хайрлаша туриб, менга қадимий башорат ёзилган бир тахтакач қолдирган эди; бу тахтакачни унга Додонада беришган экан. У тахтакачда:

магар Ҳеракл мусофир юрtda уч йилу уч ой қолиб кетса, уша ерда бандаликни бажo келтиради, ёинки уйига қайтиб келиб, роҳатда, фарогатда ҳаёт кечиради, деб ёзилган. Отанг жунаб кетаётиб, агар улиб-нетиб қолгудек булсам, аждодларимдан менга мерос қолган ерларга фарзандларим ворисдурлар, деб тайинлаб айтган эди. Мен дадангнинг қисматидан хавотирдаман. Ахир у Ойхалия қамали ҳақида огиз очганида, ё уша шаҳар бўсагасида ҳалок бўламан, ё бўлмаса, уни забт этиб саодатли ҳаёт кечираман, деб айтган эди-да. Йўқ, жон болам, сен бориб отангни қидириб топ.

Ҳилл волидасининг сўзини ерда қолдирмай, отасини қидириб топиш учун Эвбея томон равона бўлади.

Ҳилл жунаб кетганидан кейин орадан бир оз вақт ўтгач, Трахинага, Деянира ҳузурига муждачи чопиб киради. У Ҳераклдан элчи келаётганини хабар қилади. Унинг гапига қараганда, элчи Лихас хушхабар олиб келаётганмиш: Ҳеракл соғ-саломатмиш; у жангда Эвритни енгибди, Ойхалия шаҳрини қўлга киритиб, уни горат этибди, энди ҳадемай Трахинага музаффар бўлиб қайтиб келаётганмиш. Муждачининг орқасидан изма-из элчи Лихаснинг ўзи ҳам Деянира ҳузурига ташриф буюради. У бир тўда асирларни ҳайдаб келади. Бу асирлар орасида шоҳ Эвритнинг қизи Иола ҳам бор эди. Деянира Лихасни шоду хуррамлик билан кутиб олади. Элчи унга Ҳераклнинг бояги-боягидек қудратли ва соғ-омонлигини, Эвбеяни тарк этишдан олдин у ерда ўз ғалабасини нишонлаб, худолар йўлига бисёр назр-садақа ва қурбонликлар қилмоқчи эканлигини сўзлаб беради. Деянира асирлар орасида турган соҳибжамол аёлни куриб қолади ва Лихасга юзланиб дейди:

– Менга айт-чи, Лихас: ким бўлди анави аёл? Унинг ота-онаси ким? У жуда ҳам гамгин кўринади. Шоҳ Эвритнинг қизи эмасми, мабодо?

Лихас Ҳераклнинг завжасига бундай жавоб қилади:

– Мен бу аёлнинг кимлигини билолмадим, маликам. Эҳтимол, Эвбеядаги биронта бадавлат хонадоннинг қизи булса керак. Сафар пайтида у чурқ этиб ҳам товуш

чиқармади. У она юртидан чиққандан то бу ерга етиб келгунимизча йўл-йўлакай тинимсиз юм-юм кўз ёш тукиб келди.

— Шурлик қиз! — деди Деянира. — Йўқ, сенинг гамингга гам қўшмайман! Лихас, асирларни қасрга олиб кир, мен ҳам ҳозир ортингдан кириб бораман!

Лихас асирларни қасрга олиб кириб кетади. Элчи дарвозадан кириши билан, сарой ходимларидан бири Деяниранинг олдига келиб, унга шундай дейди:

— Шошма, маликам, гапимга қулоқ бер. Лихас сенга ҳамма гапни очиқ айтмади. У ҳалиги аёлнинг кимлигини яхши билади; у шоҳ Эвритнинг қизи Иоладир. Бир вақтлар Ҳеракл шу қизга ошиқ бўлиб қолиб, камондан ўқ отишда Эврит билан мусобақалашган. Лекин мутакаббир шоҳ лафзида турмай, мусобақада ғолиб чиққан Ҳераклга қизини бермаган, боз устига, бузург қаҳрамонимизни таҳқирлаб шаҳардан қувиб чиқарган. Эндиликда, Ҳеракл шу Иола деб Ойхалияни босиб олди ва шоҳ Эвритни маҳв этди. Эринг Зевсзода бу Иолани Трахинага чўри сифатида юбормаган — уни ўзига хотин қилиб олоқчи.

Деянира бу гапни эшитиб, қаттиқ гамга ботади. ҳақиқатни яширгани учун Лихасни қийди. Шунда Лихас бор гапни очиқ айтишга мажбур бўлади: дарҳақиқат, Ҳеракл Иоланинг ҳусни-жамолига мафтун бўлган ва унга уйланиш ниятида эди. Деянира буни эшитиб гамга ботади. Демак, Ҳеракл узоқ давом этган ҳижрон пайтида ўз ёрини унутиб қўйибди-да. У бошқани севиб қолибди. Нима қилсин энди бу бадбахт аёл? У Зевснинг буюк ўглини чин қалбдан севади ва уни ҳеч бир кимсага беришни истамайди. Оғир қайғуга ботган Деянира бир вақтлар кентавр Несс берган қопчиқни ва унинг ўлими олдидан айтган гапни эслайди. "Менинг қонимни Ҳераклнинг кийимига сурка, шунда у сени тоабад севгай, дунёда биронта аёлни сендан афзал кўрмагай", деган эди у. Бу сеҳрли тадбирни қўллашга Деяниранинг юраги дов бермайди, лекин Ҳераклга бўлган муҳаббати ва ундан айрилиб қолиш хавфи Деяниранинг юрагига далда

беради. У Несснинг қонини кўзачага солиб қуёш нури тушмайдиган ва ўчоқдаги олов тафтидан узоқроқ ерга яшириб қўйган эди. Деянира шу кўзачани олиб, Ҳеракл қайтганида унинг елкасига ташлаш учун ўз қўли билан тиккан муҳташам ёпинчиққа суркайди-да, уни қопқоғи зич ёпиладиган қутига солиб, Лихасни чақиради.

– Сен, Лихас, – дейди Деянира, – дарҳол Эвбеяга жўна, манави қутини Ҳераклга элтиб бер. Унга мен ёпинчиқ солганман. Уни Ҳеракл Зевс учун қурбонлик қилаётганида эгнига кийсин. Унга тайинлаб айтгинки, бу либосни узидан бошқа ҳеч бир фоний банда кия кўрмасин, яна айтгинки, то жуббани эгнига киймагунча, унга мунаввар Ҳелиоснинг шуъласи тушмасин. Шошил, Лихас!

Лихас жуббани олиб жўнаб кетади. У кетгандан кейин Деяниранинг кўнглига гулгула тушади ва саройга қайтиб киради, қараса, Несснинг қонига ботириб жуббага суркаган бир парча мато илвилаб кетибди. Деянира даҳшатга келиб, матони ерга отиб юборади. Шунда матога қуёш нури тушиб, ундаги Лерна илони заҳри билан омукта бўлган қон қизийди. Офтоб тафтида кентаврнинг қони билан бирга илон заҳри ҳам қизийди ва матони куйдириб кулга айлантиради, мато ётган ерда эса, огули кўпик пайдо бўлади. Деянира буни кўриб даҳшатга келади: энди у, Ҳераклнинг жуббани кийган ҳамона ўлиб қолишидан қўрқади. Машғум фалокат содир бўлишини сезаётган Деянира тобора қаттиқроқ изтироб чека бошлайди.

Лихас Эвбеяга жўнаб кетгач, орадан кўп вақт ўтмай, саройга Ҳилл қайтиб келади. Унинг ранги оқарган, кўзлари гилт-гилт ёш. У онасига бир қараб қўйиб шундай дейди:

– О, кошкийди, она, сен ўлган бўлсанг, ё мен эмас, бошқалар сени она деб атаса ва ёки ақл-заковатинг тамомила бошқача бўлса! Билиб қўй, сен ўз эрингни, менинг падаримни нобуд қилдинг!

– Вой, шурим қурсин! – деб фарёд қилади Деянира. – Нималар деяпсан асти, ўғлим? Буни сенга ким айтди? Мени бундай ёвузликда айблашга қандай тилинг борди!

— Отамнинг қандай изтироб чекканини мен ўз кузим билан кўрдим, буни ҳеч ким айтгани йўқ!

Шунда Ҳилл онасига Ойхалия шахри яқинидаги Канейон тоғида содир бўлган воқеани сўзлаб беради: Ҳеракл бу ерда қурбонгоҳ тиклаб, эндигина биринчи навбатда ўз падари Зевсга, сўнгра ўзга худоларга қурбонлик қилишга шайланиб турганида Лихас жубба кўтариб бориб қолипти. Зевсзода хотинининг совғаси — жуббани кийибдию худолар учун қурбонлик қилишга киришипти. У ўн икки нафар зотдор буқани Зевс йўлига қурбон қилибди, хуллас, худоларга бағишлаб, қаҳрамонимиз жами юзта тана сўйдирибди. Меҳробларда олов лангиллаб ёна бошлабди. Ҳеракл қўлларини кукка чўзганча, худоларга иззат-эҳтиром ила тавалло қила бошлабди. Қурбонгоҳларда гуриллаб ёнаётган олов тафтидан Ҳераклнинг бадани қизиб, терлай бошлабди. Шунда бирдан заҳарли жубба қаҳрамоннинг баданига чиппа ёпишиб қолипти. Ҳераклнинг вужуди жимирлаб кетибди. Унинг бутун аъзои бадани зирқираб оғрий бошлабди. Бу азобга чидай олмаган Ҳеракл Лихасни ёнига чақириб, не мақсадда-унга бу жуббани олиб келган эдинг, деб сўрабди. Лекин Лихас, ноилож, жуббани сенга хотининг бериб юборди, дебди. Шунда оғриқ азобидан телба бўлиб қолаётган Ҳеракл Лихаснинг оёғидан ушлаб, уни ҳавода чирпирак қилиб айлантирибди-да, қоя тошга уриб миясининг қатигини уйнатиб юборибди. Лихас тил тортмай ўлибди. Ҳеракл ҳам гурсиллаб ерга йиқилибди. У ғайритаъриф уқубатга дош бера олмай, узини ҳар томонга отибди, жон аччигида бутун Эвбеяни бошига кўтариб фарёд солибди. Деянира билан турмуш қурган кунига лаънатлар ўқибди. Сўнг бузург қаҳрамон ўғлини ёнига чақириб, ихраб-сихраб шундай дебди:

— Ўғлим, мени бундай мушкул аҳволда ташлаб кетма, ҳатто сенга ўлим хавф солган тақдирда ҳам, мени тарк этма! Мени кўтар! Олиб кет бу ердан! Биронта ҳам фоний банда кўрмайдиган ерга олиб кет. О, агар падарингга озгина бўлса ҳам раҳминг келса, бу ерда жон беришимга йўл қўйма!

Ҳераклини замбилга ётқизишиб, Трахинага олиб келгани кемага олиб чиқишибди. Ҳилл онасига шуларни баён қилиб, ҳикоясини шундай сўзлар билан якунлади:

– Ҳадемай ҳаммангиз Зевснинг бузург ўғлонини шу ерда кўрасиз: эҳтимол у ҳали тирикдир. Ким билсин, эҳтимол аллақачон жони узилгандир ҳам. О, илоҳо бадқаҳр Эринийлар билан қасоскор Дикэнинг газабига учрагин, она! Сен шундай асл инсонни нобуд этдингки, дунё дунё бўлиб ҳали бунақа улуг зот рўйи заминга келмаган! Сен бундай паҳлавонни энди ҳеч қачон учратмагайсан!

Деянира чурқ ҳам этмай қасрга кириб кетади. Кириб қўлига ханжар олади. Буни кекса энага кўриб қолиб, Ҳиллни чақириб келгани югуради. Ҳилл онаси қошига ўқдек отилиб кириб келади, лекин у кечиккан, Деянира ўз кўксига ханжар санчишга улгурган эди. Шўрлик ўғил дод солиб онасига ташланади, у волидасини бағрига босиб, совий бошлаган жасадини устма-уст ўпаверади, ўпаверади...

Худди шу пайт қасрга ўлим тушагида ётган Ҳераклини кўтариб олиб келишади. У йўл азобидан толиқиб пинакка кетган эди, лекин қаср бўсағасида замбилни ерга қўйишлари билан Ҳеракл кўзини очади. Бешафқат оғриқ азобидан қаҳрамон ҳеч нимани идрок қила олмайди.

– О муаззам Зевс! – деб ҳайқиради у. – Мен қай мамлакатдаман? О, қайдасиз, Юнонистоннинг азамат ўғлонлари? Ёрдам беринг менга! Сизларни деб рўйи заминнинг ва теран уммонни бадкор махлуқлардан, ёвузликлар фориғ қилдим, энди бўлса мени бу оғир азоблардан ўт ё ўткир шамшир билан қутқаришни истамаяпсиз! О Зевснинг оғаси бузург Аид, мен бахти қарони тезроқ ухлат ва шиддатли ўлимни юбориб, мангу гафлат оғушига ол!

– О отажон, ўтинаман, гапларимга қулоқ сол, – деб юм-юм йиғлаганча илтижо қила бошлади Ҳилл, – онам бу ёвузликка билмай қўл урибди. Сени беихтиёр нобуд қилганини билиб, волидам ўз юрагига ханжар санчди!

– Ё худолар, хотиним ўлибди, лекин ундан қасос ололмадим! Таассуфки, менинг қўлимдан ажал топмади ғаддор Деянира!

– Ота, онамда гуноҳ йўқ! – дейди Ҳилл. – Эврит қизи асира Иоланинг уйимизга келганини кўриб, сеҳр-жоду билан сенинг муҳаббатингни ўзига огдирмоқчи бўлган экан. Онам сенинг ўқингдан ҳалок бўлган кентавр Несснинг қонини жуббанга суркабди, аммо бу қон Лерна илонининг заҳари билан омўхта этилганидан беҳабар экан.

– О қандай мусибат! – леб фигон чекади Ҳеракл. – Падарим Зевснинг башорати шу экан-да! У менга, сенинг қотилинг тирик жонзот бўлмайди, балки сен Аиднинг зулмат салтанатига рихлат этган махлуқнинг дасисасидан (найрангидан) ўлгайсан, деб айтган эди. Мана, ўғлим, ўзим маҳв этган Несс мени ўлдирди! Додонадаги коҳин менга ором башорат қилган эди; бу — ўлим ороми экан! Ҳа, дарҳақиқат, ўликларда беоромлик бўлмайди! Сен энди менинг охирги хоҳишимни бажар, Ҳилл! Содиқ дўстларим ёрдамида мени юксак Оэта тоғига олиб чиқ, унинг чўққисида дафн гулхани учун шох-шабба уй ва шу шохлар устига жасадимни қўйиб гулханга ўт қўйиб юбор. О, бўлақол, ўғлим, жадал ҳаракат қил, азобимни тезроқ арит!

– О, шафқат қил менга, ота, наҳотки мени — ўз фарзандингни қотилинг бўлишга мажбур этсанг! – деб Ҳилл отасига илтижо қилади.

– Йўқ, қотилим эмас, халоскорим бўласан — сен мени азобдан қутқарасан! Яна бир истагим бор, уни ҳам бажаришинг шарт! – деб ёлборади Ҳеракл ўғлига. – Сен Эвритнинг қизи Иоланага уйланасан!

Лекин Ҳилл отасининг бу илтижосини бажаришдан бош товлаб шундай дейди:

– Йўқ, ота, мен онамнинг ўлимига зомин бўлган қизга уйлана олмайман!

– О Ҳилл, ота ҳукми — худо ҳукми, деганлар — хоҳишимга рози бўл! Тинчгина жон қазо қилишимга имкон бер! – деб қатъий илтижо қила бошлайди Ҳеракл.

– Хўп, розиман, ота, – деб жавоб қилади Ҳилл мутелик билан. – Мен васиятингга амал қилгум.

Ҳеракл ўглини шоширади, ундан ўзини сўнгги илтимосини тезроқ бажаришга киришишни талаб қилади.

— Булақол, шошил, ўғлим! Яна оғриқ хуруж қилмасидан, тезроқ мени гулҳанда ёндир! Олиб боринглар мени! Алвидо, Ҳилл!

Ҳилл отасининг дўстлари билан бирга замбилни кўтаришиб, Ҳераклни юксак Озта тоғига олиб чиқади. Улар шох-шаббаларни тоғ қилиб уйиб, устига дунёда энг буюк қаҳрамон бўлган Ҳераклни ётқизишади. Шу пайт унинг дарди яна хуруж қилиб, азоби тобора оғирлаша, Лерна илонининг заҳри баданига тобора чуқурроқ сингий бошлайди. Ҳеракл баданига чиппа ёпишиб қолган заҳарли жуббани тилка-тилка қилиб йиртади: жубба билан бирга ўз терисини ҳам палахса-палахса қилиб шилиб олади, даҳшатли азоб ҳеч чидаб бўлмайдиган даражада оғирлашади. Бу азоблардан қутилишнинг бирдан бир йўли — улим. Мудҳиш ўқубатларга бардош бериб яшагандан гулҳанда ёниб ўлиш минг карра афзал, аммо Ҳераклнинг дўстларидан биронтаси ҳам гулҳанни ёқишга журъат эта олмайди. Шу пайт Озта тоғига Филоктет келиб қолади; Ҳеракл гулҳанга ўт ёқишни шу дўстидан илтимос қилади ва бу хизмати учун унга ўз камони билан, заҳарли ўқларини совға қилади. Филоктет гулҳанга ўт ёқади, гулҳан алангаланиб порлаб ёна бошлайди, лекин шу чоғ Зевснинг чақмоқдори гулҳандан ҳам равшанроқ чарақлайди. Момақалди роқ бутун осмонни ларзага келтириб гўмбурлайди. Шунда гулҳан теппасига Афина-Паллада билан Ҳермес олтин жангаробада учиб келиб, жаҳонда энг буюк қаҳрамон бўлган Ҳераклни Олимпга олиб чиқиб кетадилар. У ерда қаҳрамонни худолар қарши оладилар. Шунда Ҳеракл боқий тангрига айланади. Ҳера эса, адоватини унутиб, Ҳераклга ўз қизи, мангу навниҳол матбуда Ҳебани эрга беради. Шундан буён Ҳеракл мунаввар Олимпада, боқий тангрилар жамоасида яшар экан. Бу унинг ер юзида кўрсатган барча жасоратлари, бошидан кечирган жамики азоб-ўқубатлари эвазига худолар томонидан кўрсатилган мурувват эди.

ҲЕРАКЛЗОДАЛАР

(Еврипиднинг "Ҳераклзодалар" фожиаси асосида
баён қилинади)

Ҳеракл ўлгандан сўнг унинг фарзандлари ва онаси Алкмена Тиринфга, тўнгич ўғил Ҳилланикига кўчиб ўтишади. Лекин бу ерда улар узоқ вақт яшай олишмади. Зеро Ҳераклни ўлгудек ёмон кўрувчи шоҳ Эврисфей жаҳонда энг бузург қаҳрамон бўлган Ҳераклнинг болаларини отамерос ерлардан қувгин қилади ва уларнинг бирон ердан паноҳ топишларига имкон бермайди. Ҳераклнинг болалари узоқ вақт сарсон-саргардон бўлиб, бутун Юнонистонни кезиб юришади; ниҳоят Ҳераклнинг дўсти ва жияни кекса Иолай уларга ўз уйидан бошпана беради. Лекин Эврисфейнинг таъқиби бу ерга ҳам етиб келади, шунда ҳераклзодалар Иолай билан биргаликда Афинага қочиб кетишга мажбур бўладилар; бу пайт Афинада Тесей ўғли Демофонт ҳокимлик қилар эди.

Ҳераклзодаларнинг Афинадан паноҳ топганини эшитган шоҳ Эврисфей ўз муждачиси Копрейни Демофонт ҳузурига юборади ва ундан ҳераклзодаларни қайтариб беришни талаб қилади. Демофонт Копрейга рад жавобини беради; унинг "акс ҳолда, Эврисфей қўшин тортиб келиб, Афинани горат айлағай", деб айтган дағдағасини ҳам писанд қилмайди. Демофонт меҳмондўстлик таомилига хилоф иш тутишни хоҳламайди.

Орадан кўп вақт ўтмай, Эврисфей катта қўшин билан Аттикага бостириб киради. Афиналиклар душманнинг беҳисоб қўшини билан қақшатқич жангга киришиши керак эди. Шунда улар худолардан бу жангнинг қандай якунланишини башорат қилишни сўрайдилар. Худолар башорат қилиб шундай дейдилар: "Агар афиналиклар тангрилар йўлига бир қизни қурбонлик қилишса, зафар қозонурлар". Бу башоратни эшитган Макария (Ҳеракл билан Деяниранинг катта қизи) ўз ихтиёри билан

жонини худолар йўлига қурбон қилмоқчи бўлади. У оғанилари ва сингилларини ўлимдан асраб қолиш учун ўз жонини фидо қилишга рози бўлган эди.

Мана, икки қўшин жанггоҳда учрашади. Ҳилл ҳам Эврисфейга қарши мадад кучи йиғиб, ўз қўшини билан жанг майдонига етиб келади. Жанг олдидан Макарияни худолар йўлига қурбонлик қилишади. Жанг ниҳоятда шиддатли бўлади, кўп қон тўкилади. Бу жангда афиналиклар зафар қозонишади. Эврисфей қочади, Ҳилл ўз падарининг ғанимини тутиб маҳв этиш учун жангароба томон отилади.

Ҳиллнинг нима қилмоқчи бўлганини кўрган Иолай, жангаробангни менга бер, деб илтимос қилади — Ҳераклнинг кекса сафдоши Иолай дустининг бошига не-не кулфатлар солган Эврисфейдан ўзи интиқом олмоқчи бўлган эди. Иолай жангаробага чиқиб ғаними кетидан шамолдек уचाди. Мана, у Эврисфейга етай-етай деб қолади.

Шунда Иолай Олимпдаги худоларга юзланиб, улардан фақат бир кунгагина ёшлигини ва ёшлиқдаги қудратини бериб туришни илтижо қилади. Худоларга Иолайннинг таваллоси етиб боради ва самодан иккита порлоқ юлдуз паррон этиб тушади, қора булут Иолайннинг жангаробасини буркаб олади. Кейин булут яна тарқайди, шунда Иолай ўзини навқирон, ўктам ва паҳлавон йигит қиёфасида кўради. У бир зумда Эврисфейга етиб олиб, уни асирга олади.

Иолай оёқ-қўли банд этилган Эврисфейни Афинага зўр тантана билан олиб келади. Ҳераклнинг онаси Алкмена ўглининг рақибини кўриб, газаби қайнаб тошади. Гарчи Ҳилл билан Демофонт Эврисфейни ҳимоя қилишга уринишган бўлса ҳам, Алкмена ўз қўллари билан ғанимнинг кўзларини ўйиб олади, сўнг ўлдиради. Лекин Афина аҳли мағлуб душманнинг жасадини беқаров қолдирмайди, уни Аттикадаги муқаддасгоҳ ёнига дафн этадилар.

КЕКРОП, ЭРИХТОНИЙ ВА ЭРЕХТЕЙ

Азим шаҳар Афина ва унинг сарбаланд қасри Акрополга Замин фарзанди Кероп асос солган. Уни Ер ярим одам — ярим илон қиёфасида туққан эди. Кекропнинг белидан пасти маҳобатли илон думи эди. Кекроп Аттика вилоятида Афина шаҳрини бунёд этаётган пайтда, денгиз худоси зилзилакор Посейдон билан муҳориб маъбуда — Зевснинг суюкли қизи Афина бутун мамлакатга ҳоким бўлиш учун ўзаро баҳслашар эдилар. Шунда бу мубоҳасани ажрим қилиш мақсадида чақмоқдор Зевс бошчилигида жамики худолар Афинадаги Акрополга тўпланишади. Худолар ва бандалар султони Зевс бул ҳакамлар анжуманига Кекропни ҳам чақиради: Аттикага ким султон бўлишини шу ҳал қилиши лозим эди. Илоноёқ Кекроп Акрополга келиб, ҳакамлар даврасидан жой олади. Худолар, кимда ким Аттикага энг қимматли тухфа ҳадя этса, ўша мамлакатга ҳоким бўлсин, деган қарорга келадилар. Шунда зилзилакор худо Посейдон илкидаги шохдор асосини қоятошга санчади, шу лаҳзада тош орасидан булоқ кўз очиб, ундан шўр денгиз суви қайнаб чиқа бошлайди. Афина эса, ўзининг обдор найзасини ерга ботиради, шунда ер остидан зайтун дарахти ўсиб чиқиб, ҳосил бера бошлайди. Энди Кекроп ҳукм чиқариши керак эди. У шундай дейди:

— О, Олимпнинг мунаввар тангрилари, чор атрофда бепоён денгизнинг шўр суви шовуллаб ётипти, илло зайтун дарахти ҳеч ерда йўқ. Ваҳоланки, бул дарахт бутун мамлакатга маъмурчилик келтиради, одамларни деҳқончиликка, ер чопиб мўл-кўл ҳосил олишга даъват этади. Афина Аттикага беназир неъмат ато этди, шу боис буткул мамлакатга Афина ҳоким бўлсин.

Худолар Кекроп бунёд этган шаҳарга ҳам, бутун Аттика вилоятига ҳам Афина-Паллада ҳокимлик қилсин, деб ҳукм чиқарадилар. Шундан бошлаб Кекроп шаҳри Зевс қизи шарафига Афина деб юритила бошлайди. Кекроп Афина шаҳрида биринчи бўлиб, шаҳарнинг пушти-паноҳи маъбуда Афина билан унинг падари Зевс шарафига муқаддасгоҳ қуради. Бул муқаддасгоҳга

Кекропнинг қизлари Афинанинг энг дастлабки коҳиналари бўлади. Кекроп Афина аҳли учун қонунлар жорий қилади ва давлатни тиклайди. У Аттиканинг биринчи шоҳи бўлган эди.

Кекропдан сўнг бу вилоятга олов худоси Ҳефестнинг ўгли Эрихтоний шоҳ бўлади. У ҳам Кекроп сингари Замин фарзанди эди. Эрихтонийнинг тутилиши мутлақо ниҳоний. У тугилган ҳамона маъбуда Афина уни ўз ҳимоясига олади ва у маъбуданинг муқаддасгоҳида ўсиб улғая бошлайди. Афина чақалоқ Эрихтонийни тўқима саватга солиб, қопқогини ёпиб қўяди. Чақалоқни иккита илон қўриқлаши лозим эди. Шунингдек, унга Кекропнинг қизлари ҳам кўз-қулоқ бўлиб туришарди. Афина сават қопқогини очишни қатъиян ман қилиб қўйган эди, зеро Ердан сирли тарзда тугилган чақалоқни қизлар кўрмаслиги керак эди. Лекин Кекроп қизларининг синчковлиги тобора авжга минади, улар ҳеч бўлмаса, Эрихтонийга бир мартагина кўз қирини ташлаш иштиёқида ёнадилар.

Кунларнинг бирида Афина Акрополдаги муқаддасгоҳини тарк этиб Палленага жўнайди: у ўша ёқдан тоғ кўтариб келиб, уни Акропол қаршисига ихота сифатида қўймоқчи бўлади. Маъбуда тоғни кўтариб Афина томон елиб келаётганида қаршисидан бир қарга учиб келиб, Кекроп қизлари сават қопқогини очганини ва пинҳона сақланган чақалоқ Эрихтонийни қўришганини хабар қилади. Бу гапни эшитиб даргазаб бўлган Афина тоғни ўша ерга ташлайдию зумда муқаддасгоҳга етиб келади. У Кекроп қизларини қаттиқ жазолайди: қизлар телбалик дардига дучор бўлишади ва муқаддасгоҳдан югуриб чиқиб, нима қилаётганларини билмай, тик қоядан ўзларини жарга отиб нобуд бўладилар. Шу пайдан бошлаб чақалоқни Афинанинг ўзи қўриқлайди. Энди тоғга келсак, Афина қаргадан шум хабар эшитганида уни қаерга ташлаган бўлса, ўша ерда қолади; кейинчалик бу тоғ Ликабет деб атала бошлайди. Эрихтоний ҳам ўсиб-улғаяди ва Афинага подшо бўлади, у узоқ йиллар ҳукмронлик қилади. У маъбуда Афина шарафига энг қадимий байрамларни, яъни Панафиненяни таъсис этади.

Эрихтоний биринчи бўлиб жангаробага отларни қўшади ва Афинада биринчи бўлиб жангароба пойгасини жорий қилади.

Эрихтонийдан кейин Афинада Эрехтей шоҳ бўлади. Унинг ҳукмронлик даври Элевсин шаҳри билан шиддатли жанглarda ўтади, устига-устак, Фракия шаҳзодаси Иммарад ўз қўшини билан Элевсинга ёрдамга келади.

Бу урушда омад Эрехтейдан юз ўтиради. Иммарад ўзининг фракиялик қўшини билан Эрехтейни тобора кўпроқ исканжага ола бошлайди. Ахири бўлмагач, Эрехтей, нималар эвазига ғалаба қозониши мумкинлигини билиш учун Аполлоннинг Делфадаги башоратгоҳига мурожаат этишга қарор қилади. Шунда ғойибдан дарак берувчи Пифия, фақат ўз қизларингдан бирини худолар йўлига қурбон қилган тақдирингдагина Иммарад устидан зафар қозонгайсан, деб Эрехтейга ғоят шум гап айтади. Шоҳнинг навниҳол қизи Хтония Пифиянинг жавобини эшитиб қолади ва қалбида ватанига бўлган меҳр қўшиб, жонажон Афина учун жонини фидо қилишга шай эканлигини овоза қилади. Эрехтей қизининг бошига тушган бу аччиқ қисматдан қаттиқ изтироб чеккан ҳолда, уни худолар йўлига қурбон қилади; Афинани ёвлардан асраб қолиш истагигина уни бундай қилишга мажбур этади.

Хтония қурбон қилингандан кейин сал вақт ўтар-ўтмас жанг бошланади. Жанг авжи қизиган пайтда Эрехтей билан Иммарад юзма-юз учрашадилар ва яккама-якка жанг бошлайдилар. Бу икки қаҳрамон узоқ олишади. Улар куч-қувватда ҳам, қурол ишлатишда ҳам, жасоратда ҳам бир-бирларига бўш келмайдилар. Ахири Эрехтей найза санчиб Иммарадни маҳв этади. Бундан Иммараднинг отаси Эвмолл қаттиқ қайгута ботади ва тангри Посейдонга юзланиб, Эрехтейдан ўглининг хунини олишни илтижо қилади. Шунда Посейдон ўз жангорабасида Аттикага денгиз тўлқинлари узра шамолдек елиб келади ва айри бошли асосини Эрехтейга санчиб уни ўлдиради. Ўз ватанини ҳимоя қилган Эрехтей шу тарзда ҳалок бўлган экан. У билан бирга барча фарзандлари ҳам нобуд бўлишади. Фақатгина унинг битта Креуса исми қизи омон қолади, қаҳҳор қисмат фақат шу қизгагина раҳм қилган эди.

КЕФАЛ ВА ПРОКРИДА

(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)

Кефал тангри Ҳермеснинг ўгли бўлиб, уни Кекропнинг қизи Херса туққан эди. Кефалнинг беқиёс хусни жамоли ҳақидаги овоза бутун Юнонистонга таралганди, шунингдек, у энг ашаддий овчи сифатида ҳам доврўқ қозонган эди. У ҳар куни эрталаб тонг отар чоғда навниҳол завжаси Прокридани саройда қолдириб, ов қилгани Ҳимет тоғларига жўнаб кетарди. Шундай кунларнинг бирида тонг маъбудаси гулбадан Эос дилбар йигит Кефални кўриб қоладию, уни ўтирлаб, Афинадан узоққа, ернинг энг чекка сарҳадига олиб қочиб кетади. Лекин Кефал фақат ўз хотини Прокридани севар, ёлғиз ушани ўйлар, унинг исмини доим оғзидан қўймас эди. Бу ҳижрон пайтларида у хотинининг висолига етиш иштиёқида яшар, маъбуда Эосга илтижо қилиб, Афинага қайтиб кетиши учун ижозат сўрарди. Ахири Эоснинг аччиги чиқиб, Кефалга шундай дейди:

– Яхши, уша Прокридангнинг олдига қайтақол, фақат тақдирингдан ҳадеб зорланаверма! Ҳали бир кун келиб, Прокридага уйланганингга, ҳаттоки уни учратганингга минг-минг пушаймон қиласан! О шундай бўлишини мен ҳалитдан тасаввур қиляпман!

Шундай деб, Эос Кефални қўйиб юборади. Маъбуда йигит билан хайрлашаркан, хотинингнинг вафодорлигини бир синаб кўр, деб маслаҳат беради. У Кефалнинг қиёфасини ўзгартиради. Йигит Афинага қайтади, уни ҳеч ким танимайди. Кефал найранг ишлатиб ўз уйига киради ва хотинини теран ғамга ботиб ўтирганини кўради. Прокрида ғамгин чоғида ҳам беҳад гўзал эди. Кефал хотинини ғамга солади, ширинсуханлик билан уни ўзига оғдиришга, эридан воз кечиб, унга хотин бўлишга роса ундаб кўради. Прокрида эрини танимаган эди. У бегона одамнинг гапларини эшитишни истамайди ва нуқул ўз аҳдида қаттиқ туриб тақрорлайверади:

– Мен ёлгиз Кефални севаман, ўла-ўлгунимча унинг вафодор ёри бўламан. У қаерда бўлса ҳам, тирикми-уликми, барибир, абадулабад унга содиқ бўлиб қоламан!

Кефал беҳисоб бойликлар ваъда қилиб, ахийри хотинининг кўнглида тараддууд уйғотади. Прокрида эндигина унинг илтимосига кўнмоқчи бўлганида, Кефал бирдан ўз қиёфасига кириб, хотинига дағдага қила бошлайди:

– О бевафо! Мен — эринг Кефалман! Бевафолик қилганингни ўз кўзим билан кўрдим!

Прокрида эрига бир оғиз ҳам гап айтмайди. У бошини ҳам қилганча Кефалнинг уйини тарк этади ва ўрмонзор тоғларга чиқиб кетади. У ерда бу жувон маъбуда Артемидага ҳамроҳ бўлади. Маъбуда унга ҳамиша нишонга беҳато тегиб, яна изига қайтиб келувчи гаройиб найза билан Лайлап деган итни совға қилади. Лайлапдан биронта ҳам ваҳший ҳайвон қочиб жон сақлай олмас эди.

Кефал Прокридадан айрилганига ҳеч чидай олмайди. У ўрмонга бориб, хотинини қидириб топади ва уни уйга қайтишга кўндиради. Прокрида шавҳари қошига қайтади. Прокрида узининг ажойиб найзаси билан куппаги Лайлапни эрига совға қилади. Кефал эса, яна бир вақтлардагидек ҳар куни тонг отмасдан овга чиқиб кета бошлайди. Кефал ҳамиша ёлғиз ўзи ов қилар — ҳеч қандай ёрдамчининг унга кераги йўқ эди, зеро қўлида гаройиб найза, ёнида Лайлап бор эди. Кунларнинг бирида Кефал, ўз одати бўйича, тонг отмасдан овга чиқиб кетади; чошгоҳга бориб кун қизигандан қизийди, шунда у жазирама иссиқдан қочиб, салқин жой қидириб бораркан, қушиқ куйлайди:

– О лаззатли сарин шаббода, тезроқ етиб кел! Яланг кўксимга ҳаловат бахш эт! О нозли сарин шаббода, яқинроқ кел қошимга ва оташ ҳароратни сундир! О самовий сарин, сен менинг қувончимсан, менга жон ва қувва бахш этасан! О тезроқ олиб кел, токи мен сенинг тотли нафасингдан баҳраманд бўлай!

Афиналиклардан кимдир Кефалнинг бу қушигини эшитиб қолади ва унинг маъносига тушунмай, тўғри Прокриданинг олдига бориб, эринг Сарин исми бир

санамга опийқ бўлиб қолипти, ўрмон кезиб уни чақириб юрипти, деб айтади. Бу гапни эшитган Прокрида қаттиқ қайғуга ботади. Кефал бошқани севиб қолипти, энди мендан юз утиради, деб ўйлайди у. Бир куни, Кефал овга кетган пайтида Прокрида ҳеч кимга сездирмасдан ўрмонга боради ва қуюқ буталар орасига яшириниб олиб, эрини пойлайди. Мана дарахтлар орасида, узоқда Кефал кўринади. У баралла овоз билан:

– О сернавозиш сарин ел, кел, келу менга ҳаловат бахш эт! – деб қўшиқ куйлаб келарди.

Бирдан у таққа тўхтади — кимнингдир огир тин олганини эшитади. Кефал қулоқ солиб кўради, аммо бутун ўрмон сув қуйгандек жим-жит, бу жазирама туш пайтида ҳатто биронта япроқ ҳам “қилт” этмасди. У яна қўшиқ куйлай бошлайди:

– О, тезроқ кел, ардоқли сарин ел, мени огушингга ол!

Шу пайт буталар орасида алланима оҳиста шитирлайди. Кефал бута орасида биронта ваҳший ҳайвон пусиб ётипти, деб ўйлаб, ўша томонга нишонни бехато урувчи найзасини отади. Шунда сийнасида жароҳатланган Прокрида жон аччиғида чинқириб юборади. Кефал бу овозни танийди. У буталар томон отилади ва у ерда бутун кўкси қора қонга беланган хотинини кўради. Кефал шоша-пиша хотинининг ярасини боғлайди, лекин ҳаракат зое кетади: Прокриданинг жароҳати огир эди. У эрининг қўлида жон беради. Улими олдидан у эрига шундай дейди:

– О Кефал, ўртамиздаги никоҳ риштаси ҳаққи, Олимпдаги жамики худолар ҳаққи, ҳозир мен рихлат этиб кетаётган ер ости салтанатининг худолари ҳаққи, қолаверса, сенга бўлган муҳаббатим ҳаққи, илтижо қиламанки, ҳозир чақирганинг аёлни зинҳор уйимизга бошлаб кирма!

Шундагина Кефал жон қазо қилаётган Прокридани нима чалғитганини тушунади. У хотинига унинг янглишганлигини изоҳлашга ошиқади. Лекин энди Прокрида ҳушини йўқота бошлаган, кўзларининг нури сунган эди; у Кефалга латофатли жилва қилганча унинг қўлида жон беради. Охирги бўса билан бирга унинг руҳи Аиднинг зулмат салтанати сари учиб кетади.

Кефал бу жудалиқдан узоқ вақт бетаскин яшайди. У қотил сифатида ўз ватани Афинани тарк этиб, етти дарвозали Фивага жунаб кетади. Бу ерда у тутқичбермас Тавтесей тулкисини овлашда Амфитрионга кумаклашади. Бу тулкини Фива аҳлини жазолаш мақсадида тангри Посейдон юборган эди. Шаҳар аҳолиси бу тулкининг қаҳрини сундириш учун ҳар ойда биттадан ўтил болани қурбон қилар эди. Кефал бу тулкига ўз кўппағи Лайлапни қўяди. Лайлап тулкини қувиб кетади; агарда чақмоқдор Зевс бу тулки билан Лайлап икковини иккита тошга айлантириб қўймаганда борми, ким билсин, кўппак тулкини ҳанузгача қувиб юрган бўлармиди!.. Кефал Тавтесей тулкисига ов қилгандан кейин Амфитрионнинг тетебойлар билан бўлган урушида қатнашади ва бу муҳорабада ўз довураклиги шарофати билан Кефаления оролига султон бўлади (оролни унинг шаънига шундай деб атаган эдилар) ва то умрининг охиригача шу оролда роҳатда, фарогатда яшайди.

ПРОКНА ВА ФИЛОМЕЛА

*(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)*

Эрихтоний наслидан бўлган Афина шоҳи Пандион шаҳарни қамал қилган бадавийлар билан уруш қилар эди. Агарда Фракия шоҳи Терей ёрдамга келиб, унинг жонига оро кирмаганида борми, Афинани бадавийларнинг беадад қўшинидан мудофаа қилиш Пандион учун жуда мушкул бўлар эди. Шоҳ Терей бадавийлар устидан зафар қозонади ва уларни Аттика еридан қувиб юборади. Мана шу хизмати эвазига Пандион Терейни ўз қизи Прокнага уйлантиради. Терей энди Фракияга навниҳол завжаси билан қайтади. Бу ерда Прокна шоҳ Терейдан ўтил кўради. Зоҳиран, қисмат маъбудалари мойралар Терей билан унинг хотинига саодатли ҳаёт ато этгандек туюларди.

Терейнинг уланганига беш йил бўлади. Бир кун Прокна эрига юзланиб дейди:

– Агар мени севсанг, ижозат бер, шаҳримга бориб синглимни кўриб келай, ё бўлмаса, ўзинг уни бу ерга олиб кел. Афинага бориб, отамдан илтимос қил, синглимни менинг олдимга юборсин, қизингиз тезда қошингизга қайтиб келади, деб ваъда бер. Синглим билан дийдор кўришиш мен учун энг катта бахт.

Терей кемани узоқ денгиз сафарига ҳозирлайди ва тезда йўлга чиқиб, Аттика қиргоғига омон-эсон етиб олади. Пандион куёвини қучоқ очиб кутиб олади ва уни саройга бошлаб боради. Меҳмон ўзининг ташрифи сабабини айтишга улғурмасдан, қайнота-куёвнинг олдига Прокнанинг синглиси, гўзалликда дилбар санамларга монанд Филомела пешвоз чиқиб келади. Терей қизнинг ҳусни латофатини кўриб лол бўлиб қолади ва Филомелага нисбатан унда шаҳвоний ҳирс уйғонади. У, руҳсат беринг, қайнсинглим опаси олдига бориб меҳмон бўлиб келсин, деб Пандиондан ижозат сўрайди. Қолаверса, Филомелага мафтун бўлиб қолган Терейнинг тили жуда бийрон бўлиб кетганди. Филомеланинг ўзи ҳам отасидан эгачисининг олдига юборишни илтимос қила бошлайди, зеро у ҳали қандай фалокатларга дуч келишидан гофил эди. Ниҳоят, Пандион рози бўлади. У қизини олис Фракияга жўнатаркан, Терейга шундай дейди:

– О Терей, қизимни сенга, сени боқий худоларга топширдим. Шу худоларни ўртага қўйиб ёлвораман: Филомелани ўз қизингдек ҳимоя қил. Уни тезроқ қайтариб юбор; биласанки, қариган чоғимда биттау битта юпанчигим шу Филомела бўлиб қолган.

Кейин Пандион Филомелага юзланиб шундай дейди:

– Қизим, агар кекса отангни яхши кўрсанг, тезроқ қайтиб кел, мени зинҳор ёлғиз қолдирма.

Пандион қизини кўзларида гилт-гилт ёш билан кузатади. Қандайдир нохушлик юз беришини кўнгли сезаётган бўлса ҳам, у Терей билан Филомеланинг илтимосини рад эта олмайди.

Мана, Пандионнинг соҳибжамол қизи кемага чиқади, эшпакчилар бирдамлик билан эшпак эша бошлайдилар, кема очиқ денгиз томон шамолдек елади, Аттика соҳили олислаб, кўринмай кетади. Терейнинг оғзи қулоғида. У хурсанд бўлиб, ўзига ўзи дейди:

– Омадим бор экан! Дилоромим гузал Филомела кемада, ўз ёнимда.

Бутун сафар давомида Терей Филомеланинг ёнидан нарикетмайди, унинг жамолидан нигоҳини узмайди. Мана сафар тугаб, кема Фракия соҳилида лангар ташлайди. Аммо Фракия шоҳи Терей қайнсинглиси Филомелани саройга олиб бориш ўрнига, қоронги ўрмон ичидаги бир подачининг кулбасига зўрлаб олиб кетади ва уни ўша ерда асоратда сақлайди. Филомеланинг кўз ёшларига ҳам, илтижоларига ҳам парво қилмайди тошбағир Терей. Шўрлик қиз гурбатда азоб чекади, фарёд солиб, опасини, отасини ёрдамга чақиради, тез-тез олимпик худоларга илтижо қилади, аммо унинг барча нолаю илтижолари зое кетади. Бу асоратдан қутулишга кўзи етмаган Филомела ўзининг талх қисматидан зорланиб, сочларини юлади.

– О қаҳқор ваҳший! – дейди қиз. – Отамнинг илтимослари ҳам, унинг кўзёшлари ҳам, опагинамнинг менга бўлган жигарлик меҳри ҳам сенинг кўнглингни юмшатмади! Сен ўз хонадонингнинг муқаддас таомилини топтадинг! Майли, агар хоҳласанг, менинг ҳам жонимни олақол, илло билиб қўй сенинг бу жиноятингга муаззам худолар шоҳиддирлар, агар уларнинг илоҳий қуввалари ҳали аримаган бўлса, сени қилмишингга яраша жазога мустаҳиқ этгайлар. Сенинг бадкорликларинг ҳақида ўзим бутун элга овоза қилгайман! Агар бу ердан кетишимга атрофимни ўраб олган қуюқ ўрмон имкон бермаса, ҳамма ёқни бошимга кўтариб аюҳаннос соламан; майли, нолаю фиғонимни боқий фазо эшитсин, худолар тингласин!

Терей Филомеланинг бу таҳдидини эшитиб қаттиқ газабга келади. У Филомеланинг сочидан чангаллаб, оёқ-қўлини боглайди ва шамширини қинидан сугуриб, бу қилмишларимни ҳеч кимга айта олмасин, деб бахти қаро қизнинг тилини кесиб ташлайди. Сўнг ўз хотини Прокна олдига жўнайди. Прокна эридан, синглим қани, деб сўрайди, шунда Терей, синглинг қазо қилипти, деб жавоб қайтаради. Прокна Филомелага аза тутиб, узоқ вақт кўз ёш қилади. Орадан бир йил ўтади. Филомела бу пайт бандиликда изтироб чекади, у ўзининг ўрмонда ҳибсда ётганлиги ҳақида на отасига, на опасига хабар қила олади.

Ахири бир кун у Прокнага дарак бериш усулини ўйлаб топади. У дастгоҳ ёнига ўтириб, уртук тўқийди ва унда ўз бошига тушган бутун азобу уқубатларни тасвирлаб, уртукни махфий тарзда опаси Прокнага юборади. Мана, Прокна уртукни ёйиб, синглисининг даҳшатли қиссасини ўқийди. Прокна йиғламайди, у худди телба одамдек қаср ичида тентираб юаркан, паққос эри Терейдан қандай интиқом олиш ҳақида ўйлайди.

Айни шу кунларда Фракия аёллари тангри Дионис байрамини нишонлаётган эдилар. Прокна ҳам уларга қўшилиб ўрмонга йўл олади. У қуюқ ўрмон билан бурканган тоғ бағрида синглиси Филомела ҳибс этилган кулбани қидириб топади. Прокна уни бандилиқдан озод этиб, ҳеч кимга сездирмай саройга олиб келади.

– Энди йигидан наф йўқ, Филомела, – дейди Прокна. – Биз кўз ёш билан эмас, шамшир билан ҳаракат қилмоғимиз лозим. Мен Терейдан ўч олиш учун, сен билан ўзимнинг қасдимни олиш учун энг ёвуз ишга қўл уришдан ҳам қайтмайман!

Прокна шундай деб турганида хонага ўтилчаси киради.

– О, шунчалик ҳам отанга ўхшайсанми? – дейди Прокна ўглига тикиларкан.

У бирдан қошларини чимириб, жим бўлиб қолади. Прокнанинг кўнглига кўз кўриб қулоқ эшитмаган ёвузлик келади; Прокнанинг кўксига тўфондек жўш ураётган ғазаб туйғуси уни шундай машғум ёвузликка даъват этарди. Лекин ўтилчаси бу аснода онасига яқин келиб, жажжи қўлчалари билан уни қучоқлайди, эркаланиб уни ўпмоқчи бўлади. Прокнанинг қалбида бир лаҳзага меҳр туйғуси уйғонади, кўзларида гилт-гилт ёш пайдо бўлади, шунда у шоша-пиша юзини ўглидан тескари ўтиради, аммо энди кўзи синглисининг кўзига тушиб, яна кўксига ғазаб алангаси ўт олади. Прокна ўглининг қўлчасидан ушлаб, қасрнинг энг чекка гўшасига етаклаб кетади. У уша ерда қўлига ўткир ханжар олиб, юзини тескари ўтирганча, ханжарни ўтилчасининг кўксига санчади. Сўнг, Прокна билан Филомела

бадбахт гўдакнинг гўштидан Терей учун машъум таом тайёрлайдилар. Тановул пайтида Прокнанинг ўзи эрига хизмат қилади, юз берган фалокатдан гофил Терей эса, суюкли ўғилчасининг жисмидан ҳозирланган таомни ея бошлайди. Терей тановул пайтида ўғлини эслайди ва уни чақириб келишни буюради. Лекин интиқом лаззатидан ҳузур қилаётган Прокна эрига шундай жавоб қилади:

— Йўқлаётганинг ўзингда!..

Терей хотинининг бу гапига тушунмайди; у ўғлини чақиришларини яна талаб қила бошлайди. Шунда парда орқасидан Филомела чиқади ва Терейнинг олдига ўғилчасининг қора қонга бўялган калласини ташлайди. Терей сесканиб кетади: қандай даҳшатли таомни тановул қилганини тушунади. У хотинига ва қайнсинглиси Филомелага лаънатлар ўқийди. Хонтахтани итариб ташлаб, ўзи ёнбошлаб ётган катдан сапчиб туриб кетади ва қилич яланғочлаб, Прокна билан Филомеланинг орқасидан қувади: у арзанда ўғилчасининг хунини олмоқчи эди. Лекин Терей аёлларга ета олмайди. Опасингилнинг елкасидан қанот ўсиб чиқиб, улар иккита қушга (Филомела — қалдирғочга, Прокна эса, булбулга) айланадилар. Шунинг учун қалдирғоч — Филомеланинг тушида қизил хол бор: бу Терей ўғлининг қонидан юққан доғдир. Терейнинг ўзи эса, бошида тирноғи бор, узун тумшукли ҳудҳуд қушга айланган экан. Шундай бўён ҳудҳуднинг бошида худди саркарда Терейнинг дубулғасидаги тароқни эслатувчи тож елпиниб турар экан.

БОРЕЙ ВА ОРИФИЯ

Шиддатли ва саркаш шимол шамоли худоси Борей гоятда газабнок. У замин уммонлар узра тиним билмай қутуриб учиб юраркан, ҳамма ерда горатгар бўрон кўтаради. Кунларнинг бирида Борей Аттика устидан учиб ўтаётганида, нигоҳи Эрехтейнинг қизи Орифияга тушадию бир кўришда уни севиб қолади. Борей Орифияга ёлбориб, менга хотин бўл, кел, сени узоқ шимолдаги ўз

салтанатимга олиб кетай, дейди. Лекин Орифия рози бўлмайди, у даҳшатли бадқаҳр худодан қўрқади. Қизнинг отаси Эрехтей ҳам Борейга рад жавобини беради. Борейнинг барча илтимос ва илтижолари зое кетади. Шунда қаҳқор худонинг газаби қайнаб шундай дейди:

– Айб ўзимда! Мен энг мудҳиш, энг шиддатли қувва соҳиби эканлигимни унутиб қўйибман! Наҳотки ўзимни ерга уриб бандаларга ёлборишим керак бўлса? Ахир мен куч ишлатиб мақсадга эришишим лозим-ку! Мен самода момақалдироқли булутларни гала-гала қилиб қувсам, денгизларда тоғ-тоғ тўлқинлар ҳосил қилсам, асрий эман дарахтларини осонгина иддиз-пиддизи билан қўпориб ташласам, ер юзини дўл билан саваласам, сувни тошдек қаттиқ музга айлантирсаму севган қизимга ожиз бир бандадек ялиниб ўтирсам-а! Мен замин узра шиддатли парвоз қилганимда, бутун замин ҳаттоки Аиднинг ер ости салтанати ҳам ларзага келади. Мен бўлсам Эрехтейга, гўё унинг хизматкоридек ялиниб ўтирибман. Йўқ, Орифияни менга хотинликка бер, деб унга ялиниш ўрнига, куч билан уни тортиб олишим лозим!

Шундай деб Борей қудратли қанотларини қоқади. Бутун замин узра бўрон кўтарилади. Асрий дарахтлар худди қамишдек чайқала бошлайди, денгизларда оппоқ кўпикка буркалган долғалар даҳшатли ўкиради, қора булутлар бутун самони буркаб оладилар. Борейнинг қора ридоси тоғ чўққиларини буркайди ва ундан суякларни зирқиратувчи совуқ шимол шамоли эса бошлайди. Борей йўлида учраган ҳамма нарсани пайҳон ва горат қилиб Афина сари учади ва у ердан Орифияни олиб, осмон-фалакка кўтариладию қиз билан шимолдаги ўз масканига равона бўлади.

Уёқда Орифия Борейга хотин бўлади. У эрига икки эгиз ўтил туғиб беради. Чақалоқларга Зет ва Калаид деб исм қўядилар. Иккала ўтил ҳам ўз оталари сингари қанотли эди. Борейнинг бу ўғлонлари бузург қаҳрамон бўлиб етишади, икковлари ҳам аргонавтларнинг Колхидага тилааранг тери учун қилган сафарида иштирок этадилар ва жуда кўн улкан жасоратлар кўрсатадилар.

ДЕДАЛ ВА ИКАР

(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)

Эрехтей наслидан бўлган Дедал Афина шахрининг энг буюк мусаввири, ҳайкалтароши ва меъмори бўлган. У оппоқ мрамор тошдан шундай ажиб ҳайкаллар йўнар эканки, кўрган одам уларни тирик деб уйлар экан; Дедалнинг ҳайкаллари гўё жонли кўзлари билан боқаётгандек, гўё ҳаракат қилаётгандек туюларкан. Дедал ўз ҳунарини такомиллаштириш учун анча-мунча асбоб-ускуналар кашф этади. Унинг шону шуҳрати узоқ-узоқларга таралади.

Бу ҳайкалтарошнинг Тал исми жияни (синглиси Пердиканинг ўғли бўлиб, у тоғасининг қўлида шогирдлик қилади. Тал навқирон йигитчалик чоғиданоқ ўз истеъдоди ва тадбиркорлиги билан ҳаммани ҳайратга сола бошлайди. Келажақда Талнинг ўз тоғасидан ҳам узиб кетажagini ҳалитдан башорат қила бошлайдилар. Дедалнинг қалбида жиянига нисбатан ҳасад туйғуси уйғонади ва уни ўлдиришни кўнглига тугади. Кунлардан бир кун Дедал жияни Тал билан Афина Акрополида юксак қоя лабида турарди. Атрофида биронта ҳам кимса кўринмасди. Дедал мана шу имкониятдан фойдаланиб, жиянини қоя бошидан итариб юборади. Ҳайкалтарош бу жиноятининг сир бўлиб қолишига қатъий ишонган эди. Қоя бошидан жарликка қулаган Тал тил тортмай ўлади. Шунда Дедал шоша-пиша Акрополдан тушиб келиб, Талнинг жасадини кўтаради ва ими-жимидани унинг кўмиб ташламоқчи бўлади. Лекин Дедалнинг бу жинояти фош бўлади. Ареопаг (олий суд) уни ўлимга ҳукм қилади.

Дедал жон ҳовучлаб Афинадан қочади ва Крит оролига, қудратли шоҳ Минос ҳузурига боради. Минос уни дарҳол ўз паноҳига олади. Бу ерда Дедал Крит шоҳи учун жуда кўп ажиб санъат асарлари яратади. У Минос учун машҳур Лабиринт қасрини қуради: бу қасрнинг йўлаклари шу қадар чалкаш эдики, унга кирган одам

адашиб, қайтиб чиқиши маҳол эди. Минос ўз хотини Пасифиянинг ўғли Минотаврни шу лабиринтга ҳибс этади. Минотавр гавдаси одам, калласи буқа бўлган даҳшатли махлуқ эди.

Дедал Миноснинг қўл остида кўп йил яшайди. Крит шоҳи уни ҳеч қуйиб юборишни истамас, буюк санъаткорнинг ижодидан ёлғиз ўзи фойдаланишни хоҳларди. У Дедални оролда худди асирдек асрарди. Дедал бу асоратдан қутулиш ҳақида узоқ ўйлайди ва ниҳоят, озодликка чиқиш йўлини топади.

– Баски, – дейди Дедал ўзига ўзи, – қуруқлик орқали ҳам, денгиз орқали ҳам Минос асоратидан қочиб қутула олмас эканман, ахир қочишим учун ҳали яна осмон ҳам бор-ку! Менинг йўлим шу! Ҳамма нарса Миноснинг измида, фақат ҳаводан бошқа!

Дедал ишга киришади. У қушларнинг патларини йигиб, уларни ип билан тикади, мум билан бир-бирига ёпиштиради, улардан тўртта каттакон қанот ясайди. Дедал қанот ясаш билан машғул бўлган пайтда, унинг ўғли Икар отасининг ёнида гоҳ хиёл эсан шабададан ҳавога учган енгил патларни тутиб, гоҳ мумни қўлида эзгилаб ўйнаб ўтирарди. Ниҳоят, Дедал қанотларни ясаб битиради. У бир жуфт қанотни ўз елкасига боғлайди, қўллари қанотдаги ҳалқаларга кийдириб, қанот қоқади ва оҳиста ҳавога кўтарилади. Икар осмонда худди улкан қушдек парвоз қилаётган отасига ҳайрат билан тикилади. Кейин Дедал ерга қунади ва ўтлига шундай дейди:

– Қулоқ сол, Икар, ҳозир биз бу ердан учиб кетамиз. Парвоз пайтида эҳтиёт бўл. Денгиз узра жуда ҳам пастлаб учма — денгизнинг шўр суви сачраб қанотларинг намиқиши мумкин, шунингдек, юқорига кўтарилиб, қуёшга ҳам унчалик яқинлашма: ҳарорат мумни эритиб, патлар сочилиб кетиши мумкин. Фақат менинг орқамдан изма-из уч.

Ота билан ўғил қанотларни боғлашиб, осонгина ҳавога кўтарилишади. Уларнинг осмон-фалақда парвоз қилаётганини кўрган ердаги одамлар зангори фазода икки худо учмоқда деб ўйлашади. Дедал тез-тез орқасига ўгирилиб, ўғлининг учишини кузатади. Улар энди Делос,

Парос оролларини орқада қолдириб, узоқ-узоқларга учиб борардилар.

Икар шамолдек тез учаётганидан мағрурланиб тобора дадилроқ қанот қоқади. У отасининг ўғитларини унутиб қўяди, энди у отаси орқасидан учмайди. У тез-тез қанот қоқиб, жуда-жуда юксакка, мунаввар қуёшга яқинлашади. Шунда қайноқ қуёшнинг тафтидан мум эриб, патлар шамолда ҳар томонга тўзиб, сочилиб кетади. Икар қанот боғланган қўлларини силкитади, лекин қанотдан асар ҳам қолмаган эди. Натижада, у осмон-фалакдан тўғри денгизга келиб тушиб тўлқинлар орасида ҳалок бўлади.

Дедал теварак атрофга қарайди. Лекин Икарни кўрмайди. У бор овози билан ҳайқириб ўғлини чақира бошлайди:

– Икар! Икар! Қаёқдасан? Жавоб бер!

Жавоб йўқ. Шу пайт Дедал денгиз тўлқинларида қалқиб сузиб юрган патларни кўради: бу Икар қанотининг қолдиқлари эди, албатта. Дедал қандай фалокат содир бўлганини тушунади. Тушунадию ўз ҳунарига — Крит оролидан ҳаво орқали қочиб қутулиш хаёлига келган кунга лаънатлар ўқийди!

Икарнинг жасади эса денгиз тўлқинлари орасида яна узоқ вақт сузиб юради — кейинчалик бу денгиз ҳалок бўлган Икар шарафига Икарий деб юритила бошлайди. Ниҳоят, тўлқинлар Икар жасадини орол қиргогига оқизиб келади. Бу ерда жасадни Ҳеракл кўриб қолиб, уни дафн қилади. Дедал эса, учишда давом этиб, ахири Сижжилия оролига бориб қўнади. Бу ерда у шоҳ Кокал паноҳида яшай бошлайди. Лекин Минос ҳайкалтарошнинг қаерга яширинганидан хабар топиб, катта қўшин билан Сижжилияга бостириб боради ва Кокалдан Дедални қайтариб беришни талаб қилади.

Бироқ Кокалнинг қизлари Дедалдек ажойиб санъаткорданайрилишни истамайдилар. Улар оталарига, Миноснинг талабига рози бўлинг, уни азиз меҳмон сифатида саройга таклиф этинг, деб ўқдирадилар. Меҳмон Минос чўмилаётган пайтда Кокалнинг қизлари унинг бошидан

бир қозон қайноқ сув тўкиб юборишади; Минос қаттиқ азобда жон беради. Дедал Сижжилияда яна узоқ йиллар яшайди. Умрининг охирида у ўз ватани Афинага қайтади; бу ерда у Афиналик шавкатли ҳайкалтарошлар — Дедалзодалар сулоласининг бобокалони бўлади.

ТЕСЕЙ

(Плутархнинг "Тесей" китоби
бўйича баён қилинади)

Тесейнинг туғилиши ва тарбияси

Пандионнинг ўғли Эгей ўз ака-укалари билан бирлашиб, Аттикада гайриқонуний равишда ҳукмронлик қилаётган қариндошлари — Метионзодаларни вилоятдан қувиб юборгач, узоқ йиллар Афинада ҳоким бўлиб, саодатли ҳаёт кечиради. Уни фақат бир нарса қаттиқ ташвишга солар эди: бефарзанд эди. Ахири бўлмагач, бир кун у Делфадаги Аполлоннинг башораттоҳига йўл олади ва башораттоҳга кириб, нечун тангрилар менга фарзанд ато этмаяптилар, деб сўрайди. Лекин гойибдан хабар берувчи коҳин мубҳам жавоб беради. Эгей бу жавобнинг теран маъносига тушуниб етиш учун кўп бош қотиради, лекин, барибир тушуна олмайди. Ниҳоят, шоҳ Эгей Троисена шаҳрига, Арголиданинг донишманд султони Питфей ҳузурига бориб, Аполлон жавобининг таъбирини ундан сўрамоқчи бўлади. Питфей жумбоқнинг магизини бир зумда чақиб беради. Унинг фаҳмлашича, Эгей ўтил кўраркан ва бу ўтил Афинанинг энг бузург қаҳрамони бўлиб етилар экан. Питфей ўз шаҳри Троисенани тугилажак буюк қаҳрамоннинг ватани бўлишини истайди ва шу боис ўз қизи Эфрани Эгейга хотин қилиб беради. Эфра ўтил тутиб беради, лекин бу Эгейнинг эмас, тангри Посейдоннинг ўғли эди. Чақалоққа Тесей деб исм қўйдалар. Тесей тугилгандан кейин, шоҳ Эгей Троисенани тарк этиб, Афинага отланади. У кетатуриб, Троисена яқинидаги тоғнинг улкан бир қояси остига ўз шамшири билан кафшини бостириб қўяди ва завжаси Эфрага шундай дейди:

– Уғлим Тесей мана шу қояни суриб, унинг тагидан шамширим билан кафшимни олишга қодир бўлгандагина уни менинг ҳузуримга, Афинага жунат. Мен уғлимни унинг илкидаги ўз шамширим, пойидаги кафшимдан таниб олгумдир.

Тесей ўн олти ёшга етгунча бобоси Питфейнинг уйида тарбияланади. Ўз донишмандлиги билан довруги элга кетган Питфей набирасини камоли ғамхўрлик билан тарбиялайди ва Тесейнинг ақлу идрок, кучу қудратда барча тенгқурларидан афзаллигини кўриб кўзи қувонади. Мана, Тесей ўн олти ёшга тўлади; шу ёшида ҳам ҳеч бир кимса на иқтидорда, на эпчиликда, на қурол ишлатишда унга тенг кела олади. Тесей гоят уқтам йигит бўлиб етилади: у норгул, хушқомат, нигоҳлари порлоқ, тим қора сочлари қўнғироқ-қўнғироқ бўлиб елкаларига тушиб турарди; пешонасидаги соч толалари эса, қайчилаб олиниб, Аполлонга назр қилинган эди; бу азамат, навқирон йигитнинг мушақдор, чайир жуссаси унинг беназир қудрат соҳиби эканлигидан дарак берар эди.

Тесейнинг Афинага кетатуриб йўлда курсатган жасоратлари

Эфра ўғлининг куч-қудратда ҳамма тенгқур ўртоқларидан ўзиб кетганини кўради; шунда у Тесейни қоя олдига бошлаб боради: бир вақтлар Эгей ўз шамшири билан кафшини шу қоя остига бостириб кетган эди.

– Уғлим, – дейди Эфра, – мана шу қоя тош остида Афина султони — падари бузрукворинг Эгейнинг шамшири билан кафши ётипти. Сен қояни суриб, уларни ол, отанг қошига борганингда, у сени шу шамшир билан кафшдан танигай.

Тесей қояни итариб, уни осонгина жойидан қўзғатади. Сўнг шамширни тақиб, кафшни оёғига боғлайди-да, волидаси ва бобоси билан хайр-хўшлашиб, Афина, қайдасан, дея узоқ сафарга равона бўлади. Лекин Тесей онаси билан бобосининг денгиз сафари бежавотирроқ, деб берган маслаҳатларига кирмай, Афинага Истма орқали қуруқликдан боришга қарор қилади.

Тесей жуда машаққатли йўлни танлаган эди. Бу сафар пайтида у жуда кўп хавф-хатарларни бартараф қилади, беҳисоб жасоратлар кўрсатади. Қаҳрамонимиз Тесей Тропсена билан Эпидавр чегарасига етиши билан тангри Ҳефестнинг ўгли алп Перифетга рўбарў келади. Бу паҳлавон ҳам отаси Ҳефест сингари ланг, аммо билаклари метин, гавдаси баҳайбат эди. У даҳшатли махлуқ эди. Перифет маскан қурган тоғдан биронта ҳам жаҳонгашта бешикаст ўта олмасди, бу паҳлавон ҳар бир ўткинчини ўзининг темир гурзиси билан маҳв қилар эди. Лекин Тесей Перифетни осонгина енгади. Бу Тесейнинг биринчи жасорати эди; у зафар нишонаси сифатида маҳв этгани паҳлавоннинг темир гурзисини ўзига олади.

Кейин, Тесей Посейдонга назр қилинган Истма қарағайзориди дарахтларни эгувчи полвон Синидни учратади. Бу ўта бешафқат қароқчи эди. У ўрмондан ўтган барча йўловчиларни қаттиқ азоблаб ўлдиради. У ёнма-ён турган икки қарағайни эгиб, уларнинг учига ўз асирини боғлар, сўнг дарахт учларини қўйиб юборарди. Қарағайлар гоятда даҳшатли куч билан қадрларини тиклашаркан, шўрлик асирни икки нимтага айириб юборарди.

Тесей Синиддан у нобуд қилган барча шўрпешоналарнинг қасдини олади. У ўзининг қудратли қўллари билан иккита азим туп қарағайни эгади ва бу дарахтлар учига қароқчини боғлаб, қўйиб юборади. Баттол Синид бегуноҳ йўловчиларнинг жонига қандай қасд қилган бўлса, ўзи ҳам шу йўсинда жонидан жудо бўлади. Энди Истма орқали ўтадиган йўл очиқ эди. Кейинчалик Тесей Синидни маҳв этган ўша ерда ўз ғалабаси шарафига Истма ўйинларини таъсис этади.

: Энди Тесей Кромион орқали ўтиши керак эди. Бу шаҳарнинг теварак атрофи Тифон билан Ехидна (заҳарли илон)нинг зурриёти — баҳайбат ёввойи чўчқа томонидан горат ва пайҳон қилиб ташланган эди. Шаҳар аҳолиси навқирон қаҳрамон йигитга илтижо қилиб, бизни бу махлуқ дастидан қутқар, дейдилар. Тесей чўчқани қувиб этади ва шамшири билан уни чопиб ташлайди.

Тесей яна йўлга тушади. Осмонга бўй чўзган тик қоялар тагида мўйсафид денгизнинг жўшқин долғалари тинмай ўшқиради. Мегара вилоятининг мана шу сарҳадида Тесей яна бир хатарга дуч келади. Бу ерда қоя бошида Аскирон исмли қароқчи утирарди. У ёнидан ўтмоқчи ҳар бир йўловчини тўхтатиб, оёғимни ювиб қўйсанг, ўтасан, деб дағдаға қилар эди. Шўрлик йўловчи унинг амрини бажариш учун эндигина энгашганида, қаҳҳор қароқчи бир тепиб, бояқишни серталотум денгизга улоқтирарди. Бечора йигит денгиздан чиқиб турган қиррали тошларга тушиб жон берар, сўнг унинг жасадини баҳайбат тошбақа еб кетарди. Аскирон Тесейни ҳам денгизга итариб юбормоқчи бўлади, лекин навжувон қаҳрамонимиз чаққонлик билан қароқчининг оёғидан олиб, унинг ўзини денгизга улоқтиради.

Кейин Тесей Элевсин яқинида худди Антей билан кураш тушган Ҳераклдек шоҳ Керкионга қарши жанг қилади. Паҳлавон Керкион кўп одамларни маҳв қилган эди. Аммо Тесей Керкионни худди метин исканжадек сиқиб жонини олади. Бунинг оқибатида у Керкион қизи Алопани мусибатдан озод қилади. ҳокимиятни эса Тесей Алопанинг Посейдондан бўлган ўғли Ҳиппотоонтга олиб беради.

Тесей Элевсиндан ўтиб, Аттикадаги Кефис дарёси воҳасига етади, бу ерда у қароқчи Дамаст билан учрашади. Бу қароқчи эл оғзида Прокруст (яъни Чўзгич) номи билан машҳур бўлган эди. Бу қароқчи қўлига тушган барча одамлар учун бирдай энг азобли қийноқ уйлаб чиқарган эди. Прокрустнинг бир чорпояси бўлиб, тутилган одамларни шу чорпояга ётқизар эди. Агар чорпоя узунлик қилса, қароқчи ётқизилган одамнинг гавдасини чўзиб, чорпоянинг бўйига тўғрилар, бордию чорпоя калталиқ қилса, Прокруст шўрлик тутқуннинг оёқларини чопиб, уни чорпоянинг бўйига тўғриларди. Тесей Прокрустни шу чорпояга ағдаради, қараса, чорпоя қароқчининг бўйидан анча калта, шу вазн билан Тесей уни ўлдиради.

Бу Тесейнинг Афинага кетатуриб кўрсатган охириги жасорати эди. Синид, Аскирон, Прокруст ва ўзгаларнинг қонини тўкиб гуноҳга ботган Тесей муқаддас Афина шаҳрига бундай доғ билан кириб боришни хоҳламайди.

У Фиталзодаларга тавалло қилиб, Раҳмдил Зевснинг меҳроби олдида махсус диний расм-русумлар билан уни қон тукиб қилган гуноҳидан фориғ этишларини сўрайди. Фиталзодалар азиз меҳмонни очиқ юз билан қарши оладилар. Улар Тесейнинг илтимосини бажарадилар ва гуноҳини ювадилар. Энди Тесей Афинага, ўз падари Эгей ҳузурига бемалол йўл олиши мумкин эди.

Тесей Афинада

Ионияликларга ўхшаб узун либос кийган Тесей ўз ҳусни жамоли билан одамларни лол қолдириб, Афина кўчаларидан ўтиб борарди; унинг қалин, қўнғироқ сочлари елкасигача тушган. Бу узун либос кийган йигитча беҳисоб улкан жасоратлар кўрсатган қаҳрамонга эмас, балки кўпроқ дилбар қизга ўхшаб кетар эди. Тесей янги қурилаётган Аполлон ибодатхонаси ёнидан ўтиб бораётганида, иморатнинг томини ёпаётган ишчилар қаҳрамонни қиз бола деб ўйлашиб, уни мазах қила бошлайдилар. Улар хандон ташлаб кулишиб:

– Анави қизни қаранглар, кузатувчисиз ёлғиз ўзи шаҳарда тентираб юрибди-я! – деб бақиривади. – Ё тавба, уялмасдан сочини ёйиб юборипти-я, узун этаги билан кўча супуриб кетяпти.

Бу пичингларни эшитган Тесейнинг аччиги чиқади; шу ерда турган бир арава олдида югуриб бориб, унга қўшилган ҳўкизларни чиқаради-да, аравани кўтариб осмонга чунон отадики, у ибодатхона томини ёпаётган ишчилар устидан учиб ўтиб, нариги томонга тушади. Тесейни қиз бола деб майна қилган ишчилар, унинг қиз эмас, балки беназир қувва соҳиби бўлган навқирон йигитча эканлигини кўриб даҳшатга келадилар. Улар, мазах қилиб балога қолдик, деб даг-даг титрай бошлайдилар, лекин Тесей бамайлихотир ўз йўлида кетаверади.

Мана, Тесей ниҳоят Эгей қасрига етиб келади. У кексайиб қолган отаси билан учрашганида, олдинига ўзини танитмайди, паноҳ излаб юрган бир мусофирман, деб қўя қолади. Эгей ўз ўглини танитмайди, аммо сеҳргар Медея бир қарашдаёқ йигитни танийди. Бу аёл Коринфдан

Афинага қочиб келиб, Эгейга хотин бўлиб олган эди. Айёр Медея, сеҳр-жоду билан сени ёшартираман, деб Эгейга ваъда берган ва шу ваъдаси туфайли, Афина шоҳи хонадонида ҳокималик қилар, шоҳ Эгей эса, Медеянинг ҳамма айтганларига сўзсиз итоат этар эди. ҳокимиятпараст Медея, бу мусофир ўктам йигитнинг кимлигини Эгей таниб қолган тақдирда, ўзининг не ҳолга тушишини дарҳол кўз олдига келтиради. Шунда Медея ҳокимиятни қўлдан бой бермаслик мақсадида, қаҳрамон йигитни ўлдирмоққа чоғланади. Жодутар аёл, бу йигит — ганимларнинг юборган айгоқчиси, деб Эгейни ишонтиради ва Тесейни заҳарлаб ўлдиришга ундайди. Тожу тахтини тортиб олишларидан қўрққан, нимжон, мункиллаган шоҳ Эгей бундай тажовузга рози бўлади.

Зиёфат пайтида Медея Тесей олдига огули май тўлдирилган қадаҳ қўяди. Худди шу пайт Тесей шамширини қинидан чиқаради. Эгей бундан ўн олти йил олдин Троисена яқинидаги қоя остига бостириб қўйган ўз шамширини бир кўришдаёқ танийди. Шу лаҳзада у ялт этиб Тесейнинг оёғига қарайди ва унинг оёғида ўз кафшларини кўради. Энди у бу мусофир йигитнинг кимлигини билади. Шу заҳоти Эгей заҳарли май қуйилган қадаҳни бир уриб ағдариб юборади ва ўз ўғли — Тесейни бағрига босади. Медея Афинадан қувилади — жодутар аёл ўз ўғли Медон билан Мидияга қочади.

Эгей жар солдириб, бутун Афина халқига ўз ўғлининг келганини хабар қилади ва унинг Троисенадан то Афинага келгунча йўл-йўлакай қандай жасоратлар кўрсатганини элга баён этади. Афина аҳли ҳам Эгей билан бирга қувонади ва келажақда ўз подшолари бўладиган шаҳзода Тесейни шодиёна қийқириқлар билан қутлашади.

Эгейзоданинг Афинага келгани дараги Паллант (Эгей иниси)нинг ўғиллари қулогига ҳам етиб боради. Улар Тесей ўлганидан кейин Афинага ҳукмрон бўлиш ниятида юрар эдилар, энди қонуний тахт вориси — Тесей келиши билан уларнинг бутун орзу-умидлари пучга чиққан эди. Баднийат Паллантзодалар Афина салтанатидан жудо бўлиб қолишни хоҳламайдилар. Улар куч ишлатиб ҳокимиятни

қўлга киритмоқчи бўладилар. Паллантнинг ўн беш нафар ўгли ўз оталари бошчилигида Афинага қарши юриш қиладилар. Улар Тесейнинг бениҳоя иқтидор соҳиби эканлигини билишарди, шунга кўра, бир ҳийла ишлатмоқчи бўладилар: Паллантзодаларнинг бир қисми ошкора тарзда Афина қалъасига ҳужум қиладилар, уларнинг иккинчи қисми эса, Эгейга қўққисдан ҳамла қилиш мақсадида пистирмада турадилар. Лекин Паллантзодаларнинг даракчиси Лоес уларнинг режасини келиб Тесейга айтиб қўяди. Қаҳрамон йигит қандай тадбир кўришни бир зумда ўйлаб чиқади: дастлаб у пистирмада турган Паллантзодаларга ҳужум қилиб, ҳаммаларини пашшадай қириб ташлайди; йигитларга уларнинг на қудрати, на довюраклиги қўл келади. Афина қалъасининг девори пойига борган Паллантзодалар пистирмадаги ўз оға-иниларининг ҳалок бўлганини эшитиб, қаттиқ ваҳимага тушадилар ва шармандаларча тирақайлаб қоча бошлайдилар.

Энди Эгей бу қудратли ўғлининг ҳимояси остида хотиржам ҳукмронлик қилиши мумкин эди.

Лекин Тесей Афинада узоқ қолмади. У Марафон атрофини гора т қилиб ётган ёввойи буқадан Аттика вилоятини қутқаришга бел боглайди. Бу буқани бир вақтлар Ҳеракл шоҳ Эврисфейнинг амри билан Крит оролидан олиб келган ва Микенада арқонини ечиб, қўйиб юборган эди. Буқа Аттикага қочиб кетган ва ўша пайтдан буён жамики деҳқонларнинг бошига битган бало бўлган эди. Тесей бу янги жасорат сари йўл олади. У Марафонда Ҳекала исмли кекса бир аёлни учратади. Кампир уни азиз меҳмондек кутиб олади ва баҳайбат буқа билан бўладиган хатарли жанг пайтида Тесейни ўз паноҳида асрасин учун, унга нажоткор-Зевс шарафига қурбонлик қилишни маслаҳат беради. Йигит кампирнинг маслаҳатига қулоқ солади. Орадан сал вақт ўтмай, Тесей буқага рўпара келади; буқа қаҳрамонимизга ҳамла қилади, лекин Тесей буқанинг шохларидан маҳкам чангаллаб олади. Буқа қаттиқ силтанади, лекин Тесейнинг бақувват қўлларида қутулиб чиқа олмайди. Йигит махлуқнинг бошини ерга эгиб, бўйнига арқон боглайди

ва ўзига бусундириб, Афинага етаклаб олиб боради. Йўл-йўлакай у кампир Ҳекалани кўриб ўтмоқчи бўлади, лекин афсуски, у оламдан ўтган эди. Тесей яқингинада уни меҳмоннавозлик билан қарши олиб, доно маслаҳат берган марҳуманинг руҳини шод қилиб, уни ёдлайди. Тесей буқани Афинага олиб келгач, уни тангри Аполлон йўлига қурбонлик қилади.

Тесейнинг Критга саёҳати

Тесей Афинага қайтиб келиб, бутун Аттика вилоятининг теран қайғуга ботган ҳолда куради. Билса, Крит оролининг қудратли шоҳи Минос ўз элчиларини Афинадан ўлпон ундиргани юборган экан. Бу — ниҳоятда оғир ва уятли ўлпон эди. Афина ҳар тўққиз йилда бир марта Крит оролига етти йигит ва етти қиз юбориб туриши лозим эди. Бу йигит ва қизларни у ерда Лабиринт қасрига ҳибс этишар, шунда бу ёшлар қасрда яшовчи даҳшатли махлуқ — танаси одам, боши буқа Минотаврга ем бўлардилар. Гап шундаки, бир вақтлар афиналиклар Миноснинг ўғли Андрегейни ўлдириб қўйишган эди, шунинг учун Крит шоҳи Афина аҳли елкасига шундай мудҳиш ўлпонни юклаган эди. Мана энди бундай мудҳиш ўлпон учинчи марта юборилаётган эди. Аҳоли денгиз сафарига кема ҳозирлаб, унга қора елканлар ўрнатган эди; бу — Минотаврга ем бўлувчи навқирон ва навжувон ёшларга тутилган аза белгиси эди.

Бутун элнинг мотамда эканлигини кўрган Тесей, шўрпешона йигит-қизлар билан Крит оролига жўнашга ва уларни машғум ўлимдан асраб қолиб, айни пайтда, Афина аҳли бошидаги бундай даҳшатли ўлпонни буткул соқит қилишга бел боғлайди. Тесей, ё Минотаврни ўлдираман, ё ўзим ҳалок бўламан, деб ўшал махлуқ билан олишишга аҳд қилади. Мункиллаб қолган Эгей яккаю ёлғиз ўғлининг ажал домига боришига қатъиян қаршилиқ кўрсатади, лекин Тесей ўз аҳдида қаттиқ туради. У денгиз сафарининг пушти паноҳи бўлмиш Аполлон Делфий шарафига қурбонлик қилади, натижада, сафар олдидан Делфа башоратгоҳи унга гойибдан хабар бериб, мазкур жасорат пайтида ўзи учун муҳаббат маъбудаси Афродитани ҳомий этиб танлашни айтади. Шунда Тесей

Афродитадан мадад сўраб, унинг шарафига қурбонлик қилади ва Критга равона бўлади.

Кема Крит оролига бешикаст, эсон-омон етиб боради. Афиналик йигит-қизларни Миноснинг ҳузурига бошлаб борадилар. Бир қарашдаёқ иқтидорли шоҳнинг уқтам йигитга эътибори ортади. Шоҳ қизи Ариадна ҳам Тесейнинг ҳусни жамолига маҳлиё бўлиб қолади, йигитнинг паноҳгоҳи Афродита эса, Ариаднанинг қалбида навжувон Эгейзодага муҳаббат туйғусини уйғотади. Натижада, шоҳ қизи Тесейга кумаклашмоқчи бўлади; у бу навқирон йигитни Лабиринт қаср ичида Минтавр ғажиб тилка-пора қилиб ташлаши ҳақида ўйлашни ҳам истамасди.

Тесей Минотавр билан жанг қилгани боришдан олдин яна бир жасорат кўрсатади. Минос Афинадан келган қизларнинг бирини қаттиқ таҳқирлайди. Тесей қизнинг ёнини олади, лекин ўз насабидан мағрурланган Крит шоҳи йигитни мазах қилиб, унинг устидан кула бошлайди.

– Қандайдир бир афиналик, – дейди у қаҳри қайнаб, – менга, кимсан, Зевснинг ўглига гап қайтаряпти-я, тир-ранча.

Тесей шоҳнинг бу гапига жавобан виқор билан шундай дейди:

– Сен ўзингнинг Зевс насабидан эканлигинг билан гурурланыпсан, аммо мен ҳам жайдари бир фоний банданинг фарзанди эмасман, менинг падарим — денгиз худоси, муаззам зилзилакор Посейдондир.

– Агар сен чиндан ҳам тангри Посейдоннинг ўгли бўлсанг, гапингнинг ҳақлигини исботла ва денгиз қаъридан манави узукни топиб олиб чиқ, – дейди Минос ва денгизга ўзининг тилла узугини ташлайди.

Тесей ўз падари Посейдондан мадад сўраб, юксак соҳилдан сертўлқин денгизга мардона қалла ташлайди. Денгизнинг шўр сув томчилари осмон-фалакка сачрайди, уркач-уркач долгалар орасида Тесей кўринмай кетади. Ҳамма қаҳрамонни ўз қаърига тортган денгизга даҳшат билан тикилади, ҳамма унинг тирик қайтиб чиқишидан умидини узган эди. Ариаднанинг бутунлай руҳи тушиб кетади, у Тесейни ҳалок бўлди деб ўйлайди.

Аслида эса, Тесей сувга шунгигани ҳамоно, илоҳ Тритон йигитни олиб олиб, зумда уни Посейдоннинг сувости қасрига етказди. Посейдон ўз ўглини қучоқ очиб қарши олади ва шу заҳоти унга Миноснинг ўзугини тутқзади, Посейдоннинг завжаси Амфитрита эса, бу уқтам йигитнинг диловарлигига тасанно айтиб, унинг қуюқ ва чиройли сочи устига олтин тож қўндиради. Шунда Тритон яна Тесейни устига миндириб, қўз очиб юмгунча соҳилга — у денгизга сакраган ўша юксак соҳилга олиб чиқиб қўяди. Миноснинг қизи Ариадна Тесейнинг денгиз қаъридан бешикаст қайтиб чиққанини кўриб, ўзида йўқ қувониб кетади.

Лекин Тесей ҳали Минотавр билан хавфли жанг қилиши керак эди. Шунда қаҳрамон йигитга Ариадна ёрдам қўлини чўзади. У отасининг кўзини шамғалат қилиб, Тесейга ўтқир шамшир ва бир копток ип беради. Мана, Тесейни ва у билан бирга ўлимга маҳкум бўлган афиналик йигит-қизларни Лабиринтга киритиб юборишади, шунда Тесей қўлдаги копток ипнинг бир учини эшик илгагига боғлайди-да, Лабиринтнинг сон-саноқсиз, чалкаш йўлакларидан юриб кетаверади: бу йўлаklar шу қадар чалкаш эдики, қасрга кирган одамнинг ташқарига қайтиб чиқиши амри маҳол эди; шунга кўра, Тесей орқага қайтишда адашмаслик учун, копток ипни аста-аста чуватиб бораверади. Тесей юравери-б-юравери-б, ахири Минотавр ётган ерга етиб боради. Минотавр даҳшатли наъра тортиб, маҳобатли, ўтқир шохли бошини эгганча навқирон паҳлавонга ташланади, даҳшатли жанг бошланади. Ғазабдан кўзлари қонга тўлган Минотавр Тесейга бир неча марта ҳамла қилади, лекин йигит ҳар гал унинг ҳамласини шамшир билан даф қилади. Мана, ниҳоят, Тесей Минотаврнинг шохларидан чангаллаб ушлаб олади-да, унинг тушига ўтқир шамширини ботиради. Шундай қилиб, Тесей Минотаврни ўлдиради, ўзи чуватган копток ипининг ёрдамида лабиринт қасридан қайтиб чиқади, афиналик йигит, қизларни ҳам ўзи билан бирга олиб чиқади. Қаср бўсағасида Ариадна уларни, айниқса, Тесейни қувонч билан қарши олади. Тесей туфайли ҳалокатдан қутулган

йигит, қизлар ҳам шодмон эдилар. Улар бошларига гултожлар тақиб, қаҳрамон йигитга ва унинг пушти паноҳи Афродитага ҳамд айтишиб, шўх-шўх ўйинга тушадилар.

Энди шоҳ Миноснинг газабидан қутулиш йулини уйлаб топиш керак эди. Тесей ўз кемасини сафарга шайлайди, соҳилга чиқариб қўйилган барча Крит кемаларининг тубини тешади ва шошилинич йўлга тушиб, Афина томон сузиб кетади. Тесейни севиб қолган Ариадна ҳам у билан бирга жунайди.

Тесей уйига қайтатуриб, йўлда Наксос оролида манзил қуради. Сайёҳлар бу ерда дам олишади, шунда пинакка кетган Тесейнинг тушига май худоси Дионис киради; у Тесейга шундай дейди: "Сен, йигит, Ариаднани Наксоснинг хилват соҳилида қолдириб жунаб кетмогинг керак. Зеро, худолар у қизни менга хотин қилиб бердилар". Тесей уйқудан кўзини очадию ғамга ботиб, шоша-пиша йўлга тушади. Худолар амрига итоат этмай иложи йўқ эди унинг. Ариадна бузург Дионисга хотин бўлгач, маъбудага айланади. Диониснинг ҳамроҳлари баралла ҳайқиришиб Ариаднани қутлайдилар ва илоҳий қўшиқлар билан унга ҳамду сано айтадилар.

Бупайт Тесейнинг кемаси қора елканларини шишириб, мовий денгизда шамолдек елиб борар эди. Мана, ниҳоят уфқда Аттика соҳили кўрина бошлайди. Ариаднадан жудо бўлиб, андуҳга ботган Тесей отаси Эгейга берган ваъдасини (агар у Минотаврни енгиб, Афинага бахтиёр қайтадиган бўлса, қора елканлар ўрнига оппоқ елканлар ўрнатиши лозим эди) унутиб қўйган эди. Эгей ўғлини кўзи тўрт бўлиб кутар эди. У денгиз бўйидаги юксак қояда туриб, поёнсиз денгиздан кўз узмасди. Мана, уфқда қора бир нуқта кўринади, у нуқта соҳилга яқинлашган сари катталаша боради. Ҳа, бу шоҳ ўғлининг кемаси. Кема яқинлашмоқда. Эгей кема елканларига астойдил тикилиб қарайди. Йўқ, кема елканлари оқ эмас — оқ бўлганда қуёшда ярақлаб кўринган бўларди. Ҳа, кема елканлари қора эди. Демак, Тесей ҳалок бўлган! Эгей шундай фикрга келиб, юксак қоядан ўзини денгизга ташлаб, денгиз тўлқинлари огушида нобуд бўлади. Тўлқинлар

унинг жонсиз жасадини соҳилга чиқариб ташлайди. Шу пайтдан бошлаб, Эгей ҳалок бўлган бу денгиз Эгей денгизи деб юритила бошлайди. Бу аснода Тесей Аттика соҳилига етиб келиб лангар ташлаган ва эсон-омон ватанига етиб келгани учун худоларга шукрона айтиб қурбонлик қилишга улгурган эди. Шу пайт бирдан у ўзи билмай, отасининг улимига сабабчи бўлганини эшитади. Теран қайғуга ботган Тесей отасининг дафн маросимини иззат-икром билан ўтказади, дафн маросимидан кейин эса, Афина тахтига ўтиради.

Тесей ва амазон аёллар

Тесей Афина давлатини донолик билан бошқаради. Лекин у ҳамиша беором яшайди, ўзга юнон қаҳрамонларининг мардона курашларида уларга ёрдам бериш учун тез-тез Афинани тарк этиб туради. Чунончи, у Калидон овида иштирок этади, аргонавтларнинг тилларанг тери учун қилган сафарида қатнашади, Ҳераклга елкадош бўлиб, амазон аёллар билан жанг қилади. Бу жангда амазон аёлларнинг шаҳри Фемискира таслим бўлади ва Тесей жангда кўрсатган жасоратлари эвазига амазон аёллар маликаси Антиопани музд сифатида Афинага олиб кетади. Бу ерда Тесей Антиопага уйланади. Қаҳрамон йигитнинг амазон аёллар маликаси билан бўлган никоҳ тўйи ниҳоятда зўр дабдаба билан ўтади.

Лекин амазон аёллар юртларини горат қилган юнонлардан қасд олмоқчи ва маликалари Антиопани тутқунликдан қутқармоқчи бўладилар: зеро улар Антиопани Тесей асоратида қаттиқ изтироб чекмоқда, деб ўйлайдилар. Мана, амазон аёлларнинг катта қўшини Аттикага бостириб келади. Афина аҳли бу жангари аёллар ҳамласидан қочиб, шаҳар қалъасидан паноҳ топишга мажбур бўлади. Амазон аёллар ҳатто шаҳар ичига ҳам ёриб киришиб, аҳолини акропол истеҳкоми ичига яширинишга мажбур этадилар. Жангари аёллар ареопег тепалигида қароргоҳ қуриб, бутун Афина халқини қамал қилиб турадилар. Афиналиклар бадқаҳр урушқоқ аёллар қўшинини қувиб юбориш ниятида бир неча марта ҳужумга ўтиб кўрадилар. Ниҳоят, икки тараф ўртасида кескин жанг бўлади.

Бу жангда Антиопа Тесей билан елкама-елка туриб, илгари уз фуқароси бўлган амазон аёлларга қарши урушади. У астойдил севиб қолган қаҳрамон эридан воз кечишни истамасди. Илло бу даҳшатли жангда Антиопанинг қисматиға ҳалок бўлиш ёзилган эди. Амазон аёллардан бири улоқтирган найза ҳавода чақмоқдек паррон этиб келиб, унинг ажалкаш тиги Антиопанинг кўксига санчилади ва маликанинг жони узилиб, уз шавҳари пойига қулайди. Антиопанинг маҳв бўлганини кўрган иккала қўшин ҳайратдан тонг қотиб қолади. Қаттиқ қайғуга ботган Тесей хотинининг жасади узра маҳзун бош эгади. Қонли жанг тўхтаydi. Амазон аёллар ҳам, Афина лашкари ҳам теран андуҳга ботиб, навниҳол маликани дафн этадилар. Шундан сўнг, амазон аёллар Атикани тарк этиб, ўзларининг узоқ юртларига қайтадилар. Афина бевақт нобуд бўлган соҳибжамол Антиопага яна анчагача мотам тутади.

Тесей ва Пейрифой

Фессалияда яшовчи урушқоқ лапифлар қабиласига қудратли қаҳрамон Пейрифой сардор эди. У паҳлавон Тесейнинг беназир диловарлиги дарагини изшитиб, у билан бир куч синашмоқчи бўлади. Пейрифой Тесейни жангга ундаш мақсадида Марофонга боради ва Тесейнинг уша ердаги яйловларда ўтлаб юрган буқаларини ўтирлаб ҳайдаб кетади. Бу воқеадан дарак топган Тесей шу заҳоти ўтрининг орқасидан қувиб, зумда унга етиб олади. Мана, обдор совутлар кийган Тесей билан Пейрифой мисоли ҳайбатли боқий тангрилар сингари бир-бирлари қаршисида юзма-юз турардилар. Икковлари ҳам бир-бирларининг салобатидан ҳайратда, икковлари ҳам бирдай довюрак, икковлари ҳам бениҳоя иқтидор соҳиби ва гоятда хушқомат эдилар. Шунда улар силоҳларини ерга отиб, бир-бирларига қўл узатадилар, мангу ажралмас қалин дўст бўлишга аҳду паймон қиладилар ва бунинг рамзи сифатида қуроллари алмашадилар. Тесей билан Пейрифой шу тарзда дўст тутинган эдилар.

Шундан кейин, орадан сал вақт ўтиши билан Тесей Фессалияга, дўсти Пейрифойнинг никоҳ тўйига жўнайди.

Дусти гузал Ҳипподамияга уйланаётган эди. Тўй гоятда дабдабали бўлади. Бу тўй тантанасига Юнонистоннинг ҳамма еридан жуда кўп шавкатли қаҳрамонлар келин-куёвни муборакбод қилгани келишади. Шунингдек, бу маросимга ёввойи кентаврлар ҳам таклиф этилган эди. Бутун сарой меҳмонлар билан гавжум. Улар ноз-неъматларга тўла хонтахталар атрофида ёнбошлаб ётиб ишрат қиладилар, саройдаги меҳмонхоналарга сиймай қолган меҳмонларга улкан ва салқин гор ичида зиёфат берилади. Ҳамма ерда хушбўй гиёҳлар тутайди, келин-куёвга бағишлаб мадҳиялар айтилади, мусиқа чалинади, меҳмонларнинг хушчақчақ ҳайқириқлари баралла янграйди. Барча меҳмонлар навқирон куёвга ва гузалликда самовий Зухро юлдузидан қолишмайдиган навниҳол келинга ҳамду санолар айтадилар. Улар никоҳ тўйини кўнгилхушлик билан ўтказадилар. Май ва шароб дарёдай оқади. Маишат қилаётган меҳмонларнинг ҳайқириқлари тобора авжга минади.

Шу пайт кайфи ошиб қолган кентавр Эврит бирдан келин болага ташланади. Кентаврлар ичида энг кучлиси ва энг ваҳшийтабиати бўлган бу махлуқ, метиндек бақувват қўллари билан Ҳипподамияни қучоқлаб олиб, уни олиб қочмоқчи бўлади. Бу тажовуздан руҳланган бошқа кентаврлар ҳам, ўринларидан туриб, меҳмон аёлларга ташланадилар. Улар ҳам бу тўйдан ўлжа олиб кетмоқчи бўладилар. Шунда зиёфатда утирган Тесей, Пейрифой ҳамда бошқа юнон қаҳрамонлари сапчиб ўринларидан туриб кетишиб, аёлларни ҳимоя қила бошлайдилар. Никоҳ маросими бузилади, даҳшатли жанг бошланади. Бу жангда қўлга илинган ҳамма нарса: залвор қадаҳлар ҳам, май тўлдирилган жомлар ҳам, хонтахталарнинг оёқлари ҳам, муаттар гиёҳлар тутатилаётган сепоялар ҳам қурол вазифасини ўтайди. Қаҳрамонлар ёввойи кентаврларни қадам-бақадам меҳмонхонадан суриб чиқара бошлайдилар, лекин меҳмонхонадан ташқарида ҳам жанг давом этади.

Энди бу ерда қаҳрамонлари қўлларида қурол, кўксиларида қалқон билан жанг қиладилар. Кентаврлар эса, азим тўп дарахтларни илдиз-пилдизи билан сутуриб,

қоя тошларни қупориб, қаҳрамонлар устига дўдай ёғдирадилар. Тесей, Пейрифой, Пелей ва Несторлар олдинги сафда жаңг қиладилар. Уларнинг атрофида кентаврларнинг жасадларидан қонли тепалар вужудга келади. Кентаврлар бирин-кетин маҳв бўлиб ер тишлай бошлайдилар. Мана, ниҳоят, улар таҳликага тушиб, шаталоқ отганча қочадилар ва сарбаланд Пелион тоғини буркаган қуюқ ўрмонга кириб яширинадилар. Юнон қаҳрамонлари ёввойи кентаврлар устидан шундай зафар қозонган, бу мудҳиш жангда кентаврларнинг камдан ками омон қолган эди.

Еленанинг ўғирланиши

Тесей билан Пейрифой Персионани ўғирлашга жазм қиладилар. Бироқ Пейрифойнинг соҳибжамол хотини Хипподамиянинг умри қисқа экан, у эндигина гулдай очилган чоғида дунёдан кўз юмади. Бева қолган Пейрифой ўз завжасига қаттиқ аза тутган бўлса ҳам, орадан бир оз вақт ўтгач, яна уйланишга жазм қилади. У Афинага, дўсти Тесей ҳузурига жўнайди, бу ерда икки ўртоқ тил бириктириб соҳибжамол Еленани ўғирламоқчи бўлишади. Бу қиз ҳали ниҳолдай ёш эди, аммо унинг ҳусни жамоли ҳақидаги овозалар ҳалитдан бутун Юнонистонга таралган эди. Дўстлар Лаконияга хуфиёна боришади ва Еленани Артемида байрами пайтида ўғирлаб олиб қочишади. Тесей билан Пейрифой қизчани Аркадия тоғига олиб келишади, у ердан Коринф ва Истм орқали Афина шаҳрига олиб ўтишади. Спарталиклар ўғирлар орқасидан қувлашади, лекин уларга ета олмайдилар. Дўстлар Еленани Афинада бир хуфя ерга яшириб қўйиб, бу ҳайратомуз дилбар қизга мушарраф бўлиш учун қуръа ташлайдилар. Қуръа Тесейга чиқади. Лекин қуръа ташлашдан олдин бу икки дўст, кимда ким зулфи сумбул Еленага муяссар бўлса, у дўстига хотин топишда кўмаклашади, деб аҳд-паймон қилишган эди. Шул аҳдга кўра, Пейрифой, руҳлар салтанатининг султони тангри Аиднинг хотини Персефонани у дунёдан олиб чиқишда менга кўмаклашасан, деб талаб қилади Тесейдан. Бу талабни эшитиб, Тесейнинг ваҳми келади, лекин нима

ҳам қила оларди? У қасам ичган, энди лафзидан қайта олмасди. Оқибат, у Пейрифойни ўликлар салтанатига кузатиб тушишга мажбур бўлади. Афина яқинидаги Колона қишлоғида ер қаърига очилган зим-зиё туйнук бўлиб, икки дўст ўликлар салтанатига шу туйнукдан тушади. Бу даҳшатгоҳда улар тангри Аид истиқболига бориб, ундан хотини Персифонани талаб қиладилар. Ўликлар салтанатининг бадқовоқ ҳукмдори бу талабдан қаттиқ газабланади, лекин газабланганини йигитларга сездирмайди ва уларни ўликлар салтанати бўсағасидаги қоя тошдан ўйиб ишланган тахтга ўтиришга таклиф қилади. Икки қаҳрамон бу тахтга ўтирадилар, лекин ўтирган заҳотлари унга чиппа ёпишиб, қимир этмай қоладилар. Аид бу икки йигитни қилган гуноҳи учун шундай жазолаган эди.

Тесей ўликлар салтанатида ҳибсда ўтирган чоғида, соҳибжамол Еленанинг акалари — Кастор билан Полидевк, сингилларини ахтариб бутун мамлакатни кезиб чиқадилар. Ниҳоят, Еленанинг қаерга яшириб қўйилганидан огоҳ бўладилар. Улар дарҳол Афина шаҳрини қамал қиладилар, метин қалъа бу қамалга дош бера олмайди. Кастор билан Полидевк Афинани забт этишади, сингилларини озод қилишади ва Тесейнинг онаси Эфрани асирга олиб, Елена билан бирга Спартага олиб кетишади. Кастор билан Полидевк Афина шаҳри ва бутун Аттика вилоятига ҳокимлик қилишни Тесейнинг азалий душмани Менесфейга топширадилар. Тесей эса, Аид салтанатида узоқ вақт қолиб кетади. У ерда Тесей кўп азобу уқубатларни бошидан кечиради, лекин ахири бир кун келиб, уни энг улут қаҳрамон алп Ҳеракл бандилиқдан озод қилади.

Тесей яна ёрут жаҳонга қайтади, лекин бу қайтиш унга қувонч бағишламайди. Афинанинг мустаҳкам қалъаси вайрон қилинган, Елена озод этилган, Тесейнинг онаси эса, Спартада асирлик азобини чекарди; Тесейнинг уғиллари — Демофон билан Акамонт, Афинадан қочиб кетишга мажбур бўлгандилар, бутун ҳокимият манфур Менесфей қўлига ўтган эди. Шу аҳволни кўрган Тесей

Аттикани тарк этади ва Эвбея оролидаги ўз мулки сари равона бўлади. Лекин ҳамма ерда унга бадбахтлик ҳамроҳ булаверади. Аскирос шоҳи Ликомед Тесейга унинг ер-сувини қайтаришни истамайди, у бузург қаҳрамонни ҳийла билан юксак қоя чуққисига бошлаб чиқади-да, денгизга итариб юборади. Аттиканинг энг буюк қаҳрамони ганимнинг хиёнаткор қулида шундай ҳалок бўлган эди. Орадан жуда кўп йиллар ўтади, фақат Менесфей ўлгандан кейингина Тесейнинг уғиллари, Троя урушидан сўнг Афинага қайтишади. Трояда улар оналари Эфрани топадилар. Приамзода Парис соҳибжамол Еленани ўгирлаганида, Эфрани ҳам чури сифатида Трояга олиб кетган эди.

МЕЛЕАГР

(Ҳомернинг "Илиада" достони бўйича баён қилинади.

Мелеагр аргонавтлар сафарида ҳам қатнашган)

Қаҳрамон Мелеагрнинг отаси Калидон шоҳи Ойней маъбуда Артемида газабига гирифтор бўлади. Бир кун у ўз боғи ва узумзорларида ҳосил байрамини нишонларкан, олимпик худоларга бағишлаб катта-катта назр-ниёзлар, қурбонликлар қиладию маъбуда Артемида ҳаққига бирон нима иона қилишни хаёлига ҳам келтирмайди. Шу шаккоклиги учун Артемида Ойнейни жазога мустаҳиқ этади. У Ойнейнинг юртига даҳшатли бир тўнғизни юборади. Бу маҳобатли бадқаҳр тўнғиз Калидон атрофидаги барча экинзорларни пайҳон, уй-жойларни горат қила бошлайди. У ўзининг баҳайбат қозиқ тишлари билан дарахтларни илди-пилди билан кўпоради, узумзорларни, нафис гулга бурканган олмazorларни топтайди. Рўпара келиб қолган одамларни ҳам аямай маҳв қилаверади. Оқибат, Калидоннинг теvarак атрофи улкан гамхонага айланади. Шунда бутун элнинг гамга ботганини кўрган Ойнейзода Мелеагр тўнғизни чор атрофдан қуршовга олиб, уни ўлдиришга жазм қилади. Мелеагр бу хатарли овга Юнонистоннинг энг машҳур қаҳрамонларини таклиф қилади. Бу овда қатнашиш учун Спартадан Кастор билан Полидевк,

Афинадан Тесей, Ферадан шоҳ Адмет, Иолқдан Ясон, Фивадан Иолай, Фессалиядан Пейрифой, Фтиядан Пелей, Саламин оролидан Теламон ва бошқа кўпдан-кўп қаҳрамонлар етиб келишади. Яна бу овда иштирок этиш учун Аркадиядан оҳудек чопқир Атланта ҳам келади. Бу қиз тоғда ўсган эди. У дунёга келгани ҳамано, қиз фарзанд кўришни хоҳламаган отаси чақалоқни дарҳол тоққа олиб бориб ташлашни амр этганди. Лекин чақалоқ улмайди, тоғ дарасида уни она айиқ эмизиб боқади, кейинроқ эса, қиз овчилар даврасида ўсиб улғаяди. Атлантани овчиликда маъбуда Артемидага қиёс қилиш мумкин эди.

Тўнғиз овига тўпланган қаҳрамонлар меҳмондўст Ойнейнинг қасрида тўққиз кунгача базм қуриб, ахири унинг кунни овга жўнайдилар. Сон-саноқсиз този итларнинг вовуллашидан теварак-атрофдаги тоғлар ларзага келади. Итлар баҳайбат тўнғизни чўчитиб юборадилар ва унинг изига тушиб қувиб кетадилар. Мана, узоқда този итлар таъқибидан қочиб ўқдек учиб келаётган тўнғиз кўринади. Овчилар шу тўнғиз томон отиладилар. Ҳар қайси овчи бу махлуқни ўз найзаси билан маҳв этиш иштиёқида ёнар эди, аммо бу даҳшатли тўнғиз билан олишиш ниҳоятда огир кўчади, олишув пайтида кўпчилик овчилар тўнғизнинг ўткир қозиқ тишидан жароҳатланадилар. Аркадиялик диловар овчи Анкей қўлидаги ойболта билан тўнғизни чопиб таплашга шайланганида, тўнғиз қозиқ тиши билан унинг қорнини ёриб юбориб маҳв қилади. Шунда овчи қиз Атланта ўз камонининг чилласини таранг тортиб, тўнғизга маҳвор ўқ узади. Худди шу пайт бу ерга Мелеагр етиб келади. У баҳайбат махлуққа зарб билан найза санчиб уни ўлдиради. Ов тутайди. Ҳамма овнинг барор топганидан хурсанд.

Лекин мукофотни кимга бериш керак? Овга жуда кўп қаҳрамонлар қатнашганди. Уларнинг кўпчилиги ўз найзалари билан тўнғизни жароҳатладилар ҳам. Ўртада мубоҳаса бошланади, бунинг устига, тўнғизини ўлдириб қўйган Мелеагрдан дарғазаб маъбуда Артемида низо чўғига мой селиб, уни баттар алангалатади.

Бу нифоқ Калидон аҳолиси этолянлар билан қўшни Плеврон шаҳрининг аҳолиси куретлар ўртасида уруш бошланишига сабаб бўлади. Иқтидорли қаҳрамон Мелеагр этолянлар қаторида туриб олишган чоғида жангда бу халқнинг қўли баланд келиб туради.

Лекин жангга астойдил берилиб кетган Мелеагр бехосдан ўз тоғасини ўлдириб қўяди. Шунда Мелеагрнинг онаси Алфея суюкли акасини ўғли ўлдириб қўйганини эшитиб, газаби қайнаб кетади. У жаҳл устида ўликлар салтанатининг бадқовоқ шоҳи Аид билан унинг завжаси Персефонага сизгиниб, улардан ўғли Мелеагрни газабларига олишни илтижо қилади. Алфея жазавага тушиб, интиқом маъбудалари Эринийларга ёлборади. Мелеагр, онасининг унга, яъни ўз ўғлига ўлим тилаётганини эшитиб, қаттиқ аччиқланади ва жанг майдонини ташлаб чиқиб кетади. Энди у ўз хотини соҳибжамол Клеопатранинг хосхонасида бошини ҳам қилиб, гамгин утарарди. Бу аснода ташқарида бораётган жангда ўзгариш юз беради: Мелеагр этолянлар тарафида жанг қилмай қўйгани ҳамоно, куретларнинг қўли баланд кела бошлайди. Улар фаровон Калидон шаҳрини қамал қиладилар. Шаҳар ҳалокат ёқасига бориб қолади. Шунда Калидонлик мўсафидлар Мелеагр олдига келиб, ундан қўшин сафига қайтишни ёлбориб сўрайдилар, аммо уларнинг барча илтижолари зое кетади. Қариялар бебаҳо муздар ваъда қиладилар, аммо қаҳрамон йигит чолларнинг гапига парво ҳам қилмайди. Ҳаттоки унинг мункиллаб қолган отаси Ойнейнинг ўзи ҳам келини Клеопатранинг эшиги тагига келиб, бас энди, ўғлим, ранжни тарк эт, деб Мелеагрга ёлборади: ахир унинг жонажон шаҳри Калидон барбод бўлаётган эди-да. Лекин Мелеагр отасининг ҳам гапига қулоқ солмайди. Шундан кейин Мелеагрнинг синглиси билан онаси, энг жонажон ёру биродарлари ундан мадад сўраб келишади, аммо Мелеагр ўз қарорида қатъий туриб олади. Бу аснода куретлар шаҳар деворларидан ошиб туша бошлайдилар. Улар бутун шаҳарнинг кулини кўкка совуриш мақсадида одамларнинг уйларига ўт қўя бошлайдилар. Мана, ниҳоят, ғанимлар зарбасидан

Мелеагр ўтирган хосхонанинг деворлари ҳам ларзага кела бошлайди. Шунда Мелеагрнинг навнихол завжаси Клеопатра эрининг оёғига тиз чуқиб, шаҳарни ёвлардан қутқаришни илтижо қилади:

— О суюкли шавҳарим, ёлбораман сенга, агар таслим бўлсак, шаҳримизнинг не кўйга тушишини, бахти қаро фуқаронинг не-не мусибатларга гирифтор бўлишини бир кўз олдинга келтир. Ахир голиб ганим хотинларимиз, гўдакларимизни асир этиб, ўз юртига олиб кетади-ку. Наҳотки менинг — ўз завжангнинг бошига ҳам шундай кулфат тушишини истасанг?

Шундагина паҳлавон Мелеагр хотинининг таваллосига қулоқ солади. У эпчиллик билан обдор совутини кияди, белига шамширини тақади, қўлига баҳайбат қалқони билан найзасини олади ва саройдан ўқдек отилиб чиқиб, жангга киради, қуретлар ҳужумини даф қилиб, жонажон шаҳри — Калидонни душмандан тозалайди. Бироқ Мелеагрнинг ҳам куни битиб ажали етган эди. Ўликлар салтанатининг тангриси ва маъбудаси Алфеянинг нола ва илтижосини эшитган эдилар. Шу боис Мелеагр жангда чўнг мерган тангри Аполлоннинг камонидан отилган олтин ўқдан ҳалок бўлади ва унинг руҳи ўликларнинг андуҳли салтанатига учиб кетади.

КИПАРИС

(Овидийнинг “Метаморфозалар” достони бўйича
баён қилинади)

Кеос оролидаги Карфея водийсида санамларга назр қилинган бағоят чиройли бир бугу яшарди. Унинг айри шохлари олтидан бўлиб, бўйнига марварид маржон осилган, қулоқларига бебаҳо сиргалар тақилган эди. У қишлоқ аҳлининг уйларига бемалол кириб бораверар, уни эркалаб силамоқчи бўлганларга бажонудил бўинини тутиб берар эди. Бу жониворни ҳамма, алаҳусус, Кеос шоҳининг навжувон ўғли, чўнгмерган тангри Аполлоннинг ардоқли дўсти Кипарис яхши кўрарди. Кипарис

бугуни хушхўр ўтлар ўсган яйловларда ўтлатар, зилол суви айқириб оқаётган жилгаларга бошлаб бориб суғорарди, унинг маҳобатли шоҳларини хушбўй чечаклардан ўрилган гулчамбарлар билан безарди; навқирон Кипарис купинча бугу билан ўйнашиб туриб, унга миниб олар ва чаманзор Карфея водийсини сайр қиларди.

Саратоннинг жазирама кунларидан бири, айнаи туш пайтида қуёш ҳавони мисоли ўтдай қиздирар эди. Шунда бугу тушки жазирама иссиқдан қочиб, буталар панасига бориб ётади. Бугу ётган шу бутазор яқинида тасодифан Кипарис ов қилиб юрган бўлади. Бутанинг шитирлаганини эшитиб, у ерда ўз арзандаси — бугу ётганини билмай, найза отиб, жониворни беҳосдан ўлдириб қўяди. Навқирон Кипарис нима иш қилиб қўйганини кўриб ҳайратга келади, бу оғир жудоликка чидай олмай, ўз жонига қасд қилмоқи бўлади. Аполлон уни юпатмоққа уринади, лекин юпата олмайди. Кипариснинг бошига бетаскин қайғу тушган эди, у кумушкамон тангри Аполлонга илтижо қилиб, шундай қилгинки, мен мангу гам чекиб яшай, дейди. Аполлон дўстининг илтимосига қулоқ осиб, уни сарв (кипарис) дарахтига айлантиради. Шунда йигитнинг сочлари тўқ яшил игнабаргларга айланади, гавдаси дарахт пўстлогига бурканади. Энди у Аполлоннинг қаршисида сарв дарахтига айланиб, қаддини адл тутиб турар, дарахтнинг қир учи тикка осмонга қадалган эди. Дўстининг бу аҳволини кўрган Аполлон оғир хўрсиниб қўйиб, шундай дейди:

— Мен ҳамиша сенга мотам тутаман, о дилбар йигит, сен ҳам энди ўзгалар дардига мудом қайғуришни тарк этмагайсан. Тилагим, сен гамзадаларга доимо ҳамдард бўл!

Шундан буён, юнонлар азадор хонадоннинг кўча эшигига сарв новдасини иладилар, жасадни куйдириш учун ёқилган гулханлар устига дарахтнинг игна баргларини сочадилар ва қабр атрофига сарв ниҳолларини ўтқазадилар.

КЕИК ВА АЛКИОНА

Тонг юлдузи худоси Фосфорнинг ўгли Кеик Трахина шоҳи эди. У шамоллар худоси Эолнинг соҳибжамол қизи Алкионага уйланган эди. Кунларнинг бирида Кеик гойибдан келган мўдҳиш башоратни эшитиб, қаттиқ қўрқиб кетади ва тангри Аполлондан ўз келажаги ҳақида сўраб-суриштириш ниятида, унинг Делфадаги башоратгоҳига бормоқчи бўлади. У Делфага қуруқлик орқали бора олмас эди, чунки бу йўлда флегрий қабиласи босқинчилик қиларди. Шунинг учун у денгиз орқали жунамоқчи бўлади. Кеик бу ниятини хотини Алкионага айтганида, хотини қаттиқ ҳаяжонга тушади. Алкиона эрига, денгиз сафарига чиқишдан воз кеч, тақдирингни денгизга ва денгиз довулига ишониб топширма, деб кўп ёлборади, зеро шамоллар худосининг қизи поёнсиз денгизларда кўтариладиган довулнинг қанчалик пурдаҳшат бўлишини яхши биларди. Кеик хотинининг гапига қулоқ солмайди. Шунда Алкиона, баски шундай олис сафарга чиқишга қатъий қарор қилган экансан, мени ҳам ўзинг билан бирга олиб кетгинки, денгиз сафари пайтида тақдир не кулфатни раво кўрса, бирга баҳам кўрайлик, деб илтижо қилади. Лекин Кеик ўз аҳдида қаттиқ туриб олади, фақат хотинига ой иккинчи марта тўлмасдан қайтиб келишга сўз беради.

Мана, кемани денгизга туширадилар. Кеик сафарга жунамоқчи бўлади, лекин Алкионанинг видолашуви ҳадеганда тугамайди, унинг кўнгли катта бахтсизлик содир бўлишини сезаётган эди. Алкиона эрини бағрига босганча юм-юм йиглайди. Ниҳоят, Кеик хотинининг кучоғидан оҳиста қутулиб чиқади ва охирги марта унга:

— Алвидо! — дейди.

— Алвидо! — деб оҳиста пичирлайди маҳзуға Алкиона.

Ниҳоят, Кеик кемага чиқади; навқирон эшкакчилар зўр бериб бараварига эшкак эша бошлайдилар; кема долғалар тушини кесиб ўқдек учади. Кўзлари гилт-гилт ёш Алкиона кема орқасидан кузатаркан, унинг қуйруғида турган Кеикнинг сўнгги марта қўл силтаб

видолашаётганини кўради. Шўрлик аёл ҳўнг-ҳўнг йиғлаганча қасрга қайтади.

Кейк эса тобора олислаб борарди. Боди мурод елканларни шиширар, денгиз оҳистагина чайқаларди. ҳамма нарса гўё сафарнинг хайрли бўлишидан дарак бераётгандек эди. Кеч киради. Бу пайтга келиб йўлнинг ярми босиб ўтилган эди. Шунда бирдан денгиз узра жўшқин жануб шамоли гувиллаб эсиб ўтади. Денгиз суви хиралашади ва унинг сатҳида ўркач-ўркач кўпикли долғалар пайдо бўлади. Дарға овозининг борича бақириб, елканларни маҳкамроқ боғлаш ҳақида буйруқ беради, аммо денгизнинг қаттиқ шовуллашидан буйруқни ҳеч ким эшитмайди: дарғанинг овозини тобора жунбушга кираётган бўроннинг увиллаши босиб кетади. Мана, чор ёқдан эсиб келган кучли шамоллар денгиз узра жазавага тушадилар. Денгиз ўкиради, қайнаб тошади. Тўлқинлар гўё осмон-фалакка етмоқчи бўлгандай тобора баландроқ кўтариладилар, осмонни эса қоп-қора булутлар буркаб олган, зулмат баттар қуюқлашади; бу зулматни яшин тиглари ёриб ўтиб даҳшатли тўлқинларни бир лаҳзагина ёритади. Қора булутлардан ёмғир шаррос қуя бошлайди. Кема бу мудҳиш тўфон билан олишишга заифлик қилади, уни сув боса бошлайди. Ҳалокат муқаррар. Кейк буни билади, лекин у ҳозир фақат Алкионани ўйларди, лаблари фақат шу маҳбубасининг номини пичирлаб такрорларди. Мана, маҳобатли довул ўкириб келиб кемага ҳамла қилади ва уни кўз очиб юмгунча тилка-пора қилиб ташлайди. Кейк бир тахта порани ушлаб олади, бироқ бу билан жон сақлаб қола олмайди, денгиз тўлқинлари уни ўз домига тортиб кетади.

Алкиона Кейкнинг қайтишини узоқ вақт кутаркан, олимпик худоларга сўғиниб, эримга саодатли сафар ато этинглар, деб тез-тез тавалло қилиб туради, эримни соғ-саломат уйга қайтар, деб у маъбуда Ҳерага ҳам ёлборади. Алкионанинг ҳалок бўлган эри ҳақида илтижо қилиши Ҳерага ёқмайди. Шу боис чақмоқдор Зевснинг бу муаззама завжаси Иридани ўз қошига чақириб, унга уйқу тангриси Ҳипнос ҳузурига боришни амр этади: Ҳипнос Кейкнинг ҳалок бўлганини Алкионага унинг хобида ошкор қилиши лозим эди.

Ирида ўзининг камалакваш турфارانг қанотларини қоқиб, Ҳипноснинг кулбаси жойлашган ғарбий сарҳадга зумда учиб боради. Бу ерда у ҳеч қачон қуёш шуъласи тушмайдиган теран ғор ичига киради. Ғор ичи ҳам, унинг атрофи ҳам чуқур сукутга толган эди, фақат унга кираверишда бир жилға худди атроф-муҳитни аллалаётгандек оҳиста жилдираб оқарди. Ғор оғзида кўкнор ва уйқу гиёҳлари қалин чакалак бўлиб ўстан эди; қуюқ тумандан ҳаммаёқ ним қоронғи эди. Ирида қоронғи ғорга кириши билан унинг ичи чароғон бўлиб кетади. Бу ерда уйқу тангриси Ҳипнос ухлаб ётар, унинг атрофида эса, тушлар ётишарди; улар худди ўрмондаги япроқлар, бугдойзордаги бошоқлар сингари беҳисоб эди. Мана тангри Ҳипнос ўзининг тимқора тўшагидан бош кўтаради, уйқули кўзларини аранг очиб, Иридадан не мақсадда таширф буюрганини сўрайди. Ирида унга муаззама Ҳеранинг амрини баён қилади. Шунда уйқу тангриси ўз ўғли Морфейни чақириб, унга Ҳеранинг амрини бажаришни буюради.

Морфей тун қоронғисида товушсиз қанот қоқиб, зумда Трахинага етади. У Кеикнинг қиёфасига кириб, ухлаб ётган Алкиона тепасига энгашади. Шунда Алкиона тушида Кеикнинг шарпасини кўради, унинг ранги мурда-никидек оқарган, сочи ва соқолидан денгиз суви чак-чак томиб турарди. Кеик хотинига ўзининг денгиз қаърига чуқиб ҳалок бўлганини баён қилади. Алкиона уйқусида Кеик томон қўлларини чўзиб, узоқлаб кетаётган эри орқасидан пичирлайди:

— Кетма! Қаёққа шошиляпсан? Мен ҳам сен билан бораман!

Шу чоқ Алкиона уйғониб кетади. У Кеикни қидира бошлайди, лекин хонада ҳеч кимни кўрмайди. Шундагина у эрининг ҳалок бўлганини тушунади. Бу жудодик алами Алкионанинг қалбини қаттиқ изтиробга солади, у севикли шоҳсуворисиз ёрут жаҳонда яшашни истамайди.

Тонг гира-шира ёришиши билан Алкиона саройдан чиқади ва руҳий изтиробдан бошини кўксига эгиб, денгиз бўйига, унинг баланд соҳилига йўл олади. Алкиона уни суюкли ёридан жудо қилган тўлқинларга тикилади.

Кун ёришади, тонг отади, денгизнинг уфққа туташган олис томонлари ҳам энди аниқ кўрина бошлайди. Шунда Алкиона сувга чўкиб ўлган бир одам жасадини тўлқинлар аллалаб соҳил сари оқизиб келаётганини кўради. Жасад яқинлаша бошлайди. Алкиона жасадга тикилиб қараб, ўз шавҳари Кеикни танийди. Шунда Алкиона маҳбубининг жасади томон қўлларини чўзганча, юксак қоядан ўзини денгизга отади.

Лекин у бирдан кўкторгоқ қушга айланади, қанотларини тўлқинлар ўркачига теккизиб, денгиз узра уча бошлайди. Унинг ҳазин ноласи олис-олисларга эшитилади. Ана, кўкторгоқ Алкиона Кеикнинг жонсиз жасади устига ётиб, уни қучмоқчи бўлгандек қанотларини ёяди ва тумшуги билан эридан бўса олади. Кеик ўз завжасининг бўсасини ҳис этади. Шунда худолар Кеикни ҳам кўкторгоқ қушга айлантирадилар. Мана, бир жуфт кўкторгоқ тўлқинлар узра кўтарилишади ва қанотларини ял-ял ярақлатиб, соҳил томон парвоз қилишади. Кеик билан Алкиона яна топишадилар, яна ўрталарида чин муҳаббат туйғуси уйғонади.

Шундан буён кўкторгоқ қуш — Алкиона сув узра муаллақ осилган ўз уясида тухум босиб ўтирган пайтларида денгиз тўлқинланмас экан. Зеро, Алкионанинг отаси Эол шамолларни тушовлаб турар, уларнинг қутуришига йўл қўймас экан, зотан Эол ўз қизининг тинчини кўзлар экан.

ОРФЕЙ ВА ЭВРИДИКА

(Овидийнинг “Метаморфозалар” достони бўйича
баён қилинади)

Орфей ерости салтанатида

Дарё тангриси Эагр билан муза Каллиопанинг ўгли буюк хонанда Орфей олис Фракия вилоятида яшайди. У соҳибжамол санам Эвридикага уйланади. Орфей Эвридикани жонидан ортиқ севади. Лекин хотини билан саодатли ҳаёт лаззатидан баҳраманда бўлиш Орфейга насиб этмаган экан. Никоҳ тўйидан кейин сал вақт ўтар-ўтмас, бир куни соҳибжамол Эвридика

узининг навниҳол дугоналари — санамлар билан баҳор чечакларини тергани ям-яшил водийга боради. Эвридика гул териб юрганида қуюқ утлар орасида кулча булиб ётган бир илонни беҳосдан босиб оладию тинчи бузилган илон келинчакнинг оёғини чақади. Эвридика жон аччигида додлаб юборади ва ёрдамга югуриб келган дугоналарининг қўлига беҳуш йиқилади. Унинг ранги докадек оқариб, кўзлари юмилади. Илон заҳри уни хазон қилган эди. Эвридиканинг дугоналари бу фожиадан даҳшатга тушадилар, уларнинг аянчли фарёди узоқ-узоқларга эшитилади. Бу фарёдни Орфей ҳам эшитади. У водийга шамолдек учиб келадию суюкли завжасининг ўлиб ётганини кўради. Бу ҳолдан руҳи тушиб кетган Орфей девона бўлаёзди. Орфей бундай жудоликка асло чидай олмайди. У севикли Эвридикасига узоқ вақт аза тутиб фиғон қилади, бутун табиат Орфейнинг аянчли фиғонини эшитиб, унга жўр бўлиб юм-юм йиғлайди.

Ахири, йиги билан таскин топа олмаган Орфей ўлганлар руҳининг маскани — ерости салтанатига тушиб, Аид билан Персефонадан, хотинимни қайтариб беринглар, деб илтижо қилмоқчи бўлади. У Тэнар бурнидаги машъум гор орқали муқаддас Стикс дарёси бўйига тушиб боради. Мана, Орфей дарё бўйида турипти. Энди у нариги соҳилга, яъни Аид салтанатига қандай қилиб ўтиб олиш ҳақида бош қотиради. Орфей атрофида ўлганларнинг руҳлари уймалишишади. Уларнинг оҳу нолалари худди кеч кузда дарахтлардан тукиладиган япроқларнинг шитирлашидек зўрга эшитилади. Мана, узоқда эшакларнинг сувга шалопплаб урилгани эшитилади: ўлганлар руҳини Аид салтанатига ўтказиб қўювчи Харон ўз қайиғида сузиб келаётган эди. Мана, Харон сузиб келиб қирғоқда тўхтайди. Орфей, мени ҳам руҳлар билан бирга дарёнинг нариги бетига ўтказиб қўй, дея ўтиниб сўрайди, аммо бадқаҳр Харон кўнмайди. Орфей унга қанча ялиниб-ёлбормасин, Харондан паққос: "Йўқ!" деган жавоб эшитади.

Шунда Орфей кифарасининг торларини черта бошлайди, Стикс соҳилида кифара садоси янграйди. Ор-

фейнинг нафис мусиқаси Харонни маҳлиё қилиб қўяди. Шу мусиқа садоси остида Орфей қайиққа чиқади, Харон эшакни соҳилга тираб, қайиқни жойидан жилдиради, қайиқ Стикс дарёсининг тўсдек қора сувидан сузиб ўта бошлайди. Шундай қилиб, Харон Орфейни нариги соҳилга ўтказиб қўяди. Орфей қайиқдан соҳилга тушиб, кифарасини чалганча тангри Аид истиқболига йўл олади; Орфейнинг кифараси садосини эшитиб ўчиб келган руҳлар, уни қуршаб олиб Аид ҳузурига кузатиб борадилар.

Мана, Орфей Аиднинг тахтига яқин бориб, унга бош эгиб таъзим қилади. У кифараси торларини қаттиқроқ чертиб, қўшиқ куйлай бошлайди. У гузал Эвридикани қандай севгани, баҳорнинг бегубор, мунаввар айёмларида у билан қандай хушбахт ҳаёт кечиргани ҳақида куйлайди. Бироқ бахтиёр кунлар шамолдек "ғув" этиб ўтиб кетиб, Эвридика нобуд бўлган. Энди Орфей бевақт қазо қилган маҳбубасини қўмсаб, ўз қайғу-ҳасрати, барбод бўлган муҳаббати ҳақида куйлайди. Унинг қўшигини бу зулмат салтанатда барча жон қулоғи билан тинглайди, зеро Орфейнинг қўшиғи ҳаммани ром қилиб қўйган эди. Аид бошини кўксига эгиб, Персефона эса, эрининг елкасига бош қўйиб тинглардилар; Персефонанинг мужгонларида ҳасратли ёш томчилари титрарди. Қўшиққа маҳлиё бўлган Тантал уни қийнаётган очлик ва ташналик азобини унутиб юборганди. Сизиф қилаётган машаққатли бесамар ишини тўхтатиб, тоғ бошига думалатиб чиқараётган харсанг тош устига ўтириб, теран ўйга толган. Данаидалар (Данай қизлари) ҳам қўшиққа маҳлиё бўлиб, ўз вазифаларини — туби йўқ хумни сув билан тўлдиришни унутиб қўйганлар. Уч хил чеҳра соҳибаси пурдаҳшат Ҳеката кўзлари ёшга тўлганини кўрсатмаслик учун қўллари билан юзини беркитган. Бешафқат Эринийларнинг кўзлари жиққа ёш, Орфейнинг қўшиғи ҳаттоки шу интиқом маъбудаларини ҳам таъсирлантирган эди. Мана, ниҳоят, олтин кифара садоси тобора пасая бориб, ниҳоят Орфейнинг қўшиғи мисоли маҳзун хўрсинишдек, буткул сўнади.

Бутун атроф теран сукутга толади. Ахири, тангри Аид сукунатни бузиб Орфейга шундай савол беради:

– Айт, о фоний банда, не мақсадда салтанатимга қадам ранжида қилдинг, нима истайсан мендан?

Шундан сўнг Аид, худоларнинг муқаддас ва бузилмас қасамини тилга олиб, яъни Стикс дарёсининг суви ҳаққи онт ичиб, бу ажиб хонанданинг илтимосини албатта бажаришга сўз беради.

Орфей Аидга шундай жавоб беради:

– О қодир ҳукмдор Аид, биз фоний бандаларнинг ер юзидаги кунимиз битганида, барчамизни ўзинг даргоҳингга қабул этасан. Илло мен бу ерга салтанатингдаги даҳшатли манзараларни томоша қилгани ҳам, Ҳераклга ўхшаб, салтанатнинг қўриқчиси — уч бошли Керберни олиб кетгани ҳам келмадим. Мен сенинг қошингга ўз ёрим Эвридикани ёруғ дунёга қайтаришингни илтимос қилиб келдим. Хотинимга яна жон ато эт; ўзинг шоҳид бўлдинг, усиз қалбим бениҳоя изтироб чекмоқда! Бир тасаввур қилиб кўр, о ҳукмдор, агар сендан Персефонангни тортиб олишса, сен ҳам албатта изтироб чеккан бўлардинг. Ахир Эвридикамни мангута қайтараётганинг йўқ. У бир кун эмас, бир кун салтанатингга яна қайтиб келади. Биз бандаларнинг ҳаётимиз жуда қисқа, ҳукмдор. Илтижо қиламан, Эвридикани ҳаёт лаззатидан баҳраманд бўлишига имкон бер, ахир у сенинг салтанатингга шундай навниҳол чоғида рихлат қилди!

Аид ўйланиб қолди, ахири Орфейга шундай деб жавоб қилади:

– Яхши, Орфей! Мен сенга Эвридикангни қайтараман. Майли, уни ҳаётга, ёруғ жаҳонга олиб чиқиб кет. Лекин бунинг битта шарти бор, шуни унутмаслигинг керак: сен тангри Ҳермеснинг орқасидан юрасан, у сенга йўлбошчилик қилади, Эвридика эса, сенинг орқангдан юради. Илло ерости салтанатидан бораётганингда, зинҳор орқангга ўтирилиб қарамаслигинг керак. Ёдингда бўлсин! Агар ўтирилсанг, Эвридика сени тарк этадию, салтанатимда мангу қолади.

Орфей ҳар қандай шартга ҳам рози эди. У тезроқ ер юзига чиқиб олишга шошиларди. Хаёл каби учқур Ҳермес Эвридиканинг арвоҳини бошлаб келади. Орфей хотинининг жамолига завқланиб боқади. У Эвридиканинг арвоҳини бағрига босмоқчи бўлади, лекин тангри Ҳермес уни бу ниятидан қайтаради.

– Орфей, – дейди у, – сен ҳозир хотинингнинг руҳинигина қучоқламоқчи бўляпсан. Юр, тезроқ кетайлик бу ердан, йўлимиз жуда огир.

Улар йўлга тушадилар. Олдинда Ҳермес, Ҳермеснинг орқасидан Орфей, унинг кетидан Эвридиканинг арвоҳи кетиб боради. Улар Аид салтанатини тез босиб ўтишади. Харон уларни ўз қайиғида Стикс дарёсидан ўтказиб қўяди. Мана, ер юзига олиб чиқадиган сўқмоқ. Йўл жуда огир. Сўқмоқ тикка кўтарилган, боз устига, йўлда харсангтошлар қалашиб ётипти. Атроф зим-зиё. Олдинда бораётган Ҳермеснинг қиёфаси элас-элас кўзга ташланади. Ана, жуда-жуда олисда ёруғлик кўринди. Бу ер юзига чиқадиган туйнук. Атроф ҳам гира-шира ёриша бошлагандай бўлди. Агар Орфей ҳозир орқасига ўтирилса, Эвридикани кўради. Хотини келяптими ўзи? Тагин у ўликлар салтанатидаги зулматтоҳда қолган бўлса-я? Балки у етишиб юролмаётгандир: ахир йўл машаққатлику! Агар Эвридика орқада қолса, бу зулмат салтанатида мангу тентираб юради. Орфей қадамини секинлатиб, қулоқ солади. Ҳеч қандай оёқ товуши эшитилмайди. Аммо, жисмсиз руҳнинг юргани қандай эшитилсин, ахир? Орфей Эвридикадан тобора кўпроқ хавотирлана бошлайди. Юришдан бот-бот тўхтаб, қулоқ солади. Атроф эса анчагина ёришган. Ҳозир Орфей орқасига ўтирилса, хотинининг арвоҳини аниқ кўрган бўларди.

Ниҳоят, Орфейнинг сабри чидamay, юришдан тўхтаб, орқасига қарайди. У Эвридикани шундоққина ёнгинасида кўради. Орфей хотинининг руҳи томон қўл чўзади, шунда руҳ бирдан узоқлаша-узоқлаша зулмат қуйнига кириб, кўздан гойиб бўлади. Бутун орзу-умидлари пучга чиққан Орфей ҳайратда тошдек қотиб қолади. Эвридика унинг кўз олдида иккинчи марта ўлган эдики, бу ўлимга Орфейнинг ўзи сабабчи бўлган эди.

Орфей узоқ вақт қимир этмай туриб қолади. Бу турган тирик Орфей эмас, балки жонсиз мрамор ҳайкалга ўхшарди. Ниҳоят, у жойидан қўзғалиб, бир қадам, сўнг яна бир қадам босади, у орқага, яна шумшук Стикс дарёси томон йўл олади. У яна Аиднинг ҳузурига бориб, яна Эвридикани ёруғ жаҳонга қайтаришни илтимос қилмоқчи. Бироқ қария Херон уни ўзининг шалоқ қайиғида дарёдан олиб ўтишни хоҳламайди. Орфей эса роса ялиниб-ёлборади, илтижо қилади, лекин гаройиб хонанданинг каломларига Харон мутлақо парво қилмайди. Мотамсаро Орфей овқатдан ҳам, уйқудан ҳам — ҳамма нарсадан воз кечиб, етти кечаю етти кундуз Стикс дарёси бўйида юм-юм йиғлаб, ўлганлар руҳининг машғум салтанати тангриларидан зорланиб ўтиради. Фақат саккизинчи кун келганда, у Стикс соҳилини тарк этиб, Фракияга қайтишга жазм қилади.

Орфейнинг ўлими

Эвридиканинг ўлганига тўрт йил бўлди, аммо Орфей ҳамон ўз маҳбубасига содиқ бўлиб қолаверди. У биронта ҳам аёл билан турмуш қуришни хоҳламади. Дарахтлар эндигина барг чиқара бошлаган навбаҳор кунларининг бирида машҳур хонанда унча балоғат бўлмаган бир тепалиқда ўтирарди. Олтин кифараси унинг оёғида ётарди. Мана, хонанда созини қўлга олиб, унинг торларини аста черта бошлайди, сўнг созига жўр бўлиб қўшиқ куйлайди. Унинг ажиб қўшиғи бутун табиатни ўзига ром қилади. Орфейнинг қўшиғида шундай бир қудрат мавжуд эдики, қўшиқ шу қадар мафтункор янгардики, атроф тоғлардаги, ўрмонлардаги ёввойи ҳайвонлар хонанданинг латофатли овозига шайдо бўлиб, унинг теварагига тўплана бошлардилар. Қўшлар ҳам унинг овозига мафтун бўлиб гурра-гурра учиб келишарди. Ҳаттоки дов-дарахтлар ҳам жойларидан жилиб Орфейни ураб олишарди; эману тераклар, хушқад сарвлару шапалоқ баргли чинорлар, қарағайларуқорақарағайлар хонандаатрофида уймалашиб, унинг хонишини завқ билан тинглардилар: уларнинг на бирон новдаси, на биронта япроғи шитирларди.

Шу пайт бирдан олисда одамларнинг ҳайқириғи, қаҳ-қаҳ уриб кулишгани, даф садолари эшитилади.

Бу — қувноқ Вакх байрамини нишонлаётган Кинон аёлларининг шов-шуви эди. Улар ўйин-кулги билан Орфей ўтирган ерга яқинлашиб келарканлар, тўсатдан хонандани кўриб қоладилар, шунда ширакайф аёллардан бири баралла овоз билан:

– Ана, аёлларни ёмон кўрувчи қўшиқчи! – деб чинқиради.

У қулочкашлаб туриб қўлидаги асони Орфейга отади. Лекин асо ток новдаси билан ўралгани сабабли, хонандага қаттиқ тегмайди. Иккинчи сархуш аёл Орфейга тош отади, лекин мафтункор қўшиқдан маст бўлган тош, гўё хонандадан узр сўрамоқчи бўлгандай, Орфейнинг пойига келиб тушиб тўхтайди. Хушчақчақ, сармаст аёлларнинг қийқириқлари хонанда атрофида тобора баландроқ янграйди, сивизгалар садоси, дафларнинг дўпир-дўпири қулоқни қоматга келтиради. Вакх байрамининг бу шовқини Орфей айтаётган қўшиқни босиб кетади. Мана, сархуш аёллар Орфейнинг устига худди қузғунлардек ёпириладилар. Орфей хонанданинг бошига асолар, тошлар дўлдай ёгила бошлайди. Орфей раҳм-шафқат сўраб зор-зор ёлборади, лекин хонанданинг дов-дарахт, тоғ-тошларни ўз измига солиб жойларидан жилдиришга қодир бўлган овозига жазаваси тутган бадмаст аёллар парво ҳам қилмайдилар. Орфей қора қонга беланиб, ерга йиқиладую жони жисмини тарк этади, Вакхга сизгиниб байрам қилаётган аёллар эса, жазавалари тутиб, қонли қўллари билан Орфейнинг жасадини нимта-нимта қиладилар. Сўнг улар Орфейнинг калласи билан кифарасини жўшқин Гебр дарёсига отадилар. Шунда... Во ажаб! Дарё тўлқинида чайқалиб оқиб бораётган кифаранинг торлари, гўё ўз хонандасининг ҳалок бўлганидан зорланаётгандек нола қилади ва бу нолага дарё қирғоқлари ҳазин овоз билан акс садо берадилар. Орфейга бутун табиат аза тутади: дарахтлару гуллар йиғлайди, паррандаю даррандалар кўз ёш қиладилар, ҳаттоки гунг қоялар ҳам юм-юм йиғлайдилар, дарёлар эса бу тўкилган қайғу ёшларидан лим-лим тўлиб оқа бошлайдилар. Санамлар ва дриадалар Орфейга мотам тутишиб сочларини ёйдилар, эгниларига қора либослар киядилар.

Дарё хонанданинг калласи билан кифарасини олис-олисларга, бепоён денгизга олиб кетади, денгиз тўлқинлари эса, уларни Лесбос ороли соҳилига оқизиб келади.

Шундай буён Лесбосда ажиб қўшиқлар доимо янграгани янграган. Орфейнинг олтин кифарасини худолар кейинчалик осмонга, юлдузлар буржи сафига олиб чиқиб қўядилар.

Орфейнинг руҳи арвоқлар салтанатига рихлат этади ва бу ерда Орфей бир вақтлар Эвридикани қидирган жойларни яна кўради. Буюк хонанда яна Эвридиканинг руҳини учратади, энди уни самимий меҳр билан бағрига босади. Шу пайтдан бошлаб бу севишганлар бир-бирларидан бир лаҳза ҳам ажрашмаган бўлса керак. Орфей билан Эвридиканинг руҳлари энди асфодел ўтлари билан қопланган қоронғи далаларда тентираб юришади. Энди Орфей, Эвридика келяптимикин, деб қўрқмай орқасига ўтирилиши мумкин.

ҲИАЦИНГ (СУМБУЛ)

*(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)*

Спарта шоҳининг гўзалликда олимпик худоларга тенг келувчи бағоят ўктам ва навқирон ўғли Ҳиацинт (юнончи Ҳиакинтос, яъни Сумбул) ёяндоз тангри Аполлоннинг жонажон дўсти эди. Аполлон Спартадаги Эврот дарёси бўйига, ўз дўсти олдига тез-тез келиб, икковлари биргаликда тоғ ёнбағридаги қуюқ ўрмонзорда ов қилишар ёки спарталикларнинг энг яхши кўрган машгулоти гимнастика билан шуғулланишарди.

Жазирама ёз кунларининг бирида, кун қиёмга яқинлашган пайтда Аполлон билан Ҳиацинт кимўзарга лаппак отишарди. Бринждан ясалган зилдек оғир лаппак ҳар гал отилганда чирпирак бўлиб осмон-фалакка учарди. Мана, қудратли тангри Аполлон бутун кучини йигиб туриб, лаппакни осмонга отади. Лаппак жуда баландга, булутлар сузиб юрган ергача кўтарилади ва мисоли думли юлдуздек ярақлаб ерга қайтиб туша

бошлайди. Шунда Ҳиацинт лаппак тушадиган ерни тахминлаб, ўша ерга югуриб боради. у тезроқ лаппакни кўтариб осмонга отмоқчи, бу билан ўзининг, ҳали ёш бўлса ҳам, лаппак отишда боқийлардан қолишмаслигини дўсти Аполлонга намоиш қилмоқчи эди. Бироқ ерга келиб тушган лаппак коптокдек сакрайди-да, учиб бориб, бу жойга етиб келган Ҳиацинтнинг бошига зарб билан урилади. Ҳиацинт инграб ерга йигилади. Ўктам йигитнинг жароҳатидан варақлаб оққан қон унинг тим қора сочларини алвон рангга бўяйди.

Бу ҳолни кўриб қўрқиб кетган Аполлон дўстининг олдига югуриб келади, энгашиб унинг қонга бўялган бошини олиб ўз тиззасига қўяди ва жароҳатдан оқаётган қонни тўхтатишга ҳаракат қилади. Лекин бунинг иложи бўлмайди. Ҳиацинтнинг ранги докадек оқаради. Унинг ҳамиша порлоқ кўзлари хиралаша бошлайди; мана, унинг боши, саратон қуёшининг қайноқ тафтидан сулган дала чечагидек беҳол эгилади. Шунда Аполлон қаттиқ аянч билан дейди:

— О азиз дўстим, сен дунёдан кўз юмьпсан! Қандай огир мусибат бу! Сени мен ўз қўлим билан ўлдирдим! Нимага ҳам отдим-а шу лаппакни! О қанийди, бу гуноҳимни юва олсам, кошкийди, мен ҳам сен билан бирга ўлганлар руҳининг ўша гамгин салтанатига рихлат эта олсам! Афсуски, мен боқийман! О, нечун мен боқий бўлиб тутилдим, нечун сен билан бирга у дунёга кета олмайман?

Аполлон жон бераётган дўстини бағрига босиб тураркан, унинг кўз ёшлари Ҳиацинтнинг қонга беланган сочларига томади. Мана, Ҳиацинт ўлди, унинг руҳи Аид салтанатига учиб кетди. Аполлон марҳумнинг жасади тепасида бош эгиб тураркан, оҳиста пичирлайди:

— Сен ҳамиша менинг қалбимда яшагайсан, о дилбар Ҳиацинт. Истайманки, одамлар ҳам сени тоабад хотирлаб турсинлар.

Оқибат, Аполлоннинг шу каломи билан Ҳиацинтнинг қонидан қирмизи ранг муаттар гул — сумбул униб чиққан экан, унинг гулбаргларида тангри Аполлоннинг аянчли ноласи акс этган. Одамлар ҳам мудом Ҳиацинтни хотирлаб турадилар, Ҳиацинтия байрами кунлари уни ардоқли сўзлар билан ёдлайдилар.

ПОЛИФЕМ, АКИД ВА ГАЛАТЕЯ

(Бу ривоят Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича баён қилинади)

Денгиз қарияси Нерейнинг соҳибжамол қизи Галатея Симефиданинг навқирон угли Акидни севади, Акид ҳам Нерей қизини яхши кўради. Лекин Галатеянинг ҳуснига мафтун бўлган фақат Акид эмас эди. Кунлардан бир кун мовий денгиздан ҳусни жамоли, чиройли қадди-қомати билан офтоб мисол порлаб, сузиб чиқиб келаётган Галатеяни баҳайбат циклоп (бир кўзли махлуқ) кўриб қоладию, қайноқ муҳаббат алангаси бутун вужудини қамраб олади. О, зулфизар Афродита, сен беқиёс қудрат соҳибасисан! Шу чоққача ҳеч кимни ёнига йўлатмаган, йўлаганларни беаёв ямламай ютган, ҳаттоки олимпик худоларни тан олмаган бадқовоқ ва бадбуруш циклопнинг ҳам қалбига сен муҳаббат туйғусини уфурдинг! Мана, циклоп Полифем ишқ алангасида қоврилмоқда. У сурув-сурув қўйларини ҳам, қўй-қўралари — горларни ҳам унутиб қўяди. Ҳатто бу ёввойи циклоп ўзига оро ҳам бера бошлади, ҳурпайган сочини чукич билан таради, ўроқ олиб патакилдиз бўлиб кетган соқолини кузай бошлади. ҳаттоки унинг феъл-атворидаги аввалги ваҳшийлик, қонхўрлик иллатлари барҳам топа бошлади.

Худди шу пайт Сижжилия соҳилига соҳибкаромат Телем кемада сузиб келади. У Полифемга шундай башорат қилади:

— Манглайингдаги биттагина кўзингни Одиссей исмли қаҳрамон ўйиб олгай.

Полифем соҳибкароматга жавобан қўполлик билан хандон ташлаб кулади.

— О жаҳондаги башоратчилар ичида энг овсари, гапинг ёлгон! Менинг кўзимга бошқа бир хилқат эга бўлиб олган энди!

Қоя тошлардан вужудга келган юксак бир тепалик денгиз ичига анча туртиб кирган бўлиб, унинг тик кесиб тушган этагида тўлқинлар тинмай шовулларди.

Полифем кўпинча сурувларини шу тепага ҳайдаб келиб утлатарди. Бу ерда у худди кема мачтасидек маҳобатли гурзисини ёнига қўйиб, қўйнидан юзта қамишдан ясалган сивизгасини чиқарарди-да, кучининг бориचा пуфлаб уни чала бошларди. Полифем чалган сивизганинг беухшов хунук овози узоқ-узоқларга эшитиларди. Сивизга овозини Акид билан Галатея ҳам эшитарди. Чунки бу ошиқ-маъшуклар аксар пайт тепалиқдан унча узоқ бўлмаган соя-салқин горга келиб чақчақлашиб ўтиришарди. Бир пайт сивизга чалиб, теварак-атрофни ларзага келтирганча қўшиқ айтиб ўтирган Полифем худди қутурган буқадек бирдан ўрнидан туриб кетади. У соҳилдаги горда ўтирган Галатея билан Акидни кўриб қолган эди. Полифем шундай жаҳолат билан бўкирадики, овози Этна тоғида акс садо беради.

– Кўряпман сенларни! Ҳа яхши, бу сенларнинг охириги учрашувларинг бўлади!

Полифемнинг дағдағасидан қўрқиб кетган Галатея ўзини денгизга отади. Қадрдон долғалар уни ўз ҳимояларига оладилар. Лекин даҳшатга тушган Акид бу офатдан қочиб қутулмоқчи бўлади. У қўлларини денгиз томон чўзиб наъра қилади:

– О Галатея, ёрдам бер менга! О отажон, онажон, қутқаринглар, яширинглар мени!

Аммо бир кўзли махлуқ зумда Акидни қувиб етиб олади. У тоғ бағридан каттакон бир қоя тошни кўчириб олиб, уни Акидга отади. Полифем отган қоянинг бир чеккасигина Акидга тегиб, бахти қаро йигитни мажақлаб ташлайди. Қоя остидан Акиднинг қип-қизил қони айқириб оқа бошлайди. Бўра-бора қирмизи қон аста-аста рангини йўқотиб, сувга айланади. Мана, ниҳоят бу сув сел туфайли лойқаланган дарёга ўхшай бошлайди. Сув тобора ёришиб, тиниқланиб боради. Бирдан Акидни янчиб юборган қоя тош дарз кетиб ёрилади. Қоянинг шу дарз кетган еридан ям-яшил қамиш поя ўсиб чиқади ва унинг остидан зилол сув жилга бўлиб оқа бошлайди. Бу жилга сувидан ранги рўйи кўкимтир, бошига қамишдан гултож таққан бир навқирон йигитча қаддини белигача кўтаради. Бу дарё тангрисига айланган Акид эди.

ДИОСКУРЛАР – КАСТОР ВА ПОЛИДЕВК

Спарта шоҳи Тиндарей Этолия ҳумқдори Фестийнинг қизи Ледага уйланган эди. Леданинг ҳусни-жамоли ҳақидаги овоза бутун Юнонистонга ёйилган эди. Оқибат, Леда Зевсга ҳам хотин бўлади ва бу олий тангридан икки фарзанд куради; булар — гузалликда маъбудаваш Елена билан бузург қаҳрамон Полидевқдир. Леда Тиндарейдан ҳам бир қиз, бир ўғил: Клитемнестра билан Касторни туққан эди.

Полидевк отасининг наслига тортиб боқий бўлиб туғилади, аммо унинг оғаси Кастор фоний банда эди. Бу оға-ини Диоскурлар (яъни, Зевс ўғиллари) Юнонистоннинг энг буюк қаҳрамонлари эдилар. Жангароба пойгасида ҳеч ким Касторга тенг кела олмасди, у энг асов отларни ҳам зумда ювош қилиб қўярди. Полидевк бўлса мушгташиш санъатининг ҳавосини олган, бу борада у билан беллашишга журъат этадиган одам топилмасди. Бу оға-ини Диоскурлар юнон қаҳрамонлари кўрсатган кўпгина жасоратларда улар билан елкама-елка туриб жанг қилган эдилар. Бу оға-инилар бир лаҳза ҳам бир-бирларидан ажралмасдилар, зеро улар самимий меҳр-муҳаббат риштаси билан боғланган эдилар.

Диоскурларнинг иккита амакиваччаси бор эди, булар Мессиния шоҳи Афарейнинг ўғиллари — Линкей билан Идас эди. Идас энг қудратли полвон ҳисобланарди; укаси Линкейнинг кўзлари шу қадар ўткир эдики, ҳатто ер тагидаги нарсаларни ҳам кўрарди; ундан ҳеч нимани ҳеч қаерга яшириб бўлмасди. Кунларнинг бирида Диоскурлар амакиваччалари билан биргаликда Аркадиядан буқалар подасини ўғирлаб ҳайдаб кетишади ва бу улжани бўлашиб олмоқчи бўлишади. Тақсимлашни Идас бажариши керак эди. Идас бутун ўлжани ўзи билан инисининг қўлига киритиш мақсадида найранг ишлатмоқчи бўлади. У бир буқани сўйиб, гўштини тўртта баб-баравар бўлакка бўлади-да, шундай таклиф киритади:

Кимки ўз улушини биринчи бўлиб еб битирса, ўлжанинг ярмини олади, поданинг иккинчи ярми гўшти иккинчи бўлиб еб тутатганга тегади.

Шундан кейин, у ўз улушини апир-шапир еб бўлиб, иниси Линкейга ҳам кўмаклашади.

Идас ўз хешларини лақиллатган эди. Бундан даргазаб бўлган Кастор билан Полидевк амакиваччаларидан ўч олмоқчи бўладилар (ҳолбуки, шу пайтгача улар ораларидан қил ҳам ўтмайдиган жонажон дўст бўлиб яшаган эди). Кастор билан Полидевк Мессенияга бостириб бориб, нафақат Аркадиядан ҳайдаб келинган буқаларни, шунингдек, амакиваччаларига қарашли поданинг ҳар бир қисмини ўтирлаб кетадилар. Бундан ташқари, улар яна Идас билан Линкейнинг қаллиқларини ҳам обқочадилар.

Бу рафторларини Идас билан Линкей асло кечирмаслигини Диоскурлар яхши билишарди, шунинг учун улар амакиваччаларининг таъқибидан қочиб, бир азим туп дарахтнинг қавагига яширинадилар. Мақсад: оғанини гафлатда қолдириб, қўққисдан уларга ҳужум қилиш эди. Сабаб: Диоскурлар паҳлавон Идас билан очикчасига жанг қилишдан қўрқардилар. Негаки, Идас соҳибжамол хотини Марпессани деб, ҳаттоки кумушкамон Аполлон билан ҳам олишишга журъат этган паҳлавон эди. Лекин, барибир, Линкейнинг ўткир нигоҳидан ўзларини панага ола олмайдилар. Линкей Тайгет тогининг чўққисидан туриб, дарахт қавагига яширинган ака-укани кўради, натижада Идас билан Линкей Диоскурларга қўққисдан ҳужум қиладилар. Улар дарахт қавагидан чиқиб улғуришмасидан Идас дарахтга найза санчади, найза қавакдаги Касторнинг кўксини тешиб ўтади. Шунда даргазаб Полидевк амакиваччаларига ҳужум қиладди. Унинг ҳамласига дош бера олмаган Афареизодалар қоча бошлайдилар. Улар оталарининг қабри тепасига қочиб боришганида, Полидевк уларни қувиб етади. У Линкейни ўлдириб Идас билан бешафқат жанг қила бошлайди. Лекин тангри Зевс самодан ярақлаган чақмоқ отиб, Идасни ҳам, Линкейнинг жасадини ҳам куйдириб кулга айлантиради ва шу билан икки амакивачча ўртасидаги жангга барҳам беради.

Шундан сунг Полидевк огир жароҳатдан жон бераётган Касторнинг тепасига қайтиб боради. Полидевк машғум улим уни жигаридан жудо қилаётганини куриб, аччиқ-аччиқ кўзёш тўкади. Шунда у ўз падари бузруквори Зевсга юзланиб, менинг ҳам жигарим билан бирга ўлишимга имкон бер, деб тавалло қилади. Чақмоқдор худо ўз фарзанди қошида намоён бўлиб, унга шундай таклифни айтади:

– Ё мангу навқирон бўлиб, Олимпда, худолар жамоасида яшашинг, ёхуд ининг билан биргаликда бир кун зулмат салтанати Аидда, бир кун мунаввар Олимпда кун кечиришинг мумкин. Танла.

Полидевк укасидан айрилишни истамай, унинг қисматига шерик бўлишни афзал кўради. Шундан буён бу ога-ини бир кун ўликлар руҳи салтанатидаги шумшук далаларда тентираб юришса, бир кунни эгидабардор Зевс қасрида худолар анжуманида ўтказишар экан. Юнонлар ака-ука Диоскурларни худди худолардек эъзозлашган. Улар ҳар қандай хавф-хатар пайтида одамларга ҳомийлик қиладилар, ҳар бир сайёҳни, хоҳ мусофир юртда бўлсин, хоҳ ўз ватанида бўлсин, узоқ сафар пайтларида ўз паноҳларида асрайдилар.

АТРЕЙ ВА ФИЕСТ

(Мазкур ривоятда оталарининг қилган гуноҳи учун фарзандлардан интиқом олиниши гоёси олдинга сурилган. Атрей билан Фиест ўртасидаги қонли воқеа Софокл, Еврипид ва Сенекаларнинг трагедиялари учун мавзу бўлган)

Атрей билан Фиест Пелопснинг ўғиллари эди. Бир вақтлар Пелопс шоҳ Эномайнинг аробакаши Миртилни хиёнаткорона ўлдирганида, аробакаш ўлатуриб унга лаънатлар ўқиган ва бу тавқи лаънат Пелопснинг бутун бўлгуси авлоди бошига энг машғум ёвузликлар ёғдириб, ҳаммаларини ҳалокатга рубарў қилган эди. Миртилни лаънати Атрей билан Фиест бошига ҳам бемисл мусибатлар ёғдиради. Улар қатор-қатор бадкорликлар

қилишади. Атрей билан Фиест оналари Ҳипподамиянинг гапига кириб, ўз утай инилари Хрисиппни (санам Аксионанинг Пелопсдан туққан ўглини) ўлдирадилар. Ака-ука бу жиноятга қўл ургач, халқ газабидан қўрқиб, ота юртидан қочадилар ва Микенага бориб, поччалари — шоҳ Сфенелнинг саройидан паноҳ топадилар: Сфенел йигитларнинг опаси Микенага уйланган эди. Сфенел қазо қилади, унинг Иолай қўлига асир тушган ўгли Эсврифей ҳам Ҳераклнинг онаси — Алкмена томонидан ўлдирилади, шунда Микена салтанатига Атрей подшо бўлади, чунки Эсврифейдан ворис қолмаган эди. Лекин Фиест акаси Атрейга ҳасад қила бошлайди ва ҳокимиятни қандай қилиб бўлмасин, акасидан тортиб олиш режасини тузади. У тангри Ҳермес акасига армуғон этган ипак юнгли қўчқорни келинойиси Аеропанинг ёрдамида ўғирлайди. Бунинг сабаби бор эди, албатта: худоларнинг калома бўйича, ипак юнгли қўчқор кимда бўлса, ўша Микенанинг ҳокими бўлар экан. Фиест қўчқорни ўғирлагач, салтанат ҳокимлигини талаб қила бошлайди. Бу қилмиши билан у чақмоқдор Зевснинг қаҳрини келтиради; у самода рамзий ишоралар намоён қилиб, Фиестнинг ҳокимиятни муртадона йўл билан қўлга киритмоқчи бўлаётганини Микена фуқаросига кўрсатади. Шунда Микена аҳолиси Фиестни шоҳ деб эътироф этишдан бош тортади, натижада у оғасининг газабига учрашидан қўрқиб, Микенадан қочиб чиқиб кетишга мажбур бўлади. Шу кетишда, у оғаси Атрейдан интиқом олиш мақсадида, ими-жимида унинг ўгли Посфенни обқочи кетади. Фиест бегона юртда Полисфенни худди ўз фарзандидек тарбиялаб ўстиради ва унинг қалбида Атрейга нисбатан улкан нафрат уйғотади. Зеро, маккор Фиест Полисфендан уч олиш қуроли сифатида фойдаланмоқчи бўлади. Бола ўсиб улғаяди. Шунда Фиест уни Микенага, Атрейни ўлдиргани юборади. Аммо йигитнинг ўзини отаси ўлдириб қўяди. Атрей ўз ўглини ўлдириб қўйганини билгач, жуда қаттиқ изтироб чекади. Укасининг бу қилмиши учун Атрей ундан интиқом олишга онг ичади ва энг иблисона, энг ваҳшиёна режа тузади. У ўз режасини амалга ошириш учун, ўзини Фиест

билан ярашмоқчидай кўрсатади. Атрей ундан Микенага қайтишни илтимос қилади. Фиест қайтиб келади, лекин у қандай қилиб бўлмасин, акасини ўлдириш ниятида яна келинойиси Аеропа билан тил бириктириб найранг ишлатмоқчи бўлади. Атрей укасининг бу қилиқларини сезади ва маккор Фиестдан ўч олишга қатъий қарор қилади. У ўз одамларига Фиестнинг икки гўдак ўғли: Полисфен билан Тантални ими-жимиди тутиб келиб сўйишни буюради. Атрей шу гўдакларнинг гўштидан ўз укаси учун мудҳиш таом тайёрлайди.

У Фиестни меҳмонга чақириб, уни ўғилчаларининг гўштидан тайёрланган таом билан зиёфат қилади. Шу пайт бегубор осмонда Зевснинг момақалдиروғи даҳшатли гумбурлайди: чақмоқдор худо Атрейнинг бу бадқирдорлигидан газабланган эди. Нурафшон қуёш худоси Ҳелиос ҳам бу машғум манзарадан ҳайратга келади; Фиестнинг ўз фарзандлари гўштини тановул қилишини кўрмаслик учун у учар отлар қўшилган жангаробасини буриб, орқага, машриқ томонга учуриб кетади. Фиест эса, ҳеч нимани сезмай, бемалол ёнбошлаб овқатланаверади. Ниҳоят, унинг қорни тўяди. Шу пайт бирдан қандайдир машғум фалокат юз беришини сезаётгандек, унинг юрагига гулгула тушади ва Атрейдан ўз ўғилчаларини сўрайди. Атрей хизматкорларини чақириб, укасига Полисфен билан Танталнинг каллалари ва оёқларини кўрсатишни буюради. Ўз ўғилчаларининг ҳалок бўлганини кўрган Фиест дод солиб йиглай бошлайди ва акасига ёлбориб:

– Болаларимнинг жасаdlарини бер, мен уларни дафн қилай, – дейди.

Лекин Атрей унга жавобан:

– Болаларингни ўзинг дафн этиб бўлдинг, фақат қабрга эмас, ўз қорнингга дафн қилдинг, – дейди.

Шунда Фиест ҳозиргина қандай овқат тановул қилганини тушунади. У хонтахтани ағдариб юбориб, фарёд чекиб ўзини ерга отади. Бу оғир жудоликдан эси оғиб қолган Фиест ниҳоят “дик” этиб ўрнидан туради, Атрейга ва унинг жамики авлодига лаънатлар ўқиб, саройдан отилиб чиқиб кетади. У нима қилаётгани,

қаёққа кетаётганини ҳам тушунмай Микенани тарк этади ва даштда саҳройи бўлиб яшай бошлайди. У анча вақтгача саҳрода яшириниб ётгач, ниҳоят, Эпир шоҳи Феспрот ҳузурига бориб, ўша ердан паноҳ топади.

Худолар Атрейни бу қилган ёвузлиги учун газаб-ларига оладилар. Уни жазолаш ниятида Арголида вилояти ерларини ҳосил унмайдиган қилиб қўядилар. Далаларда гиёҳ ҳам унмай қўяди. Атрейнинг салтанатида очарчилик бошланади. Минг-минглаб одамлар очликдан қирила бошлайди. Шунда Атрей бу бахтсизликнинг сабабини билиш учун башоратгоҳга мурожаат қилади. Башоратгоҳдаги коҳинлар, Фиест Микенага қайтариб олиб келинган тақдирдагина бахтсизлик барҳам топгай, деб жавоб қиладилар.

Атрей бутун Юнонистонни кезиб инисини узоқ вақт ахтаради, лекин барибир унинг маконини топа олмайди. Ахири у Фиестнинг ўғилчаси гўдак Эгисфни учратиб қолади. Атрей бу болани ўз саройига олиб келиб, ўз ўғлидек тарбиялай бошлайди.

Орадан кўп йил ўтади. Кунларнинг бирида Атрейнинг ўғиллари — Менелай билан Агамемнон тасодифан Фиестнинг қаерга яширинганини билиб қолишади. Улар амакиларини тутиб Микенага олиб келишади. Лекин Атрей ўз укаси билан ярашмайди, уни зиндонга ташлаб, ўлдирмоқчи бўлади. У Эгисфни чақириб, қўлига ўтқир ханжар тутқизади ва унга, зиндонга тушиб, у ерда ётган маҳбусни ўлдиришни буюради. Атрейни ўз отаси деб ҳисоблаган Эгисф қандай даҳшатли ишга бораётганидан гофил эди. Лекин у зиндонга тушгани ҳамоно, Фиест ўглини танийди. У ўзини Эгисфга танитади, шунда ота-бола шу зиндоннинг ўзида тил бириктиришиб, Атрейни гумдон қилиш режасини тузишади. Мана, Эгисф саройга қайтиб, Атрейга, амрингни бажардим, маҳбусни ўлдирдим, деб айтади. Атрей, хайрият, ахири бадкор инимдан қутулдим, деб қувониб кетади. У олимпик худоларга атаб қурбонлик қилиш ниятида денгиз соҳилига шошилади. Мана шу ерда, қурбонлик қилиш маросими пайтида Эгисф зиндондаги маҳбусни ўлдириш учун Атрейдан олган ханжарни амакисининг икки

кураги орасига санчиб ўлдиради. Сўнг у отаси Фиестни зиндондан қутқаради. Фиест ўгли билан биргаликда Микена тахтини тортиб олишади. Атрейзодалар: Менелай билан Агамемнон жон сақлаб бошқа юртга қочишга мажбур бўладилар. Улар Спарта шоҳи Тиндарей саройидан паноҳ топишади. Бу ерда улар Тиндарейнинг қизларига: Менелай — гўзалликда маъбуда Афродитадан қолишмайдиган Еленага, Агамемпон — Клитемнестрага уйланадилар. Орадан анча-мунча вақт ўтгач, Агамемпон Микенага қайтиб, Фиестни ўлдиради ва бир вақтлар ўз отасиники бўлган салтанатга ҳокимлик қила бошлайди. Манелай эса, қайнотаси Тиндарей ўлганидан кейин Спартага шоҳ бўлади.

ЭСАК ВА ХЕСПЕРИЯ

(Овидийнинг "Метаморфозалар" достони бўйича
баён қилинади)

Эсак Троя шоҳи Приамнинг ўгли, буюк қаҳрамон Ҳакторнинг отаси эди. Эсакни Ида тоғининг ўрмон билан бурканган ёнбағрида дарё тангриси Граникнинг қизи соҳибжамол санам Алексироя туққан эди. Тоғу тошларда ўсиб улғайган Эсак шаҳарни хуш кўрмас, ўз падари Приамнинг муҳташам саройида яшашдан ўзини олиб қочарди. У хилват тоғларни, соя-салқин ўрмонларни, поёнсиз очиқ далаларни яхши кўрарди.

Эсак Трояда кам кўринар, трояликлар анжуманига кам қатнашар эди. У одамлардан четда, узлатда яшаса ҳам, ёввойитабиат, кўрсфеъл эмас эди; у гоят илтифотли, қалби муҳаббат туйғусига мойил йигит эди. Приамнинг бу навқирон ўгли гоҳ ўрмонларда, гоҳо кенг далаларда Ҳесперия исмли дилбар санамни тез-тез учратиб қоларди. Бу санамни Эсак астойдил севиб қолган эди.

Кунларнинг бирида йигит соҳибжамол Ҳесперияни Кебрен дарёси бўйида қалин сочини ёйиб офтобда қуритаётгани устидан чиқиб қолади. Санамнинг йигитга кўзи тупадию, чўчиб кетиб ундан қоча бошлайди. Эсак унинг орқасидан қувади.

Шу пайт бирдан ўт орасида соялаб ётган илон санамнинг оёғини чақиб олади, унинг тишидан жароҳатга заҳар томади. Ҳесперия ҳушидан кетиб, бу ерга югуриб келган Эсакнинг қўлига йиқилади. Шунда бу фалокатдан телба бўлиб қолган Эсак марҳумани бағрига босганча фарёд қилади:

– О шўрим қуриди! Минг лаънат бундай қувлашма-чоққа! Таъқибимнинг бунчалик қимматга тушишини ҳеч ўйламаган эдим! Биз икковлашиб ўлдирдик сени, Ҳесперия! Илон сенга заҳрини сочди, унинг заҳар сочишига эса, мен сабабчи бўлдим. Энди агар ўз жонимни қурбон қилиб, сенинг ўлимингга сабабчи бўлган гуноҳимни ювмасам, ўзимни илондан ҳам маразроқ махлуқ деб биламан!

Эсак шундай нола қилиб, баланд қоя бошидан шу қоя этагида ўшқириб шовуллаётган сертўлқин денгизга ўзини отади. Аммо матбуда Фетиданинг бу бахти қаро йигитга раҳми келади, у Эсакни тўлқинлар орасида эҳтиётлик билан илиб олиб, у сувга чўккан чоғида бутун вужудини патларга буркайди. Приамзода ўлишни қанчалик хоҳлаган бўлмасин, ўлмай қолади. У энди денгиз сатҳига қуш бўлиб қалқиб чиқади. У ўз хоҳишига зид ўлароқ яшашга мажбур эканлигидан қаттиқ изтироб чекади. У эндигина пайдо бўлган қанотларини қоқиб осмонга учади ва ўша ердан денгизга тикка шўнғийди, лекин унинг тошдек шўнғишига баданини ўраган патлари халақит қилади. Эсак ўзини қайта ва қайта денгизга отади, чунки у шу денгиз қаърига гарқ бўлиб ўлишни истайди. Лекин унга ўлим йўқ! У денгиз тўлқинларига шўнғийдию яна сув бетига қалқиб чиқаверади! Эсак тобора оза бошлайди, оёқлари ингичкалашиб чиллақдек бўлиб қолади, бўйни чузилади ва бора-бора ботқалдоқ қушга айланиб қолади.

МУНДАРИЖА

ХУДОЛАР

Борлиқ ва худоларнинг пайдо бўлиши	4
Зевс	6
Зевснинг туғилиши	6
Зевс Кронни тахтдан ағдаради. Олимпик худоларнинг титанлар билан олишуви	6
Зевснинг Тифон билан олишуви	8
Олимп	9
Посейдон ва денгиз илоҳлари	12
Зимистон Аид салтанати	14
Ҳера	16
Ио	18
Аполлон	19
Аполлоннинг туғилиши	19
Аполлоннинг аждар Пифон билан олишуви ва Делфа башоратгоҳига асос солиниши	20
Дафна	21
Аполлон Адмет ҳузурида	22
Аполлон ва музалар	24
Алозийнинг ўғиллари	25
Марсий	25
Асклепий (Эскулап)	26
Артемида	27
Актеон	28
Афина-Паллада	30
Афинанинг туғилиши	30
Арахна	31
Ҳермес	33
Ҳермес Аполлоннинг сигирларини ўғирлайди	34
Арес, Афродита, Эрот ва Ҳименей	37

Арес	37
Афродита	38
Пигмалион	39
Наркисс	40
Адонис	43
Эрот	45
Хименей	46
Хефест	46
Деметра ва Персефона	49
Аид Персефонани утирлайди	49
Триптолем	55
Эрисихтон	55
Тун, Ой, Шафақ ва Қуёш	57
Фазтон	59
Дионис	64
Диониснинг туғилиши ва тарбияси	64
Дионис ва унинг муқарраблари	66
Ликург	67
Минийнинг қизлари	67
Тирен денгизи қароқчилари	68
Икарий	70
Мидас	71
Пан	72
Пан ва Сиринга	73
Паннинг Аполлон билан мусобақа ўйнагани	74

ҚАҲРАМОНЛАР

Беш давр	77
Девкалион ва Пирра	79
Прометей	81
Пандора	95
Эак	97
Данаидалар (Данай қизлари)	99
Персей	103
Персейнинг туғилиши	103
Персей горгона Медузани ўлдирди	104
Персей ва Атлас	109
Персей Андромедани қутқаради	110

Персейнинг никоҳ тўйи	113
Персей Серифга қайтади	116
Персей Аргосда	117
Сизиф	118
Беллерофонт	120
Тантал	124
Пелопс	128
Европа	132
Кадм	134
Зет ва Амфион	140
Аздона	142
Ниоба	145
Ҳеракл	149
Ҳераклнинг туғилиши ва тарбияси	149
Ҳеракл Фивада	153
Ҳераклнинг жасоратлари	154
Немея шери (биринчи жасорат)	154
Лерна ҳидраси (иккинчи жасорат)	155
Стимфал қушлари (учинчи жасорат)	157
Керинея оҳуси (тўртинчи жасорат)	158
Эриман тўнгизи ва кентаврлар билан жанг (бешинчи жасорат)	159
Шоҳ Авгийнинг молхонаси (олтинчи жасорат)	160
Крит буқаси (еттинчи жасорат)	162
Диомеднинг отлари (саккизинчи жасорат)	162
Ҳеракл Адметнинг меҳмони	163
Ипполитанинг белбоғи (тўққизинчи жасорат)	169
Ҳеракл Лаомедонтнинг қизи Ҳесионани кутқаради	171
Ҳерионнинг сигирлари (ўнинчи жасорат)	173
Кербер (ўн биринчи жасорат)	175
Ҳесперидаларнинг олмалари (ўн иккинчи жасорат)	178
Ҳеракл ва Эврит	182
Ҳеракл ва Деянира	184
Ҳеракл Омфаланинг қули	184
Ҳеракл Трояни забт этади	188
Ҳеракл гигантларга қарши жанг қилади	190

Ҳераклинг ўлими ва ўлимдан кейин олимпик ҳудолар анжуманига қабул қилиниши	192
Ҳераклзодалар	200
Кекроп, Эрихтоний ва Эрехтей	202
Кефал ва Прокрида	205
Прокла ва Филомена	208
Борей ва Орифия	212
Дедал ва Икар	214
Тесей	217
Тесейнинг тугилиши ва тарбияси	217
Тесейнинг Афинага кета туриб йўлда кўрсатган жасоратлари	218
Тесей Афинада	221
Тесейнинг Критга саёҳати	224
Тесей ва амазон аёллар	228
Тесей ва Пейрифой	229
Еленанинг утирланиши	231
Мелеагр	233
Кипарис	236
Кеик ва Алкиона	238
Орфей ва Эвридика	241
Орфей ер ости салтанатида	241
Орфейнинг ўлими	246
Ҳиацинт (Сумбул)	248
Полифем, Акид ва Галатея	250
Диоскурлар (Кастор ва Полидевк)	252
Атрей ва Фиест	254
Эсак ва Ҳесперия	258

УДК: 398.221

КБК 84(0)3

К-92

Кун, Н.А.

**К-92 Қадимги Юнонистон афсона ва ривоятлари: Китоб 1:
Худолар ва қаҳрамонлар/ Н.А. Кун; таржимон Қ. Мир-
муҳамедов – Т.: «DAVR PRESS» НМУ, 2013. – 264 б.**

ISBN 978-9943-4074-6-6

УДК: 398.221

КБК 84(0)3

Адабий-бадний нашр

Николай Альбертович КУН

**ҚАДИМГИ ЮНОНИСТОН
АФСОНА ВА РИВОЯТЛАРИ**

**Биринчи китоб
ХУДОЛАР ВА ҚАҲРАМОНЛАР**

**Муҳаррир Хосият Ражабова
Саҳифаловчи-дизайнер Азиза Ойназарова**

Нашриёт лицензия рақами АИ-№ 213

2012 йил 4 декабрда нашриётга топширилди.

2013 йил 21 январда босишга рухсат этилди.

Бичими 84x108 1/32 «Baltica APP» гарнитураси.

Шартли босма табоғи 13,86.

Нашриёт ҳисоб табоғи 11,51. Адади 2000 нусха.

663-сонли буюртма. Баҳоси шартнома асосида.

**Оригинал макет "DAVR PRESS" нашриёт-матбаа
уйида тайёрланди.**

**"DAVR PRESS" НМУ МЧЖнинг матбаа бўлимида
офсет усулида чоп этилди.**

**Манзил: Ўзбекистон Республикаси, 100156, Тошкент шаҳри,
Чилонзор тумани, 20^а-даҳа, 42-уй.**

Тел: +998(71) 120-1299;

Маркетинг бўлими: +998(71) 120-1233, 120-1202

Web: www.davrpres.uz, www.kitoblar.com;

E-mail: davr-pres@mail.ru